

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BÜTÇEDE MALİ DİSİPLİNİN SAĞLANMASI: ULUSLARARASI
MALİ KURULUŞLARLA YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALARIN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Hatice Derya TİFTİKÇİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Kâmil TÜĞEN

2007

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Bütçede Mali Disiplinin Sağlanması: Uluslararası Mali Kuruluşlarla Yürütülen Çalışmaların Değerlendirilmesi**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin, eserin bibliyografyasında gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../.....

Hatice Derya TİFTİKÇİ

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Hatice Derya TİFTİKÇİ
Anabilim Dalı : MALİYE
Programı : MALİYE
Tez Konusu : Bütçede Mali Disiplinin Sağlanması: Uluslararası Mali Kuruluşlarla Yürütülen Çalışmaların Değerlendirilmesi

Sınav Tarihi ve Saati:

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	O	OY BİRLİĞİ ile	O
DÜZELTME	O*	OY ÇOKLUĞU	O
RED edilmesine	O**	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır.	O***
Öğrenci sınava gelmemiştir.	O**

- * Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

	Evet
Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	O
Tez mevcut hali ile basılabilir.	O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	O
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Bütçede Mali Disiplinin Sağlanması: Uluslararası Mali Kuruluşlarla Yürütülen Çalışmaların Değerlendirilmesi

Hatice Derya TİFTİKÇİ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en büyük problemlerinden biri olan mali disiplinsizlik, artan ihtiyaçlar ve değişen dünyanın ekonomik ve mali yapısı üzerinde daha çok ve dikkatle durulması gereken bir konu haline gelmiştir. Mali disiplinin sağlanmasına bağlı olarak borçlanmaya yönelimin azaltılması, harcamalarda etkin hareket edilmesi gibi önlemler almaya yönelik çalışmalar, son dönemlerde ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Ülkelerin artan ihtiyaçlara yönelik harcamalarını arttırması, temelde finansman sağlamaya bağlı olmakta ise de, geçmişten günümüze finansman diğer bir deyişle harcama yapılabilmesi için gerekli olan gelir göz ardı edilmiştir ya da gelir yetersiz kalmıştır. Bu durumda yeni gelir kaynakları arayışına gidilmiştir. Emisyon, vergi gelirlerinin arttırılması ya da borçlanma yollarıyla gelir sağlanmaya çalışılmıştır. Vergi gelirlerinin arttırılması politik ve siyasi etkenlere takıldığından etkin bir yöntem olmamıştır. Emisyon enflasyona yol açacağı için tercih edilmesi riskli bir yöntem olmuştur. Bu durumda borçlanma kaçınılmaz bir gelir kaynağı olarak görülmüştür. Ancak borçlanmanın da olumsuz etkileri zaman içinde oluşmaktadır.

Yaşanılan ekonomik krizlerin temelinde yatan, mali disiplinsizlikten kaynaklanan sorunlardır. Ülkeler bunalımlı dönemlerden çıkmak için uluslararası mali kuruluşlarla işbirliği içinde çalışarak, mali yardımlar sayesinde ekonomilerini düzeltmeye çalışmışlardır. Ancak bir süre sonra, ülkelerin birçoğu harcama, borçlanma ve kriz üçgeni içinde kalmışlardır. Bunun nedeni borçlanmanın bir süre sonra yeni bir borçlanmayı gerektirmesi olmuştur. Bu kısır döngüden kurtulmak için son yıllarda ülkeler daha da bilinçli hale gelerek mali disiplin kavramı üzerine daha çok eğilmişler ve bu yönde çalışmalar yürütmeye başlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: 1) Mali Disiplin, 2) IMF, 3) Dünya Bankası, 4) Kamu Harcamaları, 5) Borçlanma.

ABSTRACT

Master Thesis

Provision of Fiscal Discipline on the Budget: Evaluation of the Relations with The International Financial Establishments

Hatice Derya TİFTİKÇİ

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Department of Public Finance

Financial indiscipline which is one of the biggest problems of developing and developed countries, upon the increasing needs and changing world, has become a major issue of careful attention and main focus. In relations to provision of fiscal discipline, minimizing the tendency of taking loan, taking effective measures on cutting down on spendings have recently become important issues.

The countries' increasing spendings on the increasing needs though have depended upon the provision of financing, so far the amount of revenues have been ignored or the revenue has become insufficient to be able to make spendings necessarily with other words financing. Thus new sources of financing have been searched. By way of emission of money or increasing tax revenues or getting credit, it has been tried to increase the revenues. The choice of increasing the tax revenues due to the political concerns has not become an efficient mean. Because of inflation, on the other hand preferring emission is considered a risky mean. Thus taking loan has become an inevitable source of income. But taking loan in the long run has some negative effects as well.

Witnessing economical crisis have been basically due to the problems arising from the financial indiscipline. Many countries collaborating with international financial institutes have tried to overcome the financial crisis and stabilize their economies. But after some time most of the debtor countries have yet been encased in the triangle of overspending, taking loan and economical crisis. The reason for this taking loan has some time later required having to take a new loan again. In order to get rid of this vicious circle countries have become more conscious and have paid more attention to the fiscal discipline and started to have shown efforts in this way.

Key Words: 1) Financial Indiscipline, 2) International Monetary Fund (IMF), 3) The World Bank, 4) Public Expenses, 5) Loan

**BÜTÇEDE MALİ DİSİPLİNİN SAĞLANMASI: ULUSLARARASI MALİ
KURULUŞLARLA YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALARIN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISATLIMLAR LİSTESİ.....	X
TABLolar VE GRAFİKLER LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ.....	XIII

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİ DİSİPLİN VE BÜTÇE UYGULAMALARI

I. MALİ DİSİPLİN KAVRAMI VE BÜTÇE YÖNÜNDEN ÖNEMİ.....	1
II. MALİ DİSİPLİNİN BÜTÇEDEKİ ROLÜ.....	5
A. Mali Disiplinin Bütçe Açıkları İle İlişkisi.....	5
1. Genel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri.....	5
a. Geleneksel Açık.....	6
b. Birincil Kamu Açığı.....	7
c. İşlemsel Açık.....	7
d. Nakit Açığı- Tahakkuk Açığı.....	8
e. Nominal Bütçe Açığı- Reel Bütçe Açığı.....	8

2.	Özel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri.....	8
a.	Cari Açık.....	8
b.	Yurtiçi Açık- Yurtdışı Açık.....	9
c.	Yapısal Açık- Konjonktürel Açık.....	9
B.	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları ve Mali Disiplin....	10
1.	Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları ve Mali Disiplin.....	12
2.	Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları ve Mali Disiplin.....	17
III.	BÜTÇEDE MALİ DİSİPLİNSİZLİĞE YOL AÇAN NEDENLER.....	20
IV.	BÜTÇEDE MALİ DİSİPLİNİN SAĞLANMASI İÇİN YAPILMASI GEREKENLER	23

İKİNCİ BÖLÜM

BÜTÇEDE MALİ DİSİPLİNİN SAĞLANMASINDA

ULUSLARARASI MALİ KURULUŞLARIN ROLÜ

I.	ULUSLARARASI MALİ KURULUŞLAR	31
A.	Uluslararası Para Fonu	31
a.	Uluslararası Para Fonu'nun Amacı ve Görevleri.....	33
b.	Uluslararası Para Fonu'nun Mali Yardım Fonksiyonu.....	35
B.	Dünya Bankası	37
a.	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası	39
b.	Uluslararası Kalkınma Birliği	40
c.	Uluslararası Finansman Kurumu	41
d.	Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı.....	42
C.	Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası Arasındaki İşbirliği	43

II. BÜTÇEDE MALİ DİSİPLİNİN SAĞLANMASI AÇISINDAN BAZI ÜLKELERİN ULUSLARARASI PARA FONU VE DÜNYA BANKASI İLE YÜRÜTTÜĞÜ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ.....	44
A. Tayland	45
B. Malezya	50
C. Güney Kore	55
D. Endonezya	60
E. Japonya.....	66
F. Rusya.....	68
G. Azerbaycan	73
H. Arjantin	77
I. Brezilya	88
III. GENEL DEĞERLENDİRME.....	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÜTÇEDE MALİ DİSİPLİNİ GERÇEKLEŞTİRMEK İÇİN ULUSLARARASI PARA FONU VE DÜNYA BANKASI İLE BİRLİKTE YAPILAN ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. TÜRKİYE'DE BÜTÇEDE MALİ DİSİPLİNSİZLİK SORUNU	98
A. Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişimi.....	99
B. Türkiye'de Mali Krizler ve Bütçe Açıkları.....	104
C. Türkiye'de İç ve Dış Borçlanma	112
1. Türkiye'de İç Borçlanma Süreci ve Gelişimi.....	116
2. Türkiye'de Dış Borçlanma Süreci ve Gelişimi	120

D. Mali Disipline Yönelik Olarak Gerçekleştirilen Düzenlemeler.....	128
II. TÜRKİYE’NİN MALİ DİSİPLİN AÇISINDAN AVRUPA BİRLİĞİ İLE YÜRÜTTÜĞÜ ÇALIŞMALAR.....	132
1. Avrupa Birliği.....	132
2. Türkiye -Avrupa Birliği İlişkileri ve Mali Disiplin.....	135
III. TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI PARA FONU VE DÜNYA BANKASI İLE YÜRÜTTÜĞÜ ÇALIŞMALAR.....	139
A. Türkiye’nin Mali Disiplin Kapsamında Uluslararası Para Fonu İle Yürüttüğü Çalışmalar	139
1. 1946 Devalüasyonu ve IMF ile İlk İlişkiler	140
2. 1958 İstikrar Programı	141
3. 1970 İstikrar Programı	142
4. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları	143
5. 1990 Yılı Sonrası Yaşanan Krizler	145
B. Türkiye’nin Mali Disiplin Kapsamında Dünya Bankası ile Yürüttüğü Çalışmalar	154
IV. ULUSLARARASI PARA FONU VE DÜNYA BANKASI İLE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALARIN ANALİZİ	161
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	171
KAYNAKLAR.....	179

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
DB	: Dünya Bankası
ESAF	: Arttırılmış Yapısal Uyum Kolaylığı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IDA	: Uluslararası Kalkınma Birliği
IFC	: Uluslararası Finansman Kurumu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKBG	: Kamu Borçlanma Gereği
MIGA	: Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SAF	: Yapısal Uyum Kolaylığı
SBA	: Stand-by Düzenlemeleri
SRF	: Ek Rezerv İmkânı
PRDF	: Yoksulluğu Düşünme ve Büyüme Kolaylığı
PRGF	: Fakirliği Azaltma ve Büyüme İmkânı
PSI	: Uluslararası Kamu Çalışanları Federasyonu
YTL	: Yeni Türk Lirası
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.r.	: Adı Geçen Rapor

TABLolar ve GRAFİKLER LİSTESİ

Tablolar

Tablo-1: Maastricht Kriterleri ve Amaçları	s.14
Tablo-2: Bazı Avrupa Birliği Ülkelerine İlişkin Temel Göstergeler	s.15
Tablo-3: Seçilmiş Ülkelerde 2003 Yılı Borç Stoku ve GSYİH' ye Oranı (%)	s.16
Tablo-4: Gelişmekte Olan Ülkelerin Enflasyon ve Cari Açık/ GSYİH Oranları	s.19
Tablo-5: IMF'nin En Yüksek Dış Borçlu Ülkeleri (Milyar SDR, 12.31.2006)	s.37
Tablo-6: Tayland'ın Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)	s.47
Tablo-7: Tayland'ın IMF İle Gerçekleştirdiği Borçlanma Anlaşmaları (01.05.1984-28.02.2007) (Bin SDR)	s.48
Tablo-8: Tayland'ın Ekonomik Göstergeleri ve Uzun Dönem Durumu	s.48
Tablo-9: Tayland'ın Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu	s.48
Tablo-10: Tayland'ın Büyüme ve Enflasyon Oranı	s.49
Tablo-11: Malezya'nın Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)	s.53
Tablo-12: Malezya'nın Ekonomik Göstergeleri ve Uzun Dönem Durumu	s.54
Tablo-13: Malezya'nın Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu	s.54
Tablo-14: Malezya'nın Büyüme ve Enflasyon Oranı	s.55
Tablo-15: Güney Kore'nin IMF İle Gerçekleştirdiği Borçlanma Anlaşmaları (01.05.1984- 28.02.2007) (Bin SDR)	s.57
Tablo-16: Güney Kore'nin Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)	s.58
Tablo-17: Güney Kore'nin Ekonomik Göstergeleri ve Uzun Dönem Durumu	s.58
Tablo-18: Güney Kore'nin Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu	s.58
Tablo-19: Güney Kore'nin Büyüme ve Enflasyon Oranları	s.59
Tablo-20: Endonezya'nın Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)	s.63
Tablo-21: Endonezya'nın IMF İle Gerçekleştirdiği Borçlanma Anlaşmaları (01.05.1984 28.02.2007) (Bin SDR)	s.64
Tablo-22: Endonezya'nın Ekonomik Göstergeleri ve Uzun Dönem Durumu	s.65
Tablo-23: Endonezya'nın Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu	s.65
Tablo-24: Endonezya'nın Büyüme ve Enflasyon Oranı	s.66
Tablo-25: Rusya'nın Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)	s.72
Tablo-26: Rusya'nın IMF İle Gerçekleştirdiği Borçlanma Anlaşmaları (01.05.1984-28.02.2007) (Bin SDR)	s.72
Tablo-27: Rusya'nın Ekonomik Göstergeleri ve Uzun Dönem Durumu	s.73
Tablo-28: Rusya- Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu	s.73

Tablo-29: Azerbaycan- Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)	s.75
Tablo-30: Azerbaycan'nın IMF İle Gerçekleştirdiği Borçlanma Anlaşmaları (01.05.1984- 28 .02.2007) (Bin SDR)	s.76
Tablo-31: Azerbaycan'ın Ekonomik Göstergeleri ve Uzun Dönem Durumu	s.76
Tablo-32: Azerbaycan'ın Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu	s.77
Tablo-33: Azerbaycan'ın Büyüme ve Enflasyon Oranları	s.78
Tablo-34: Arjantin'in IMF İle Gerçekleştirdiği Borçlanma Anlaşmaları (01.05.1984- 31.12.2003) (Bin SDR)	s.82
Tablo-35: Arjantin- Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)	s.84
Tablo-36: Arjantin'in Ekonomik Oranları ve Uzun Dönem Durumu	s.85
Tablo-37: Arjantin'in Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu	s.85
Tablo-38: Arjantin'in Büyüme ve Enflasyon Oranları	s.86
Tablo-39: Brezilya'nın IMF İle Gerçekleştirdiği Borçlanma Anlaşmaları (01.05.1984- 28.02.2007) (Bin SDR)	s.89
Tablo-40: Brezilya'nın Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)	s.90
Tablo-41: Brezilya'nın Ekonomik Göstergeleri ve Uzun Dönem Durumu	s.91
Tablo-42: Brezilya'nın Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu	s.92
Tablo-43: Konsolide Bütçede Vergi Gelirleri ve Harcamalar	s.98
Tablo-44: Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSMH' ya Oranı (1975-1981)	s.100
Tablo-45: Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSMH' ya Oranı (1982-1989)	s.101
Tablo-46: Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSMH' ya Oranı (1990-1996)	s.102
Tablo-47: Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSMH' ya Oranı (1997-2003)	s.103
Tablo-48: Konsolide Bütçe Dengesi (Milyar TL)	s.108
Tablo-49: Konsolide Bütçe Dengesi (Milyar TL)	s.108
Tablo-50: Konsolide Bütçe Dengesi (Milyar TL)	s.109
Tablo-51: Konsolide Bütçe Dengesi (Milyar TL)	s.110
Tablo-52: Konsolide Bütçe Dengesi ve Finansmanı (Milyon YTL)	s.110
Tablo-53: Konsolide Bütçe Açıkları (Trilyon TL)	s.111
Tablo-54: 2007 Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri	s.112
Tablo-55: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (Bin YTL)	s.115
Tablo-56: Türkiye'de İç Borç Durumu (1980-1987) (Bin YTL)	s.118

Tablo-57: Türkiye’de İç Borç Durumu (1988-1995) (Bin YTL)	s.118
Tablo-58: Türkiye’de İç Borç Durumu (1996-2001) (Bin YTL)	s.119
Tablo-59: Türkiye’de İç Borç Durumu (2002-2006) (Bin YTL)	s.119
Tablo-60: Türkiye’nin Dış Borç Stoku (1990-2006)	s.124
Tablo-61: IMF ile Yapılan Stand-By Anlaşmaları	s.146
Tablo-62: Türkiye’de İstikrar Programları	s.148
Tablo-63: Dünya Bankası’ na En Çok Borcu Olan Bazı Ülkeler (Haziran 2005)	s.156
Tablo-64: Dünya Bankası’nda En Yüksek Sermaye Payına Sahip Ülkelerin Oy Güçleri ve Türkiye’nin Durumu	s.158

Grafikler

Grafik-1: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSMH’ ya oranı, %)	s.115
Grafik-2: Dış Borçlanma Stoku/ GSMH	s.125
Grafik-3: Dış Borçlanma Maliyetleri	s.127
Grafik-4: Uluslararası Para Fonu’ndan Net Para Kullanımı	s.151
Grafik-5: Uluslararası Para Fonu’na Olan Borç Stoku	s.152

GİRİŞ

Son yirmi yıldır devlet anlayışında ve diğer pek çok alanda köklü değişimler yaşanmaktadır. Ülke ekonomilerinin gösterdiği gelişmeler tüm dünyada etkili olmakta ve ülkeleri ekonomik gelişmelere ayak uydurmak açısından önemli adımlar atmaya zorlamaktadır. Ülkelerin bu değişimlere ayak uydurabilmesi için gerek devlet yapılarında gerekse ekonomik yapılanmada yeniliklere açık olması ve bu yönde çeşitli girişimlerde bulunması gerekmektedir. Özellikle son dönemlerde yaşanan değişimler her açıdan ülkeleri etkisi altına alırken, devlet anlayışına ve mali disipline yönelik yaklaşımlar da bu doğrultuda yoğunluk kazanmıştır. Bir ülkenin temel amaçları, sürdürülebilir büyüme için ön koşul olan fiyat istikrarının sağlanması ve kamu borç stokunun milli gelire oranının azaltılmasıdır. Bu amaçların temel unsurları ise parasal disiplin, mali disiplin ve yapısal reformlardır. Bu unsurlardan birisinin aksaması ya da aksama olasılığı olduğu şeklinde piyasalarda şüphelerin baş göstermesi programın tümünün aksamaya başlaması demektir.

Ülkeler açısından önemli bir sorun olan mali disiplinsizlik, temelde gelişmekte olan ülkelerin esas sorunu gibi görünse de birçok gelişmiş ülke açısından da sorun olmaya devam etmektedir. Mali disiplinsizlik, tarihi süreç içinde hem ülkemiz açısından hem de dünyadaki birçok ülke açısından ciddi bir sorun olmuştur.

Türkiye açısından bakıldığında uygulanan mali politikalarda daha çok politik davranıldığı gözlenmiştir. Durgunluğun hâkim olduğu dönemlerde çözüm yolu olarak kamu harcamalarının arttırılması görülmüş, bu yolla ekonominin canlandırılması istenmiştir. Ancak seçim öncesi stratejisi olan bu yol ile ekonomik canlanma kısmen sağlanmıştır. Kamu harcamalarının arttırılmasıyla meydana gelen sorunların yanı sıra azalan vergi gelirleri de diğer bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Vergi gelirlerinin arttırılması için vergi oranlarının arttırılması şeklindeki bu döngü ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Özellikle ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde mali disiplinsizliğin boyutları belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Asya Krizi olarak bilinen ve neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan krizden bu derece etkilenilmesinin temelini, söz konusu ülkelerdeki mali disiplinsizlik sorununa dayandırmak mümkündür. Mali disiplinin

ekonomik düzende önemli bir yere sahip olması gerektiğinin anlaşılması ile gerek ülkeler gerekse mali kuruluşlar bu konuya daha fazla eğilmişlerdir.

Bütçede mali disiplini incelemeyi amaçlayan tezimizde genel olarak, seçilmiş ülkelerle Türkiye'nin uluslararası mali kuruluşların birlikte yürüttükleri çalışmalar ele alınmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde; mali disiplin ve bütçe içindeki yeri incelenmiştir. Bu bölümde, kronikleşen ve artan bütçe açıklarının kontrol altına alınması için gelirler ile giderler arasında kurulması gereken dengenin önemi, diğer bir deyişle mali disiplinin önemi vurgulanmaktadır. Çünkü artan bütçe açıkları, ekonomik ve mali krizlere ortam hazırlamaktadır. Açıkların kapatılması için ülkelerin borçlanmaya yönelmesi sonucunda zaten tam anlamıyla mevcut olmayan mali disiplin daha da bozulmakta ve neticede bütçe açığı, borçlanma ve kriz olarak üçlü bir döngünün yaşanmasına neden olmaktadır. Bu aşamada da mali disiplinin sağlanması gereği ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızda mali disiplinin sağlanması için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomi tarihi sürecinde yapılmış ve yapılması gereken çalışmalara yer verilmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere mali disiplinin boyutlarına yer verilen çalışmada, buradan yola çıkarak mali disiplinin bütçe açıkları ile olan ilişkisi ortaya konmuştur.

Çalışmamızın ikinci bölümünde; ülkelerin yaşadıkları söz konusu kısır döngü içinde mali disiplini sağlamak için desteğine başvurdukları Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası olmak üzere iki önemli mali kuruluş üzerinde durulmuştur. Her iki kuruluş da gerek mali destek sağlayarak gerekse çeşitli projelerle ekonomilere öngörülerde bulunarak bozulan ekonomik yapıda mali disiplini sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Çalışmamızda, söz konusu kuruluşlar ile çeşitli ülke örneklerinin birlikte yürüttüğü çalışmalara yer verilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde; Türkiye'nin mali disiplin konusundaki faaliyetleri ve bu kapsamda her iki kuruluşla yürüttüğü çalışmalar değerlendirilmiştir. Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olarak dönem dönem yaşadığı ekonomik sorunlarla söz konusu bu kuruluşların yardımıyla mücadele etmiştir. Geçmişten günümüze dek ülkede yaşanan ve daha önce sözünü ettiğimiz borç kısır

döngüsü içinde özellikle IMF tarafından öngörülen çeşitli proje ve istikrar programları ile mali disiplini sağlamaya çalışmıştır.

Çalışmamızda uluslararası mali kuruluşlar bünyesinde olmayan ancak mali disiplinin sağlanmasına yönelik çalışmaları bulunan ve özellikle üyelik sürecinde bulunan ülkemiz açısından oldukça önemli bir yeri olan Avrupa Birliği ve ülkemizle olan ilişkisi de ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİ DİSİPLİN VE BÜTÇE UYGULAMALARI

Değişen ve gelişen bir dünya yapısı içinde karşılaşılan çeşitli sorunlar, küreselleşmenin de etkisiyle ekonomik yapı üzerindeki etkisi ile ortaya çıkmaktadır. Ülke ekonomilerinin birbirinden etkilenen bir yapı içinde bulunuyor olması, bir ülkede oluşabilecek bir krizin diğer ülkelere yayılmasına olanak vermektedir. Söz konusu krizin oluşumunda etkin olacak etmenler yoğun borç yükü, işsizlik ve yoksulluk gibi sosyal sorunlar ve bütçe açıkları olacaktır. Bu kapsamda ülkelerin sözünü ettiğimiz bu olumsuzlukların oluşumuna engel olmak için çeşitli girişimlerde bulunmaları gerekmektedir. Bu noktada da yeni bir kavram olarak ifade edebileceğimiz mali disiplin kavramının önemi devreye girmektedir.

Ülkelerin içinde bulundukları ekonomik ve mali kökenli sorunların temelini mali disiplinin oluşturulmamasına dayandırmak mümkündür. Kronikleşen ve artan bütçe açıklarının kontrol altına alınması açısından kamu gelirleri ile kamu giderleri arasında bir denge oluşturulması gerekmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde; mali disiplinin kavram olarak ne anlama geldiği, bütçe ve bütçe açıkları ile mali disiplin arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılacaktır. Bütçe açığı ölçüm yöntemleri kapsamında bir anlamda bütçe açığı türleri ortaya konarak, bütçe açığı kavramı ile mali disiplin kavramı arasında ilişki kurulmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda ülke ekonomisi açısından bir sorun olan mali disiplinsizlik ve mali disiplinsizliğin sonuçları ele alındıktan sonra, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından mali disiplinin boyutları değerlendirilecektir.

Mali disiplinin sağlanması açısından önemli olan disiplinsizliğe nelerin yol açtığı olduğu için, öncelikli olarak sorunun temelinde nelerin yer aldığı ortaya konarak, mali disiplinin sağlanması için nelerin yapılması gerektiğine yer verilecektir. Böylece, mali disiplinsizliğe yol açan etmenlerin öncelikli olarak ortadan kalkması gerektiği, bunun ardından bu sorunun tekrarlanmaması için alınması gereken önlemler ortaya konmuş olunacaktır.

I. MALİ DİSİPLİN KAVRAMI VE BÜTÇE YÖNÜNDEN ÖNEMİ

Mali disiplin; kamu gelirleri ve kamu giderlerinin birbirine denk olmasını ifade etmektedir. Burada kastedilen sadece konsolide bütçe denkliği değil, sosyal güvenlik kuruluşları, yerel yönetimler, fonlar, döner sermaye ve KİT'lerin bütçelerini de içine alan tüm kamu gelir ve giderlerinin denkliğidir¹. Mali disiplin, kamu gelirleri ile giderleri arasındaki ilişkiye dayalı oluşturulmuş bir kavramdır ve bu kapsamda ülkelerin yaptıkları harcamalar ve bu harcamaların finansmanı arasında belli bir dengenin olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Ülke hükümetlerinin yaptıkları harcamalarda, söz konusu harcamalara yönelik finansmanın gerekliliğini göz ardı etmeksizin hareket etmeleri ve bu doğrultuda yani mali disiplini ön planda tutarak girişimlerde bulunulması bu noktada önemli olmaktadır. Bunun nedeni, mali disiplinin ülkelerin ekonomik, mali ve sosyal hayatlar üzerinde etkisinin büyük olmasıdır.

‘Mali disiplin sağlanırken, gelirler ile harcamalar arasında sağlanması gereken denkliğin, kamu kesimi açısından makro ekonomik sorunlara yol açmadan gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Belirli bütçe kalemlerinden kesinti yapmak ya da yapısal sorunları gidermek için kamu mali yönetim sisteminde reforma gitmek yoluyla mali disiplini gerçekleştirmek mümkün görünmektedir. “Adhoc Palyatif” diye adlandırılan belli ödenekleri, harcama kalemlerini kısıt yöntemin uygulanması, çözümlere kısa vadede çözüm alınmasını sağlayacak ama uzun vadede bir bütün olarak bakıldığında bu yöntemin kamu maliyesine zarar verir bir hal alacağı düşünülmektedir. Sürdürülebilir bir çözüm olmaması, hükümete ve bütçeye olan güveni sarsacaktır². Kalıcı ve geçerli bir çözüm arayışı nedeniyle birçok ülke yaşanan ekonomik ve mali sorunlar kapsamında mali disiplin kavramı üzerine eğilmişler ve bu alandaki çalışmalara ağırlık vermeye başlamışlardır.

¹ Talha APAK; “Mali Disiplin-Vergi İlişkisi ve Bağlı Sorunlar”, 2005, http://www.alomaliye.com/aralik_05/talha_apak_mali_disiplin.htm, Erişim: 01.11.2006.

² Şerif SAYIN; “Mali Sorumluluk Şart!”, http://www.turkishtime.org/15/34_2_tr.asp, Erişim: 25.09.2006.

Son yıllarda ülkelerin mali yapılarında görülen bozulmalar, mali disiplinin yasal ve de anayasal yollarla sağlanması gereğini savunan fikirler ortaya çıkartmıştır. Mali kurallar (Mali Anayasa) olarak adlandırılan bu fikir, makroekonomik anlamda mali performans göstergelerine kalıcı olarak getirilen sınırlamalar veya oranlar olarak tanımlanmaktadır. Bu kurallar, denk bütçe kanunları ile borçlanmaya, borç stokuna ve rezervlere ilişkin sınırlamaları kapsamaktadır³.

Mali anayasa (Fiscal Constitution) anayasal iktisat literatüründe devletin harcama, vergileme ve borçlanma konusundaki yetkilerini ve bu yetkilerin anayasal sınırlarını ifade eden bir kavramdır⁴. Bu kavram, harcama ve vergileme yetkilerinin gerçekleştirilmesinde belirli kurallara bağlı kalınmasını öngörmektedir. Mali anayasa, söz konusu sınırlamalarla devletin, mali finansman araçlarından olan dış borç ya da para basma yöntemlerini uygularken kontrollü davranılması gerektiğini, mali disiplinin sağlanmasının buna bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

Mali disipline yönelik bu fikirler kapsamında, kamunun gelir ve giderlerinin orta vadeli bir anlayışla tahmin edilmesi ve bununla uyumlu bir makroekonomik programın hazırlanmasının mali disiplinin gerçekleşmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, ekonomik istikrar ve sürdürülebilir büyüme bakımından mali kurallar önem taşımaktadır⁵. Diğer yandan, mali disiplinin büyümeyi daraltıcı değil genişletici olduğu ifade edilmektedir. Yüksek borç stokuna sahip ülkelerde mali disiplinin büyümeyi olumlu yönde etkilediğine dair çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu kapsamda yapılan çalışmalardan, mali disiplinin gelecek dönemlerde vergi indirimlerini beraberinde getireceği, reel faiz oranlarını ve enflasyonu düşüreceği kanısına varılmaktadır⁶. Sürdürülebilir büyüme ve fiyat istikrarı için mali disiplinin önemli bir anahtar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

³ Yasemin Gürsoy HÜRCAN; “Mali Disiplinin Sağlanmasında Yasal Düzenlemelerin Yeri, Önemi, Dünya Uygulamaları ve Türkiye Örneğinin İncelenmesi”, s. 29, Ağustos 1999, http://www.hazine.gov.tr/arastirma_inceleme/arinc_23_01.pdf , Erişim: 24.09.2006.

⁴ Mustafa SAKAL; **Anayasal Bütçe Reformunun Esasları**, Gazi Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara, 2003, s. 15.

⁵ Ahmet KESİK; “Bütçe Sistemi ve Mali Disiplin”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 159, Mart 2006, s. 32.

⁶ İbrahim H. ÇANAKÇI; “Sürdürülebilir Yüksek Büyüme ve Makroekonomik İstikrar”, Türkiye İktisat Kongresi, 08.05.2004, http://www.hazine.gov.tr/duyuru/Sunumlar/Mustesar_izmir_Kongre_20040508.pdf, Erişim: 24.09.2006.

Yakın zamanlara kadar gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde kamu borçlanmasında çok hızlı yükselmelerin olduğuna tanık olunmuştur. Kamu borçlanmasındaki bu hızlı yükseliş trendi kamu sektöründeki hızlı büyümenin önemli bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının hızlı artışının bir sonucu olurken, gelişmekte olan ülkelerde ise kamu mali disiplinindeki bozulmadan diğer bir deyişle büyük ölçüde kamu kesimi açıklarının büyümesi ile birlikte dış ödemeler dengesindeki hızlı artıştan kaynaklanmıştır⁷.

Hükümetlerin sorumsuzca kamu harcaması yapması ve keyfi olarak iç ve dış borçlanmaya başvurması mali disiplinsizliğe yol açmaktadır. Bunun sonucunda da kamu ekonomisinde vergi ve borç yükü sürekli artış göstermeye başlamaktadır. Ağır vergi yükü ve borçlanma ise ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemekte ve vergi kaçakçılığına ve kayıt dışılığın gelişmesine yol açmaktadır⁸. Benzer sorunların birleşimi ekonomiyi çeşitli sıkıntılar içine sokacağı için, ülkelerce yapılan bütçe reformlarıyla bir taraftan devlet harcamalarının daraltılması, bütçe açıklarının azaltılması ve kamu borçlarının sınırlandırılması yolu ile mali disiplin sağlanmaya çalışılmaktadır. Tüm bunlardan, bir ülkede ekonomik istikrarın olabilmesi için öncelikle mali disiplinin var olması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik istikrarsızlık ve bu kapsamda mali disiplinin mevcut olmaması ülke ekonomisi açısından büyük sorunlara yol açmaktadır. Mali disiplinsizlik ülkeler için bir sorundur ve bu sorunun temeli kamu harcamalarında kontrolsüz davranılmasına dayanmaktadır. Kontrolsüz harcamalar, açıklara, borçlanmaya, borç stokunun bu kapsamda artmasına yol açmaktadır. Zaman içerisinde bu kısır döngü içinde gidip gelen ülkeler, içinden çıkılması zor sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu durum kamu açıkları ile bütçe açıkları arasında bir ilişkinin varlığına dikkat çekmektedir.

⁷ Mustafa SAKAL; **Türkiye’de Mali Disiplin Sorunu: Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği, (1988-2000 Dönem Analizi)** Birinci Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2003, s. 1.

⁸ Habib YILDIZ; “Geçiş Ekonomilerinde Dönüşüm Süreci ve Mali Reformlar”, Mali Disiplinin Sağlanması ve Bütçe Politikaları, <http://www.manas.kg/pdf/economickonferans/articles/44.pdf>, Erişim: 09.09.2006.

II. MALİ DİSİPLİNİN BÜTÇEDEKİ ROLÜ

En genel tanımıyla bütçe, devletin veya diğer kamu tüzel kişilerinin gelecek belirli bir dönem içindeki gelir ve giderlerini tahmin eden ve bunların yürütülüp uygulanmasına yetki veren bir hukuki tasarruftur⁹.

Gelirlerin giderlerden fazla olması durumunda *bütçe fazlası* oluşmaktadır. Oluşan bu fazlalık ekonomik açıdan sorun değildir. Ancak giderlerin diğer bir deyişle harcamaların gelirlerden fazla olması durumunda *bütçe açığı* oluşmaktadır. Oluşan açığın boyutlarıyla ilişkili olarak ülkelerde ekonomik sorunlar baş göstermektedir. Bütçe açığına dayalı ekonomik sorunların çözümünde ise mali disiplinin sağlanması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu noktada mali disiplin ile bütçe açıkları arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.

A. Mali Disiplinin Bütçe Açıkları İle İlişkisi

Bütçe açıklarının bir kolunu oluşturan kamu açıkları ve buna bağlı ortaya çıkan yüksek Borç/ GSMH oranı, bütçe disiplinini zedelemektedir. Bu açıdan bütçe açıkları ile kamu açıkları ilişkisini ortaya koymak gerekmektedir.

Bütçe açığı genel olarak, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olması durumudur. Bu çerçevede çeşitli bütçe açığı ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir. Aşağıda bu yöntemlere yer verilmiştir.

1. Genel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri

Genel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemleri; geleneksel bütçe açığı, birincil açık, işlemsel açık, nakit açığı-tahakkuk açığı ve nominal bütçe açığı-reel bütçe açığı olmak üzere beş başlık altında incelenmektedir.

⁹ Kamil TÜĞEN; **Devlet Bütçesi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Beşinci Baskı, Bassaray Matbaası, Eylül, 2006, İzmir, s. 3.

a. Geleneksel Açık

Bir kamu açığı tanımını en genel olarak şu şekilde gösterebiliriz; Harcamalar – Gelirler → Finansman, burada okun arkada kalan kısmını ve ön kısmını ayıran iki kriter bulunmaktadır¹⁰.

- Devlet Borcu Kriteri: Bu kritere göre, bütçe açığını etkileyen ve yükümlülüklerde herhangi bir değişme meydana getirmeyen harcamalar çizginin üstüne, yükümlülükleri değiştiren (pozitif veya negatif finansman) harcamalar çizginin altına yazılır.
- Maliye Politikası Kriteri: Bu kritere göre, hükümet sadece finansman amacı ile değil maliye politikası amaçlı olarak da borçlanabilir. Bunların geri ödenmesi söz konusu olmayacaksa bu kalemler üst kısma yazılmalıdır, çünkü geri ödenmeyen kamu borçları Merkez Bankasından kaynaklanan gelirdir.

Geleneksel bütçe açığı, borçlardaki değişmeler dikkate alınmaksızın toplam kamu harcamaları ile toplam kamu gelirleri arasındaki farkı ölçmektedir ve sağlıklı bir ölçüm için standart bir muhasebe sistemi gerekmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından böyle bir sisteme sahip olmamalarına bağlı olarak geleneksel açığın sağlıklı bir biçimde ölçülmesi mümkün olmamaktadır. Ancak söz konusu sistem çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Geleneksel açığa yönelik eleştirilerin temelinde açığın sadece merkezi hükümetin bütçe açığını yansıtması olmaktadır. Yönteme yönelik eleştirilerdeki sorunların ortadan kaldırılması için geleneksel açık yerine *kamu kesimi borçlanma gereği* (KKBG) bütçe açığı göstergesi olarak kullanılmıştır¹¹.

Geleneksel açık net nakit bazında ölçüldüğünde, kamu kesimi net borçlanma gereği'ne karşılık gelmektedir. Kamu kesimi net borçlanma gereği, genel olarak, denk bütçelerin gerekliliğini vurgulayan kanunlardaki açık ölçüm yönetiminden daha kısıtlayıcıdır ve olağan kamu geliri olarak devlet tahvillerinin satışını içine alarak

¹⁰ İsmail GÜNEŞ; Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Finansman Yöntemleri”, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/butce/yontem.doc>, Erişim: 15.11.2006.

¹¹ Hüseyin ŞEN- İsa SAĞBAŞ; **Bütçe Açıkları Teori ve Türkiye Uygulamaları**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 1.

tipik bir biçimde bütçeyi dengelemektedir¹². KKBG kapsamında, konsolide bütçe açığı, KİT açıkları, sosyal güvenlik kuruluşlarının açıkları, yerel yönetimlerin açıkları, döner sermayeli kuruluşların açıkları, fonların açıkları ve özelleştirme kapsamındaki kuruluşların açıklarının toplamı olmaktadır.

Geleneksel bütçe açığı içinde yer alan konsolide bütçe açığı, merkezi hükümetin gelir ve giderleri arasındaki farkı ölçmekte; KİT açığı ise, KİT'lerin ihtiyaç duyduğu ek finansman ihtiyacını vermektedir.

b. Birincil Kamu Açığı

Kamu harcamaları, kamu hizmetlerinin sürdürülebilmesi için gerekli harcamalar ile kamu borç faiz ödemeleri toplamından oluşmaktadır. Birinci grup harcamalar olağan olduğu halde, ikinci grup harcamalar, geçmiş döneme ait kamu açıklarının finansmanı nedeniyle devredilmiş bir yüküdür. Birinci grup harcamaların denetimi kamu otoritelerinin iradesi dahilinde olduğu halde, ikinci grup harcamalar kamu otoritelerinin karar yetkisi içinde değildir¹³.

Birincil açık, KKBG'den toplam borç faiz ödemelerinin düşülmesi suretiyle bulunmaktadır. Özellikle yüksek borç yapısında olan ülkelerin kullandığı bir yöntem olan birincil açığın hesaplanmasında, faiz oranlarının ve diğer makro ekonomik göstergelerin uzun dönem değerlerini esas alınması gerekmektedir¹⁴.

c. İşlemsel Açık

Enflasyonist dönemlerde nominal faiz oranları hem faiz geliri üzerinde hem de anapara üzerinde aşınmaya yol açmaktadır. Bu durumda kamu açığı, birincil kamu açığı ile enflasyondan arındırılmış gerçek faiz ödemelerini kapsamaktadır. Gerçek faiz ödemesini belirleyebilmek için nominal faizden enflasyon oranını çıkarmak gerekmektedir¹⁵. Borç verenleri fiili enflasyona karşı tazmin eden borç servisi

¹² Hüseyin ŞEN; "Mali Açık Nasıl Ölçülür", **Maliye Dergisi**, Sayı: 131, Ağustos, 1999, s. 141.

¹³ Hasan AYKIN, "Türkiye'de İç Borçlanma ve Ekonomik Etkileri", <http://www.mtk.gov.tr/eserler/tibee.doc>, s. 3, Erişim: 24.09.2006.

¹⁴ ŞEN- SAĞBAŞ; a.g.e., s. 8.

¹⁵ AYKIN; a.g.m, s. 4.

kısımının geleneksel açıktan çıkarılmasıyla bulunan işlemsel açık, mali dengesizliğin tahmin edilmesinde daha uygun bir ölçüm yöntemi olarak görülmektedir¹⁶.

d. Nakit Açığı- Tahakkuk Açığı

Nakit açığı, mali yıl boyunca yapılan nakdi ödemeler ile fiilen elde edilen kamu gelirleri arasındaki harcamalar lehine olan farktır. Tahakkuk açığı ise, nakit açıktan daha geniş bir kapsamda, kamu kesini işlemlerinin bilfiil gerçekleşip gerçekleşmediğini dikkate almaksızın mali yıl içinde devletin kullanılması gereken gerçek kaynakları tespit etmeye çalışmaktadır¹⁷.

e. Nominal Bütçe Açığı- Reel Bütçe Açığı

Kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin nominal değerleri arasındaki fark, nominal bütçe açığını; reel değerleri arasındaki fark ise reel bütçe açığını ifade etmektedir. Nominal açık, enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde bütçe açığının gerçek boyutunu yansıtmaktan uzaktır. Enflasyonun bütçe açıkları üzerindeki olumsuz etkisini gidermek için reel bütçe açığı kullanılmaktadır¹⁸. Reel bütçe açığı, enflasyonun bütçe kalemleri üzerinde meydana getirdiği olumsuzluğu ortadan kaldırdığından nominal açıklara göre daha kabul gören bir ölçüt olmuştur.

2. Özel Amaçlı Bütçe Açığı Yöntemleri

Devlet faaliyetlerinin ekonominin spesifik görünümü üzerindeki etkisinin ölçülebilmesi için alternatif açık ölçüm yöntemleri geliştirmiştir. Bunlar; cari açık, yurtiçi açık- yurt dışı açık ve yapısal- konjonktürel açıktır.

a. Cari Açık

Cari açık, milli gelir muhasebe sisteminde, yurt içinde gerçekleşen tasarruf-yatırım açığını vermektedir. Bu anlamda cari açık bir akım değişkenidir¹⁹. Bu ölçüm şekli, kamu tasarruflarını teşhis etmeye çalışır. Fakat yatırım harcamaları ile cari

¹⁶ ŞEN; a.g.m., s. 142.

¹⁷ ŞEN- SAĞBAŞ; a.g.e., s. 14.

¹⁸ ŞEN- SAĞBAŞ; a.g.e., s. 14.

¹⁹ Erinç YELDAN; "Cari Açık ve Uluslararası Yatırım Pozisyonumuz", Ekonomi Politik, 21.09.2005, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan39_21Eyl05, Erişim: 24.09.2006.

harcamalar arasındaki ayırım bazen birbirine karıştırıldığından bu ölçüm yönetimi eleştirilmektedir²⁰.

b. Yurtiçi Açık- Yurtdışı Açık

Yurtiçi açık (domestic deficit), geleneksel açığın sadece yurtiçi ekonomiye ilişkin işlemlerden doğan faaliyetleri kapsamaktadır. Ancak bu açık kavramı, ödemeler dengesi üzerinde etkili olabilecek işlemleri dikkate almamaktadır. Yurtiçi açıklar, hükümetlerin ekonomi üzerindeki genişletici etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Örneğin, dış yardım veya petrol ihraç gelirleri ile finanse edilen yurtiçi mallara yönelik yapılan hükümet harcamaları yurtiçi açığa neden olmakta ve toplam talep, bu harcamaların yurtiçi vergi gelirleri ile karşılanması halinde daha da yükselmektedir. Hükümetçe yapılan ve vergilerle finanse edilen ithalat, ithalat faturası kadar toplam talebi düşürür. Bu durumda, hükümet harcamalarının etkisi genişletici olmaktan çok daraltıcı şekilde kendini gösterir²¹.

Yurtdışı açık ise, bütçenin ödemeler bilançosu üzerindeki etkisini ölçmekte kullanılan bir bütçe açığı ölçüm yöntemidir. Yurtiçi ve yurtdışı şeklinde bir ayrıma gidilmesinin nedeni olarak, özellikle kamu kesiminin özel kesime oranla dış aleme daha fazla ticari ilişkide olması ve kamu kesiminin sermaye giriş çıkışlarında önemli rol oynaması halinde tek başına geleneksel açığın bütçe açığı göstergesi olarak kullanılmasının doğuracağı sakıncaları ortadan kaldırmak gösterilebilir²².

c. Yapısal Açık- Konjonktürel Açık

Mali açıkların tespitine yönelik yapılan çalışmalarda toplam bütçe açıkları yapısal ve dönemsel olmak üzere birbirinden bağımsız iki grupta toplanmaktadır. OECD raporlarına göre otomatik stabilizatörlerin neden olduğu konjonktürel etkilerin azaltılması halinde, hükümetlerin aktif bir bütçe politikasını ortaya koyabilecek yapısal açığı tespit etmek mümkün olabilmektedir. Buna göre yapısal açık, ekonominin tam istihdam seviyesinde dengede olması halinde ortaya çıkacak

²⁰ ŞEN; a.g.m., s. 142.

²¹ Haluk EGELİ; “Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler Ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2002, s. 36.

²² ŞEN- SAĞBAŞ; a.g.e., s. 17.

olan bütçe açığı büyüklüğünün tahmini olarak tanımlanabilir. Yapısal ve dönemsel olarak ayarlanmış açık, hükümet gelir ve giderlerinde toplam hasıladaki dönemsel dalgalanmalar nedeniyle ortaya çıkan değişiklikler ile bağımsız politika kararlarından kaynaklanan değişiklikler arasındaki farkı belirlemeyi amaçlamaktadır²³.

Sözü edilen bu yöntemler aracılığıyla, bütçe açıklarının makroekonomik etkileri hakkında sağlıklı tahminlerde bulunulması sağlanmaktadır. Bu sayede doğruluk payı yüksek ölçümler ile bütçede mali disiplin sağlanabilecektir. Bu kapsamda, gerek gelişmiş ve gerekse gelişmekte olan ülkeler bütçe açıklarının ölçülmesine yönelik bu yöntemleri kullanarak mali disiplinin sağlanması için çeşitli çalışmalar yapmaktadırlar.

B. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları ve Mali Disiplin

Bütçe açıkları günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı boyutlarda olmak üzere makro ekonomik dengeler üzerinde olumsuz sonuçlara yol açan önemli bir ekonomik ve mali sorun durumundadır. Özellikle işsizlik, iç tasarrufların yetersizliği, kamu harcamalarının disipline edilememesi ve yüksek enflasyon gibi yapısal sorunların yoğun olarak yaşandığı gelişmekte olan ülkelerde açıkların etkisi daha belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Aynı zamanda kamu finansman açıklarının da büyük bir bölümünü oluşturan bütçe açıklarının temel nedeni, kamu gelirlerinin kamu harcamalarındaki hızlı artışlara paralel bir şekilde artırılamamasının yanında rasyonel ve etkin kullanılamamasıdır²⁴.

Kamu kesiminin genişlemesi ile bağlantılı olarak harcamaların artması, finansal ihtiyacı doğurmakta olup, iç ve dış borçlanmaya ya da emisyonu yönelimi gerektirmektedir. Bu durumda oluşan ve zamanla artan bütçe açıkları mali disiplinsizliğin bir sonucu olarak görülmektedir.

Ülkemiz açısından bakıldığında Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra kullanılmaya başlanan bütçe deyimi, günümüzde, “devletin bir yıllık süre içindeki gelir tahminleri ile giderlerini gösteren ve bunların uygulanması ve yürütülmesine

²³ EGELİ; a.g.m., s. 38.

²⁴ Haluk EGELİ; “Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, 2000, s. 62.

yetki ve izin veren bir kanundur.” şeklinde tanımlanmaktadır²⁵. Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere, bütçe gelirleri ile giderleri tahmini değerlerinden oluşan veriler bütünü olmaktadır. Bütçe içinde yer alan kalemlerin tamamı ülkenin ekonomik ve mali boyutu hakkında bilgi vermektedir. Bu açıdan bakıldığında ülkeler için önemli olduğunu söylediğimiz mali disiplin kavramının bu veriler dâhilinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Geçmiş yıllara ait bütçe tahminlerinin ne kadarının doğru olduğu konusunda gelirler ile giderler arasında bir dengenin mevcut olup olmadığı hususunda mali disiplin devreye girmektedir.

Genel olarak bakıldığında, gerek gelişmiş ülkeler için gerekse gelişmekte olan ülkeler için, ekonomide istikrar ve dengenin sağlanmış olması, bütçe açıklarının olmaması ya da makul seviyelerde olması açısından mali disiplinin işlerliği ortaya konmuş olunacaktır. Mali disiplin kavramının tanımından yola çıkarak ortaya koyulan gelirler ile giderler arasındaki dengenin, bütçe üzerindeki etkisi yadsınmamalıdır. Bütçe açıklarının oluşmasındaki temel nedenler, yukarıda da bahsedildiği üzere kontrolsüz harcama ve vergileme çerçevesindeki hatalar olmaktadır. Harcamaların borçlanma yoluyla finanse edilmeye çalışılması bütçe açıklarını arttırıcı temel etmenlerdendir.

Sürdürülebilir büyüme yolundaki bir ekonomide iç denge tam istihdam ve fiyat istikrarı; dış denge ise dış alemden sağlanan gelirlerin dış aleme giderlere denk olma hedeflerini ifade etmekle birlikte, kaynak açığı daha özel olarak borç kapsamında, iç (mali) ve dış dengesizlikler, bütçe açığı ve cari işlemler açığını ifade etmekte olup; bu şekilde ortaya çıkan kaynak ihtiyacının büyük ölçüde dış borçlanma yoluyla finanse edilmesi söz konusudur²⁶. Bu çerçevede, öncelikle büyüme ve fiyat istikrarı gibi değişkenlerin etkileşimlerini belirleyen genel ekonomi politikasına ilişkin değerlendirmelerde mali disiplinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından bütçe açıkları ve bu ülkelerde bütçe açıkları ile bağlantılı mali disiplin kavramı zamanla önem kazanmaya başlamıştır.

²⁵İsmail GÜNEŞ; “Bütçe Nedir ve Temel İlkeleri Nelerdir”, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/butce/02butce.ppt>. Erişim: 01.11.2006.

²⁶ Sabri AZGÜN; “Kamu Açıkları Ve Dış Açıkların Gelişimi”, <http://www.e-akademi.org>. Erişim: 12.09.2006.

1. Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları ve Mali Disiplin

1929 yılında yaşanan ekonomik krize kadar birçok ülke klasik iktisat teorisinin bütçe anlayışını benimsemiş, harcamalarda kontrollü davranılmış, devletin fonksiyonlarında belirli sınırlamalara gidilmiş ve bu açıdan bütçe açığı sorunu gündeme çok fazla gelmemiştir. Fakat 1929 yılında yaşanan ekonomik buhranın ardından devlet müdahalesinin gerekliliği ve bütçede açık verilmesi konusunda düşünceler oluşmaya başlamıştır. Birçok ülke bu doğrultuda hareket etmiş ve enflasyonu tetikleyici noktaya gelmeyecek şekilde bütçe açıklarını sınırlı tutarak hareket etmişlerdir. Ancak 1970’li yıllara gelindiğinde, bütçe açıkları artmaya başlamış ve enflasyon kaçınılmaz olmuştur. Artan işsizlik ve borçlanmadaki artış sorunları büyütme başlamıştır.

Birçok gelişmiş Batı ekonomisinde 1960’lı yılların sonlarından itibaren ortaya çıkan mali disiplinsizlik veya esneklik büyük ölçüde politikacıların davranışlarından ortaya çıkmıştır. Bir başka ifadeyle geçmişin alışkanlıklarından vazgeçme konusundaki isteksizlik mali açıkların ve meydana okurcasına büyüyen borç yükünün çok ciddi sorunların ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Özellikle devletin ekonomik ve sosyal fonksiyonlarının yeniden belirlenmesi yönünde bir tavır içinde olunmamış, devletin gelir garantileri, yeniden dağılım politikaları, kamu personel istihdamındaki artışlar ve mali alandaki devlet müdahaleleri daraltılamamıştır²⁷. 1980’li yıllara kadar süre gelen tutuma karşın bazı ülkeler, çeşitli ekonomik ve mali politikaları uygulamaya koyarak bütçe açıklarında azalma sağlayabilmiştir²⁸.

1973 yılında yaşanan petrol şoku sonrasında ülkelerin büyük bir kısmı borçlanmaya olağan bir durum olarak bakmaya başlamışlardır. Bakış açısındaki bu değişim süre gelen yıllarda büyük bütçe açıklarına ve istikrarsız ekonomilere yol açmıştır. Bu dönemde çeşitli reform önerileri ile içinde bulunulan durumdan çıkış yolları aranmaya başlanmıştır.

²⁷ SAKAL; **Türkiye’de Mali Disiplin Sorunu...**, a.g.e., s. 6.

²⁸ Kamil TÜĞEN; “Bütçe Açıkları, Finansmanı ve Sonuçları”, **Maliye Yazıları**, Sayı: 32, Eylül-Ekim, 1991, s. 21.

ABD’ de mali disiplin sağlamaya yönelik ilk girişim, 1974 yılında yasal düzenlemelere dayanan *Bütçe Yasası* ‘nın getirilmesi olmuştur. Bu yasa kapsamında uygulamada olan bütçe sisteminden *Sıfır Esaslı Bütçeleme Sistemi*’ ne geçilmiştir²⁹. Sistemin amacı, bütün programları aynı zamanda ve temelden gözden geçirmek ve yöneticileri, fonları kendilerinin en uygun gördükleri şekilde yeniden tahsis etmeye teşvik etmektir³⁰.

1985 yılında çıkarılan Gramm-Rudman-Hollings (GRH) yasası hükümet harcamalarını düşürmeye yöneliktir. Bütçe açıklarının aşamalı olarak 1991 yılına kadar sıfırlanması hedeflenmiştir. 1990 yılında GRH yerini Budget Enforcement Act’a bırakmıştır. Daha çok harcama limitleri üzerinde duran bu yasada yıllık savunma, uluslararası ilişkiler ve yurtiçi ihtiyari harcamalara sınırlamalar getirilmiştir. 1993 yılında bu uygulama yeni düzenlemelerle şekillenmiş ve Omnibus Budget Reconciliation Act adını almıştır. Önceki yasa ile amaçları aynı olan yeni yasaya ek olarak yeni kurallar getirmiştir³¹.

1996 yılında çıkarılan bütçe tasarısı ile bütçe denklığı üzerinde ağırlıklı durulmaktadır. Buna göre, 2002 yılında açıkların sıfırlanması hedeflenmiştir. 1790’lı yıllardan son bütçe tasarısına kadar geçen süreçte, ABD denk bütçe sistemini benimsemiştir ve bu doğrultuda açıklarını finanse ederek, bütçe fazlası oluşmasına olanak verecek bir yapı oluşturmayı başarmıştır³².

ABD dışında, diğer gelişmiş ülkelerde de benzer uygulamalarla bu konuda gelişme sağlanmıştır. Örneğin Japonya’da kamu harcamalarının kısılması ve kontrol altına alınmasıyla birlikte petrol fiyatlarındaki aşırı artışlar sonucu meydana gelen açıklar, 1985 yılına gelindiğinde tamamen kapatılmıştır. Ancak, 1991-1995 yılları arasında devam eden deflasyonist konjonktür nedeniyle gelir vergisi oranlarında indirimlere gidilmiştir. Diğer yandan, sosyal açıdan transferler uygulamaya konulmuştur. Bu nedenle kamu tüketimi ve transfer harcamaları artmıştır. Diğer yandan 1995 yılında Kobe’de meydana gelen depremin etkisiyle de kamu gelirlerinin

²⁹ SAKAL; *Türkiye’de Mali Disiplin Sorunu...*, a.g.e., s. 13.

³⁰ TÜĞEN; *Devlet Bütçesi*, a.g.e., s. 94.

³¹ Ahmet ÖZEN; “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi”, <http://www.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md141/gelismis.pdf>, s. 29, Erişim: 01.11.2006.

³² ÖZEN; a.g.m. s. 30.

azaltılması ve ekonomiye canlılık getirilmesi için ek bütçe uygulaması yoluna gidilmiştir³³. Japonya, 1997 yılına kadar olan sürede bütçe açığı ile karşı karşıya kalmıştır.

Almanya’da ise 1980’li yıllarda uygulanan vergi reformları sonucu bütçe disiplini sağlanarak 1989 yılına kadar bütçe açığı tamamen kapatılmıştır. Ancak, takip eden yılda Federal Almanya ve Doğu Almanya birleşmiştir. Almanya, eski Doğu Bloku ülkesi olan Doğu Almanya’nın kalkınmasını sağlamak amacıyla bu bölgeye çeşitli kaynak aktarımında bulunmuş ve bu nedenle de bütçe dengesi bozularak 1990 yılında %3’e yakın bir bütçe açığı ile karşı karşıya kalmıştır. 1970-1997 arası dönemin birçok yılında, sürekli görülen açık problem olmamıştır. Çünkü, büyüme hızı borçların faiz oranından daha yüksek olmuş, dolayısıyla toplam borçların GSYİH’ya oranı azalmıştır. Buna ilaveten, büyüme ekstra bir kazanç ortaya çıkarmıştır. Çünkü, devletin gelirleri ekonominin bir bütün olarak genişlemesinde %10 daha hızlı artmış ve harcamalar vergi gelirleri kadar artmasa bile artmıştır³⁴.

Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin kendi aralarında Ekonomik ve Parasal Birlik oluşturması konusunda imzaladıkları Maastricht Antlaşması, mali ve parasal disiplinin sağlanması konusunda üye ülkelerin uyacakları ekonomi politikalarına önemli bazı sınırlamalar getirmektedir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, Maastricht Antlaşmasında mali disiplinin sağlanmasında başlıca iki kriter; parasal disiplin ve istikrarın sağlanmasında ise üç kriter belirlenmiştir.

Tablo-1: Maastricht Kriterleri

a. Toplam Devlet Borçları/GSYİH Oranı b. Bütçe Açığı/GSYİH Oranı	Mali Disipline Yönelik Kriterler
a. Faiz Oranı b. Enflasyon Oranı c. Döviz Kurları	Parasal Disipline Yönelik Kriterler

Bu kriterler çerçevesinde üye ya da aday ülkelerin bu kriterlere uyum sağlanması beklenmektedir. Mali disiplinin sağlanması açısından da önemli olan bu kriterler üzerinde AB ciddiyetle durmaktadır. AB kriterlerine göre enflasyon

³³ ÖZEN, a.g.m, s. 30.

³⁴ ÖZEN, a.g.m., s. 31.

ortalaması, bir önceki yılda birliğe üye ülkelerden en düşük oranlara sahip olan üç ülkenin ortalamasının % 1.5'ini geçmemelidir. Üye ülkelerde bütçe açıklarının GSYİH'ya oranı % 3'den fazla olmamalıdır, üye ülkelerde toplam devlet borçlarının GSYİH'ya oranı % 60'dan fazla olmamalıdır. Bu oransal değerler dikkate alınarak üye ülkelerin ve üyeliğe aday ülkelerin belirli standartlarda olması sağlanmaktadır. Mali ve parasal disiplin için öngörülen bu kriterler sayesinde, İrlanda gibi ülkeler bu yolla harcamalarını azaltmakta ve enflasyonu kontrol altına alabilmektedir.

Bazı Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin 2002- 2005 yılları arasında kamu borç stokunun durumunu aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo-2 : Bazı Avrupa Birliği Ülkelerine İlişkin Temel Göstergeler

	2002	2003	2004 ⁽¹⁾	2005 ⁽¹⁾
Kamu Dengesi/GSYİH (%) ⁽²⁾				
EURO ALANI	-2.3	-2.8	-2.9	-2.5
Almanya	-3.7	-3.8	-3.9	-3.3
Fransa	-3.2	-4.1	-3.4	-2.8
İtalya	-2.3	-2.4	-2.9	-2.8
İngiltere	-1.7	-3.4	-3.0	-2.9
İspanya	0.1	0.3	-0.7	-
Kamu Borç Stoku/GSYİH (%) ⁽³⁾				
EURO ALANI	74.9	76.2	77.3	77.9
Almanya	62.8	65.1	66.9	67.7
Fransa	67.0	77.1	74.3	76.9
İtalya	117.2	116.7	116.8	116.9
İngiltere	50.0	51.6	52.7	54.0
İspanya	66.9	65.0	63.3	61.5

(1) Tahmin

(2) Veriler Milli Gelir hesapları bazında olup sosyal güvenlik transferleri hariçtir

(3) Kamu kesimi gayrisafi mali yükümlülükleri

Kaynak: Makroekonomik Gelişmeler Ve Projeksiyonlar, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2005/ekogel1.html>, Erişim: 07.01.2007.

Tablo 2'den anlaşılacağı gibi, 2002-2005 yılları arasında kamu borç stokunun GSYİH içindeki en yüksek paya sahip ülke İtalya'dır. Dört yıllık dönemde, borç stokunda düşme eğilimi gösteren ülke İspanya olmuştur. İspanya dışındaki ülkelerde yüzdelik değerde artış görülmektedir. Genel olarak bakıldığında Avrupa Birliği

Ülkelerin söz konusu kriterleri borç stoku kapsamında tam anlamıyla gerekletiremediği görülmektedir. Özellikle İtalya ve EURO alanı ülkelerinde bu durum açıktır. İngiltere dışında % 60 barajına uyum sağlayan ülke bulunmamaktadır.

Mali disiplinin sağlanması sadece kamu maliyesine ilişkin düzenlemeler yeterli görülmemiş, parasal piyasalara yönelik düzenlemelerin de disipline edilmesi, bu alanda Merkez Bankasının bağımsızlığı ve enflasyon hedeflerinin çok daha düşük oranlarda kalmasının sağlanması hedeflenmiştir. Bu hedef yönünde Yeni Zelanda Merkez Bankası bağarılı olmuştur.

Yeni Zelanda, OECD yesi olduktan sonra çok radikal reform programları uygulamıştır. Uygulanan reformlardan en önemlisi mali reform olmaktadır. Özelleştirmeye ağırlık verilmiş, kamu idaresindeki yapısal değişikliklerle şeffaflık arttırılmış, bütçe sürecindeki değişikliklerde maliye politikası amaçlarının tanımlanması kolaylamıtır³⁵.

Aşağıdaki tablo, bazı gelimi ülkelerin 2003 yılı borç durumunu göstermektedir.

Tablo-3 : Seçilmiş lkelerde 2003 Yılı Borç Stoku ve GSYİH' ye Oranı (%)

	ABD	İngiltere	İtalya	Almanya	Fransa	Kanada
Brüt Kamu Borç Stoku (milyar ABD doları)	6.646	1.799	1.562	1.537	1.117	788
Brüt Stoku/GSYİH (%)	60.5	39.6	106.2	63.8	63.7	90.9

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/GuncelDuyuru/kamunetborcestokugelismeleri%20_1.pdf, Erişim: 22.01.2007.

Yukarıdaki tablodan izlendiği gibi, 2003 yılında ABD'nin brüt kamu borç stoku 6.646 iken, GSYİH'ya oranı % 60.5 olarak gerçekleşmiştir. İngiltere için bu veriler, 1.799 milyar dolar ve % 39.6 iken, İtalya için 1.562 milyar dolar ve % 106.2 gibi yüksek bir oranla gerçekleşmiştir. İtalya yanında GSYİH içindeki borç payının yüksek olduğu diğer bir lke Kanada olmuştur.

³⁵ SAKAL; **Anayasal Bütçe Reformu...**, a.g.e., s. 84.

2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları ve Mali Disiplin

Gelişme sürecinde olan ülkelerin ihtiyaçları ve harcamaları, gelişmiş ülkelere göre farklılık göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler açısından devlete büyük görevler düşmekte, sağlıklı ve istikrarlı politikaları uygulamaya sokması gerekmekte ancak düşük milli gelirler nedeniyle bunları gerçekleştirmesi güç olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamaları, yüksek büyümenin bir aracı olarak kullanılmaktadır. Harcamalar, gerek kamu istihdamının gerekse kamu finansman açıklarının büyümesinden kaynaklanan hızlı artışları, kamu borçlanmasının da bu duruma ek olarak, bu ülkelerde yüksek seviyelerde gerçekleşmesine neden olmaktadır. Yüksek oranda kamu harcamalarındaki artış kamu gelirlerindeki aynı oranda yükselişle desteklenememiştir. Vergilerin arttırılamamasının temel nedeni olarak bu ülkelerde ekonomik ve politik düzeyin gelişmiş ülkelerdeki seviyelere ulaşamaması gösterilebilmektedir³⁶.

Gelişmekte olan ülkelerde, hem verginin alınabileceği kaynaklar sınırlı hem de vergi tabanı dardır. Ayrıca siyasi partilerin tekrar seçilebilmek amacıyla yürüttüğü çalışmalar açısından vergiler arttırılamamaktadır. Bu durumda vergisel yolla gelir artırımını sağlanamadığı için para basma ya da borçlanma yoluyla gelir elde etme yoluna gitmektedirler.

Yurtiçi tasarrufların yeterli olmaması nedeniyle ekonomik kalkınmanın yurt dışı kaynaklarla finanse edilmeye çalışılması diğer bir değişle borçlanmaya gidilmesi gelişmekte olan ülkeler açısından başka bir sorun olmaktadır. Bu ülkelerde ekonominin bünyesinden kaynaklanan yapısal sorunlar nedeniyle dış finansman bulmada da zorluklar çekilmektedir. Uluslararası sermaye hareketleri açısından bu ülkeler her an mali kriz içerisine düşebilecek ülkeler konumunda oldukları için dış finansman sağlamada da ciddi sorunlarla karşılaşmaktadırlar ³⁷. Ülkelerin içinde bulunduğu finansman sıkıntısını ortaya koyan verilere göre, 1987 yılında en çok borçlu ülkelere olan Brezilya'nın toplam dış borcu 114 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı yıl Meksika için toplam dış borç miktarı 100 milyon dolar olmuştur. O

³⁶ÖZEN; a.g.m., s. .33.

³⁷ SAKAL; *Türkiye’de Mali Disiplin Sorunu...*, a.g.e., s. 34..

dönemde çok borçlu ülkeler sıralamasında ilk sırayı Brezilya, ikinci sırayı Meksika ve 60 milyar dolarla Arjantin üçüncü sırada olmuştur³⁸.

1988 yılında IMF ve Dünya Bankası ile sanayileşmiş yedi ülkenin yaptığı yıllık toplantıda borç çözümüne yönelik önemli girişimlerde bulunulmuştur. Toplantıda IMF Ara Komitesi borç stoklarını transfer riski taşımaksızın özel kreditorlerden resmi kreditorlere doğru azaltan gönüllü piyasa tabanlı teknikleri içerecek geniş çaplı yeni bir çözüm önermiştir³⁹. Nitekim bu uygulama ile hedeflere ulaşılmıştır. Başta Brezilya ve Meksika olmak üzere söz konusu bu yeni çözüm önerisini uygulayan diğer ülkelerde benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Yaşanan gelişmelerin yanı sıra daha kalıcı ve dış borçlanma sorununa kesin çözüm olabilecek yeni uygulamaların arayışına yer verilmiştir ve 1989 yılında *Brady Planı* gündeme gelmiştir. Bu plan, yeni yatırımları, alacaklı ülkeler açısından uzun vadeli ve vade koşulları daha esnek olan destekler sağlanması koşullarına dayandırmaktadır. Kısaca borç silme yöntemi olarak ifade edilen bu yönteme göre, IMF, Dünya Bankası ve Japonya'ya ait kaynaklar kullanılarak borçların bir bölümü silinecek ve böylece borç yükü hafifleyecektir⁴⁰. Plan ilk olarak Meksika'da uygulanmış ve bu kapsamda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Etkili bir plan olmasına ve çoğu ülkeden başarılı sonuçlar alınmasına karşın ülkelerin borçlanma sorunlarına net bir çözüm ortaya konamaması ve borç sorununun halen devam ediyor olması Brady Planını yetersiz kılmıştır.

1980'li yıllarda ülkeler ekonomilerinde yeniden yapılanma arayışına girmişlerdir. Uygulanan planların yetersiz kalması sonucu kalıcı ve kesin çözümler sunacak nitelikteki çözüm önerilerine yönelmişlerdir. Nitekim, gelişmiş ülkelerde uygulanan reformlara benzer çalışmalar başlatılmıştır. Çalışmalarda, mali disiplinin sağlanması, özelleştirme, piyasalardaki sapmaların önlenmesi, döviz kurlarına yönelik düzenlemeler gibi alanlara yer verilmiştir.

³⁸ SAKAL; *Türkiye'de Mali Disiplin Sorunu...*, a.g.e., s. 44.

³⁹ SAKAL; *Türkiye'de Mali Disiplin Sorunu...*, a.g.e., s. 46.

⁴⁰ Müslim SARI; *Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, T.C. Merkez Bankası, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Ekim, 2004, s. 18.

Mali disiplini sağlamaya yönelik yapılan çalışmalar sonucu etkili sonuçlar alan ülkelerden biri Şili'dir. 1970 yılından sonra yaptığı çalışmalar ve özellikle 1980 Anayasası ile büyük gelişmeler sağlamıştır. Yeni Zelanda gibi Şili de özelleştirmeye büyük yer vermiş, devletin rolünü azaltmış ve harcamaları düşürmüştür. Oluşan bütçe fazlalıkları sonucunda ülke ekonomisinde büyüme artmış ve süreklilik sağlanmıştır.

Bu uygulamalar Arjantin'de bütçe harcamalarının azaltılması, Malezya'da bütçe fazlası sağlanması ve Güney Kore'de borçlanma gereğinin düşürülmesi şeklinde sonuçlar getirmiştir. Görüldüğü üzere, gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda mali disiplinin sağlanmasına yönelik çok ciddi reform çalışmalarına yer verilmiştir. Çeşitli sakıncaların da olmasının yanı sıra ülkeler açısından gelir artırıcı etkisi büyük olmuştur ve bu sayede borca yönelim azalma göstermiştir.

1973 yılında petrol fiyatlarının hızla artması nedeniyle gelişmekte olan ülkeler, yurtiçi tasarrufların yetersiz kalması ve dış dengesizlik sonucu yoğun bir borçlanma eğilimine girmişlerdi. Yaklaşık yirmi yıllık bir süreçte, 1973 yılında yaşanan krizin etkilerinin devam etmesine de bağlı olarak 1995 yılında *Baker Planı* adı altında bir plan oluşturulmuştur. IMF ve Dünya Bankası'nın yıllık toplantısında önerilen üç aşamalı bir program olarak mali yapıdaki bozukluğa çözüm olarak sunulmuştur. Uluslararası finansal kurumlarca desteklenmiş etkili makro ekonomik ve istikrar politikalarının benimsenmesini öngören bu planla borçlu ülkelerin enflasyon ve borç sorununu çözmeleri hedeflenmiştir.

Genel olarak bakıldığında uygulamaların borçlanmaya yönelme ile ilişkisini ortaya koymak mümkündür. Gelişmekte olan ülkelerin özellikle 1980-1990 yılları arasında borçlanmaya geniş yer verdikleri görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda bazı gelişmekte olan ülkelerin 2004- 2007 yılları arasındaki enflasyon ve cari açık/ GSYİH oranları düzenlenmiştir.

Tablo-4 : Gelişmekte Olan Ülkelerin Enflasyon ve Cari Açık/ GSYİH Oranları

	ENFLASYON				CARİ AÇIK/ GSYİH			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Türkiye	8.6	8.2	9.7	7.2	-5.2	-6.4	-8.1	-7.4
Macaristan	6.8	3.6	3.9	5.8	-6.0	-2.1	-1.9	-1.6
Çek Cumhuriyeti	2.8	1.8	2.6	3.3	-6.0	-2.1	-1.9	-1.6
Polonya	3.5	2.1	1.1	2.3	-4.2	-1.4	-1.7	-1.9

Brezilya	6.6	6.9	4.2	4.1	1.9	1.8	0.6	0.4
Arjantin	4.4	9.6	11.3	11.4	2.2	1.9	1.0	0.6
Meksika	4.7	4.0	3.6	3.3	-1.0	-0.6	-0.1	-0.2

Not: Enflasyon verilerinde 2007 yılı ve cari açık/ GSYİH verilerinde 2006-2007 yılları tahmini rakamları içermektedir.

Kaynak: <http://www.imf.org/Pubs/FT/weo/2006/02/index.htm>, Erişim: 25.05.2007.

Tablo 4’de görüldüğü gibi, gelişmekte olan ülkelerin enflasyon oranları makûl seviyelerdedir. Cari açık açısından bakıldığında cari açık oranının Türkiye dışındaki ülkelerde bir önceki yıla göre azalışta olduğu görülmektedir. Ekonomisi yaşadığı kriz dönemlerinde ağır zarar gören Arjantin’in verileri, ülkemizin verilerinden oldukça iyi durumda olması dikkat çekmektedir.

Belli bir dönemi kapsayan bu gelişimin kalıcı olamasa da dönemin ihtiyaçlarına karşılık verdiği söylenebilir. Burada önemli olan ülkelerin mali disiplin anlayışının ne kadar gerekli olduğunu kavramış olarak çalışmalarını sürdürmesi ve mali disiplinin sağlanması için nelerin yapılması gerektiğinin anlaşılmasıdır.

III. BÜTÇEDE MALİ DİSİPLİNSİZLİĞE YOL AÇAN NEDENLER

Kamu maliyesinde disiplinin bozulması esas itibariyle uygulanan mali politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır⁴¹. Uygulanan mali politikalar harcama ve gelir kalemleri arasında negatif yönde bir dengesizliğe yol açmıştır. Özellikle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin temel sorunu etkin olmayan maliye ve para politikalarının seçilmesi ve uygulanması olmuştur. Uygulanan politikalar, uygulamada aksaklıklar olması, ekonomik yapıya uyumlu olmaması, mali disiplini göz ardı etmesi, çeşitli politik çıkarılara yönelik hareket edilmesi gibi unsurların da etkisiyle ekonomik sorunların oluşmasına neden olmuştur. Özellikle konsolide bütçe gelirlerinin GSMH’ya oranı, konsolide bütçe harcamaları karşılamaya yetmemesi sonucunda oluşan açık, zaman içinde farklı sorunların doğmasına yol açmıştır. Oluşan bütçe açıklarına yönelik temel sorun finansman ihtiyacını olmaktadır. Finansman sağlanması için temelde üç yol bulunmaktadır. Bunlardan ilki borçlanma, ikincisi vergi gelirlerinin arttırılmasına yönelik çalışmalar, üçüncüsü ise emisyon diğer bir deyişle para basma yoludur. Söz konusu bu üç yöntemin doğuracağı çeşitli

⁴¹Mustafa SAKAL; “Türkiye’de Mali Disiplinsizliğin Yapısal Temelleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2002, C. 7, S. 1, s. 175.

sorunlar olmasına rağmen ve de tam anlamıyla bir çözüm olmamakla birlikte, geçmişten günümüze değin bu yöntemlerden biri ya da bir kaçı tercih edilmiştir. Harcama kalemlerinin gelir kalemlerini aşması sonucu meydana gelen bütçe açıklarına bağlı olarak oluşan ağır borç yükü ve vergi yükü çerçevesinde, ekonomik büyüme olumsuz yönde etkilenmiş ve mali disiplinsizliğin boyutları artmıştır.

Kamu açıkları sorununun meydana getirdiği finansman sorununa çözüm olarak sunulan vergi gelirleri açısından çeşitli sorunlar olmaktadır. Vergi oranlarının artırılması ya da yeni vergilerin konulması suretiyle sağlanmaya çalışılan her iki yol da, kişi ve kurumların vergi yükünün artmasına neden olmaktadır. Mali disiplin açısından vergi gelirlerinin artırılması konusu önemlidir ancak sistemdeki aksaklıklar nedeniyle etkin bir finansman kaynağı olarak kullanılamamıştır. Kamu harcamalarının temel finansman kaynağı olması gereken vergiler, özellikle 1980’li yıllara kadar etkin bir gelir kaynağı olamamıştır. Bunun vergi sisteminin yetersizliğinden ve eksikliklerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Özellikle vergi sistemindeki geniş muafiyet ve istisnalar ve dolaylı vergilerin yoğunlukta olması gibi nedenlerle vergi geliri yetersiz kalmıştır. Kayıt dışılık sorunu, belli dönemlerde getirilen aflar ve milli gelir dağılımındaki adaletsizliğe bağlı olarak vergilerin arttırılmasına engel olmakta, sonuçta vergi gelirlerinin yetersiz kalmasına, gelirin arttırılamamasına sebep olmaktadır.

Vergilerin finansman yöntemi olarak kullanılmasına yönelik en temel örnek Keynes olmaktadır. Tüm dünyada 1929 Ekonomik Krizinden sonra uygulamaya konulan Keynesyen iktisat teorisi, durgunluk döneminde vergi indirimlerini ve kamu harcamalarının artırılmasını; enflasyonist süreçte vergilerin artırılmasını ve kamu harcamalarının kısılmasını savunmuştur. Fakat 1970’li yıllara gelindiğinde durgunluk döneminde artırılan kamu harcamalarının ekonomik canlanma ile birlikte kısılmadığı ve bu dönemde azalan vergi gelirlerinin vergi oranları artırılarak ve yeni vergiler konularak giderilmeye çalışıldığı gözlenmiştir⁴². Keynesyen yaklaşımın çözüm olmayışının temel nedeni politik kaynaklı olmuştur. Durgunluktan çıkmanın yanında seçim öncesinde oylarını arttırmak kaygısıyla da vergi oranlarını indirip

⁴²APAK; a.g.m., http://www.alomaliye.com/aralik_05/talha_apak_mali_disiplin.htm, Erişim: 01.11.2006.

kamu harcamalarını artıran siyasi iktidarlar, seçim sonrasında artan kamu açıklarını finanse etmek için vergi oranlarını artırmaya başlamışlardır⁴³. Ancak ağır vergi yükü toplam tasarruflar ve yatırımlar üzerinde negatif sonuçlarla geri dönmekte, bu durum da ekonomik büyümeyi ters yönlü etkilemektedir. Ayrıca, vergi kaçakçılığını tetikleyen bir etki yaparak kayıt dışı ekonomiye yol açmaktadır. Toplam borç yüküne bağlı faiz sorunu, üretim ekonomisinin daralmasına, rant ekonomisinin ise genişlemesine neden olmaktadır⁴⁴.

Vergilerin çözüm olmaması durumunda ikinci kaynak olarak başvurulacak borçlanma yolu, mali disiplinsizliği arttırıcı sonuçları beraberinde getiren bir yöntem olmaktadır. İç borçlanmaya başvurulması faiz yükünün artmasına yol açacaktır. Dış borçlanmaya gidilmesi sonucunda ise belli bir süre sonra anapara ve faizi ile birlikte ödenen dış borçlar döviz rezervlerinin azalmasına yol açacaktır. Bu durum ödemeler bilançosunda dengesizliklere sebep olacağı için, bu yöntemin de ekonomiye zarar verdiği açıktır.

Mali disiplinsizliğe bağlı temel sorunlardan biri de enflasyon olmuştur. Kamu açıklarının finansman yöntemlerinden biri olan emisyon sonucu oluşan yüksek enflasyon ekonomik dengeyi bozucu etki yapmaktadır. Para basılması, dolaşımdaki para miktarının artmasına neden olduğu için parasal dengede bozulma gerçekleşmektedir. Bu da mali disiplinsizliğin bir diğer unsuru olan parasal disiplinsizliğin oluşması anlamına gelmektedir.

Genel olarak bakıldığında, temelde mali disiplinsizliğin nedeni uygulanan mali politikalarlardır. Ülkelerin içinde bulundukları ekonomik durumlara yönelik olarak uygulanan mali ve iktisadi politikalarındaki eksiklikler ve hatalar neticesinde; denk bütçe anlayışından uzak hareket edilmesi, harcamaların kontrolsüzce artırılması sonucu gelirin yetersiz kalması bütçede mali disiplinsizlik oluşmaktadır. Bütçede disiplinsizliğe yol açan etmen, kamu gelirlerinin, kamu harcamalarından düşük olmasına bağlı oluşan bütçe açıklarıdır. Oluşan bütçe açıklarının finansman sorunu

⁴³Dilek DİLEYİCİ- Özlem ÖZKIVRAK; “Yeni Yüzyılda Mali ve Parasal Politikalarda Yeniden Yapılanma”, <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi05/ozkivrak.htm>. s. 3, Erişim: 09.09.2006.

⁴⁴Coşkun Can AKTAN; “Devlette Mali Disiplinsizlik Sorunu ve Ekonomik Anayasa”, www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/anayasal-iktisat/aktan-malidisiplinsizlik.pdf, Erişim: 24.09.2006.

da mali disiplini bozan etmenlerden sayılmaktadır. Verginin, sistemdeki sorunlar nedeniyle finansman kaynağı olmaması, borçlanmanın kaynak olarak kullanılması sonucu borç stokunun artması, uygulanan yanlış politikalar sonucu artan kamu harcamalarına rağmen arttırılamayan gelir gibi sorunlarla mali disiplinsizlik kaçınılmaz olmaktadır.

Sonuç olarak, mali disiplinsizlik kamu ekonomisinde vergi ve borç yükünün de giderek ağırlaşmasına neden olmakta ve dolayısıyla kamu kesimi borçlanma gereği de artmaktadır. Ağır vergi yükü bir yandan toplam tasarruflar, yatırımlar ve çalışma gayreti üzerinde olumsuz sonuçlar doğurarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilerken, diğer yandan vergi kaçakçılığına yol açarak kayıt dışı ekonominin de genişlemesine neden olmaktadır. Toplam borç yükünün artması ise giderek devleti borç-faiz kısır döngüsüne doğru sürüklemektedir⁴⁵. Bu nedenle mali disiplinsizlik büyük bir sorundur ve ekonomik düzen için mali disiplinin sağlanması gerekmektedir.

Kamu harcamalarının fazlalığı ve finansman ihtiyacı doğrultusunda, 1980’li yıllardan sonra yapılan reform çalışmaları ile vergi sistemine getirilen düzenlemeler, vergi gelirlerinin arttırılması yönünde olmuştur. Aynı dönemlerde kamu harcamalarına yönelik değişimler ve reformlar gerçekleşmiştir. Mali disiplinsizlik sorununun ekonomik ve mali hayat üzerindeki olumsuz etkilerin giderilmesi yönünde yapılması önerilen çalışmalar ve değişimler için girişimlere yer verilmiştir.

IV.BÜTÇEDE MALİ DİSİPLİNİN SAĞLANMASI İÇİN YAPILMASI GEREKENLER

Mali disiplin, mali sorumluluk ahlakının bir gereği kabul edilmektedir⁴⁶. Mali disiplin, harcamaların kontrollü olmasına, verimli alanlara aktarım yapılmasına, gelirler ile giderler arasında dengenin oluşturulmasına bağlıdır ve bu düzeni mali sistemde oluşturmak gerekmektedir.

⁴⁵Ayşe GÜNAY- Ahmet ÖZEN; “Avrupa Birliği’nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maastricht Kriterlerinin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 4, Sayı: 2, 2002, s. 81.

⁴⁶AKTAN; a.g.m., www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/anayasaliktisat/aktan-malidisiplin_sizlik.pdf, Erişim: 24.09.2006.

Bir Kamu Mali Sisteminin üç temel işlevi vardır. Bunlar⁴⁷;

1. Mali disiplini sağlamak,
2. Kamusal kaynakları stratejik önceliklere yönlendirmek,
3. Operasyonel verimliliği (ana faaliyet alanlarına yoğunlaşılmasını) sağlamaktır.

Bunlar her ne kadar Kamu Mali Sistemi tarafından karşılanması gereken asgari işlevler olsalar da aralarında hiyerarşik bir ilişki bulunmaktadır. Mali Disiplin olmadan ne stratejik öncelikler ne de verimlilik bir anlam ifade edebilmektedir. Aynı şekilde öncelikler belirlenmeden verimliliğin de anlamı kalmayacaktır. Bütçe ve finansmanı kamu mali sisteminin en önemli parçası olarak görülmeli ve bir iktisat politikası aracı olarak etkinliği yukarıda sayılı üç işlevi de yerine getirmesi ile orantılı olmalıdır⁴⁸.

Avrupa Birliği bünyesinde Maastricht kriterleri ile getirilen sınırlamalarla ülkelerin mali disiplini sağlamaları zorunlu hale getirilmiştir. Bu kriterlerin belirlenmesinde dikkat edilen husus; üye ülkelerin ya da üyeliğe aday ülkelerin belli ekonomik ve mali standartlarda olmasını ve mali disiplini kural olarak benimsemelerine bağlı olarak kalıcı bir kalkınma ve büyüme gerçekleştirmelerini sağlamaktır. Daha öncede belirttiğimiz gibi, birliğe üye ülkelerde bütçe açıklarının GSYİH'ya oranı % 3'den ve toplam borçların GSYİH'ya oranı % 60'dan fazla olamayacaktır. Bu sınırlamalar, ülkelerin harcama yaparken, yatırım ve tasarrufta bulunurken dikkat edilmesi gereken kıstasları belirlemektedir.

Mali disiplinin sağlanması gelişen ekonomilerde olduğu kadar geçiş ekonomileri için de önemli bir sorun olmaktadır. 1980'lerden bu yana piyasa ekonomilerini ve dış ticaretlerini serbestleştirmeye çalışan ülkelerin temel özellikleri kamu açıkları ve aşırı borç seviyesi olmuştur. Bununla birlikte enflasyonu indirmeyi başaran, makro istikrarı bu şekilde başlatan ve yatırım seviyesini artırarak kontrollü bir sermaye akışını düzenleyen ülkelerin söz konusu süreçte başarılı oldukları ileri

⁴⁷ Çiğdem KARIŞ; **Devlet, Etkinlik ve Kalkınma**, Yüksek Lisans Tezi, Aralık, 2004, <http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/devlet.ppt>, Erişim: 29.12.2006.

⁴⁸ Mali İzleme Raporu; Haziran 2005: "Mali Disiplin Yeterli Mi?", <http://www.tepav.org.tr/tur/admin/maliupload/maliizlemeozet.pdf>, Erişim: 24.09.2006.

sürülebilmektedir. Bu ülkeler arasında Güney Doğu Asya ülkeleri (Kuzey Kore, Tayland, Singapur, Malezya gibi) sayılabilir⁴⁹.

Mali disiplinsizlik kaynaklı sorunların aşılabilmesi için yapılması önerilen bazı uygulamalar şu şekilde sayılabilir⁵⁰;

- Kamu harcamaları kontrol altına alınmalıdır: Harcamaları kontrol altına alabilmek için kamu harcamalarının her yıl GSMH'nin belli bir oranını aşmayacağını yasalarla ve anayasayla belirlenmesi gerekmektedir. Mali verimliliği sağlamak açısından her yıl yatırım harcamalarının minimum miktarının belirlenmesi gerekecektir. Transfer harcamaları içinde en önemli paya sahip olan faiz ödemelerinin payını azaltmak için iç borçlanmada disiplin sağlanmalıdır. Borçlanma miktarının sınırlandırılması, hangi şartlarda iç ve dış borçlanmaya gidilebileceğinin önceden yasalarda ve anayasada belirlenmesi, harcamaların disiplin altına alınmasını sağlayacaktır.
- Kamu gelirleri disiplin altına alınmalıdır: Vergi oranlarının belli bir oranı aşmasının yasalarla ve anayasayla engellenmesi gerekmektedir ve bu çerçevede Anayasa'da vergileme ile ilgili maddelerin yeniden düzenlenmesi yerinde olacaktır. Özellikle vergi muafiyeti, vergi istisnası, vergi indirimi ve oranlarına ilişkin düzenlemeler yapılması gerekmektedir.
- Sosyal güvenlik kuruluşlarının, KİT'lerin, yerel yönetimlerin, fonların ve döner sermayelerin açıklarını azaltıcı tedbirler alınmalı ve bu kuruluşların yeniden yapılandırılması, disiplinsizlik sorununa çözüm olabilecek diğer bir öneri olarak kabul edilmektedir.
- Kamu mali yönetiminin modernizasyonu ve yeniden şekillendirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda çeşitli düzenlemelere yer verilmesi yerinde olacaktır.

⁴⁹Asuman ALTAY; "Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Kamu Maliyesi Sorunları ve Çözüm Önerileri", <http://www.manas.kg/pdf/sbd-2-03.pdf>, Bölüm 5, Erişim: 15.08.2006.

⁵⁰DİLEYİCİ- KIVRAK; a.g.m., s. 5.

- Mali politikaların uygulanmasında görevli olacak kurumların etkin çalışmasına yönelik düzenlemeler yapılması, yetkili kurumun yapısal ve idari açıdan biçimlendirilmesi, mali disiplinin sağlanması açısından önemli olmaktadır.
- Mali sorumluluk ve şeffaflık ilkelerine işlerlik kazandırılması ve bu iki ilkenin sağlam temellere oturtularak düzenlenmesi, mali disiplinin sağlanması için gerekli olmaktadır. Bu açıdan mali disiplinin sağlanması kapsamında klasik bütçe teorisinde yer alan *şeffaflık ve mali sorumluluk* ilkelerini ayrıntılı olarak ortaya koymak yerinde olacaktır.

– Şeffaflık: Kamu mali yönetimi reformlarında karşımıza çıkan en önemli kavramlardan biri olan şeffaflık ilkesinden, klasik bütçe içinde “saydamlık” ya da “açıklık” şeklinde bahsedilmektedir. Bu ilke, bütçe ile ilgili bütün belgelerin, bütçenin hazırlanmasından onaylanma, uygulanma ve uygulama sonuçlarının denetlenmesi aşamalarına kadar kullanılan dokümanların, düzenli ve gerçek hüküm vermeye müsait bir surette yayınlanmasını gerektirmektedir⁵¹.

Şeffaflık, devletin mali işlemlerine ilişkin olarak aldığı kararlara, devletin kamu hesaplarına ve mali projeksiyonlarına, söz konusu mali işlemlerin fonksiyonları ve yapısına ve de tüm bu işlemlerin uygulama sonuçlarına kamuoyu tarafından erişilebilmesi ve tüm bu bilgilerden kamuoyunun haberdar edilmesi anlamına gelmektedir⁵².

Mali şeffaflığın üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki bilginin erişilebilir olmasıdır. Buna göre, bilgi herkes için erişilebilir olmalıdır. Bunu da kuruluşlar bilginin akışını sağlamak yoluyla kolaylaştırmaktadırlar. İkinci özellik, bilginin ilgili olmasıdır diğer bir deyişle bilginin erişilmesi istenilen konulara açıklık getirecek nitelikte olmasıdır. Üçüncü özellik ise, bilginin nitelikli ve güvenilir olmasıdır. Buna göre bilginin açık ve anlaşılabilir olması, doğru zamanlı, eksiksiz ve süreklilik arz etmesi gerekmektedir⁵³.

⁵¹ TÜĞEN; **Devlet Bütçesi**, a.g.e., s. 39.

⁵² HÜRCAN; a.g.m., s. 12.

⁵³ HÜRCAN; KIZILTAŞ; YILMAZ; a.g.m., http://www.tesev.org.tr/projeler/kamu_maliye_metin_tebliğ3.php, Erişim: 09.03.2007.

Globalleşen ekonomide, makroekonomik istikrara ulaşmada ve dengeli büyüme sağlamada mali saydamlığın rolü çok büyüktür. Mali saydamlık, bir yönetimin orta vadeli mali politikalarının başarılı bir şekilde gerçekleştirmesinde önemli rol oynamaktadır. Bunun yanında makroekonomik politikaların ve tercihlerin kamuoyu tarafından anlaşılması suretiyle beklentiler üzerinde olumlu sonuçlar yaratılmaktadır. Mali saydamlık ve güvenilirliğin artırılmasıyla, iyi bilgilendirilmiş kamu tarafından temel makroekonomik politikalara olan destek artmakta ve düşük maliyetle borçlanma imkanı sağlanmış olmaktadır. Bunun aksine, saydam olmayan mali yönetim, ekonomik istikrarsızlığın yanı sıra politik ve mali istikrarsızlığa yol açabilmekte, verimliliği azaltmakta ve eşitsizliği arttırmaktadır⁵⁴.

Mali saydamlığın sağlanması için⁵⁵;

- Her şeyden önce bütçe ile ilgili verilerin sistematik ve önceden belirlenen zamanlarda açıklanmasını gerekmektedir.
- İkinci olarak, milletin temsilcilerinden oluşan yasama organının etkin bir role sahip olması gerekmektedir.
- Üçüncü olarak, vatandaşların etkin bir role sahip olması gerekmektedir. Vatandaşlar bu etkinliklerini doğrudan gösterebilecekleri gibi, medya ve ya sivil toplum kuruluşları aracılığı ile sağlayabilirler.

Hükümetlere şeffaflığı destekleyen kamu reformlarının tamamlanmasında önemli görev düşmektedir. Şeffaflığın artırılmasına yönelik standartların uygulanması ve doğru davranış biçimlerinin geliştirilmesinde kamu kurumları düzenleyici görevlerini etkin olarak yerine getirmelidirler. Çünkü bilgi sadece piyasalarla değil ekonomik ve sosyal yaşamı etkileyen tüm faaliyetleri bünyesine alan kamu idaresiyle de doğrudan ilgilidir. Kamu idaresinde şeffaflığın olmayışı düzenleyiciler ile düzenlemelere tabi olanlar arasında bilgi asimetrisi yaratmak suretiyle yolsuzluğun artmasına neden olmaktadır. Şeffaflığın artırılması konusunda

⁵⁴ Yasemin HÜRCAN; Emine KIZILTAŞ; H. Hakan YILMAZ, “Türk Kamu Mali Yönetimi Mali Saydamlık Standartlarının Neresinde? IMF İyi Uygulamalar Tüzüğü Temelinde Bir Değerlendirme”, http://www.tesev.org.tr/projeler/kamu_maliye_metin_tebliğ3.php, Erişim: 09.03.2007.

⁵⁵ Emine KIZILTAŞ; **Bütçe Hakkının Kullanımında Geline Aşama: Doğrudan Demokrasi**, Pamukkale Üniversitesi, 20. Türkiye Maliye Sempozyumu 23-27 Mayıs 2005, s. 18-19.

atılacak adımların belki de en başında her sektörde iyi yönetim standartlarının uygulanması ve yönetimde şeffaflığın artırılması esası gelmektedir⁵⁶.

– Mali Sorumluluk: Sorumluluk ilkesi genel anlamda, karar vericilerin performanslarının ölçülmesidir. Bu aynı zamanda, belirli performans kriterlerine göre sonuçların değerlendirilmesini içermektedir. Yetkililerin, uygulama sonuçlarından sorumlu tutulmasını öngörmektedir⁵⁷.

Sorumluluk, daha çok ülkelerin politik ve kurumsal koşullarına bağlı olmakta ve çok çeşitli olabilmektedir. Sorumluluk daha çok kamu ve özel sektörde politika üretenler ile seçmenleri arasındaki ilişki olmaktadır. Sorumluluk yönetim üzerinde baskı uygulamakta ve faaliyetlerini halkın da değerlendirebileceği biçimde göz önüne alan firmalar hissedarların ve kreditorlerin onaylamadığı faaliyetleri yapmamaya çalışmaktadır⁵⁸.

Mali disiplinin sağlanması, öncelikle bu amaca yönelik bütçe kurallarının önceden belirlenmesi ve bu kurallara uyulması konusunda bir kararlılığı gerektirmektedir. Başta OECD olmak üzere yapılan birçok çalışma, maliye politikasının başarısının üç faktöre bağlı olduğunu ileri sürmektedir⁵⁹;

- Ekonomik büyüme ile bütçe dengesi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.
- Politik yapılanmada mali disipline önem verilmesi gerekmektedir.
- Bütçe ile ilgili kurumsal düzenlemelere yer verilmelidir.

Bahsettiğimiz bu üç önemli faktör, disiplin içinde bir mali yapılanma sağlanması açısından önem arz etmektedir. Mali disiplinin sağlanması ile ülke ekonomisindeki çeşitli sorunlara çözüm olmasının ve enflasyonla mücadele programının başarısını yükselttikleri gerçeğine rağmen aslında parasal ve mali düzenlemelerin, başarıya giden yolda yeterli olamayabilecekleri de bilinmelidir.

⁵⁶ Melike ALPARSLAN; “Şeffaflığın Önemi Üzerine Bir Değerlendirme”, Türkiye Bankalar Birliği, <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/Transparency.doc>, s. 15, Erişim: 09.03.2007.

⁵⁷ HÜRCAN; a.g.m., s. 24.

⁵⁸ Türkiye Bankalar Birliği; “Şeffaflık ve Sorumluluk Uluslararası Mali Krizler Mali Sistemlerin Güçlendirilmesi Konularında Çalışma Grupları Raporları, Derleme Çalışması”, Kasım 1999, <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/seffas.doc>, s. 10, Erişim: 09.03.2007.

⁵⁹ KESİK; a.g.m., s. 34.

Mali disiplinin sağlanmasına yönelik yapılan çalışmalardaki veriler, parasal ve mali yapıdaki başlangıç düzenlemelerini serbest bırakan ekonomilerin enflasyonu düşürmede başarısız olduklarını; güçlü başlangıç düzenlemelerine sahip programların ise enflasyonla mücadelede başarılı olduklarını açıkça ortaya koymaktadır. Bu çerçevede yapılan ekonometrik analizler ise, mali açıkları azaltma ve banka kredi hacmindeki büyümelerin başarı şansını daha da arttırdığını göstermektedir. Siyasi değişkenler bir regresyon modeline yerleştirildiğinde dahi; şans, zamanlama ve siyasi kurumlara ilişkin değişkenler istatistiksel başarılarını koruyabilmektedirler. Bu durum, başarının esas belirleyicilerinin parasal ve siyasi düzenlemeler haricindeki faktörler olduğunu göstermektedir⁶⁰. Parasal ve mali disiplinin sağlanmasının dışında başka faktörlerin de etkisinin bulunmasına rağmen, bu iki unsurun ülke ekonomisinde ve bu kapsamdaki çeşitli sorunların giderilmesindeki önemi büyüktür.

Mali disiplinin ve aynı zamanda parasal disiplinin sağlanmasına yönelik olarak ülkeler uluslararası mali kuruluşlarla çeşitli çalışmalar yürütmektedir. IMF ve Dünya Bankası ülkelere mali disiplinin sağlanması çerçevesinde kredi ve hibe yardımı şeklinde mali destek sağlamakta, bunun yanında projeler önermektedir. Çalışmamızın ikinci bölümünde, bu alanda çalışmalar yapan söz konusu uluslararası mali kuruluşlara ve ülke örneklerine yer verilecektir.

⁶⁰ Serhan GÖKTÜRK; “Enflasyonu Yenmek” Şans, Zamanlama ve Siyasi Kurumların Önemi”, <http://www.kadirtuna.com/enflasyonu%20yenmek.pdf>, s. 4, Erişim: 13.10.2006.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜTÇEDE MALİ DİSİPLİN SAĞLANMASINDA ULUSLARARASI MALİ KURULUŞLARIN ROLÜ

Uluslararası mali kuruluşlar olarak anılan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu ülkelere gerektiğinde maddi destek sağlayan, ülkelerin ekonomisinin gelişmesi ve büyümesi için çeşitli önerilerde bulunan kuruluşlardır. Gerek gelişmiş ülkeler gerekse gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları mali ve ekonomik kriz dönemlerini atlatmasında, mali yapının güçlenmesinde, bütçe denkliğinin ve mali disiplinin oluşturulmasında ve benzeri konularda uluslararası desteklerin büyük etkisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kuruluşlar, maddi yardımların yanı sıra, kurallar ve kriterler dâhilinde ilgili ülke ekonomisinin istikrara kavuşması açısından çok yönlü yaklaşımlarda bulunmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünün ilk kısmında, ülkelerin ekonomik ve mali yapılarında mali bir disiplin sistemi oluşturmaları için maddi yada fikri kapsamda yardım ve destek aldıkları önemli iki kuruluş olan Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'na yer verilecektir. Her iki kuruluşun da, kuruluş aşamalarından günümüze kadar yaşadıkları gelişim süreçlerine yer verilecek, amaçları, hedefleri ortaya konacaktır.

İkinci kısımda konumuz itibarıyla, mali disiplinin sağlanmasına yönelik olarak, söz konusu bu kuruluşlarla çeşitli ülkelerin yürüttükleri çalışmalar değerlendirilmiştir.

I. ULUSLARARASI MALİ KURULUŞLAR

Mali yapının güçlendirilmesi ve uzun dönemde mali dengenin sağlanması bir çok OECD ülkesinde, gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş sürecindeki ekonomilerde iki nedenle önemli bir iktisat politikası hedefidir. Birincisi, bir çok ülke bütçe açıklarının düşürülmesinin gerektiği fikrindedir ve genellikle ülkelerde devlet borçları/GSMH oranı yüksektir. İkincisi, refah ekonomisinde özellikle sosyal güvenlik sisteminde gerekli olan temel reformların gerçekleştirilmesinin uzun dönemde mali yapının güçlendirilmesi için önemli olduğunun kabul edilmesidir⁶¹. Mali yapının güçlendirilmesi için öncelikli olarak mali disiplinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Mali disipline yönelik olarak söz konusu iki iktisat politikası da önem arz etmektedir.

Sermayesine birden fazla ülkenin katıldığı ve mali faaliyetlerinden de birden fazla ülkenin faydalandığı uluslararası mali kuruluşların büyük bir kısmı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuştur. Genel anlamda bu kuruluşlar, uluslararası mal alış verişinde ödeme güçlüklerinin ortadan kaldırılması ve uluslararası likidite yaratılması; gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarının sağlanması; ekonomik birleşme, serbest ticaret ve işbirliği ilişkilerinin pekiştirilmesiyle, ülkelerin ortak iktisadi karar almaya veya daha sıkı iktisadi işbirliğine teşvik edilmesi gibi amaçlarını gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir⁶².

Çalışmamızın bu kısmında, mali disiplinin sağlanması çerçevesinde ülkelerle çeşitli çalışmalar yürüten ve hibe ya da kredi şeklinde mali destek sağlayan iki önemli kuruluş olan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası hakkında bilgi verilecektir.

A. Uluslararası Para Fonu

İkinci Dünya Savaşı öncesinde, uluslararası para sistemi tam bir karışıklık içine girmişti. Bunun nedenlerini Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında ortaya çıkan gelişmelere bağlamak mümkündür. Uluslararası ticaret, ödemeler ve para düzeni ile

⁶¹ Alberto ALESİNA- Roberto PEROTTI; "Fiscal Discipline and The Budget Process", Çev. Hakkı Odabaşı, "Mali Disiplin ve Bütçe Süreci", **Maliye Dergisi**, Sayı:131, Mayıs-Ağustos 1999, s. 148.

⁶² "Uluslararası Mali Kuruluşlar: Genel Açıklamalar ve Sınıflandırma", <http://www.aofsitesi.com/uluslararasımaliliskiler7.htm>, Erişim: 25.09.2006.

ilgili bu olumsuz gelişmeler, ülkeleri bu alanlarda işbirliği yapmaya zorluyordu. Dünya ticaretini serbestleştirecek, ödemeler bilançosu dengesizliklerine adil bir çözüm getirecek ve savaşta yıkılan ekonomilerin imarını kolaylaştıracak bir uluslararası işbirliği girişimine şiddetle ihtiyaç duyuluyordu⁶³.

1944 yılı Temmuz ayında ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods şehrinde düzenlenen Birleşmiş Milletler konferansına katılan 45 hükümet temsilcisi 1930'lu yıllardaki Büyük Buhran ve sonrasında uygulanan korumacı dış ticaret ve döviz kuru politikalarından kaçınılmasını, uluslararası finansal sistemin istikrarlı işleyişini ve İkinci Dünya Savaşı'ndan zarar gören ülkelerin hızlı bir şekilde yeniden imarını sağlamak amacıyla bir ekonomik işbirliği çerçevesi üzerinde mutabakata varmışlardır⁶⁴. Konferansta, Keynes Planı ve White Planı olmak üzere iki plan üzerinde tartışılmıştır.

Keynes planı; İngilizler'in ünlü iktisatçısı Lord John Maynard Keynes tarafından hazırlanmıştır. Bu plan, IMF'yi daha başlangıçtan itibaren bir uluslararası merkez bankası olarak kurmayı, ulusal merkez bankalarının rezervlerinin bir bölümünün IMF'de bulundurulmasını ve IMF'nin "bancor" adı verilen bir uluslararası rezerv yaratmasını öngörmüştür. Bancor adını verdiği bu altınla sabit bir pariteye sahip ancak konvertibl olmayan uluslararası bir paranın işlerlik kazandırdığı çok taraflı bir takas sistemini öngörüyordu. Her ülkenin dış ticaretine göre kotaların tahsis edilmesini öngören plana göre, eğer bir ülke kotasının yüzde ellisini aşarsa uluslararası kurum bu ülkeden ödemeler dengesi açığını kapatacak önlemler almasını isteyecekti. Buna karşın kotasının % 50'sini biriktiren ülkeden de revelüasyon yapması istenecek ve bu sayede ödemeler dengesi fazlası kapatılmış olacaktı⁶⁵.

ABD Hazine Bakanı Harry Dexter White'ın adını taşıyan White Planı'nda ise Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kurulması öngörülüyor, uluslararası ticaretin bir örgüt eliyle değil konferanslar yoluyla ele alınmasının daha uygun olacağı

⁶³ Nevzat GÜRAN- İsmail AKTÜRK; **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Beşinci Baskı, Tuğra Ofset, Isparta, 2001, s. 28-29.

⁶⁴ T.C Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı; http://www.hazine.gov.tr/imf_sss.htm, Erişim: 13.11.2006,

⁶⁵ Güray KÜÇÜKKOCAOĞLU; "Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Eximbank, OECD, OPEC", s. 10, <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcarsamba19.doc>, Erişim: 13.11.2006.

savunuluyordu. Planda ayrıca Keynes'in önerdiği bancor gibi bir uluslararası rezerv yaratılmasına da yer yoktu⁶⁶.

Genel olarak bakıldığında söz konusu planların ikisi de, ülkelerin uluslararası likidite stokunu arttırmayı amaçlamaktadır. Ancak sonuç olarak, demokratik ilkelere dayalı olması yanında ülkelerin çıkarlarını düşünen Keynes Planı yerine, daha tutucu olduğu kabul edilen ve sistemin devamlılığını öngören White planı tercih edilmiştir. Buna bağlı olarak oluşturulan sistem, Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund – IMF) adını almıştır.

Uluslararası Para Fonu, Bretton Woods Konferansı'nda kabul edilen esaslar üzerine 45 ülkenin (Avustralya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Kanada, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Çekoslovakya, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Mısır, Habeşistan, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Honduras, İzlanda, Hindistan, İran, Irak, Liberya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Polonya, Güney Afrika, SSCB, İngiltere, ABD, Uruguay, Venezuella, Yugoslavya) sözleşmeyi imzaladıkları 27 Aralık 1945 tarihinde kurulmuş ve 1 Mart 1947'de finansal operasyonlarına başlamıştır⁶⁷.

a. Uluslararası Para Fonu'nun Amacı ve Görevleri

Uluslararası Para Fonu'nun kuruluş amacı, üyelerinin beklenmedik likidite sorunlarını çözerek ve uluslararası ticarette aksaklıkları ortadan kaldırarak, ödemeler dengesizliği ile karşılaşan ülkelere bu sorunlarını aşacak krediler vermek olarak belirlenmiştir⁶⁸. Kuruluş, üye ülkelere mali yardımın yanı sıra proje desteği de sağlamaktadır. Belirlenen amaç çerçevesinde, Uluslararası Para Fonu'nun görevlerini şu şekilde sıralayabiliriz⁶⁹;

⁶⁶ Mahfi EĞİLMEZ; "IMF ve Türkiye (2002)", http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_8.htm, Erişim: 13.11.2006.

⁶⁷ EĞİLMEZ; a.g.m., http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_8.htm, Erişim: 13.11.2006.

⁶⁸ Esra Siverekli DEMİRCAN- Meliha ENER; "IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri", <http://biibf.comu.edu.tr/edemircanmenerm.pdf>, s. 4, Erişim: 13.11.2006.

⁶⁹ http://www.un.org.tr/unic_tur/kisa_imf.htm, Erişim : 03.03.2006.

- Parasal konularda uluslararası işbirliğini güçlendirmek,
- Uluslararası ticaretin dengeli büyümesini sağlamak,
- Ödemeler dengesi sorunlarını aşmaları konusunda hükümetlere mali kaynak sağlamak,
- Döviz kurlarında istikrarı teşvik etmek ve
- Uygulanacak programlarda, toplumun yoksul kesimlerinin olumsuz yönde etkilenmemesine dikkat etmek.

Uluslararası Para Fonu'nun çalışmalarını üç temel alana ayırmak mümkündür. Uluslararası Para Fonu'nun çalışmalarını ilk olarak, ekonomik ve finansal gelişmelerin gözetim altına alınarak izlenmesi, politikaların gerçekleşmesi için gerekli koşulların sağlanması ve önerilen tavsiyelere ülkelerin uymasının sağlanması, özellikle de kriz önleyici tedbirlerin alınması oluşturmaktadır. İkinci olarak, Uluslararası Para Fonu aynı zamanda ödeme gücü içindeki ülkelerin bilanço denkliliğini sağlamak için borç vermektedir. Geçici parasal destek sağlayarak, politik hedefler doğrultusunda belli başlı problemlere yönelik destek vermekte, düşük gelirli ülkelere yoksulluk indirimi çerçevesinde maddi yardımda bulunmayı amaçlamaktadır. Son olarak Uluslararası Para Fonu ülkelere teknik alanda yardım sağlamakta ve bu alanda uzmanlık alanlarının gelişmesi için araştırmalarda bulunmaktadır. Genel anlamda, bu üç faaliyet kapsamında destek sağlayan Uluslararası Para Fonu'nun görevi ekonomik ve istatistikîdir⁷⁰.

Uluslararası Para Fonu, üye ülkelerde ve küresel düzeyde, ekonomik ve finansal gelişmelere yönelik politikalar izleyerek, üyelerine tavsiyelerde bulunmaktadır. Ödemeler dengesi problemi yaşayan üye ülkelere, geçici finansman desteği sağlamak ve üye ülkelerin problemlerini sürekliliği olacak şekilde çözmeyi hedeflediği yapısal reform politikalarını desteklemektedir. IMF, belirlediği görevler çerçevesinde, üye ülke ekonomilerini ve bu doğrultudaki verileri değerlendirmeye olarak gerekli ve doğru olduğunu kabul ettiği yönde ülkeleri yönlendirmeye çalışmaktadır. Üye ülke hükümetlerine ve merkez bankalarına kendi uzmanlık

⁷⁰ International Monetary Fund, <http://www.imf.org/external/work.htm>, Erişim: 28.02.2007.

alanlarında teknik yardım ve eğitim sağlamak suretiyle, üyesi olan ülkelere destek sağlamaktadır. Sağladığı destekler kredi kaynaklı ya da hibe şeklinde iki yönlü olmaktadır.

b. Uluslararası Para Fonu’nun Mali Yardım Fonksiyonu

IMF normalde üye ülkelerin dış ödeme açıklarının finansmanı amacıyla kısa vadeli krediler vermektedir. Ancak, dış dengesizliği gidermenin ekonomide yapısal uyum ve değişiklik gerektirdiği durumlar için, zaman içinde yeni imkanlar oluşturulmuş ve bu çerçevede orta vadeli krediler de verilmeye başlanmıştır⁷¹.

IMF kredileri; üye ülkelerin kotalarına dayalı olarak fonun elinde kullanılmaya hazır halde bulunan *kullanılabilir dövizler* ve *SDR** (Özel Çekme Hakları)’den oluşan “normal kaynaklar” ve çeşitli ülke hükümetlerinden, merkez bankalarından ve BIS gibi uluslar arası kuruluşlardan yapılan borçlanmalar olmak üzere iki temel kaynağa dayanmaktadır.

1986 yılında *Yapısal Uyum Kolaylığı (SAF)* ve 1987 yılında *Arttırılmış Yapısal Uyum Kolaylığı (ESAF)* yürürlüğe konulmuştur. İkisinin de temel amacı, düşük gelirli gelişmekte olan ülkelerin düzenli biçimde büyümelerine yardımcı olmak ve ödemeler bilançosu yapısını güçlendirmektir. Ancak, 1993’de SAF yürürlükten kaldırılmış ve ESAF ise 1993’de yerini *Yoksulluğu Düşünme ve Büyüme Kolaylığı (PRDF)*’ye bırakmıştır. ESAF’ın yerine geçen PRDF aynı amaçla faaliyetlerini sürdürmüştür.

IMF kaynaklarının üye ülkelerce kullanımına yönelik olarak, ülke ihtiyaçlarının çeşitlilik arz eden yapıları gereği bir çok farklı mekanizma ve araç geliştirilmiştir. Süre, geri ödeme dönemi ve borç verme şartları izlenecek programa göre değişiklik arz etmektedir. Bu çerçevede seçilmiş IMF kredi imkanları aşağıda özetlenmektedir⁷²:

- Stand-by Düzenlemeleri (SBA): Kredi politikaları kapsamında üye ülkeye, kısa vadeli ödemeler dengesi sorunlarını aşabilmesi için, genellikle 1-3

⁷¹ GÜRAN- AKTÜRK; a.g.e., s. 59.

* SDR, beş ülke parasının yer aldığı bir sepetten oluşan bir rezerv varlıktır.

⁷² T.C Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı; http://www.hazine.gov.tr/imf_sss.htm, Erişim: 14.11.2006.

yıllık vadede, ülkelerin kotasıyla orantılı olmak üzere belli bir miktara kadar kaynak kullanabilme güvencesi sağlamaktadır.

- **Fakirliği Azaltma ve Büyüme İmkânı (PRGF):** Köklü ödemeler dengesi sorunları olan ve milli gelir düzeyi çok düşük bulunan üye ülkelere yardım etmek için kurulan uygun koşullu bir finansman imkânıdır. Kaynak kullanım maliyetleri, IMF'nin altın satışları aracılığıyla elde ettiği kaynaklarla birlikte, üye ülkeler tarafından IMF'ye sağlanan fon ve bağışlarla sübvansede edilmektedir. Düşük gelirli ülkelere imtiyazlı borç verilebilmesini sağlayan bu imkânın vadesi, 5 yıl 6 aya kadar olan dönemi geri ödemesiz olmak üzere, 10 yıldır. Bu kapsamda kullanılan kaynaklara % 0.5 oranında faiz uygulanmaktadır.
- **Ek Rezerv İmkânı (SRF):** Bu mekanizma ile iç ve dış piyasalardaki ani ve yıkıcı güven kaybından kaynaklanan istisnai ödemeler dengesi sorunları yaşayan ve ciddi sermaye çıkışlarına maruz kalan üye ülkelere kısa vadeli ek finansman sağlanmaktadır. SRF kredilerinin faizleri, vade şartlarına göre IMF'nin normal faiz oranının 300 ile 500 baz puan (%3 - %5) üzerinde bir ek maliyet içermektedir.
- **Acil Destek:** 1962 yılında oluşturulmuş bulunan bu mekanizma ile, ani ve tahmin edilemeyen doğal afetler nedeniyle ödemeler dengesi sorunları yaşayan üye ülkelere hızlı bir şekilde yardım edilebilmektedir. Ülkemiz 1999 yılı Ağustos ayında yaşanan İzmit depremi sonrası bu imkândan yararlanmıştır.
- **Uzatılmış Fon Kolaylığı:** Uzatılmış Fon Kolaylığı (Extended Fund Facility) süresi 3 (istisnai durumlarda dört) yıla kadar olan orta vadeli programlara finansman sağlamaktadır. Amacı, yapısal veya makro ekonomik sorunlardan kaynaklanan dış ödeme güçlüklerinin giderilmesine katkıda bulunmaktır. İlk programda üç yıllık dönemin genel amaç ve politikaları belirtilir, daha sonraki uygulamalar her yıl yapılacak görüşmelerde

kararlaştırmaktır. Bu hesabın kullanılmasında performans kriteri geçerlidir, geri ödeme süresi 4 1/4 ile 10 yıl arasında deęiřir⁷³.

- **Ödönlü Kredi:** Ödönlü kredi, kalkınma kredisi; ticari piyasa koşullarına göre daha düşük faizli ve daha uzun geri ödeme süresine sahip, ayrıca bir ön ödemesiz dönemi bulunan krediler, kalkınmayı desteklemek amacıyla verilmektedir.

Aşağıdaki tabloda IMF'nin ödönlü kredi kapsamında olan ve olmayan ölkeler açısından en yüksek dış borçlu ölkeler verilmiştir.

Tablo-5 : IMF'nin En Yüksek Dış Borçlu Ölkeleri (milyar SDR, 12.31.2006)

Ödönlü Olmayan Kredi Kapsamında		Ödönlü Kredi Kapsamında	
Türkiye	7.15	Pakistan	0.94
Ukrayna	0.55	Kongo	0.55
Dominik Cumhuriyeti	0.31	Bangladeş	0.31
Sırbistan	0.30	Gürcistan	0.16
Irak	0.29	Yemen	0.15

Kaynak: IMF Survey, 12 şubat 2007, Cilt: 36, No: 3, s. 34.

Tabloya göre ödönlü olmayan kredi kapsamında en yüksek dış borçlu ölkeler Türkiye'dir. Ödönlü kredi kapsamında ise en yüksek dış borçlu ölkeler Pakistan'dır.

B. Dünya Bankası

1 Temmuz- 22 Temmuz 1944 tarihleri arasında gerçekleştirilen Bretton Woods Konferansında, Uluslararası Para Fonu'nun yanında kurulmasına karar verilen bir diğer kuruluş Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)'dir. 1945 yılında kurulan ve Bretton Woods ikizlerinden biri olarak kabul edilen Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası; yoksulluğu azaltma stratejisine, yatırım ortamı oluşturarak yoksul insanlara yatırımda bulunma ilkesine dayanmaktadır.

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın faaliyetlerini çeşitli yönlerden desteklemek amacıyla daha sonraki yıllarda Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Finansman Kurumu (IFC), Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) adında üç kuruluş daha kurulmuştur. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası dahil

⁷³ <http://www.mutasyon.net/kultur/makaleler/taydin/default8.asp>, Erişim: 15.05.2007.

olmak üzere bu dört kuruluş, *Dünya Bankası Grubu* adıyla anılan bir kuruluşlar topluluğunu oluşturmuştur.

Dünya Bankası grubu dört kurumdan oluşmaktadır:

- Kişi başına düşen milli gelir oranı nispeten yüksek sayılabilecek gelişmekte olan ülkelere kredi veren Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD).
- En yoksul ülkelere faizsiz kredi açan Uluslararası Kalkınma Kurumu (IDA).
- Özel kesime destek sağlayarak gelişmekte olan ülkelerin büyümesine katkıda bulunan Uluslararası Finans Kurumu (IFC).
- Ticari olmayan nedenlerden kaynaklanan risklere karşı yabancı yatırımcılara güvence veren Çok Taraflı Yatırım Garantisi Kurumu (MIGA).

Yabancı yatırımcılarla ev sahibi ülke arasındaki yatırımla ilgili uyuşmazlıklarda uzlaşma ve tahkim sağlayarak uluslararası yatırımları teşvik eden Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları Uzlaştırma Merkezi (ICSID), Dünya Bankası'nın sözünü ettiğimiz diğer dört kuruluş gibi bünyesinde olmasa da Dünya Bankası ile yakından ilişkili bir kuruluştur. Kuruluş, uluslararası yatırım uyuşmazlıklarının çözümüne yönelik faaliyetlerin yanı sıra, uluslararası yatırım hukuku ile ilgili danışmanlık ve araştırma gibi faaliyetlerde de bulunmaktadır. Bu kapsamda Dünya Bankası'nın faaliyetlerine hukuki yönden destek vermesi açısından önemli olmaktadır. ICSID, üye ülke ile bir başka üye ülkenin kişi ya da kurumları arasında çıkabilecek olan uyuşmazlıkların çözümüne yardımcı olacak bir mekanizmayı oluşturmak amacıyla 1965 yılında kurulmuştur⁷⁴.

Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), 1960 yılında kurulmuştur. Uluslararası Mali İşbirliği (IFC) 1956 yılında kurulmuştur ve Türkiye bu kuruma kurulduğu yıl üye olmuştur. Çok Taraflı Yatırımlar Garanti Ajansı (MIGA) 1985 yılında kurulmuştur. Bu kuruluş, gelişmekte olan ülkelere yapılacak yabancı yatırımlara, ticari olmayan riskleri karşılamaya yönelik güvenceler sağlamaktadır. Türkiye

⁷⁴ EĞİLMEZ; a.g.m., http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_8.htm, Erişim: 13.11.2006.

MIGA'ya 1988 yılında katılmıştır. Uluslar arası yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID) ise 1965 yılında kurulmuştur. Arabuluculuk ve hakemlik görevini yerine getirmektedir. Ülkemiz bu kuruma 1987 yılında üye olmuştur.

Dünya Bankası olanakları şöylece özetlenebilir⁷⁵:

- **Krediler:** Dünya Bankası kredileri belirli bir kamusal projeyi finanse etmeye yönelik yatırım kredileri, belirli bir sektörü iyileştirmeye ya da yapısal değişimi gerçekleştirmeye yönelik uyum kredileri ve bu ikisinin karışımından oluşan karma krediler olarak üçe ayrılmaktadır.
- **Diğer imkanlar:** Dünya Bankası'nın doğrudan kredi sağlamanın yanı sıra verdiği imkanlar şunlardır: Proje hazırlama imkanı, Dünya Bankası'nca yönetilen fonlardan sağlanan destek ve hibeler, diğer kuruluşlarla birlikte yapılan ortak finansman.
- **Garanti:** Gelişme yolundaki ülkelerin altyapı yatırımlarının finansmanı için gerekli projelerin karşı karşıya kalabileceği siyasal riskleri kapsamak üzere geliştirilmiştir. Bu yolla Dünya Bankası, yabancı sermayenin gelişme yolundaki ülkelere akmasını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Üç tür garanti söz konusudur: (1) Kısmi kredi garantisiyle belirli bir kredi ya da tahvilin olası borç servisi sorunları üstlenilir. (2) Kısmi risk garantisiyle bir projede devletin üstüne düşen görevleri yapamamasının yaratacağı sıkıntılar üstlenilir. (3) Politika bazlı garantiyle de dış borçlanma sağlayıcı kurumların verecekleri borçların bir bölümünün kapsanması hedeflenmektedir.

a. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), 1944 yılında Bretton-Woods Anlaşması tarafından kurulan Uluslararası Para Fonu ile birlikte kurulmuştur. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, Dünya Bankası'nın ana borç veren kuruluşudur. Kişi başına geliri nispeten yüksek olan kalkınmakta olan ülkelere borç vermektedir. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası tarafından verilen krediler;

⁷⁵ EĞİLMEZ; a.g.m., http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_8.htm, Erişim: 13.11.2006

otoyollar, okul, hastane gibi altyapı yatırımlarına ve hükümetlerin ülke ekonomilerinin işleyişini geliştirmek üzere hazırladıkları programlara yöneliktir⁷⁶. Ülkemiz Bankaya 1947 yılında üye olmuştur.

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın amaçları Ana Sözleşmenin 1. maddesinde belirtilmiştir⁷⁷.

- Sermayenin verimli kullanımını kolaylaştırarak, savaşta zarar gören ekonomilerin imarına ve az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmak,
- Yabancı özel sermaye yatırımlarını teşvik etmek ve gerektiğinde özel sermayenin yetersizliğini kendi kaynaklarını kullanarak gidermeye çalışmak,
- Uluslararası sermaye yatırımlarını teşvik ederek, uluslararası dengenin korunmasını sağlamak, verimliliği ve yaşam seviyesini yükseltmek ve çalışma koşullarını iyileştirmek,
- En yararlı ve en acil büyük-küçük projelerin uygulanmasına öncelik vererek, diğer kanallardan yapılan uluslararası ödünç vermelerle uyumlu olmak üzere ikrazatlarda bulunmak ve
- Faaliyetlerini, uluslararası sermaye yatırımlarının üye ülkelerdeki ticaret koşullarında doğuracağı etkileri göz önünde tutarak sürdürmek ve savaş ekonomisinden barış ekonomisine sarsıntısız geçilmesini kolaylaştırmak IBRD'nin amaçlarıdır.

b. Uluslararası Kalkınma Birliği

Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'ndan borçlanamayacak kadar fakir olan ülkelere özel şartlarda yardım sağlamak üzere 1960 yılında kurulmuştur.

⁷⁶T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Dünya Bankası Grubu", <http://www.dtm.gov.tr/dunya/ulus/57dnya.htm>, Erişim: 29.09.2006.

⁷⁷ GÜRAN- AKTÜRK; a.g.e., s .92.

Uluslararası Kalkınma Birliği sözleşmesinin 1. maddesinde birliğin amaçları; “özellikle kalkınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere daha esnek ve ödemeler bilançosu açısından daha hafif yükler getiren koşullarla finansman imkanları sağlamak suretiyle Birlik üyelerinde iktisadi kalkınmayı teşvik ederek ve prodüktiviteyi arttırarak yaşam düzeylerini yükseltmek ve böylece Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası’nın kalkınma amaçlarına yardımcı olmak ve onun faaliyetlerini tamamlamak” şeklinde ifade edilmektedir⁷⁸.

c. Uluslararası Finansman Kurumu

Uluslararası Finansman Kurumu (IFC), Dünya Bankası grubu içinde, gelişme yolundaki ülkelerin özel kesim kuruluşlarına proje kredisi veren bir kuruluştur ve 1956 yılında kurulmuştur. Türkiye, Uluslararası Finansman Kurumu’na 1956 yılında kurucu üye olarak katılmıştır. Türkiye, Uluslararası Finansman Kurumu imkanlarını kullanma açısından ön sıralarda gelen bir ülke konumundadır. Bu sıralama Türk özel kesiminin uluslararası alana açılmadaki gücünü ve başarısını sergilemektedir⁷⁹.

Uluslararası Finansman Kurumu Sözleşmesinin 1. maddesinde Kurumun amaçları belirtilmiştir. Kurumun amacı, “özellikle az gelişmiş üye ülkelerdeki verimli özel teşebbüsün gelişmesini teşvik etmek suretiyle iktisadi gelişmeye yardımcı olmak ve böylece Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası’nın faaliyetini tamamlamak” olarak belirtilmiştir. Bu amaca yönelik Kurumun yapacağı işler şu şekilde sıralanmaktadır⁸⁰:

- Normal koşullarla yeterli miktarda özel sermaye sağlanamayan durumlarda, üye ülkelerin kalkınmasına yardım edebilecek verimli özel teşebbüslerin kurulması, iyileştirilmesi ya da genişletilmesinin finansmanına, ilgili ülke hükümetinin garantisini aramaksızın, özel yatırımcılarla birlikte yardımcı olmak,
- Yatırım imkanlarını, yerli ve yabancı özel sermayeyi ve tecrübeli işletme elemanlarını bir araya getirmeye çalışmak ve

⁷⁸ GÜRAN- AKTÜRK; a.g.m., s. 105.

⁷⁹ EĞİLMEZ; a.g.m., http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_8.htm, Erişim: 13.11.2006

⁸⁰ GÜRAN- AKTÜRK; a.g.e., s. 115.

- Yerli ve yabancı özel sermayenin üye ülkelerde verimli yatırımlara akmasına ve buna yönelik koşulların oluşumunu sağlamaya çalışmaktır.

d. Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı

Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA), gelişme yolundaki ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımlarını, ticari olmayan risklere karşı garanti altına almak amacıyla 1988 yılında kurulmuştur. Türkiye Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı 'na kurucu üye olarak katılmıştır.

Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı'nın temel amacı, politik riskler başta olmak üzere ticari olmayan riskler karşısında yatırımlara koruma sağlayarak, gelişmekte olan üye ülkelere özel yabancı sermaye yatırım akımlarını teşvik etmektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı, ticari olmayan risklere karşı yatırımcılara garantiler sağlamaktadır. Yabancı yatırımlarla ilgili politika, program ve prosedürlerin oluşturulması ve uygulanmasında gelişmekte olan üye ülke hükümetlerine danışmanlık sunmaktadır⁸¹.

Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı'nın faaliyetleri, "garanti programı" ve "teknik yardım" olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Garanti programı kapsamında gelişmekte olan üye ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımlarında çeşitli risklere karşı garanti sağlanmaktadır. Teknik yardım kapsamında ise gelişmekte olan ülkelere yabancı sermayenin gelmesine yardımcı olmak uygun ve cazip yatırım ortamı oluşturulmasına destek vermektir.

Dünya Bankası, sözünü ettiğimiz bu dört kuruluş kapsamında; bankacı olarak, aracı olarak, bağışçı olarak, danışman olarak, bilgi kaynağı olarak çalışmalarını sürdürmektedir⁸². Dünya Bankası, üye ülkelere;

- Kendi insanlarına yatırım yapmaları,
- Çevreyi korumaları,
- Özel girişimciliği teşvik etmeleri ve

⁸¹ GÜRAN- AKTÜRK; a.g.e., s. 122.

⁸² <http://www.worldbank.org.tr/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYEXTN/0,,contentMDK:20576367~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:361712,00.html>, Erişim:29.09.2006.

- Ekonomik reform programı uygulamaları için destek olmaktadır.

Kısaca özetlenecek olursa; Dünya Bankası hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere kredi, garanti, analitik çalışmalar, borç yükünün azaltılması, kapasite artırılması, global yönetim ve danışma sağlayarak destek vermektedir.

Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu yukarıda da bahsettiğimiz gibi ülkelere mali destek sağlayan, çeşitli projelerle ya da programlarla yönlendirmelerde bulunan ve mali disiplinin sağlanması hususunda faaliyetlere yer veren iki önemli uluslararası mali kuruluş olmaktadır. Bu iki kuruluşun etkinliği, çeşitli ülke örnekleri ile ikinci kısımda ele alınacaktır.

C. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası Arasındaki İşbirliği

1944 yılında yapılan Bretton Woods konferansı sonucu kurulan ve bu nedenle “Bretton İkizleri” olarak anılan Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası, farklı alanlarda faaliyet gösterebilir de, yürütülen faaliyetlerin niteliği dolayısıyla aralarında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bilindiği üzere Dünya Bankası’nın asıl amacı iktisadi kalkınmaya yöneliktir. IMF’nin amacını oluşturan mali ve parasal sorunlarına yönelik politikalar ile Dünya Bankası’nın amacı yakından bağdaşmaktadır.

IMF ve Dünya Bankası arasındaki görev paylaşımına göre, Dünya Bankası ekonomik reformları, IMF ise yapısal reformları desteklemeyi üstlenmiştir. "Gerekli" ekonomik reformlar Dünya Bankası tarafından yapısal uyum kredileri ve sektörel uyum kredileri ile desteklenir⁸³. Bu kapsamda her iki kuruluşunda birbiri ile etkileşim içinde olan alanlarda faaliyet göstermesi söz konusudur ve bu açıdan aralarında bir bağlantı bulunmaktadır.

İki kuruluşun arasındaki ilişkinin en belirgin yanı, Dünya Bankası üyeliğinin IMF üyeliğine dayandırılması ile ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yıllık toplantıların birlikte yapılması, çeşitli komitelerde birlikte çalışılması, ortak seminerlerin düzenlenmesi ve veri alış verişinde bulunulması gibi ortak yapılan faaliyetler iki kuruluşun aralarındaki ilişkinin yakınlığını ortaya koymaktadır.

⁸³ Necdet ORAL; “Az Gelişmiş Ülkelerde Tarım Nasıl Çökertiliyor”, (10 Kasım 2004), http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1166, Erişim: 14.11.2006.

Kısacası Dünya Bankası ile IMF işbirliği, istikrarlı bir çerçevede kalkınmayı teşvik edecek programların belirlenmesi ve bu programların başarılı olmasını sağlayacak finansmanın koordinasyonu alanlarında yoğunlaşmaktadır⁸⁴.

II. BÜTÇEDE MALİ DİSİPLİNİN SAĞLANMASI AÇISINDAN BAZI ÜLKELERİN IMF VE DÜNYA BANKASI İLE YÜRÜTTÜĞÜ ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bütçede mali disiplinin sağlanması açısından çeşitli çalışmalar yapan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu, ülkelerin özellikle savaş dönemlerinden sonra yaşadıkları buhranlı dönemlerin atlatılması ve büyük zarar gören ekonomik ve mali yapının iyileştirilmesi için gerek kredi ya da hibe şeklindeki mali yardımlarla gerekse mali disiplinin sağlanmasına yönelik hazırlanmış proje ve programlar ile ülkelere destek olmaktadır. Her iki kuruluş da, kamu mali yönetiminin ve bütçe sistemlerinin modernizasyonu yönünde çalışmalarda ve yönlendirmelerde bulunmuşlardır.

Söz konusu kuruluşların programlarını uygulayan ülkeler arasında yapılan araştırmalar, çoğu ülkenin bu programı uygulaması sonucu geçerli bir ekonomik büyüme kaydetmediğini, aksine ekonomik krizler yaşadığını göstermektedir. Bu sonucu çeşitli nedenlere bağlamak mümkündür ancak, verilen tavsiyelerde hataların olduğu da göz ardı edilmemektedir.

IMF'nin tavsiyelerini uygulayan ülkelerin çoğu büyük ekonomik krizler yaşamaya devam etmiştir. Buna rağmen ülkelerin bu programlara devam etmelerinin gerekçesi, belli bir süre sonra borç zincirinin halkalarından biri olmaya başlamış olmaları olarak gösterilmektedir. Ülkeler, sağlam ekonomik yapılanmalar sağlamak için kaynağa ihtiyaç duymakta ve bunu da borçlanma yoluyla gerçekleştirmektedirler. Ekonomilerde kalıcı bir düzelme oluşturulamadığından bu süreç devamlılığını korur bir hâl almaya başlamıştır.

Çalışmamızın bu kısmında çeşitli ülkelerin ekonomik ve mali durumları, yaşadıkları krizler ve bu krizler sırasında söz konusu kuruluşlar ile birlikte yürüttükleri çalışmalar değerlendirilmeye çalışılacaktır. Ülkelerin seçiminde, sırayla

⁸⁴ GÜRAN- AKTÜRK; a.g.e., s. 128.

Asya, Avrupa, Güney Amerika ve Avusturya kıtalarındaki çeşitli ülkeler dikkate alınmıştır.

A. Tayland

Tayland, 1980’li yıllara kadar geçen sürede ekonomik kalkınma için ithal ikameci bir büyüme stratejisi izlemekteydi. Ekonomik büyümeyi hızlandıran faaliyetlerde bulunan ülke ilk olarak 1973 yılında yaşanan petrol şoku ile sarsılmış ancak tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olmasının etkisiyle tarım ürünlerinin fiyatlarındaki artış ekonomiyi fazla sarsmadan şoktan çıkartmıştır.

1980’lerde yaşanan ikinci petrol şokunun ardından ülke ikinci kez sarsılmıştır. Ekonomik büyüme neredeyse durma noktasına gelmiş, cari açık dikkati çeken oranda artmıştır. Bu dönemde ülke stratejisini değiştirerek ihracata dayalı bir büyüme stratejisine yönelmiştir. Ülke ekonomisinde belirgin ilerlemelerin kaydedilmesini sağlayan bu değişim ile ülke güçlü bir tırmanışa geçmiştir.

Tayland, 1984 İstikrar Programı ile ekonomiye yeni bir yön vermiştir. Program başlangıçta yüksek faiz oranlarına yol açması nedeniyle yatırımlar ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler doğurmuşsa da, 1987 yılında yatırım oranının yükselmeye başlaması ve reel ekonomik büyümenin daha önce görülmemiş bir hızla % 9.5’e yükselmesi ile başarısını göstermiştir. Bu arada enflasyon da hızla tek haneli rakamlara düşmüştür. Dış denge yönünde de gelişmeler olumlu olmuştur⁸⁵.

Hızlı bir gelişme gösteren Tayland’da, uyguladığı istikrar programı ve yeni stratejisi ile yatırımlar arttırılsa da, ekonomik büyüme ile gerçekte bağlantılı olmayan tüketim harcamalarında ciddi bir artış baş göstermiştir. Tayland’ın bahtın (ülkedeki para birimi) değerini kontrol etmek için kullandığı döviz sepetinde doların taşıdığı ağırlığın çok yüksek oluşu, ihracattaki artışın yavaşlamasına neden olmuştur. Paranın değerini dolara bağlayan Tayland’da ihracat, aynı yolu izleyen bazı ülkelere oranla daha çok düşüş göstermiştir. Sonrasında yüksek faiz oranları ile finansal sistemdeki sorunlar nedeniyle daralan tüketici kredilerine bağlı olarak tüketim harcamalarında düşüş yaşanmaya başlamıştır.

⁸⁵“Rahatsız Tayland ya da Tayland’ın Bahtı”, **Ankara Sanayi Odası Aylık Yayın Organı (Asomedy)**, Büyüteç, Eylül, 2001, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/Mart98/yapi.htm>, Erişim: 14.11.2006.

Hükümetin yaşanan bu sorunların ardından döviz sepetine dayalı döviz kuru rejimini terk ettiğini açıklaması ile baht değeri kaybetmeye başlamıştır. Bu gerileme ile uzun bir süre baş edemeyen ülke, ilk olarak IMF'den yardım talebinde bulunmuştur. Tayland'ın ihtiyaç duyduğu kaynağın IMF'nin sağlayabileceğinden yüksek olması nedeniyle, IMF öncülüğünde Tokyo'da gerçekleştirilen toplantıda Japonya ve diğer Asya ülkelerinden yardım talebinde bulunmuş ve sonuç olarak 15.7 milyar dolar kaynak sağlanması sözü verilmiştir⁸⁶.

Bu gelişmelerin ardından Tayland, IMF 1997 yılında ile üç yıllık bir Stand By anlaşması gerçekleştirmiş ve anlaşmaya göre IMF'nin belirlediği hedefler doğrultusunda çalışmaların gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Belirlenen hedefler doğrultusunda ekonomik sorunların çözümüne ilişkin yürütülen çalışmalar olumlu sonuçlar vermeye başlamıştır. Bankacılık kesimi ile ilgili bir takım sorunların hala mevcut olması nedeniyle IMF ülke ekonomisindeki ilerlemeleri göz önünde bulundurarak, Dünya Bankası'nı ülkeye ek kredi sağlaması konusunda ikna etmiştir.

IMF'nin öngörüsü çerçevesinde yapılan çalışmalar sonucunda, ekonomide büyüme sağlanmışsa da kısa vadeli olarak kalmıştır. Zamanla üretimin düşmesi, borç yükünün artması, yapılanmada yeni mali destek ihtiyacı gibi sorunların gündeme gelmesiyle Tayland ekonomisi yeniden zayıflamaya başlamıştır.

IMF'in önerdiği Reform Paketi'ni esas itibarıyla iki yönüyle değerlendirmek uygun olacaktır. Birincisi; IMF'nin döviz krizi ile karşı karşıya kalan ülkelere geleneksel olarak tavsiye ettiği, faizlerin yükseltilmesine ilişkin politikanın değerlendirilmesidir. Bu politikalar, sıkı maliye politikalarıyla desteklenecektir. Buna göre bankacılık sisteminin para arzında daralmalar olacak, ayrıca vergiler yükseltilecek, kamu harcamaları kısıllacaktır. Burada temelde amaçlanan, para birimlerinin değer kayıplarının kontrol altına alınması, izlenecek yüksek faiz politikaları ile yabancı sermayenin ilgili ülkeyi terk etmesinin önlenmesidir. Bir taraftan, yabancı yatırımcıya ek kazanç sağlanırken, diğer taraftan baskı altında

⁸⁶“Rahatsız Tayland...”, Asomedia, a.g.m., <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/Mart98/yapi.htm>, Erişim: 14.11.2006.

bulunan para birimlerinden ABD Doları'na veya başka bir dövize kaçışın önlenmesi, dolayısıyla para biriminde istikrar hedeflenmektedir⁸⁷.

IMF ve Dünya Bankası destekli program birçok eleştirilere maruz kalmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu duruma yönelik olmadığı düşünülen çözüm önerilerinin yanlış olduğu kanısı yayılmıştır. IMF'nin, borçlarını geri ödeme kabiliyetini kaybetmiş bulunan banka ve şirketlerin zaman geçirilmeden kapatılmasını şart koşması sonucu, bu ülkede çok sayıda bankanın ardı ardına kapatılması halkta güvensizlik doğurmuştur.

Yaşanan gelişmeler doğrultusunda Tayland'ın yaşadığı ekonomik krizler döneminde Dünya Bankası ile birlikte yürüttüğü çalışmalar, genel itibariyle aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu kapsamda ülkenin Dünya Bankası'ndan sağladığı yardımları ve miktarlarını görmek mümkündür.

Tablo-6 : Tayland'ın Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)

	1985	1995	2004	2005
Ödenmemiş Toplam Borç ve Ödeme	17.509	100.039	51.307	-
IBRD	2.202	1.805	483	386
IDA	105	102	76	73
Toplam Borç Servisi	3.260	8.587	12.376	-
IBRD	232	336	1.867	157
IDA	1	3	4	4
Doğrudan Yabancı Sermaye	163	2.068	1.412	-

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/tha_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tabloda ülkenin 1995 yılında en yüksek borç servisi rakamlarına ulaştığını görmek mümkündür. 1995 yılında gerek toplam borç gerekse doğrudan yabancı sermaye rakamlarında oldukça yüksek seviyelere ulaşıldığı dikkati çekmektedir.

Tayland'ın ekonomisini sarsan krizler döneminde, Dünya Bankası'nın yanı sıra IMF ile yürüttüğü çalışmaları genel itibariyle aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

⁸⁷ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Bölüm III: Krizin Yaşandığı Bölge Ülkelerindeki Ekonomik Gelişmeler", <http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/kriz/blm3.htm>, Erişim: 14.11.2006.

Tablo-7: Tayland'ın IMF İle Gerçekleştirdiği Borçlanma Anlaşmaları (01.05.1984- 28.02.2007) (Bin SDR)

Kolaylık	Anlaşma Tarihi	Sona Erme yada İptal Tarihi	Anlaşılan Miktar	Kullanılan Miktar	Mevcut Borç Yükümlülüğü
Stand-by Anlaşması	20.08.1997	19.06.2000	2.900.000	2.500.000	0
Stand-by Anlaşması	14.06.1985	31.12.1986	400.000	260.000	0
Toplam			3.300.000	2.760.000	0

Kaynak: <http://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=940&date1key=2007-02-28>, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tabloda ülkenin 1984- 2007 yılları arasında, 1997 ve 1985 yılında olmak üzere iki stand-by anlaşması gerçekleştirdiği görülmektedir. Mevcut durumda borcu olmayan ülkenin, vaat edilen miktarın yaklaşık 600.000 SDR'lik kısmını kullanmamıştır.

Ülkenin Dünya Bankası'ndan ve IMF'den sağladığı yardımlar çerçevesinde, ekonomik durumundaki değişimleri, aşağıdaki tabloda yer alan verilerden görülmek mümkündür.

Tablo-8: Tayland'ın Ekonomik Göstergeleri ve Uzun Dönem Durumu

	1985	1995	2004	2005
GSYİH (milyon ABD Doları)	38.9	167.9	161.7	176.6
İhracat (milyon ABD Doları)	9.100	70.590	115.114	129.040
İthalat (milyon ABD Doları)	10.160	82.197	108.154	132.706
Cari İşlemler Dengesi/GSYİH	-4.0	-7.9	4.4	-2.1
Toplam Borç/GSYİH	45.0	59.6	31.7	-

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/tha_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tabloda ülkenin GSYİH'da sadece 2004 yılında yaklaşık 6 milyon dolarlık bir azalış yaşamasının yanı sıra sürekli bir artış görülmekte olup, ihracatta ve ithalatta da artış görülmektedir. Cari işlemler dengesi ise sadece 2004 yılında fazla vermiştir. Toplam borç yükünün GSYİH içindeki payında yıllar içinde azalma gerçekleşmiştir.

Tablo 9'da ülkenin mali durumu görülmektedir.

Tablo-9: Tayland'ın Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu

	1985	1995	2004	2005
Yurtiçi Fiyatlar (% Değişim)				
Tüketici Fiyatları	2.4	5.8	2.8	4.5

Hükümetin Mali Durumu (GSYİH, %)				
Cari Gelir	15.4	18.2	17.1	17.6
Cari Bütçe Dengesi	-0.6	7.8	3.2	3.3

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/tha_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tablodaki verilere göre, 1995 yılından sonra ortalama olarak cari bütçe dengesinin fazla verdiği görülmektedir. Bunun nedenini yine tabloda verilmiş cari gelirdeki artışa bağlamak mümkündür.

Ülkenin 1997- 2004 yılları arasındaki büyüme ve enflasyon oranlarını aşağıdaki tablodan görmek mümkündür.

Tablo-10: Tayland'ın Büyüme ve Enflasyon Oranı

Yıl	Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)	Yıl	Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)
1997	-1,4	5.6	2001	2.1	1.7
1998	-10,5	8.1	2002	5.4	0.6
1999	4.4	0.3	2003	6.3	1.8
2000	4.8	1.6	2004	6.1	2.8

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/ASYA_AVUST/Tayland.doc, Erişim: 14.11.2006.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi, 1998 yılındaki veriler enflasyon oranı hariç olmak kaydıyla bir önceki yıla göre oldukça düşmüştür. Enflasyon oranı ise yine bir önceki yıla göre artma göstermiştir. Bunun gerekçesi Asya Krizi olarak bilinen ve neredeyse dünyadaki birçok ülkeyi etkisi altına alan krizin, Tayland üzerindeki yoğun etkisidir. Krizin ardından alınan bir takım önlemler neticesinde ekonomik ve mali durumdaki iyileşme ile birlikte küçük yüzdeliklerle de olsa ilerleme kaydedilmiştir.

Genel olarak bakıldığında IMF ve Dünya Bankası gibi iki önemli mali kuruluşun, kriz yaşayan bir ülke için içinde bulunulan koşullar dikkate alınmaksızın uygulanmasında diretilen politikaların geçersizliği göze çarpmaktadır. Deflasyonun hakim olduğu bir ortamda üretimi azaltıcı bir politika önerilmesi, bu iki kuruluşa olan bakış açısını negatif yönde etkilemiştir. Bu kapsamda mali disiplinin de göz ardı edildiği eleştiriler arasındadır. Ayrıca iki kuruluşun da krizin çeşitli sorunlar ortaya çıkarmasından sonra öngöründe bulunması, daha erken teşhis konmamış olması açısından eleştirilmiştir.

B. Malezya

Malezya da mali disiplinin sağlanmasına yönelik olarak uluslararası mali kuruluşlarla işbirliği içinde olan bir diğer ülkedir.

1997- 1998 Asya bunalımına kadar Malezya'nın sergilediği ekonomik performans bir çok açıdan göz kamaştırıcı bulunmaktadır. 1980- 1990 döneminde yılda ortalama % 5.2 büyüyen Malezya Ekonomisi 1990'larda hız kazanmış ve 1990- 1997 döneminde yılda ortalama % 8.7 oranında büyümüştür. Malezya'nın yüksek oranlı büyüme performansının ardında, hızla artan ihracat ve yabancı sermaye bulunmaktaydı. Bu dönemde ihracat, yıllık ortalama % 14 oranında artarken, yatırımların ortalama büyüme oranı % 15.1 idi. 1996 yılında ülkeye giren özel net sermaye girişi 12 milyar doları bulmuş, 4.5 milyar dolarlık yabancı doğrudan yatırım gerçekleşmiştir. 1997 yılında Malezya, 100 milyar dolara yaklaşan milli gelir ve 4680 dolar olan kişi başına düşen gelir ile dünyada 35'inci sırada yer alıyordu. Bu hızla giderse Malezya'nın daha yukarılara çıkması beklenen bir gelişme olurdu⁸⁸.

Asya krizi, 1997 ortalarında Tayland'da başlamasının hemen ardından Malezya'ya da sıçramış Temmuz ayında Malezya para birimi olan Ringgit'e karşı spekülasyon atakları yaşanmıştır. Ülkede ekonomik büyüme yavaşlama göstermeye başlamıştır⁸⁹. Efektif reel kur endeksindeki düşüş hisse senedi fiyatlarına yansımış ve bunun sonucunda ülke para birimi ve borsa aşırı değer kaybına uğramış, bankaların mali yapıları zayıflamıştır. Bu durum bir çok bankanın batmasına çoğunun da batma noktasına gelmesine yol açmıştır.

Malezya, bankacılık sektörünün krizi aşabilmesi için, sorunlu bankalara el koymak yerine, finansal yapılarını güçlendirerek batık kredilerin yeniden sisteme dönmesini sağlamıştır. Bu düzenlemeler sonucunda, para birimi istikrara kavuşmuş,

⁸⁸“Malezya Sermaye Kontrolleri”, **Ankara Sanayi Odası Aylık Yayın Organı (Asomedia)**, Büyüteç, Ağustos 2001, <http://www.aso.org.tr/html/TUR/asomedia/agustos2001-ft.html#buyutec>. Erişim: 05.10.2006.

⁸⁹Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Malezya Ekonomik Krizi Yendi mi?”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi8/Malezya.htm>. Erişim: 05.10.2006.

borsa endeksi yükselmeye başlamış ve 1998 yılında % 7.5 gerileyen ekonomi 1999 ve 2000 yıllarında sırasıyla % 5.4 ve % 8.5 büyüme kaydetmiştir⁹⁰.

Malezya, içinde bulunduğu krizden diğer ülkeler gibi IMF politikaları ile kurtulma düşüncesi yerine 1 Eylül 1998 tarihinde sermaye üzerine bir dizi kontrol kararı almayı tercih etmiştir.

Ülkenin, diğer krizi yaşayan ülkeler gibi yabancı sermayeye güven verecek politikalar yerine krize sermaye kontrolleri ile yanıt vermesi, 1970'li dönemlerde uygulamaya aldıkları politikalara dayandırılabilir. 1970'li yıllarda *Yeni Ekonomik Politika* adıyla uygulamaya koydukları program, Malezya halkının daha çok tarımla uğraşan kesimine ve gelir dağılımının sağlanmasına yönelik amaçlar taşımaktaydı. Program sayesinde, belirlenen hedeflere ulaşılamasa da büyük gelişmeler sağlandığı söylenebilir. İhracata dayalı büyüme stratejisiyle hareket eden hükümet, bu yaklaşımla ülkeye 1996 yılında 4 milyar doları aşkın yabancı doğrudan yatırım sağlamıştır.

Artan yatırımlar ve ülkeye giren yabancı sermaye bir süre sonra hisse senedi fiyatlarındaki artışa, oradan borsaya ve bankalara yansımıştır. Bu durumda hükümet, IMF'nin önerdiği değil ama IMF'nin politikalarına benzer politikalarla sorunlara yaklaşmıştır. Ancak ülke bu politikalara cevap verememiştir. Uygulanan sıkı para politikası, istikrar programları etkisiz kalmış ve son çözüm ülkenin kendi politikasıyla “sermaye kontrolleri” yöntemi olmuştur.

Sermaye kontrolleri uluslararası sermaye hareketlerini etkileyen resmi düzenlemelerdir. “Sermaye kontrolleri” terimi sermayenin hacmini, yönünü, karakterini veya zamanlamasını değiştiren her türlü resmi önlemleri kapsamaktadır. Bu yöntem uygulamada; (1) döviz kuru ve döviz kuru rejimi üzerine olan kontroller, (2) vergiler şeklinde olan kontroller, (3) yatırım ve krediler üzerine olan kontroller, (4) ticari alışverişler üzerine olan kontroller olmak üzere dört açıdan gerçekleştirilmektedir⁹¹. Malezya bu yöntemi döviz kurunu sabitlemek suretiyle

⁹⁰ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Malezya Ekonomik Krizi Yendi mi?”, a.g.m, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi8/Malezya.htm>. Erişim: 05.10.2006.

⁹¹ Hasan VERGİL; “Sermaye Hareketlerinin Kontrolü ve Özel Yatırım Üzerine Etkileri”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (3) 2002/1, s. 20.

kullanmıştır. Sonuç olarak ülke bu yöntemle uygulamada başarı elde etmiştir. Her ne kadar birçok iktisatçıya göre bu uygulamanın başarısında şansın da etkisi olduğu görüşü mevcutsa da, uygulanan bu politika ile ülke içinde bulunduğu durumu hafifletmeyi başarmıştır.

G. Kore, Tayland ve Endonezya, ekonomik bunalıma küreselleşmenin etkisindeki kurallar içinde kalarak IMF destekli istikrar programları ve neo-liberal ekonomik reformlar ile karşılık verirken Malezya, döviz kurunu sabitleyip, sermaye hareketlerine kontroller getirerek genişlemeci makroekonomik politikalara başvurmuştur. Malezya'nın IMF yardımına başvurmayıp sermaye kontrolleri ve genişlemeci politikalarla ekonomik bunalımdan kurtulma girişiminin ardında, ekonomide uzun yıllardır uygulanmakta olan politikalar sonucu oluşturulan yapı ve kurumların korunması amacı da bulunmaktadır⁹².

Genel olarak bakıldığında Malezya'nın krizden etkilenmesini belli gerekçelere bağlamak mümkündür. Malezya'nın dış ticaretinde ülke, mal ve döviz kuru çeşitlemesi yapamamış olması, yabancı sermayeye bağımlı olması, uzun bir süredir hızlı büyüme oranlarına sahip olan ve enflasyon oranlarının düşük gerçekleştiği Malezya ekonomisinde, iyimser tavırlar sonucu ekonomik krizin habercisi olan bazı makro verilerin dikkate alınmaması ve krizin başlarında da kriz masasının derhal kurulmamış olması, mali piyasalarla imalat sanayi arasındaki ilişkinin sağlıklı olmaması ya da imalat sanayinin derinliğinin, mali piyasalarda bu sektörlerle ilişkin işlem gören hisse senetleri ile paralel hareket etmemesi, ülkenin krizden etkilenmesinin gerekçeleri olarak sıralanabilir⁹³.

Yaşanan gelişmeler doğrultusunda Malezya'nın yaşadığı ekonomik krizler döneminde Dünya Bankası ile birlikte yürüttüğü çalışmalar, genel itibarıyla aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu kapsamda ülkenin Dünya Bankası'ndan sağladığı yardımları ve miktarlarını görmek mümkündür.

⁹² Ankara Sanayi Odası Aylık Yayın Organı (Asomedia); a.g.m., <http://www.aso.org.tr/html/TUR/asomedia/agustos2001-ft.html#buyutec>. Erişim: 05.10.2006.

⁹³ T.C BDTM, "Bölüm III:...", a.g.m., s. 2-3.

Tablo-11: Malezya'nın Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)

	1985	1995	2004	2005
Ödenmemiş Toplam Borç ve Ödeme	20.269	34.343	52.145	-
IBRD	776	1.059	639	533
IDA	0	0	0	0
Toplam Borç Servisi	5.399	6.041	9.187	-
IBRD	127	277	126	125
IDA	0	0	0	0
Doğrudan Yabancı Sermaye	695	4.178	4.624	-

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/mys_aag.pdf, Erişim: 14.10.2007.

Yukarıdaki tabloda ülkenin ödenmemiş borç miktarının artarak seyrettiği görülmektedir. Ayrıca toplam borç servisi ve doğrudan yabancı sermaye miktarı da ödenmemiş borç miktarına paralel olarak artmıştır.

Dünya Bankası ile olan ilişkileri açısından bakıldığında Malezya'nın daha çok teknik alanlarda yardım sağladığı görülmektedir. Son yıllar itibariyle daha çok ekonominin iyileştirilmesi ve ekonomik büyüme sağlaması yönünde çalışmalara destek veren Dünya Bankası, "Milli Ekonomik İyileşme Planı" adı altında yürütülen program kapsamında, Malezya'nın fakir bölgelerinde yaşayan halkın desteklenmesi ve bu çerçevede bölgeler arası ekonomik denge sağlanması hedeflenmişti. Ancak Malezya Hükümeti, sistemin karmaşıklığını, bankacılık alanında işlemlerin sıkıntı yaratacağı gibi gerekçelerle bu projenin iptalini istemişti. Uygulamadan çekilen programın iptalinin istenmesindeki temel neden, yatırım yerine paketler halinde borçlanmayı içeren bir program olmasıydı⁹⁴. Bu ve benzeri nedenlere dayalı olarak Malezya'nın programı geri çevirmesi kabul görülebilir bir durumdur. Çünkü, krizin etkisinden kısa süre önce kurtulan bir ülke için, ekonomiyi mevcut borç yükü dahilinde yeniden borç altına sokmak ülke ekonomisini sarsabilirdi.

Ülkenin Dünya Bankası ve IMF ile olan ilişkileri çerçevesinde, ekonomik durumundaki değişimleri, aşağıdaki tabloda yer alan verilerden görülmek mümkündür.

⁹⁴The World Bank; <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/EASTASIA/PACIFICEXT/MALAYSIAEXTN/0,,contentMDK:20199041~menuPK:324496~pagePK:1497618~piPK:217854~theSitePK:324488,00.html>, Erişim: 10.04.2007.

Tablo-12: Malezya'nın Ekonomik Göstergeleri ve Uzun Dönem Durumu

	1985	1995	2004	2005
GSYİH (milyon ABD Doları)	31.8	88.8	118.3	130.1
İhracat (milyon ABD Doları)	17.185	83.369	143.410	153.593
İthalat (milyon ABD Doları)	15.604	86.852	118.227	125.487
Cari İşlemler Dengesi/GSYİH	-1.9	-9.7	12.6	13.4
Toplam Borç/GSYİH	63.8	38.7	44.1	-

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/mys_aag.pdf, Erişim: 14.10.2007.

Yukarıdaki tabloya göre cari işlemler dengesi 2004 ve 2005 yıllarında fazla vermiştir. Toplam borç miktarının GSYİH'ya oranı 1985 yılında 63.8 olarak gerçekleşmişken, bu oran 1995 yılında 38.7 ve 2004 yılında 44.1 olarak gerçekleşmiştir. İthalattaki artışın yanı sıra ihracat da yıllar içinde ciddi artışlar göstermiştir.

Aşağıdaki tabloda ülkenin mali durumunu gösteren tabloya yer verilmiştir.

Tablo-13: Malezya'nın Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu

	1985	1995	2004	2005
Yurtiçi Fiyatlar (% Değişim)				
Tüketici Fiyatları	0.3	3.5	1.5	3.1
Hükümetin Mali Durumu (GSYİH, %)				
Cari Gelir	26.8	23.0	22.1	20.0
Cari Bütçe Dengesi	1.3	5.9	1.8	2.0

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/mys_aag.pdf, Erişim: 14.10.2007.

Tablodan da görüleceği gibi cari gelirin azalmasına karşın Malezya'nın bütçe dengesi verilen yıllar itibariyle fazla vermiştir. Özellikle 1995 yılında bütçe dengesi % 5.9 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon oranının ise 1995 yılında % 3.5 olarak gerçekleşmesinin ardından 2004 yılında bu oran % 1.5'e inmiş ve 2005 yılında tekrar yükselerek % 3.1 olmuştur.

Aşağıdaki tabloda Malezya'nın 1997- 2004 yılları arasındaki temel ekonomik göstergeleri verilmiştir.

Tablo-14: Malezya'nın Büyüme ve Enflasyon Oranı

Yıl	Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)	Yıl	Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)
1997	7,3	2,7	2001	0,3	1,4
1998	-7,4	5,3	2002	4,1	1,8
1999	6,1	2,8	2003	5,3	1,2
2000	8,5	1,5	2004	7,1	1,5

Kaynak: http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/ASYA_AVUST/Malezya.doc,
Erişim: 14.11.2006.

Tablodan izlenebileceği gibi, Asya Krizinin Malezya'ya sıçradığı yıldan 2004 yılına kadar geçen süre içindeki ekonomik göstergelerini verilmiştir. Tabloda, 1998 yılında büyüme oranı açısından belirgin bir düşüş yaşandığı ve enflasyonun yükselme gösterdiği görülmektedir. Genel olarak bakıldığında verilerde krizin yaşandığı yıllar açısından büyük değişimler görülmemektedir. Özellikle Malezya hükümetinin kendi politikasını uygulamaya koyduğu 1998 yılından sonra, krizin yaşandığı yıla göre ekonomik büyüme anlamında büyük ilerleme kaydettiği görülmektedir.

Genel olarak bakıldığında, ülkenin, krizin bunalımlı dönemlerinden belli ölçülerde sıyrılmayı başardığı söylenebilir. Malezya, birçok kriz yaşayan ülkeye göre, işsizlik oranı en düşük ülkelerden biri olmaktadır. Malezya'nın kriz öncesinde mevcut olan eksiklikleri dışında, krizin ülkeye yeni sorunlar kattığını söylemek yanlış olacaktır. Ülke hükümeti, kendisinin uyguladığı politikalarla, krizin etkilerini azaltmayı başaramıştır.

Malezya'nın, krizden bu ölçüde hızla kurtulabilmesi, IMF politikalarına gerek duymadan kendi sistemini kurarak çalışmalarda bulunmuş olmasına bağlanmaktadır. Malezya hükümeti uyguladığı para ve maliye politikalarıyla krizin atlatılmasında büyük başarılar sağlamıştır.

C. Güney Kore

1960 başlarında savaştan çıkmış, fakir bir tarım ülkesi olan Güney Kore, 1962'de başlatılan ihracat amaçlı kalkınma planı çerçevesinde bugün dünyada ve Uzak doğuda sosyal ve ekonomik gelişmesinin başarılılığı açısından örnek

gösterilecek bir ülke haline gelmiştir. Dalgalanmalar yaşamakla birlikte GSYİH 1963-1990 aralığında ortalama yıllık % 9 büyüme kaydetmiştir⁹⁵.

Güney Kore dünyanın en hızlı gelişen ekonomileri arasında gösterilmektedir. Geri kalmış bir tarım ekonomisinden 30 yıl içerisinde gelişmiş bir sanayi ülkesi (dünyanın 13. büyük ekonomisi) haline gelmiştir. 1962 yılında 2.3 milyar ABD doları olan GSMH, 1996 yılında 480 milyar ABD dolarına, 1962 yılında 82 ABD doları olan kişi başına düşen Milli Gelir 1996 yılında 10,548 ABD dolarına yükselmiştir⁹⁶. Ancak 1997 yılında yaşana kriz, Güney Kore ekonomisini sarsmış ve söz konusu bu büyüme rakamları olumsuz yönde etkilenmiştir.

1997 yılında Tayland'da başlayan krizin Güney Doğu Asya ülkelerine de sıçramasıyla kriz, bölgesel bir yapıya dönüşmüştür. Ciddi bir büyüme ve ekonomik gelişme oranına sahip olan Güney Kore de bu krizden etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Güney Kore'nin başarısız para ve maliye politikalarının yanı sıra, finans sektöründeki yapısal bozuklukları, ülkeyi ekonomik krizle karşı karşıya bırakmıştır. Yatırıma dayalı bir yapı içinde olan ülkenin, bir kısmının kısa vadeli borçlardan oluştuğu yabancı kredilere başvurması sonucunda ekonomik politikalarını, bölge dışında oluşan tercih ve politikalara önemli ölçüde bağımlı kılmıştır.

Güney Kore, ekonomik büyüme sırasında borçlanmaya yoğun olarak başvurmuştur. Dolar üzerinden yapılan borçlanmada, dolar faizinin, yerel para biriminden düşük olması nedeniyle, bu borçlanma ekonomik açıdan tehdit oluşturmamıştır. Ancak 1995 yılında doların değer kazanması ihracatı olumsuz yönde etkilemiş ve neticede ülke, parasını dalgalanmaya bırakmıştır. Ancak devalüasyonun olduğu bir ortamda bulunan Güney Kore, zor koşullar altında kalmıştır. Öyle ki, 1997 yılında ülkenin en önemli ve büyük holdinglerinde peş peşe iflas riski ortaya çıkmıştır.

⁹⁵ <http://www.koreli.net/ekonomi.htm>, Erişim: 22.02.2007.

⁹⁶“TC SEUL TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ GÜNEY KORE GEMİ İNŞA SANAYİİ SEKTÖR RAPORU”, Mayıs 2003, <http://www.dtm.gov.tr/pazaragiris/ulkeler/kor/kor-rap-sek-gem.doc>, Erişim: 10.03.2007.

Güney Kore'nin içinde bulunduğu bu kriz ortamından IMF destekli reform paketi çerçevesinde kurtulması hususunda anlaşma yapılarak bu yönde ilk çalışmalara başlanmıştır. IMF; ABD, AB, Japonya ve Avustralya gibi ülkelerin, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının mali desteğiyle Güney Kore'ye 57 milyar ABD Doları düzeyinde bir kredi taahhüdünde bulunmuştur. Güney Kore, IMF ile yardım anlaşması imzalamış ve IMF'nin önerdiği tedbirler paketini kabul etmiştir. Bu tedbirler çerçevesinde finans sektörünün yeniden yapılanmasıyla bankacılık sisteminin bağımsızlığa kavuşması ve devlet müdahalelerinin asgariye indirilmesi hedeflenmiştir. Uygulamaya geçirilen yeni politikalarla Güney Kore'de gerek ekonomi gerekse kurlar üzerinde en önemli baskı unsurunu oluşturan kısa vadeli borçlar bankalarla yapılan anlaşmalar çerçevesinde uzun döneme yayılmıştır⁹⁷.

IMF ile yürütülen çalışmaları genel hatları itibariyle aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo-15: Güney Kore'nin IMF İle Gerçekleştirdiği Borçlanma Anlaşmaları (01.05.1984- 28.02.2007) (Bin SDR)

Kolaylık	Anlaşma Tarihi	Sona Erme yada İptal Tarihi	Anlaşılan Miktar	Kullanılan Miktar	Mevcut Borç Yükümlülüğü
Stand-by Anlaşması (Ek rezerv imkanı)	04.12.1997 18.12.1997	03.12.2000 17.12.1998	15.500.000 9.950.000	14.412.500 9.950.000	0 0
Stand-by Anlaşması	12.07.1985	10.03.1987	280.000	160.000	0
Stand-by Anlaşması	08.07.1983	31.03.1985	575.775	575.775	0
Toplam			16.355.775	15.148.275	0

Kaynak: <http://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=550&date1key=2007-02-28>, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tabloda, ülkenin 1984- 2007 yılları arasında IMF ile gerçekleştirdiği borçlanma anlaşmaları verilmiştir. Bu anlaşmalar 1983 yılından 2000 yılına kadar kapsayan bir sürede gerçekleşmiştir. Ülkenin mevcut borç yükü bulunmamaktadır.

Yaşanan gelişmeler doğrultusunda Güney Kore'nin yaşadığı ekonomik krizler döneminde Dünya Bankası ile birlikte yürüttüğü çalışmalar, genel itibariyle

⁹⁷ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Bölüm III...", a.g.m, <http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/kriz/blm3.htm>, Erişim: 14.11.2006.

aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu kapsamda ülkenin Dünya Bankası'ndan sağladığı yardımları ve miktarlarını görmek mümkündür.

Tablo-16: Güney Kore'nin Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)

	1985	1995	2004	2005
Ödenmemiş Toplam Borç ve Ödeme	42.099	89.830	161.581	177.975
IBRD	2.671	2.380	5.448	3.652
IDA	109	85	54	49
Toplam Borç Servisi	7.161	8.331	30.190	31.870
IBRD	425	773	2.537	1.914
IDA	2	4	4	4
Doğrudan Yabancı Sermaye	58	-1.652	100	3.397

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/kor_aag.pdf, Erişim: 14.05.2007.

Yukarıdaki tabloya göre, Güney Kore'nin ödenmemiş borç miktarı verilen yıllar itibariyle devamlı bir artış göstermiştir. Toplam borç servisi açısından da durum farklı değildir. 2004- 2005 yılları arasında ciddi bir değişim olmamışsa da borç servisi 1995 yılına göre oldukça yüksek miktarlarda gerçekleşmiştir.

Ülkenin Dünya Bankası'ndan ve IMF'den sağladığı yardımlar çerçevesinde, ekonomik durumundaki değişimleri, aşağıdaki tabloda yer alan verilerden görülmek mümkündür.

Tablo-17: Güney Kore'nin Ekonomik Göstergeleri ve Uzun Dönem Durumu

	1985	1995	2004	2005
GSYİH (milyon ABD Doları)	93.2	423.4	608.1	679.7
İhracat (milyon ABD Doları)	30.459	111.788	230.246	299.174
İthalat (milyon ABD Doları)	31.175	116.606	215.718	269.782
Cari İşlemler Dengesi/GSYİH	-1.4	-1.0	2.0	4.1
Toplam Borç/GSYİH	45.2	21.2	26.6	26.2

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/kor_aag.pdf, Erişim: 14.05.2007.

Yukarıdaki tabloda ülkenin 1985, 1995, 2004 ve 2005 yılları baz alınarak düzenlenmiş ekonomik verileri yer almaktadır. Buna göre, ülkenin cari işlemler dengesi 2004 ve 2005 yıllarında % 2.0 ve % 4.1 olarak gerçekleşmiş ve fazla vermiştir. Ayrıca toplam borcun GSYİH içindeki payı da azalma göstermiştir.

Aşağıdaki tablo ülkenin mali durumunu göstermektedir.

Tablo-18: Güney Kore'nin Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu

	1985	1995	2004	2005
Yurtiçi Fiyatlar (% Değişim)				
Tüketici Fiyatları	2.3	6.2	3.6	3.6

Hükümetin Mali Durumu (GSYİH, %)				
Cari Gelir	16.7	17.6	23.5	22.5
Cari Bütçe Dengesi	3.1	4.3	4.8	3.9

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/kor_aag.pdf, Erişim: 14.05.2007.

Tabloya göre, ülkenin bütçe dengesi genel anlamda devamlı olarak fazla vermiştir. 1985 yılında ortalama % 3.1 olarak gerçekleşmiş olan bütçe dengesi, 1995 yılında ortalama % 4.3, 2004 yılında % 4.8 ve 2005 yılında % 3.9 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 'de Güney Kore'nin büyüme ve enflasyon göstergeleri verilmiştir.

Tablo-19: Güney Kore'nin Büyüme ve Enflasyon Oranları

Yıl	Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)	Yıl	Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)
1999	9.4	0.8	2002	6.9	2.8
2000	8.5	2.3	2003	3.1	3.5
2001	3.8	4.1	2004	4.6	3.6

Kaynak:T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/ASYA_AVUST/Guney_Kore.doc, Erişim: 14.11.2006.

Ülkenin büyüme ve enflasyon oranlarını gösteren tabloya göre, 1999 yılında % 0.8 olan enflasyon oranı 2004 yılına gelindiğinde artmış ve % 3.6 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon rakamlarının 1999 yılından sonraki yıllarda ortalama % 3.5 düzeyinde gerçekleşmiş olması, enflasyonun belli bir istikrarda seyrettiğini göstermektedir. Aynı istikrarı büyüme oranları için söylemek mümkün değilse de, ülkenin devamlı bir büyüme gösterdiğini söyleyebiliriz.

Uygulamaya alınan IMF programı, yaşanan krizin etkisini biraz daha arttırmıştır. İstikrarsız bir değişim sergileyen ülkenin krizden tam anlamıyla kurtulduğunu söylemek güçtür. Tablolardaki verilere bakıldığında bu istikrarsızlık görülmektedir. Tablodaki verileri de dikkate alarak IMF'nin Güney Kore için öngördüğü tedavi mekanizmasına yönelik eleştiriler söz konusudur. Eleştirilerin büyük çoğunluğu IMF'nin ülkeye sağladığı büyük kredi imkanının bedelini ağır ödediği fikrini savunmaktadır. Eleştirilerin devamında, öngörülen kıstaslar çerçevesinde hareket eden Güney Kore'nin, daha ağır çöküntü içine girdiğine, işsizliğin, dış borçların ve bütçe açıklarının yanlış uygulamalar sonucunda arttığına yer verilmektedir. Günümüzde, tarihinde güçlü bir ekonomik yapıya sahip olduğu kabul edilen Güney Kore'nin büyük bir borç sorunu içinde olduğu, birçok şirketin

iflas ettiği, bütçe açıkları ile ilgili sorunlar yaşadığı belirtilmektedir. Bu durumda IMF politikalarının geçerli çözümler sunmadığı kanısı ortaya çıkmaktadır.

Eleştirilerin yanı sıra Dünya Bankası verilerinde, ülkenin Dünya Bankası tarafından yapılan yönlendirmeler ve sağlanan kredilerle ilerleme kaydettiği görölmektedir. 1997- 1998 yıllarındaki krizden bu yana Kore mali ve Şirketlere ait hukuksal yapıda büyük gelişmeler kaydetmiştir. Finans sektörüne idari denetim ve düzgün işlerlik rejimi büyük çapta güçlendirilmiş ve son zamanlardaki reformlar milletlerarası Standard ve kuralların yakalanmasında yüksek derecede yardımcı olmuştur. Üstelik bankacılık sisteminde önemli sağlamlaştırmalar kaydedilmiş, daha fazla kar sağlar olmuşlar ve operasyonları daha verimli hale gelmiştir. Etkileyici makroekonomik performansı kuvvetli gerçek büyümeyi sağlamış, düşük enflasyon, büyüyen döviz rezervleri ölçülebilen finans sektörünü geliştirmiştir. ‘Yeni sanayileşmiş ekonomi’ olarak Kore Cumhuriyeti ülkenin bilgi-çağı ekonomisine geçişindeki kalkınma deneyimlerinden aldığı dersleri paylaşmaya hazırdır. Dünya Bankası açısından, politika ve projelerde Kore ile olan ilişkileri bölgedeki ve dünyadaki diğer ülkelere yardım ve destek için iyi bir işbirliği örneği olarak görölmektedir ⁹⁸.

D. Endonezya

1997 krizi patlak vermeden önce, Endonezya, Güneydoğu Asya’nın diğer az gelişmiş ülkelere örnek gösterilen ülkeleri arasında yer almaktaydı. 1997 kriziyle birlikte sarsıntılar derinden hissedilmeye başlanmıştır.

Kriz, 1997 Temmuz ayında Tayland’ın devalüasyon kararından üç ay sonra, 1997 Ekim’inde Endonezya’ya sıçramış ve kur rejimi olarak bir bant sistemi uygulayan Endonezya’yı yaklaşık olarak % 40’lık bir devalüasyon kararı almaya itmiştir. Devalüasyon gerçekleştiği sırada Endonezya ekonomisi, hızlı ve sürekli bir büyüme süreci yakalamış, borç stoku bulunmayan bir ekonomi görüntüsü çizmiştir.

⁹⁸The World Bank; “Korea Country Brief”, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/EASTASIAPACIFICEXT/KOREAEXTN/0,,contentMDK:20203086~menuPK:324653~pagePK:1497618~piPK:217854~theSitePK:324645,00.html>, Erişim: 10.04.2007.

Bununla beraber, esas sıkıntı finans sektöründe birikmiş ve krizin en önemli etkileri de bu sektörde hissedilmiştir⁹⁹.

Krizin başlangıç sürecinde Endonezya, IMF ile öngörülen reform paketi çerçevesinde, Stand-by düzenlemesi hususunda mutabakata varmıştır. Bunun sonucunda IMF; ABD, AB, Japonya ve Avustralya gibi ülkelerin, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının mali desteğiyle Endonezya'ya 43 milyar ABD Doları düzeyinde bir kredi taahhüdünde bulunmuştur. IMF bu krediyi, Endonezya'da sübvansiyonların kaldırılması, faizlerin yükseltilmesi, bütçe ve dış ticaret açıklarının kapatılması gibi şartların yerine getirilmesi halinde vereceğini belirtmiştir¹⁰⁰.

Endonezya, IMF ile yaptığı anlaşma doğrultusunda, iflas etme düzeyine gelmiş 15'in üzerinde bankayı kapatma kararı almıştır. Ancak Endonezya uygulamalardaki yavaşlığı ve kararsızlıkları nedeniyle, krizi yaşayan diğer ülkeler kadar hızlı iyileşme gösterememiştir. IMF bu tutum karşısında kredinin 2. dilimini ödemeyi geciktirmiş ve bu durum ülkenin krizden çıkmasını daha da zorlaştırmıştır.

Krizin etkisiyle, bölge içi enflasyon oranlarında dikkat çekici artışlar ortaya çıkmamakla beraber, özellikle söz konusu ülkelerin ödemeler dengesi cari hesaplar kaleminde büyüyen açıklar meydana gelmiş, bu durum bir taraftan kaynaklar üzerinde baskı yaratırken, diğer taraftan bu ülkelerin uluslararası piyasalarda rekabet sorunlarının giderek büyüdüğü şeklinde göstergeler ortaya koymuştur. IMF Reform Paketi'nin uygulandığı Endonezya'nın sorunlarının bütçe disiplinsizliğinden kaynaklanmadığı, bu ülkede tasarruf eğilimlerinin yüksek olduğu, örneğin 1990-1997 yılları arasında gayri safi yurtiçi hasıla'ya göre yıllık ortalama tasarruf oranlarının % 28-29 arasında seyrettiği, kamu gelir-giderleri dengesinin gayri safi yurtiçi hasıla'nın 1996'da % 1.4, 1997 yılında ise % 2 civarında fazla verdiği dikkati çekmektedir¹⁰¹.

⁹⁹ E. Alpan İNAN; "Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme", <http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/erg41kur-buyume.doc>. Erişim: 04.10.2006.

¹⁰⁰ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı; "Bölüm III: Krizin Yaşandığı Bölge Ülkelerindeki Ekonomik Gelişmeler", s. 2. <http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/kriz/blm3.htm>. Erişim: 04.10.2006.

¹⁰¹ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı; "Bölüm III: Krizin Yaşandığı...", a.g.m.

Ülkede finans sektörüne duyulan güvensizlik, özel sektörün kısa vadeli olarak aşırı borçlanması, ekonomide açıklığın yetersizliği, bu ülkedeki hükümet, iş dünyası ve bankalar arasındaki ilişkilerin niteliği ve IMF'nin çok sayıda bankanın kısa sürede kapatılması hususundaki direktmesi ve bunun ülkede paniğe yol açması, Endonezya'da da karşılaşılan sorunların temelini oluşturmaktadır. Ayrıca, Endonezya'da gelir getirici projelere yeterince ağırlık verilmemesi, yönetimin ailesini ve yakın çevresini gözetmesi nedeniyle, yeterince kârlı olmayan yerli otomobil sanayi, uçak sanayi gibi yatırımlara büyük kaynaklar tahsis edilmiş olması, sorunlarda etken olmaktadır¹⁰².

Krizin sosyoekonomik etkilerine baktığımızda şunlar görülmektedir¹⁰³;

- İşgücü Piyasası: Ekonomik daralmanın istihdam üzerine etkisi beklenenden az olmuştur. İşsizlik oranı 1997 yılında % 4.2 iken 1998 yılında % 5.4'e çıkmıştır.
- Gelir Dağılımı ve Yolsuzluk: Kriz sonrasında yolsuzluk oranı % 17'den % 37'ye çıkarken gelir eşitsizliğinin azaldığı görülmüştür. Bunun iki nedeni vardır: Birincisi krizin daha yüksek gelir seviyesine yönelik sektörü daha çok etkilemesidir. İkincisi ise, gelir dağılımına ilişkin hesaplamaların tüketim harcamaları esasına göre yapılmasıyla ilgilidir.
- Eğitim ve Sağlık: Eğitim ve sağlık harcamalarında krizle orantılı büyük değişimler gözlenmemiştir. Bu alanda % 0.1'lik değişimler dışında krizin yoğun bir etkisi olmamıştır.

Krizin başlangıcından itibaren, Endonezya hükümeti ile yakın ilişki içinde olan ve kriz sonrasında uygulamaya konan istikrar ve yapısal uyum programlarının tasarımıda önemli rol oynayan IMF'nin bu konuda sessiz kalması tartışma yaratmıştır. IMF kriz başından 1998 yılına kadar geçen sürede Endonezya'daki duruma ve uygulanan istikrar programına ilişkin olarak yaptığı basın

¹⁰²Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı; "Bölüm III: Krizin Yaşandığı...", a.g.m., s. 3.

¹⁰³Murat KOYUNCU, Fikret ŞENSES, "Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri", Ocak, 2004, <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series/04/0413.pdf>, s. 10, Erişim: 04.10.2006.

açıklamalarında, ne krizin olumsuz ekonomik ve toplumsal etkilerinden ne de bunlara karşı alınabilecek önlemlerden bahsetmiştir¹⁰⁴.

Endonezya hükümeti, krizin etkilerinden yoksul kesimi korumak amacıyla, beslenme istihdam ve eğitim gibi alanları kapsayan *Sosyal Güvenlik Ağı* adı altında bir paket oluşturmuştur. Veriler programın başarılı olduğunu göstermiştir. Yoksulluk sınırının altındakilere yardım edilmiş ve bu sınırın altına düşme riskinde olan kesim ise bu tehlikeden kurtarılmıştır. 1998’de uygulamaya konan paket, 1999 yılının ortalarında Dünya Bankası’ndan destek alabilmiştir. Sağlanan finansal desteğin düşük olmasının, Dünya Bankası’na olan tutumu negatif yönde etkilediği söylenebilir.

Yaşanan gelişmeler doğrultusunda Endonezya’nın yaşadığı ekonomik krizler döneminde Dünya Bankası ile birlikte yürüttüğü çalışmalar, genel itibariyle aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu kapsamda ülkenin Dünya Bankası’ndan sağladığı yardımları ve miktarlarını görmek mümkündür.

Tablo-20: Endonezya’nın Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)

	1985	1995	2004	2005
Ödenmemiş Toplam Borç ve Ödeme	36.715	124.398	140.649	-
IBRD	3.590	12.503	8.943	8.132
IDA	844	756	996	1.001
Toplam Borç Servisi	5.823	16.416	20.464	-
IBRD	384	1.875	1.938	1.871
IDA	12.	26	35	36
Doğrudan Yabancı Sermaye	310	4.346	1.023	-

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/idn_aag.pdf, Erişim: 14.04.2007.

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi ülkenin 2004 yılında ödenmemiş borç miktarı 140.649 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin toplam borç servisi de aynı oranda artma göstererek 2004 yılında 20.464 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Doğrudan yabancı sermaye rakamlarına bakıldığında, 1995 yılına göre 2004 yılında dört kata kadar azalma gerçekleştiği görülmektedir.

Dünya Bankası ile yürütülen çalışmalar çerçevesinde hâlihazırda Endonezya’da 2,6 milyar dolarlık 26 adet faal proje yürütmektedir. Bunlar, 10 Multi Donor Aceh-

¹⁰⁴ KOYUNCU- ŞENSES; a.g.m., s. 11.

Nias bağış projeleri, ve Java’da 3 yeniden onarım projesidir. 2004- 2008 Mali Yılı dönemlerini içeren veriler açısından Ülke Yardım Stratejisi (ÜYS) bütünüyle ele alındığında yıllık milli borç vermenin % 25’nin halka yönelik kalkınma platformuna gitmesi beklenmektedir. Bunun yanı sıra % 40’ı mahalli hizmetlere, % 15’i elektrik ve su altyapı platformuna ve % 20’si de milli borç verme platformuna ayrılmıştır. Ayrıca Dünya Bankası ÜYS çerçevesinde, 2004- 2008 yıllarını kapsayan fakirliği azaltmaya yönelik engellerin ortadan kaldırılması için ilki zayıf yatırım iklimi ve ikincisi fakire hizmet götürmede düşük kalite olmak üzere iki alanda yoğunlaşmıştır¹⁰⁵.

Endonezya’nın ekonomisini sarsan krizler döneminde, Dünya Bankası’nın yanı sıra IMF ile yürüttüğü çalışmaları aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo-21: Endonezya’nın IMF İle Gerçekleştirdiği Borçlanma Anlaşmaları (01.05.1984 28.02.2007) (Bin SDR)

Kolaylık	Anlaşma Tarihi	Sona Erme yada İptal Tarihi	Anlaşılan Miktar	Kullanılan Miktar	Mevcut Borç Yükümlüğü
Uzatılmış Fon Kolaylığı	04.02.2000	31.12. 2003	3.638.000	3.638.000	0
Uzatılmış Fon Kolaylığı	25.08.1998	04.02.2000	5.383.100	3.797.700	0
Stand-by Anlaşması	05.11.1997	25.08.1998	8.338.240	3.669.120	0
Toplam			17.359.340	11.104.820	0

Kaynak: <http://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=440&date1key=2007-02-28>, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tabloda ülkenin IMF ile 1997- 2003 yılları arasını kapsayan bir dönemde iki adet uzatılmış fon kolaylığı anlaşması ve stand-by anlaşması gerçekleştirdiği görülmektedir. Toplamda anlaşılan miktar yaklaşık 17.300.000 bin SDR iken, kullanılan miktar yaklaşık 11.100.000 bin SDR olmuştur.

¹⁰⁵The World Bank; “World Bank Assistance to Indonesia”, http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/EASTASIAPACIFICEXT/INDONESIAEXTN/0,,menuPK:287081~pagePK:141132~piPK:141107~theSitePK:226309,00.html#World_Bank_Assistance_to_Indonesia, Erişim: 10.04.2007.

Ülkenin Dünya Bankası'ndan ve IMF'den sağladığı yardımlar çerçevesinde, ekonomik durumundaki değişimleri, aşağıdaki tabloda yer alan verilerden görülmek mümkündür.

Tablo-22: Endonezya- Ekonomik Göstergeler ve Uzun Dönem Durumu

	1985	1995	2004	2005
GSYİH (milyon ABD Doları)	87.3	202.1	254.3	287.2
İhracat (milyon ABD Doları)	19.371	52.923	89.783	108.239
İthalat (milyon ABD Doları)	17.840	54.461	79.116	93.521
Cari İşlemler Dengesi/GSYİH	-2.2	-3.2	1.2	0.9
Toplam Borç/GSYİH	42.0	61.5	55.3	-

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/idn_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Endonezya'nın ekonomik verileri gösteren tabloya göre, ülkenin cari işlemler dengesi 1985-1995 yılları arasında açık verirken, 2004 yılı itibariyle fazla vermeye başlamıştır. İthalattaki artış, ihracattaki artış oranından düşük kalmaktadır.

Ülkenin mali durumunu 1985- 2005 yılları arasını kapsayan aşağıdaki tablodan izlemek mümkündür.

Tablo-23 : Endonezya- Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu

	1985	1995	2004	2005
Yurtiçi Fiyatlar (% Değişim)				
Tüketici Fiyatları	4.7	9.4	6.2	10.5
Hükümetin Mali Durumu (GSYİH, %)				
Cari Gelir	19.8	15.6	17.6	17.9
Cari Bütçe Dengesi	-2.3	7.8	7.4	5.0

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/idn_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tabloya göre, ülkenin cari geliri tabloda yer alan yıllar dikkate alındığında ortalama % 17 olarak gerçekleşmiş ve yıllar arasında ciddi sapmalar oluşmamıştır. Ayrıca bütçe dengesi açısından 1995 yılından sonra ülke ortalama % 6 oranında fazla vermiştir.

Aşağıdaki tablo, 1993- 2005 yılları arasında ülkenin büyüme ve enflasyon verilerini göstermektedir.

Tablo-24: Endonezya'nın Büyüme ve Enflasyon Oranı

	Kriz Öncesi (1993-1996)	Kriz (1998)	Kriz Sonrası	
			(2002-2005)	(2005)
Büyüme (%)	7.7	-13.1	4.9	5.6
Enflasyon (TÜFE)	8.7	58.5	8.8	17.1

Kaynak: "Endonezya Ülke Bülteni (2006)", <http://www.deik.org.tr/bultenler/20061016153114Endonezya-Ekim06.pdf>, s. 2. Erişim: 19.02.2007.

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi, kriz öncesinde ülke % 7.7 oranında büyüme gösterirken, kriz döneminde bu oran % -13.1'lere düşmüştür. Kriz ardından ekonominin canlandırılmasına yönelik yapılan çalışmalara bağlı olarak bu oran ortalama % 5 civarına gelmiştir. Bu oranın kriz öncesi dönemdeki büyüme oranından düşük olduğu görülmektedir. Enflasyon kriz döneminde % 58'lere yükselirken, kriz sonrası dönemde ortalama % 10- 15 arası gerçekleşerek düşme göstermiştir.

Genel olarak bakıldığında, Endonezya'nın derinden etkilendiği krizin faturası ağır olmuştur. Gerek kriz döneminde başta bulunan hükümetin yanlış ve ilgisiz tutumu gerekse uluslararası mali kuruluşların çoğu zaman yanlış direktmeleri, yaşanan krizlerin boyutlarını arttırmıştır. IMF politikalarının mali disiplinin sağlanmasına yönelik etkinliği olmadığını söylemek mümkündür. Öyle ki söz konusu destek programları kapsamında mali disipline yönelik belirgin yönlendirmeler yer almamaktadır. Ancak dolaylı yollarla bu yapı oluşturulmaya çalışılmış, harcamalar ile gelirler arasında bir denge oluşturulması, yapılan mali yardımlar yoluyla ülkenin borç yükünü azaltması, açıklarını kapatması kapsamında çalışmalara yer verilmesi hedeflenmiştir. Sonuç olarak ise uygulanan politikalara rağmen Endonezya yaşadığı krizden çok yoğun bir şekilde etkilenmiş ve ekonomik açıdan kalıcı bir düzenleme sağlayamamıştır.

E. Japonya

Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile işbirliği içinde olan bir diğer ülke de Japonya'dır. 1997 yılında Asya'da başlayan kriz, daha çok finans sektöründe kendini hissettirmiştir. Finans sektöründe derin ve ciddi sorunlar ortaya çıkaran kriz, ekonomik ve sosyal hayata da yansımıştır. Düşük sermaye birikimi ile hızlı kalkınma hedefleyen ülkelerin, kontrolü kaybederek aşırı borçlanmalarına bağlanan krizin birçok ülkeyi etkisi altına alması neticesinde, içinde bulundukları bunalımdan

kurtulmak amacıyla mali kuruluşlardan destek alan ülkelerin yanlış uygulamalara bağlı olarak kalıcı iyileşmeler sağlayamadıkları genel bir kanı olmaktadır.

Krizden ciddi boyutlarda etkilenen ülkelerden biri olan Japonya’da 1980’li yıllarda deregülasyon* sürecinin hızlanması ve sermaye piyasalarının derinleşmesiyle birlikte sistemde fazla kapasite sorunu meydana gelmiştir. Bu gelişmeler paralelinde gerekli düzenlemelerin gerçekleştirilememesi ile denetim ve risk yönetim kontrolünün eksikliği bankaları zora sokmuştur. 1990’ların başında başlayan sorunlar, 1997 yılında sistemik bir krize dönüşmüştür¹⁰⁶.

1998 yılında resesyona (durgunluk) girme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Japon ekonomisindeki sorunlar; kötüleşen iş koşulları, tüketim vergisindeki artışlar, kamu sektörü talebindeki düşüş olarak kendini göstermiştir. Sorunların diğer bir boyutunda iş hayatındaki durgunluk yer almaktadır. Bunun nedeni olarak, çok sayıda fabrika yatırımı ve aşırı istihdamın yanı sıra batık tehlikesi olan borçların (NPL) aşırı derecede birikmesi gösterilebilir¹⁰⁷. Aynı yılın kasım ayında ekonomi için bir Acil Önlemler Paketi kabul edilmiştir. Genişletici para ve maliye politikaları yoluyla, ekonominin içinde bulunduğu deflasyonist kısır döngü tehlikesinden uzaklaşmayı amaçlayan ekonomik paket kısmen başarılı olmuştur. 1999 yılı Kasım ayında bir önceki yılın politikalarına ilaveten bazı yapısal reformları da gerçekleştirmeyi amaçlayan yeni bir ekonomik paket (Ekonomik Yeniden Doğuş İçin Politika Önlemleri) uygulamaya konmuştur¹⁰⁸.

Japonya hükümeti, ekonominin içinde bulunduğu durgunluktan, çeşitli paket programlar dahilinde çıkmaya çalışmanın dışında, çeşitli faaliyet alanlarında ve politikalarında da düzenlemelere gitmiştir. Finansal kurumları korumaya ve stabilize etmeye yönelik mevcut politikadan vazgeçilip serbest pazar ekonomisi prensipleri

* Türkçe’ye kurlsızlaştırma, serbestleştirme diye çevrilen deregülasyon, bir yasama ya da yürütme organına ait düzenlemedir. Ancak bu da özel bir ad haline gelmiştir: Deregülasyon düzenlemesi, bir alanda devletin yetkilerini ortadan kaldıran düzenlemeye verilen özel addır. (Kaynak: Birgül A. Güler; “Devlette Reform”, <http://www.sendikabirlik.net/belgeler/devletreformu.doc>, Erişim: 14.11.2006).

¹⁰⁶ Pelin Ataman ERDÖNMEZ; “Japonya Mali Krizi”, Nisan, 2002, <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/Japonya%20.doc>, Erişim: 14.11.2006.

¹⁰⁷ Japon External Trade Organization; <http://www.jetro.go.jp/turkey/pazari/data/07.pdf>, s. 1, Erişim: 17.04.2007.

¹⁰⁸ T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Japonya: İkinci Bir Kayıp On Yıla Doğru mu”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/japonya.htm>, Erişim: 14.11.2006.

uygulanmaya başlamıştır. Hükümet acilen ve etkili bir şekilde talebi arttıracak ekonomik önlemler almıştır. Bunlardan bazıları; 17 Trilyon Yenlik (139 Milyar ABD Doları) kamu harcaması ve yıllık 9 Trilyon Yenlik (74 milyar ABD Doları) sürekli vergi indirimidir. Hükümetin hızla ve cesurca aldığı önlemler sayesinde küçük firmalar Ekim 1998'den itibaren iflas tehlikesinden kurtulmaya başlamıştır. Nisan 1999'dan itibaren de ekonomi yavaş da olsa iyileşme göstermiştir¹⁰⁹.

Uygulamaya konan ekonomik paketler istenilen sonuçları vermemiştir. Paketler özellikle deflasyonun devam ediyor olması, işsizlik oranının artması, negatif büyüme gerçekleştirmeleri gibi olumsuzluklarla sonuçlanmıştır.

Genel olarak bakıldığında, Japonya'nın Dünya Bankası ile olan borç ilişkilerine 1953 yılında başlanmış olup, 1966 yılına kadar sürmüştür. Bu süre içinde toplam 863 milyon dolar borç almış ve 31 adet borç anlaşması gerçekleştirmiştir. Bu tarihten sonra Japonya daha çok borç veren ülke konumuna geçerek IMF ve Dünya Bankası ilişkilerini borç alma ilişkisinden uzaklaştırmıştır. Son yıllar itibariyle değerlendirildiğinde, OECD verilerine göre Japonya'nın 2006 yılında yaklaşık % 2.2 oranında büyüme kaydettiği görülmektedir. 2007 yılının ilk 3 ayındaki büyüme oranını ise % 0.5 düzeyindedir. Büyümenin, yatırımların artmasıyla bağlantılı olduğu belirtilmiştir. Japonya'nın son yıllarda ekonomik açıdan ilerleme gösterdiği bir gerçektir ancak mali disiplini tam anlamıyla gerçekleştirdiğini söylemek de doğru olmayacaktır.

F. Rusya

Rusya Federasyonu 1992 yılında merkezi planlı sistemden serbest piyasa ekonomisine geçiş için köklü ekonomik reformlar uygulamaya başlamıştır. Uygulanan politikalar değişim sürecinde bazı olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. Söz konusu olumsuzluklardan bir kısmı bugünkü gelişmeleri de etkilemiştir. Bu olumsuzluklar; yüksek enflasyon, devletin ekonomik süreç üzerindeki kontrolünün zayıflaması ve yasal düzenlemelerin sınırlı olması sonucunda ekonomide kayıt dışı unsurların ortaya çıkması, üretimin düşüşü ve talepteki daralma, tasarruf ve yatırımlardaki düşüş, gruplar arasında önemli gelir ve refah

¹⁰⁹ Japon External Trade Organization; a.g.m., s. 4.

farklılığı, yapısal reformlar ve düşen üretimle birlikte işsizlikte görülen artış olarak ifade edilebilir¹¹⁰.

Rusya, 1990 yılında yaşadığı olumsuzlukların etkisiyle, IMF programlarıyla ilk kez 1992’de tanışmıştır. İlk borcunu 1992 Ağustos’unda alırken, daha sonra IMF’den 9 defa kredi almıştır¹¹¹. Alınan borçların etkisi 3- 4 sene içinde kendisini göstermiş ve 1996 yılında, ülkenin ulusal geliri yarı yarıya düşmüştür. Yoksulluk sınırının altında yaşayan insan sayısı, aynı süre içinde büyük bir artış göstermiştir. Büyük bir hızla gerçekleştirilen özelleştirmeler gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Özelleştirme sürecinin ilk aşamasında (1992- 1995 yıllarında) tarım, hizmet ve sanayi sektörlerindeki küçük ve orta ölçekli işletmeler özel girişimcilere verilirken, ikinci aşamada (1996 yılında) devlet kontrolündeki bazı büyük ve karlı işletmelerin yönetimi, bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla, alınan krediler karşılığı (loan-for-share) bankalara satılmıştır. 1997 yılında başlayan üçüncü aşamada ise devlet kontrolündeki işletmeler belirli ön hazırlık aşamalarından sonra tek tek (case-by-case) satışa çıkarılmaya başlanmıştır. 1997 yılı sonu itibariyle Rusya’daki toplam işletmelerin yaklaşık % 80’inin özel sektöre ait olduğu tahmin edilmektedir¹¹².

Rusya’nın yaşadığı kriz sonucu aldığı yardımların belki de tek etkili yanı enflasyonun düşürülmesi açısından olmuştur. 1991 yılında yaşanan kriz sırasında bütçe açığı sorununun yanında çok yüksek rakamlarda seyreden enflasyon da ekonomide olumsuz etki yapmıştır. Rusya’da temel ihtiyaç maddelerinde kıtlık baş göstermiş ve 1992 yılı başında fiyatların serbest bırakılmasıyla beraber enflasyon oranı yıllık % 2500'lere kadar yükselmiştir. Ancak dış ticaretin serbestleştirilmesi ve uygulanan diğer ekonomik politikalar sonucu yıllık ortalama enflasyon oranı 1995 yılında % 131'e, 1996 yılında % 22'ye ve 1997 yılında % 10'lar civarına düşürülmüştür.

¹¹⁰ <http://www.oaib.gov.tr/pazarulke/rusya.aspx>, Erişim: 12.03.2007.

¹¹¹ Ege Üniversitesi 4. Uluslararası İlişkiler Öğrenci Kongresi, “Bölgesel Yapılanmalar ve Güç Merkezleri”, **Aylık Uluslararası İlişkiler Dosyası**, Yıl: 1, Sayı: 2, Şubat, 2005, s. 8, <http://www.ulit.org/bulten/ulit2.doc>. Erişim: 04.10.2006.

¹¹² Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, “Rusya Krizi ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri”, Ağustos, 1998, <http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup98/rusya/kriz.html>. Erişim: 04.10.2006.

Bunun yanı sıra, üretimde küçülme sorunu ve dış borçlar için gerekli finansman sorunu çözüme kavuşturulamamıştır. Enflasyonun düşmesine rağmen, işsizlik ve yoksulluk büyük bir sorun olarak kalmıştır. Ülke halkı giderek büyüyen bir yoksullukla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Rusya halkı, yaşanan sıkıntılara tepki olarak, reform girişimlerine karşı direnişlerde bulunmaya başlamışlardır. Harcamalarda ciddi boyutlarda kısılmaya gidilmesi finansman açıklarına çözüm olmamıştır.

1994 yılında harcamaların GSYİH'ya oranı % 46.8 olarak gerçekleşmişken, 1997 yılında bu oran % 40'a inmiştir. 1994 yılında gelirlerin GSYİH'ya oranı % 37.1 iken 1997'de bu oran % 30.9 olmuştur. Toplam dengeye bakıldığında, 1994 yılında % -9.7 olarak gerçekleşmişken, 1997 yılında bu oran -8.2 olmuştur. Genel kapsamda 1994- 1997 yılları arasındaki ekonomik veriler, ülkenin zayıf bir ekonomik yapıya sahip olduğunu göstermektedir¹¹³. Rusya'nın ekonomik kriz sürecindeki mali göstergelerine baktığımızda gelirlerin GSYİH içindeki payının, harcamaların GSYİH içindeki payına oranla çok düşük kaldığını görülmektedir.

1994- 1999 döneminde Rusya'da dış borç büyük bir sorun olmaktadır. 1994- 1999 yılları arasında, ekonominin en bunalımlı döneminde dış borç 1996 yılından sonra küçük yüzdeliklerle düşme göstermiştir. 1994 yılında 119.8 milyar dolar olan dış borç, 1996 yılında 120.4 milyar dolar ve 1999 yılına gelindiğine 114.2 milyar dolar olmuştur. Bu değişimde IMF ile yapılan anlaşmanın etkisi bulunmaktadır¹¹⁴.

Finansman krizini aşabilmek amacıyla Rus Hükümeti 1998 yılı Temmuz ayında IMF ile bir destek anlaşması imzalamış ve bu kapsamda 1998 yılında 12.5 milyar dolar olmak üzere 1999 yılı sonuna kadar 15.1 milyar dolarlık finansman imkanı sağlamıştır. Ayrıca Dünya Bankası da 1999 yılı sonuna kadar Rusya'ya 6 milyar dolar yardım yapacağını açıklamıştır. Japon Hükümetinin taahhüt ettiği 1.5

¹¹³Zafer MUSTAFAOĞLU; "Rusya Krizi ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri", <http://ekutup.dpt.gov.tr/dunya/rusya.pdf>, Erişim: 19.01.2007.

¹¹⁴T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim98/dunyaeko.htm>, Erişim:13.11.2006.

milyar dolarlık yardım paketiyle beraber Rus Hükümeti 1999 yılı sonuna kadar 22.6 milyar dolarlık finansman sağlamıştır¹¹⁵.

IMF desteğinin ilk yıllarında krizin ağır etkisiyle bütçe açığındaki artışa bağlı sorunlar ortaya çıkmıştır. 1999 yılı rakamlarındaki federal bütçe açığı 73,9 milyar Ruble (GSYİH'nın % 1,7 sı) olmuştur. Buna göre toplam bütçe gelirleri 611,1 milyar Ruble (GSYİH'nın %13,7'i), bütçe harcamaları ise 685,5 milyar Ruble (GSYİH'nin %15,3'u) olarak gerçekleşmiştir. Bütçe açığı GSYİH'nin % 2'i civarındadır. 1999 Ocak-Aralık suresi içinde kamu borcu faiz ödemesine 162,6 milyar Ruble harcanmıştır. Kamu borçları faiz ödemesi incelendiğinde, iç borç faiz ödemesi 73,9 milyar Ruble, dış borç faiz ödemesi ise 88,7 milyar Ruble olmuştur¹¹⁶.

Enflasyon sorunu ile IMF yardımları yoluyla ve uygulanan politikadaki değişikliklerle baş edilmeye çalışılmıştır. Buna göre, 1999 yılında enflasyon %36, 2000 yılında %20 ve 2001 yılında %18,6 düzeyinde gerçekleşmiştir¹¹⁷. Yabancı yatırımların artması ile 2001 yılı sonunda ülke ekonomisi toparlanmaya başlamıştır. Ülke, içinde bulunduğu borç yükünden Putin'in seçilmesi ile başlayan dönemden itibaren kurtulmaya başlamıştır. Rusya bir daha borç almazken bütün borçlarını ödenmiştir. Aslında IMF'ye olan borcun 2008 yılına kadar ödenmesi gerekirken taksit ödemelerini erken tamamlayan Rusya, 204 milyon dolarlık faiz ödemekten de kurtulmuştur.

Yaşanan gelişmeler doğrultusunda Rusya'nın yaşadığı ekonomik krizler döneminde Dünya Bankası ile birlikte yürüttüğü çalışmalar, genel itibariyle aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu kapsamda ülkenin Dünya Bankası'ndan sağladığı yardımları ve miktarlarını görmek mümkündür.

¹¹⁵Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, a.g.m., <http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup98/rusya/kriz.html>, Erişim: 04.10.2006.

¹¹⁶ <http://www.tobb.org.tr/rehber/yapikredimoscow.php>, Erişim: 12.03.2007.

¹¹⁷ <http://www.oaib.gov.tr/pazarulke/rusya.aspx>, Erişim: 12.03.2007.

Tablo-25: Rusya'nın Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)

	1995	2004	2005
Ödenmemiş Toplam Borç ve Ödeme	121.401	197.335	-
IBRD	1.524	5.744	5.091
Toplam Borç Servisi	6.159	21.181	-
IBRD	57	917	963
Doğrudan Yabancı Sermaye	2.065	12.479	-

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/rus_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tabloya göre ülkenin Dünya Bankası ile olan borç ilişkilerinde IBRD kaynaklı borçlanmalar gerçekleşmiştir. 1995 yılında toplam borç servisi 6.159 milyon dolar iken, 2004 yılında bu tutar 21.181 milyon dolara yükselmiştir.

Rusya'nın ekonomisini sarsan krizler döneminde, Dünya Bankası'nın yanı sıra IMF ile yürüttüğü çalışmaları aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo-26: Rusya'nın IMF İle Gerçekleştirdiği Borçlanma Anlaşmaları (01.05.1984- 28.02.2007) (Bin SDR)

Kolaylık	Anlaşma Tarihi	Sona Erme yada İptal Tarihi	Anlaşılan Miktar	Kullanılan Miktar	Mevcut Borç Yükümlülüğü
Stand-by Anlaşması	28.07.1999	27.12. 2000	3.300.000	471.429	0
Uzatılmış Fon Kolaylığı (Ek rezerv imkanı)	26.03.1996 20.07.1998	26.03.1999 26.03.1999	6.305.570 3.992.470	1.443.450 675.020	0
Uzatılmış Fon Kolaylığı	26.03.1996	26.03.1999	6.901.000	4.336.264	0
Stand-by Anlaşması	11.04.1995	26.03.1996	4.313.100	4.313.100	0
Stand-by Anlaşması	05.08.1992	04.01.1993	719.000	719.000	0
Toplam			21.538.670	11.283.243	0

Kaynak: <http://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=819&date1key=2007-02-28>, Erişim: 14.04.2007.

Yukarıdaki tablo Rusya'nın 1992- 2000 yılları arasını kapsayan IMF ile gerçekleştirilmiş borç anlaşmalarını vermektedir. Toplamda yaklaşık 21.538.000 bin SDR anlaşılmış ancak bunun 11.283.000 bin SDR'lik kısmı kullanılmıştır. Mevcut durumda borç yükümlülüğü bulunmamaktadır.

Ülkenin Dünya Bankası'ndan ve IMF'den sağladığı yardımlar çerçevesinde, ekonomik durumundaki değişimleri, aşağıdaki tabloda yer alan verilerden görülmek mümkündür.

Tablo-27: Rusya'nın Ekonomik Göstergeleri ve Uzun Dönem Durumu

	1995	2004	2005
GSYİH (milyon ABD Doları)	395.5	590.4	763.7
İhracat (milyon ABD Doları)	92.986	203.472	268.135
İthalat (milyon ABD Doları)	82.808	130.007	164.564
Cari İşlemler Dengesi/GSYİH	1.8	10.2	11.0
Toplam Borç/GSYİH	30.7	33.4	-

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/rus_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki verilere göre ülkenin ekonomik yapısında ciddi sapmalar yaşanmamıştır. GSYİH 2004 yılında 590 milyon dolarken, 2005 yılında 763 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Cari işlemler dengesi açısından ülke verilen yıllar kapsamında açık vermemiştir.

Rusya'nın mali durumundaki değişimler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-28: Rusya- Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu

	1995	2004	2005
Yurtiçi Fiyatlar (% Değişim)			
Tüketici Fiyatları	197.5	10.9	12.7
Hükümetin Mali Durumu (GSYİH, %)			
Cari Gelir	35.8	32.0	35.1
Cari Bütçe Dengesi	1.6	6.9	10.1

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/rus_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tablodan da izlenebileceği gibi, ülkenin bütçe dengesi verilen yıllar kapsamında sürekli fazla vermiştir. Özellikle 2005 yılında bu oran % 10.1 olarak gerçekleşmiştir. Bütçe dengesindeki bu fazlalığın yanı sıra enflasyon oranındaki ciddi azalış ülkenin ekonomik yapısında iyileşme olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

G. Azerbaycan

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde Azerbaycan ekonomisi merkezi planlı ekonominin bir alt sistemi niteliğini taşımakta ve ülkenin ekonomik organizasyonu ve işleyiş mekanizmaları SSCB'nin planlama stratejisi doğrultusunda biçimlenmekteydi. Sanayi tesislerinin tümü SSCB'nin ihtiyacına göre kurulmuş, dev tesislerden meydana gelmekteydi. Azerbaycan ekonomisinin itici gücü niteliğindeki sanayi öteden beri petrol sanayi olmuştu. İhracatın genellikle rafine petrol ürünleri, makine ve tekstil ürünleriyle, şaraptan oluşan çok önemli bir

kısmı Rusya ve Ukrayna gibi diğer Cumhuriyetlere gerçekleştirilirken, ithalatın da büyük kısmı yine bu Cumhuriyetlerden alınan gıda ürünleriyle, rafine edilip yeniden ihraç edilmek üzere ithal edilen ham petrol ürünlerinden oluşmaktaydı¹¹⁸.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 1991 yılında bağımsızlığına kavuşmasının ardından, ekonomik yapının oluşturulması açısından çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Merkezi planlamaya göre örgütlenilmiş olunması, birçok tesisin durmasına ve atıl üretimin oluşmasına neden olmuştur. Ekonomik ilişkilere de yansıyan sorunlar nedeniyle, piyasa payını kaybetmeye başlayan ülke, ekonomik yapısında ciddi sorunların oluşmasına engel olamamıştır. Uygulanan yanlış maliye ve para politikaları nedeniyle dış borçları artmış ve sonunda 1994 yılında ilk dış açığını vermiştir.

Bağımsızlığından bu yana kötü giden ekonominin iyileştirilmesine yönelik olarak 1995 yılında ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. IMF ve Dünya Bankası desteğiyle, 1995–1996 yıllarında iki önemli program ile girişimler başlamıştır. Uygulamaya konulan programların temel amacı, finansal kesimde istikrarın sağlanması, devlet kurumlarının ve mali düzenin güçlendirilmesi, ekonomide yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi, özel mülkiyetin gerçekleştirilmesi, üretimin arttırılması ve hane halkının yaşam koşullarının iyileştirilmesi şeklinde belirtilmiştir. Uygulama sonucunda, Azerbaycan açısından büyüme kaydedildiğini söylemek mümkündür. Geçmiş yıllara kıyasla, veriler dikkate alındığında 1995- 2000 yılları arasında önemli bir büyüme gerçekleştirmiştir. 2000 yılı itibarıyla bu oran yaklaşık % 11'e çıkmıştır¹¹⁹.

Sıkı para politikası uygulaması ile ülke bankaları yapılanma sürecine girmiştir. Kamu bankalarının sayısı düşürülerek, daha çok yabancı kaynaklı özel bankaların sayısı artmıştır. Özellikle 1995 yılı sonrası dönemde, yabancı sermaye girişinin artması, ülke parasının değerlenmesiyle sonuçlanmış ve ardından yaşanan Rusya Kriziyle ihracatta ciddi bir düşüş yaşanmıştır.

¹¹⁸ Alkan SOYAK- Zenfira NESİROVA; “Küreselleşme Sürecinde IMF Politikalarının Sonuçları: Azerbaycan Deneyimi”, <http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/soyak-nesirova.pdf>, s. 3, Erişim: 04.10. 2006.

¹¹⁹ SOYAK- NESİROVA; a.g.m., s. 6.

Kamu harcamalarında azaltılmaya gidilmesi, gelirlerde bir artışın olmaması sonucunda etkisiz kalmış ve bu durum açığın kapatılması için dış kaynağa ihtiyacı gerekli kılmıştır. Özelleştirmeden elde edilen ve içerden sağlanan kaynaklarla açığa finansman sağlanmıştır. Sağlanan dış kredilerle de açık giderilmeye çalışılmıştır. IMF ve Dünya Bankası karakterli kredilerin kullanımı, dışardan sağlanan diğer finansmanlarla karşılaştırıldığında, bu iki kuruluştan sağlanan kaynağın daha yüksek oranlarda olduğu görülmektedir.

Yaşanan gelişmeler doğrultusunda Azerbaycan'ın yaşadığı ekonomik krizler döneminde Dünya Bankası ile birlikte yürüttüğü çalışmalar, genel itibariyle aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu kapsamda ülkenin Dünya Bankası'ndan sağladığı yardımları ve miktarlarını görmek mümkündür.

Tablo-29: Azerbaycan- Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)

	1995	2004	2005
Ödenmemiş Toplam Borç ve Ödeme	321	1.986	-
IBRD	0	0	0
IDA	30	493	501
Toplam Borç Servisi	10	236	-
IBRD	0	0	0
IDA	0	4	6

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/aze_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere ülkenin ödenmemiş toplam borç miktarı 2004 yılında 1.986 milyon dolardır. Toplam borç servisi ise 1995 yılında 10 milyon dolarken 2004 yılında 236 milyon dolara yükselmiştir.

Azerbaycan'ın ekonomisini sarsan krizler döneminde, Dünya Bankası'nın yanı sıra IMF ile yürüttüğü çalışmaları aşağıdaki tabloda görmek mümkündür. Tabloda ülkenin 1984- 2007 yılları arasını kapsayan anlaşmalar yer almaktadır. Ayrıca ülkenin mevcut borç durumu da tabloda verilmiştir.

Tablo-30: Azerbaycan'nın IMF İle Gerçekleştirdiği Borçlanma Anlaşmaları (01.05.1984- 28 .02.2007) (Bin SDR)

Kolaylık	Anlaşma Tarihi	Sona Erme yada İptal Tarihi	Anlaşılan Miktar	Kullanılan Miktar	Mevcut Borç Yükümlülüğü
PRGF Taahhüdü	06.07.2001	04.07.2005	67.580	54.710	53.905
Uzatılmış Fon Kolaylığı	20.12.1996	19.03.2000	58.500	53.240	11.557
PRGF Taahhüdü	20.12.1996	19.03.2000	93.600	81.900	14.623
Stand-by Anlaşması	17.11.1995	16.11.1996	58.500	58500	0
Toplam			278.180	248.350	80.086

Kaynak: <http://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=51&date1key=2007-02-28>, Erişim: 10.04.2007.

Azerbaycan'ın IMF ile yürüttüğü borç anlaşmaları 1995- 2005 yılları arasında kapsamaktadır. PRGF, uzatılmış fon kolaylığı ve stand-by anlaşmaları olmak üzere üç türde borç anlaşması gerçekleşmiştir. Toplamda anlaşılan miktar 278.180 bin SDR iken 248.350 bin SDR kullanılmıştır. Mevcut borç yükümlülüğü 80.086 bin SDR olarak görülmektedir.

Ülkenin Dünya Bankası'ndan ve IMF'den sağladığı yardımlar çerçevesinde, ekonomik durumundaki değişimleri, aşağıdaki tabloda yer alan verilerden görülmek mümkündür.

Tablo-31: Azerbaycan'ın Ekonomik Göstergeleri ve Uzun Dönem Durumu

	1995	2004	2005
GSYİH (milyon ABD Doları)	3.1	8.7	12.6
İhracat (milyon ABD Doları)	852	4.235	4.215
İthalat (milyon ABD Doları)	1.267	6.310	5.003
Cari İşlemler Dengesi/GSYİH	-10.4	-29.8	-10.5
Toplam Borç/GSYİH	10.5	22.9	-

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/aze_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tabloda ülkenin ekonomik verileri görülmektedir. GSYİH her geçen yıl artmış ve 2005 yılında 12.6 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Ancak cari işlemler dengesi sürekli açık vermiş ve özellikle de bu açık 2004 yılında % -29.8'e ulaşmıştır. Toplam borçların GSYİH içindeki payı da artma göstermiştir.

1995- 2000 yılları arasında Azerbaycan, gelirinin büyük bir bölümünü oluşturan petrol ihracı özellikle 2000 yılından sonra daha aktif bir hâl almıştır. 2000-2001 yıllarında dünya çapında yaşanan ekonomik krizden Azerbaycan'da etkilenmiş

ancak özelleştirme politikaları ve petrol kaynağının güçlü olmasına bağlı olarak ekonomisi daha hafif etkilenmişse de krizin tahribatı gözle görülür boyutlarda olmuştur¹²⁰.

Azerbaycan Ekonomisi 1996 yılından itibaren başladığı büyümeyi 2002 yılında da sürdürmüştür. GSYİH bu dönemde % 10.6 artarak 29.6 trilyon manat'a (6.1 milyar ABD dolarına) yükselmiştir¹²¹. Ülke, özellikle 2002 yılından diğer bir deyişle krizden sonra, ekonomik açıdan gelişme göstermiştir. Borçlanma ve bütçe açığı hususunda çeşitli problemler yaşamakta olan Azerbaycan, özellikle petrol ihracının arttırılması kapsamında atılan adımlar, artan yatırımlar, artan özelleştirme gelirleri vb unsurlara bağlı olarak gelişmeyi ve büyümeyi hedef almış bir ülke konumundadır.

Aşağıdaki tabloda ise ülkenin mali durumu görülmektedir.

Tablo-32: Azerbaycan'ın Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu

	1995	2004	2005
Yurtiçi Fiyatlar (% Değişim)			
Tüketici Fiyatları	411.7	6.7	-
Hükümetin Mali Durumu (GSYİH, %)			
Cari Gelir	17.6	26.6	21.6
Cari Bütçe Dengesi	-0.4	4.5	3.9

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/aze_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Ülkenin mali durumunu gösteren tabloda enflasyonun 1995'li yıllarda üç haneli rakamlarla ifade edilirken 2004 yılından itibaren tek haneli rakamlara düşmüştür. Bütçe dengesi 1995'li yıllarda % -0.4 iken bu oran 2004 yılında % 4.5 olarak gerçekleşmiş ve bütçe fazla vermeye 2004 yılı itibariyle başlamıştır.

Aşağıdaki tabloda Azerbaycan'ın 1995-2003 yılları arasındaki büyüme ve enflasyon oranları verilmiştir.

¹²⁰ Ayhan KARACA; "Azerbaycan'da Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Reformların 10 Yılı", www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi/ocakozel2002/ayhan.htm, Erişim: 19.02.2007.

¹²¹ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor (2002)", <http://www.foreigntrade.gov.tr/pazaragiris/ulkeler/aze/aze-rap-dig-yi3.doc>, Erişim: 19.02.2007.

Tablo-33: Azerbaycan'ın Büyüme ve Enflasyon Oranları

Yıl	Büyüme Oranı(%)	Enflasyon Oranı (%)	Yıl	Büyüme Oranı(%)	Enflasyon Oranı (%)
1995	-11,8	411.7	2000	11.4	2.2
1996	1,3	19.9	2001	9.9	1.6
1997	5.8	3.7	2002	10.6	2.8
1998	10.0	- 0.8	2003	11.2	2.1
1999	7.4	- 8.5			

Kaynak: T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Azerbaycan, <http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/ORTA%20ASYA-BDT/Azerbaycan.doc>, Erişim: 13.11.2006.

Yukarıdaki tabloda en çok dikkati çeken 1995'li yıllarda % 400'lere ulaşmış olan enflasyon oranı olmaktadır. Bunun nedenini o dönemde yaşanan krize bağlamak mümkündür. Bunun dışında ekonomik verilere bakıldığında 1995 yılından 2003 yılına kadar geçen süre içinde büyüme oranında gözle görünür bir artış söz konusu olmuştur. Ancak bu ilerlemelerin kalıcı olduğunu söylemek zordur.

Genel olarak değerlendirildiğinde, IMF politikalarının ülke açısından ekonomik yapılanmada sorunların giderilmesinde net bir etkisi olduğunu söylemek zordur. Çeşitli noktalarda yakalanan başarılar, başarısızlıklarla birlikte bir süre sonra erimektedir. İstikrar programlarının ve özelleştirmelerin uygulanması sırasında sanayileşme sürecinden uzaklaşmıştır. Bu durum, ekonomik dengesizliklere ve istikrarsız büyümeye yol açmıştır. Kaynakların etkin kullanılmaması, yolsuzluk sorunu gibi sorunlar, ülkenin içinde bulunduğu durumu daha da zorlaştırmakta, bu koşulların varlığı halinde devamlı bir büyümenin sağlanması zor görünmektedir.

Mali disiplinin sağlanması konusunda yaşanan sorunlar, bütçe açıklarıyla bağlantılı olarak daha da büyümüştür. Kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki negatif yönlü farkın, ülke ekonomisinde yaşanan sorunların temelini oluşturduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında IMF politikalarının mali disiplinin sağlanması açısından etkin bir çözüm sunmadığı ortaya çıkmaktadır.

H. Arjantin

"Bir Arjantinli kadar zengin" deyiimi Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'da çok kullanılan bir deyim olarak kaynaklarda geçmektedir. Bu şekilde anılmasının nedeni, Arjantin'nin, o dönemlerde halk ve yatırımcılar için fırsatlar

ülkesi olarak görülmesiydi. Ancak yaşanan büyük krizin ardından “fırsatlar ülkesi Arjantin”, değerini yitirmiş ve ayakta zor duran bir ekonomiye sahip bir ülke olarak tanınmaya başlamıştır¹²².

Sorunun temelinde kimine göre hükümete dayatılan IMF politikaları, kimine göre ise hükümet tarafından yanlış uygulanan IMF politikaları yatmaktadır. Her iki açıdan da esas belirleyici IMF politikaları olmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte tarımsal ürünlerin fiyatları düşmeye başlamış ve zamanla dibe vurmuştur. Ancak yapılan devalüasyonla ihracatta artış sağlanmış ve Arjantin'in yıldızı 1930'larda yeniden parlamaya başlamıştır. 1930'lu yıllara gelindiğinde ülke dünyanın en büyük et ihracatçısı durumuna gelmiş ve kişi başına millî geliri ise Fransa'yla aynı duruma ulaşarak büyük bir ekonomik güç hâlini almıştır. 1940'lı yıllara gelindiğinde dış ticarete birtakım önlemler alarak verimsiz sanayi kollarının yaşamasını sağlamış olan Arjantin, bu dönemdeki kaotik rejim bunalımlarıyla birlikte uluslararası ortamdan izolasyona uğrama süreci yaşamış ve bu arada ekonomisi gittikçe bozulmuştur. 1982 yılında başlayan ve 2.5 ay süren Falkland Savaşı ardından gelen Meksika'nın yaşadığı borç krizi tüm Latin Amerika ülkelerini etkilediği gibi Arjantin'i de etkilemiş, ülke ekonomisindeki istikrarsızlık kronik hâle gelmiştir. Bu durum Arjantin'in uzun yıllar bütçe açıklarını kapatmak için para basma yoluna gitmesine ve hiper enflasyon sürecinin yaşanmasına sebep olmuştur. 1980'lerin sonunda enflasyon, aylık % 200'e kadar ulaşmıştır. Fiyatlar, bu dönemde, gün içinde sürekli yükselmiş ve sabahdan akşama kadar % 20'ye kadar değişiklik göstermiştir¹²³. Ekonomi giderek kötüleşmiş ve önüne geçilememiş olan borç krizi etkisini yoğun olarak göstermeye başlamıştır.

1985 yılında Alfonsin Hükümeti yüksek vergiler, devalüasyon, yeni para reformu ve dış borçlara dayalı olarak yeni para birimi adıyla “Austral” istikrar

¹²²Barış ÇİLOĞLU; “Arjantin Ekonomik Krizi: ‘Bir Arjantinli Kadar Zengin’ Deyiminden Ekonomisi Çöken Arjantin’e”, **Stratejik Analiz**, Cilt: 2, Sayı: 22, Şubat, 2002, <http://www.haberbilgi.com/haber/ekonomi/sta-0202/arjantin.html>. Erişim: 03.10.2006.

¹²³ÇİLOĞLU; a.g.m, <http://www.haberbilgi.com/haber/ekonomi/sta-0202/arjantin.html>. Erişim: 03.10.2006.

programını uygulamaya sokmuştur. Uygulandığı dört yılın sonunda enflasyon tekrar üç haneli olmuş ve program başarısızlıkla sonuçlanmıştır¹²⁴.

Arjantin, 1988 yılı ortasından itibaren dış borçlar konusunda moratoryum sürecine girmiştir ve mali piyasalara giriş imkanı tamamen sınırlanmıştır. Menem, 1989'da iktidara gelişinden itibaren ve IMF'nin yakın gözetimi altında çok ciddi bir ekonomik politika benimseyerek ülkeyi uzun süreli bir resesyon döneminden çıkarmaya çalışmıştır. Arjantin hükümeti, kamu işletmelerini satarak mali açıkları ve yabancı borçları düşürmeye çalıştığı gibi, ekonomide yapısal reformları gerçekleştirmek için özelleştirmenin rolünü ön plana çıkarmıştır¹²⁵.

Arjantin 1990'lı yılların başlarında IMF'in özelleştirme dahil ekonomik programlarını uygulayarak uzun süreli ekonomik kalkınma sürecini gerçekleştirmeyi amaçlamaktaydı. Fakat Meksika'nın 1995 yılında para birimi Pezo'nun değerini düşürmesi, Arjantin ekonomisinde ekonomik sorunların baş göstermesine yol açmıştır¹²⁶.

1995'den itibaren büyüme hızlarında düşme ve işsizlik oranlarında hızlı artışlar görülmeye başlanmıştır. İşsizlik oranı 1990'da % 12.2 iken, 1994 Tekila krizi sonrasında % 18.9'a çıkmış ve bu düzeyini 1990'ların sonuna değin korumuştur. Bu arada cari işlemler açığı hızla yükselmiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı gerilerken, dış borçların milli gelire oranı 1990 başından, 2001'e değin 30 puan artış göstermiştir. Arjantin kamu maliyesini hızla dengesizliğe iten en önemli olgu ise sosyal güvenlik sisteminin IMF'nin yoğun baskısı altında, alelacele özelleştirilmesi olmuştur. Sosyal güvenlik sisteminde kamunun prim gelirlerinin azalması ve yeni özelleştirilen sisteme (IMF'nin direktifleri ve gözetimi altında) kamu kaynaklarından sürdürülen transfer harcamaları nedeniyle, özelleştirilen sosyal güvenlik sisteminin kamuya maliyeti 1993'te 12.4 milyar dolardan, 2001 yılında 23.4 milyar dolara yükselmiştir. Aynı dönemde, diğer özelleştirmeler nedeniyle kârlı kamu

¹²⁴ İrfan KALAYCI; "IMF Kısacasında Arjantin Ekonomisi: Bir Çöküşün Arka Planı ve Türkiye İçin Bazı Dersler", **İktisat- İşletme ve Finans Dergisi** (Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Yayın), Yıl:18, Sayı:203, Şubat, 2003, s. 71.

¹²⁵ Abdülkadir GÖKTAŞ; "Arjantin ve Fransa'da Özelleştirme", www.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md138/INTARJANTIN%20VE%20FRANSA'DA%20OZELLESTIRME.pdf. Erişim: 03.10.2006.

¹²⁶ <http://turkish.trib.ir/imf.htm>. Erişim: 03.10.2006.

kuruluşlarından aktarılan faktör gelirleri de hızla azalmıştır. Kamu açıkları ise dış borçlanma ile kapatılabilir bir hal almıştır. Ancak bu da dış borç servisi maliyetlerinin artmasına yol açmış ve Arjantin'in dış borç faiz ödemeleri 2.5 milyar dolardan, 10.1 milyar dolara yükselmiştir¹²⁷.

Arjantin, 2001 yılı krizinden kalan 100 milyar doları aşan dış borçları nedeniyle moratoryum ilan etmiş ve vadesi gelmiş IMF borcunu ödemeyi reddetmiştir. Sonuç olarak Arjantin hükümeti, borç indirimine gidilmesinin tek seçenek olduğunu bildirmiştir. Bu arada Arjantin ekonomisi iç talebe dayalı bir büyüme sürecine girmiştir. IMF'nin öngördüğü 2004 yılında milli gelire oran olarak % 4,5 faiz dışı fazlayı gerekçelerle reddeden Arjantin, % 3'lük bir hedef belirlemiştir.

Arjantin, 2003 yılı seçimlerinde Kirchner işbaşına geçtiğinde, finans tarihinin en ağır ödeme güçlüğü içindeydi. IMF ile güçlü bir pazarlığın sağlanması gerektiği düşünülüyordu. Cem Somel, bu durumu açıklamak için 3 Mayıs 2004 tarihli yazısında ünlü bir deyişi anımsatmakta: *“Birine borçlu isen, kolay gelsin, işin zor. Ama borcun çok ise, keyfine bak! O düşünsün.”* Bu nedenledir ki IMF, Arjantin bunalımında Arjantin'e sertleşmemiştir. Arjantin'e kredi musluklarını kapatsa ülkenin tüm borç ödemelerini durduracağını bilmektedir. IMF karşısındaki bu avantajını kullanmasını çok iyi başaran Kirchner, görülmemiş bir borç takasını yapmayı başarmıştır. Kirchner, göreve gelişinin ilk yılında, uluslararası mali kuruluşlara olan 84 milyar dolarlık borcu zamana yaymak yönünde güç bir anlaşma yapmıştır. Toplam kamu borcu 160 milyar dolar olan Arjantin 2003 Eylülünde, IMF'ye günü gelen borç taksitlerini ödeyemeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine IMF, Arjantin'e üç yıl vadeli 13 milyar dolarlık bir *“stand-by”* daha vermeyi kabul etmiştir¹²⁸.

Kirchner'in bu başarısı, Arjantin halkını ve ekonomisini rahatlatmıştır. Daha önce özelleştirilmiş olan 4 bankanın yeniden kamulaştırılması hususunda çalışmalar

¹²⁷Erinç YELDAN, “1990’lar Arjantin’ini Hatırlarken”, 13.07.2005, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan32_13Tem05.pdf. Erişim: 03.10.2006.

¹²⁸Alpaslan IŞIKLI, “Arjantin’de Kirchner“, (Neoliberalizmin Latin Amerika Serüveni-3), www.politics.ankara.edu.tr/sbflocal/index.php?uye_adi=isikli&baslik=ARJANT%DDN%92DE+K%DDRCHNER. Erişim: 04.10.2006.

başlatılmıştır. IMF ile yapılan son anlaşma sonucunda, hükümet kendi doğruları doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmeyi tercih etmiştir.

Arjantin'in özellikle 1985-1991 tarihleri arasında dar ya da geniş kapsamlı olarak uyguladığı 6; 1999-2001 tarihleri arasında ise 9 tane istikrar programında hep IMF vardır¹²⁹. Aşağıdaki tabloda ülke ile IMF arasında yapılmış anlaşmaları görmek mümkündür.

Tablo-34: Arjantin'in IMF İle Gerçekleştirdiği Borçlanma Anlaşmaları (01.05.1984- 31.12.2003) (Bin SDR)

Kolaylık	Anlaşma Tarihi	Sona Erme yada İptal Tarihi	Anlaşılan Miktar	Kullanılan Miktar	Mevcut Borç Yükümlülüğü
Stand-by Anlaşması	20.09.2003	19.09.2006	8.981.000	1.830.000	1.830.000
Stand-by Anlaşması	24.01.2003	31.08.2003	2.174.500	2.174.500	2.174.500
Stand-by Anlaşması (Ek rezerv imkanı)	10.03.2000 12.01.2001	23.01.2003 11.01.2002	16.936.800 6.086.660	9.756.310 5.874.950	5.971.995 2.090.635
Uzatılmış Fon Kolaylığı	04.02.1998	10.03.2000	2.080.000	0	0
Stand-by Anlaşması	12.04.1996	11.01.1998	720.000	613.000	0
Uzatılmış Fon Kolaylığı	31.03.1992	30.03.1996	4.020.250	4.020.250	469.670
Stand-by Anlaşması	29.07.1991	30.03.1992	780.000	438.750	0
Stand-by Anlaşması	10.11.1989	31.03.1991	736.000	506.000	0
Stand-by Anlaşması	23.07.1987	30.09.1988	947.500	616.500	0
Stand-by Anlaşması	28.12.1984	06.06.1986	1.182.500	1.182.500	0
Toplam			38.558.550	21.137.810	10.446.165

Kaynak: <http://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=30&date1key=2003-12-31>, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tabloda Arjantin'in 1984- 2003 yılları arasında IMF ile gerçekleştirdiği anlaşmalar görülmektedir. Toplamda 8 stand-by anlaşması ve iki uzatılmış fon kolaylığı anlaşması yapmıştır. Anlaşmaya göre 38.558.550 bin SDR

¹²⁹ KALAYCI, a.g.e., s. 72.

kullanım haklı bulunan ülke bu miktarın sadece 21.137.810 bin SDR'lik kısmını kullanmıştır.

1990'lı yılların sonrasında azaltılamayan borç yükü, yaşanan krizleri peş peşe sıralamıştır. 1995 sonrasında yaşanan sorunlara bakıldığında temel kaynağın yanlış yönetim, kaynağı karlı kamu kuruluşlarının ve sosyal güvenliğin hiçbir mali denge göz önüne alınmadan IMF politikalarının gereği olarak özelleştirilmesinden kaynaklandığı görülmektedir. Yaşanan sorunlar, ekonomideki sağlıklı yapıdan da kaynaklanmıştır. Yolsuzluk ve 1990-2000 yılları arasında Arjantin'e giren sıcak paranın da krizlerde rolü olmuştur. IMF, Arjantin krizinde kendisinin payı olduğunu kabul etmiş ve bunu açıklamaktan çekinmemiştir.

IMF, 2001 yılındaki ekonomik kriz öncesinde, Arjantin'e yönelik uygulamalarında hata yaptıklarını kabul etmiştir. Arjantin ekonomisine ilişkin değerlendirmelerinin çok iyimser olduğunu ifade eden IMF, bunun geleceğe yönelik performans beklentilerinde özensiz davranmalarına neden olduğunu kaydetmiştir. IMF içi tartışma raporunda, ekonomistlerin büyümeye ilişkin varsayımları daha yakından incelemeleri gerektiği belirtilmiş ve krizden alınan derslerin başka yerlere de uygulanabileceği, özellikle de borçlu ülkelerin ayrıntılı denetlenmesi gerektiği dile getirilmiştir¹³⁰.

Arjantin'de yaşanan krize genel olarak baktığımızda; başlıca faktörler olarak dış borçları ve moratoryum ilanını gösterebiliriz. Arjantin'i iflâsa sürükleyen nedenlerin başında gelen dış borçlar sorunu; hükümetin kamu borçlarını yeniden yapılandırmada ve borçları ödemek için gerekli kaynakların sağlanmasında başarısız olması ile ortaya çıkmaktadır. Ayrıca federatif yapısı olan Arjantin'de eyaletlerin kendi başlarına borçlanmaları ve hükümetin sosyal kamu kuruluşlarının borçlarını üstlenmesi borçların yükselmesine sebebiyet vermiştir¹³¹. Borçların yüksek olması ve IMF desteğinin kaybedilmesinin ardından ülkenin geçici bir süre borçlarını ödeyemeyeceğini bildirmesi ülkenin daha sıkıntılı günler yaşayacağını düşündürmüştür. Moratoryumun büyük bir etki yaratması beklenirken, ülkenin

¹³⁰ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/03/040325_imfargentina.shtml. Erişim: 03.10.2006.

¹³¹ ÇİLOĞLU; a.g.m.

moratoryum ilan edeceğinin beklenen bir durum olması Rusya kadar büyük bir etkiye yol açmamıştır.

Yaşanan gelişmeler doğrultusunda Arjantin'in yaşadığı ekonomik krizler döneminde IMF dışında Dünya Bankası ile birlikte yürüttüğü çalışmalar genel itibariyle aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu kapsamda ülkenin Dünya Bankası'ndan sağladığı yardımları ve miktarlarını görmek mümkündür.

Tablo-35: Arjantin- Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)

	1985	1995	2004	2005
Ödenmemiş Toplam Borç ve Ödeme	50.946	98.482	169.247	-
IBRD	700	4.913	7.447	6.881
Toplam Borç Servisi	6.209	8.865	12.377	-
IBRD	114	585	1.065	1.216
Doğrudan Yabancı Sermaye	919	5.609	4.084	-

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/arg_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Arjantin'in Dünya Bankası ile olan borç ilişkisini gösteren tabloda, ülkenin ödenmemiş borç miktarı 2004 yılında 169.247 milyon ABD doları ve toplam borç servisi aynı yıl 12.377 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı sermaye miktarı ise 2004 yılında 4.084 milyon ABD doları olmuştur.

Arjantin açısından, Dünya Bankası ile olan ilişkilerini şu şekilde özetlemek mümkündür. Hâlihazırda Dünya Bankası Arjantin'de 3.5 milyar ABD doları civarında 30 adet projeyi finanse etmektedir. 2006 Haziranında onaylanan Yeni Ülke Yardım Stratejisi (ÜYS) 2008 yılına kadar yeni Milletlerarası Yeniden İmar ve Kalkınma Bankasının (IBRD) için 3.3 milyar ABD dolarına varan yeniden yapılanma ve kalkınma yatırımını finansmanını kapsamaktadır. Bu yeni her alanda yatırım stratejisi Hükümetin Krizin yaralarını sarmakta sürdürülebilir, özel sektör öncülüğünde büyüme ve öz kaynaklara dayalı, yapısal ekonomik zaafı azaltma yolunda geçiş gayretlerine destek olmak ve bir ortaklık oluşturma fırsatlarını aramayı öngörmektedir¹³².

¹³²The World Bank; "Arjantin Ülke Özeti: Arjantin'in Dünya Bankası Yardımı, Arjantinhttp://web.worldbank.org/WEBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/LACEXT/ARGENTINA_EXTN/0..menuPK:316034~pagePK:141132~piPK:141107~thesitePK:316024.00.html, Erişim: 10.04.2007.

Ülkenin Dünya Bankası'ndan ve IMF'den sağladığı yardımlar çerçevesinde, ekonomik durumundaki değişimleri, aşağıdaki tabloda yer alan verilerden görülmek mümkündür.

Tablo-36: Arjantin'in Ekonomik Göstergeleri ve Uzun Dönem Durumu

	1985	1995	2004	2005
GSYİH (milyon ABD Doları)	88.4	258.0	153.0	183.3
İhracat (milyon ABD Doları)	10.039	24.987	39.697	44.080
İthalat (milyon ABD Doları)	5.285	26.066	28.152	37.536
Cari İşlemler Dengesi/GSYİH	-1.1	-2.0	2.2	-0.1
Toplam Borç/GSYİH	57.6	38.2	110.6	-

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/arg_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tabloda ülkenin cari işlemler dengesi verilere göre 2004 yılı hariç açık vermiştir. İhracatın ithalattan fazla olması ülkenin ekonomik yapısı için olumlu bir durum olarak görülebilir. Ancak borçların GSYİH içindeki payının artıyor olması ülke için olumlu bir durum değildir.

Aşağıdaki tabloda ülkenin mali durumu görülmektedir.

Tablo-37: Arjantin'in Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu

	1985	1995	2004	2005
Yurtiçi Fiyatlar (% Değişim)				
Tüketici Fiyatları	672.2	3.4	4.4	9.6
Hükümetin Mali Durumu (GSYİH, %)				
Cari Gelir	0.0	18.6	23.5	23.1
Cari Bütçe Dengesi	0.0	0.2	3.9	2.9

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/arg_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Tabloya göre, ülkede enflasyon oranı 1985'li yıllarda üç haneli rakamlarda iken, 1995 yılından itibaren tek haneli rakamlara inmiştir. Ayrıca ülkenin bütçe dengesi 1985 yılında dengede iken, takip eden yıllarda fazla vermiştir.

Arjantin'in krizin yaşandığı dönemlerde yani 1999- 2004 yılları arasında büyüme ve enflasyon oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-38: Arjantin'in Büyüme ve Enflasyon Oranları

Yıl	Büyüme oranı (%)	Enflasyon oranı (%)	Yıl	Büyüme oranı (%)	Enflasyon oranı (%)
1999	-3.0	-1.8	2002	-10.9	41
2000	-0.5	-0.9	2003	8.8	11
2001	-4.5	-1.5	2004	9	7

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/Amerika/Arjantin.pdf>, Erişim: 13.11.2006.

GSYİH, kişi başına düşen milli gelir 2002 yılına kadar düşüş göstermiştir. Özellikle 2002 yılında enflasyon % 41'e çıkmış ve büyüme oranı % -10.9 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde gerek hükümet girişimlerinin gerekse IMF kaynaklı mali desteklerin yetersiz kaldığı görülmektedir. 2002 yılı sonrasında ekonomik verilerde gözle görülür iyileşmeler dikkati çekmektedir. 2003 yılından sonra Arjantin ekonomisinde bir önceki yıla oranla ilerleme kaydettiği görülmektedir. Ancak bu ilerleme çok kalıcı olmamış, Arjantin bugün de tam anlamıyla kendini toparlamış sayılmamaktadır.

Başarılı bir geçiş dönemi her üç alanda da çalışmalarını destekleyen uzun vadede kalkınma stratejisi politikaları gerektirir. Aslında 2004 Yeni Ülke Yardım Stratejisi (ÜYS)'nin üç temel direği mevcut durum için geçerliliğini korumaktadır¹³³;

- Öz kaynaklarla sürdürülen ekonomik büyüme: Banka Stratejisi nüfusun canlılığını korumak, daha adil tarafsız bir Arjantin hedefine ulaşmak ve son 30 yıldır gerileyen gelir dağılımını tersine çevirmek için uzun soluklu ve olumlu girişimleri üzerinde yeterli kalkınma desteği sağlamaya çalışan Arjantin Hükümetinin önceliklerini yansıtmaktadır.
- Sosyal katılım: Banka “Ev Halkı Reisleri” programı gibi özellikle iş gücü nüfusunu hedef alan kısa ve uzun vadeli kalkınma programlarıyla kriz dönemlerinde başarılı yardımlar gerçekleştiren acil durdurum programlarını yeniden gündeme getirmekte. Milyonlarca Arjantinli için temel sosyal hizmetler yeniden başlatılmalı, eğitim ve sağlık önünde duran engelleri

¹³³The World Bank; “Arjantin Ülke Özeti”, a.g.m., <http://web.worldbank.org/WEBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/LACEXT/ARGENTINAEXTN/0.,menuPK:316034~pagePK:141132~piPK:141107~thesitePK:316024.00.html>, Erişim: 10.04.2007.

kaldırmak için hizmetlerin kalite ve kapsam alanı yeniden düzenlenmelidir. Banka yardımı en yoksullara, yaşlılara, kırsal kesimdeki fakirlere, göçmen olmayan yerli nüfusa ve işsiz veya okula gitmeyen geniş gençlik kesimine ulaşmak için verilen gayretleri güçlendirecek yollar aramaktadır.

- **Yönetim:** ÜYS yönetim sisteminin iyileştirilmesi için kararlı adımların atılması gerekliliği yanı sıra kurumsal ve yapısal reformların zaman içinde süreklilik kazanması gerekliliğini vurgulamaktadır. Sonuç olarak bu reformlar vilayet yönetimlerinin etkinliğinin artırılması, tesislerin iyi yönetilebilmesini için yolsuzlukla mücadele, kamu kuruluşlarının şeffaflığının artırılması (adli sistem dahil), teşkilat ve kurumsal altyapının oluşturulmasını içerir. Bundan dolayı Hükümet ve Banka halkın uyanıklılığını sağlamak, Bankaların denetiminin güçlendirmek, şeffaflığı garanti etmek ve rekabetçi üretim için Güvenilir bir Hareket Planı (GHP) üzerinde çalışacaklardır.
- **Milletlerarası Finans Şirketi (MFŞ):** Dünya Bankasının özel sektör kolu olan (MFŞ) güney-güney ekseninde gelişen ve ihracata odaklanan, stratejik sektörlerde faaliyet gösteren firmalara ve projelere uzun vadeli finans ve yapısal finans ürünleri sağlayarak IBRD ye destek vermek üzere hazırlıklar yapmaktadır. Altyapı ve temel hizmetlere yönelik projelerde özel sektörün faaliyet göstermesinde MFŞ'nin imkan ve kabiliyetleri Özel sektörün mevcut ve gelecekteki altyapı yatırımlarında rol almasını sağlayan istikrarlı ve açık politikaların uygulamaya konulmasına adapte olmasına bağlıdır.

Genel olarak bakıldığında Arjantin tüm dünyayı etkileyen ekonomik ve mali krizden en büyük hasar görmüş ülke olarak, son 2 yıl içinde kendisini oldukça toparlamıştır. Özellikle büyüme ve enflasyon oranları dikkate alındığında ülkenin 2004 yılından itibaren ciddi bir ilerleme gösterdiği görülmektedir. Ülkenin mevcut durumda borç yükü bulunmakla beraber, mali yapısındaki düzelmeye doğru orantılı büyüme sağlayabilmektedir. Ancak bu gelişim ve ekonomik iyileşme sürecinde gerek IMF'nin gerekse Dünya Bankası'nın etkinliği tartışılmaktadır. Ülke ekonomisi, özellikle IMF'nin öngörülerini doğrultusunda daha da zayıflamıştır.

İ. Brezilya

1990'lı yıllarda Brezilya Ekonomisindeki sorunların büyük bir kısmı dış ticaret kaynaklı olmuştur. Dış ticaretle ilgili sorunların temelinde, 1950'li yılların ortalarında hızlı sanayileşmeden önce ekonominin doğal kaynak ihracatına bağlı olması yatmaktaydı. 1970- 1980 yılları arasında artan ticaret açığına bağlı olarak 1982- 1984 ve 1990- 1992 dönemlerinde çeşitli istikrar programları uygulanmıştır. 1990 yılından itibaren ticaretin serbestleştirilmesine yönelik programın uygulanması ile 1990- 1994 yılları arasında dış ticaret fazlası vererek, bu alandaki sorunu çözdüğünü göstermiştir¹³⁴.

Brezilya Ekonomisinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasında, ülkenin çeşitli reform çalışmalarına yer vermesi ve bu yöndeki programları uygulamasıyla bağlantılı olmuştur. Brezilya, ilk olarak 1994 yılında “Real Planı” adı altında bir ekonomik istikrar programı başlatmıştır. Enflasyonun düşürülmesi yönünde başarılı olan program, özelleştirmeye yönelik çalışmaları da içermektedir. Ancak ülkenin dış finansmana bağlı olması ve hükümetin finansmanın kontrolü açısından sorunlar yaşaması, ülkenin krizlerle karşılaşmasına neden olmuştur¹³⁵.

Tüm dünya ülkelerinin etkilendiği Asya krizden ciddi anlamda etkilenen bir diğer ülke de Brezilya'dır. Krizin yaşandığı dönemlerde diğer ülkelerde olduğu gibi ekonomik ve mali açıdan büyük sıkıntılara giren ülke, IMF ve Dünya Bankası destekli program ve politikalarla krizden kurtulma çabasına girmiştir. IMF tarafından kriz yaşayan ülkelere öngördüğü benzer programların uygulanmasından sonra belirli bir ekonomik düzelme gösterilmesi neticesinde ülke hükümeti, IMF ile olan ilişkilere devam edilmesine gerek duyulmadığını belirtmiştir.

IMF'den alınan krediler nedeniyle borçların artması neticesinde ülke hükümetinin bir takım önlemler alması gereği ortaya çıkmıştır. Ülke hükümeti kısmen IMF politikalarına benzer ama kendi koşullarına uygun yaklaşımlarla çeşitli çalışmalarda bulunarak ekonomik ve mali yapıda önemli adımlar atmıştır.

¹³⁴Begüm TATARİ; “Brezilya'nın Ticari ve Ekonomik Yapısı ve Türkiye- Brezilya Ticari ve Ekonomik İlişkileri”, İzmir Ticaret Odası, Aralık, 2006, s. 3-4, http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/ECA53D7D-129C-4566-9CF10F0860EA02B5/7706/BR_Aralik2006.pdf, Erişim: 12.03.2007.

¹³⁵TATARİ; a.g.m., http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/ECA53D7D-129C-4566-9CF10F0860EA02B5/7706/BR_Aralik2006.pdf, Erişim: 12.03.2007.

2005 yılında bitmesi planlanmış IMF ile olan anlaşmanın yenilenmeyeceğini bildiren Maliye Bakanı Antonio Palocci, mali disiplinin sağlandığını, döviz rezervlerinin arttığını ve geçen yıl ekonominin son on yılın en iyi performansını gösterdiğini belirterek "Eskisi kadar kırılgan durumda değiliz. Kredi değerimiz arttı ve ekonomimizin temel direkleri, IMF programına başladığımızdakine göre çok daha iyi durumda" şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Brezilya'nın 1998'den bu yana ilk kez IMF'ye ihtiyaç duymadığını açıklaması, büyük ölçüde kamu borçlarının denetime alınabilmesinden kaynaklanmaktadır. Brezilya'nın kamu borçları 350.54 milyar dolarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın (GSYİH) % 51.3'ü seviyesindedir. Bu hâlâ büyük olsa da on yıllık dönemde ilk kez düşüşe geçmiş olması hükümete güven vermiştir¹³⁶.

1996 yılından sonra ekonomik canlanma gösteren ülke, 2000 yılında yapısal uyum programlarına girmiştir. Uygulanan programların etkisiyle, milli gelirinde büyüme gösteren ülke, 2001 yılında %1.3, 2002 yılında % 1.9, 2003 yılında % 0.5, 2004 yılında % 4.9 ve 2005 yılında % 3.2 oranında büyüme göstermiştir¹³⁷.

Yaşanan gelişmeler doğrultusunda Brezilya'nın yaşadığı ekonomik krizler döneminde IMF ile birlikte yürüttüğü çalışmalar, genel itibariyle aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu kapsamda ülkenin IMF'den sağladığı yardımları ve miktarlarını görmek mümkündür.

**Tablo-39: Brezilya'nın IMF İle Gerçekleştirdiği Borçlanma Anlaşmaları
(01.05.1984- 28.02.2007) (Bin SDR)**

Kolaylık	Anlaşma Tarihi	Sona Erme yada İptal Tarihi	Anlaşılan Miktar	Kullanılan Miktar	Mevcut Borç Yükümlülüğü
Stand-by Anlaşması (Ek rezerv imkanı)	06.09.2002 06.09.2002	31.03.2005 05.09.2003	27.375.120 7.609.691	17.199.638 7.609.691	0
Stand-by Anlaşması (Ek rezerv imkanı)	14.09.2001 14.09.2001	05.09.2002 05.09.2002	12.144.400 9.950.874	11.385.374 9.950.874	0
Stand-by Anlaşması (Ek rezerv imkanı)	02.12.1998 02.12.1998	14.09.2001 01.12.1999	13.024.800 9.117.360	9.470.750 6.512.400	0

¹³⁶ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=148078>, (30.03.2005), Erişim: 14.11.2006.

¹³⁷ Erinç YELDAN; "Arjantin, Brezilya, Türkiye: Ekonomik Performans", (18 Ocak 2006), http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan55_18Ock06, s. 2, Erişim: 19.02.2007.

Stand-by Anlaşması	29.01.1992	31.08.1993	1.500.000	127.500	0
Stand-by Anlaşması	23.08.1988	28.02.1990	1.096.000	365.300	0
Uzatılmış Fon Kolaylığı	01.03.1983	28.02.1986	4.239.375	2.743.125	0
Toplam			59.379.695	41.291.687	0

Kaynak: <http://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=90&date1key=2007-02-28>, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi, Brezilya 1983- 2005 yılları arasında kapsayan 6 anlaşma gerçekleştirmiştir. Toplamda 59.379.695 bin SDR anlaşılmış ancak sadece 41.291.687 bin SDR kullanılmıştır. Ülkenin mevcut durumda borç yükümlülüğü bulunmamaktadır.

2006 yılının ilk aylarında IMF Başkanı tarafından yapılan açıklamalarda, IMF desteği olmaksızın ekonomik ve mali bazda gelişme gösteren bu ülkenin başarılı bir politika izlediğini belirtmiş ve tebrik ettiğini ifade etmiştir. Ülke, kendi oluşturduğu sistemle, enflasyonu düşürmeyi başarmış, yoksulluğu azaltmış ve istihdamı artırmış yani bir anlamda mali disiplini sağlama yolunda ilerlemeler kaydetmiştir.

Brezilya'nın ekonomisini sarsan krizler döneminde, IMF'nin yanı sıra Dünya Bankası ile yürüttüğü çalışmaları aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo-40: Brezilya'nın Dış Borç ve Kaynak Akışı (Milyon ABD Doları)

	1985	1995	2004	2005
Ödenmemiş Toplam Borç ve Ödeme	103.612	160.515	222.026	-
IBRD	5.274	6.038	8.668	8.083
IDA	0	0	0	0
Toplam Borç Servisi	11.471	21.576	53.710	-
IBRD	796	1.868	1.843	1.335
IDA	0	0	0	0
Doğrudan Yabancı Sermaye	1.441	4.859	18.166	-

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/bra_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Brezilya'nın Dünya Bankası ile yürüttüğü çalışmalar çerçevesinde ülkenin ödenmemiş toplam borç miktarı 1985 yılında 103.612 milyon ABD doları iken 2004 yılında 222.026 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Toplam borç servisi 1985 yılında 11.471 milyon ABD doları iken bu tutar 2004 yılında 53.710 milyon ABD dolarına yükselmiştir.

Dünya Bankası yardımları açısından Brezilya'ya bakıldığında ülkenin çeşitli alanlara yönelik yardım aldığı görülmektedir. Hâlihazırda Dünya Bankası toplam 3.635,2 milyon dolarlık vaat verdiği 45 yatırım projesini finanse etmektedir ve iki adet kalkınma politikası borçlanması (DPL) için toplam 771,5 milyon dolarlık net finansman sözü vermiştir. Brezilyalı liderlerle çalışırken Dünya Bankası Grubu ekonomik istikrarı sağlayan ve hükümetin etkinliğini artırırken yaşam koşullarını geliştirmeye yönelik projelere kaynakları kanallı eden ve gelecek için temelleri atan yaklaşım konularında Ülke Kalkınma Stratejisini (ÜYS) desteklemektedir. Bu yüzden Dünya Bankası Grubunun gayretleri ülkede ülkenin daha adil, sürdürülebilir, rekabetçi ve makro ekonomik temeller üzerinde kurulu bir Brezilya vizyonu gerçekleştirmeye yoğunlaşmıştır. 2006 Haziranı Ülke Yardım Stratejisi (ÜYS) İlerleme Raporunda Bankanın desteğinin ilerlemenin daha az olduğu alanlara ve uzun vadeli kalkınmaya kaydı kaydedilmiştir¹³⁸.

Ülkenin Dünya Bankası'ndan ve IMF'den sağladığı yardımlar çerçevesinde, ekonomik durumundaki değişimleri, aşağıdaki tabloda yer alan verilerden görülmek mümkündür.

Tablo-41: Brezilya'nın Ekonomik Göstergeleri ve Uzun Dönem Durumu

	1985	1995	2004	2005
GSYİH (milyon USD Dolar)	222.9	704.2	604.0	794.1
İhracat (milyon USD Dolar)	27.713	49.544	109.059	142.955
İthalat (milyon USD Dolar)	16.928	58.750	80.069	94.403
Cari İşlemler Dengesi/GSYİH	-.02	-2.6	1.9	2.5
Toplam Borç/GSYİH	46.5	22.8	36.8	-

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/bra_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Ülkenin ekonomik verilerini gösteren tabloya göre, cari işlemler dengesi 2004 yılından itibaren fazla vermeye başlamıştır. Cari işlemler dengesinin GSYİH'ya oranı 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla % 1.9 ve % 2.5 olarak gerçekleşmiştir. Toplam borcun GSYİH içindeki payı 1995 yılı içinde % 22.8 olarak gerçekleşirken 2004 yılında % 36.8'e yükselmiştir.

¹³⁸The World Bank; "World Bank Assistance to Brazil", <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/LACEXT/BRAZILEXTN/0,,contentMDK:20189430~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:322341,00.html>, Erişim: 10.04.2007.

Aşağıdaki tabloda Brezilya'nın mali durumu görülmektedir.

Tablo-42: Brezilya'nın Fiyatlar ve Hükümetin Mali Durumu

	1985	1995	2004	2005
Yurtiçi Fiyatlar (% Değişim)				
Tüketici Fiyatları	200.0	66.0	6.6	6.9
Hükümetin Mali Durumu (GSYİH, %)				
Cari Gelir	9.8	19.6	-	-
Cari Bütçe Dengesi	-0.7	-1.5	-	-

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/bra_aag.pdf, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi enflasyon 1985'li yıllarda üç haneli rakamlarda seyrederken, 2004 yılı itibariyle tek haneli rakamlara düşmüştür. Bütçe dengesi ortalama olarak açık vermiştir.

Genel olarak bakıldığında Real Planı adını taşıyan ekonomik istikrar programı kapsamında uygulanan politikalara bağlı olarak enflasyonun düşürülmesi hedefine ulaşılmıştır. Bunun yanında ülke özelleştirmeye yönelik politikaları da uygulamaya sokmuştur. Ancak büyümenin yavaşlamasına bağlı olarak oluşan mali sorunlar ülkenin dışa bağımlılığını arttırmıştır. Brezilya ekonomisinin resesyona girmesiyle birlikte IMF ve Dünya Bankası'ndan yardımlar sağlanmıştır. Ancak bu maddi ve yönlendirmeler etkisiz kalmıştır. Özetleyecek olursak Brezilya'ya yönelik IMF öngörülleri ve Dünya Bankası yardımları istenilen etkiyi oluşturmamış, ülke içinde bulunduğu kriz döneminden son yıllara kadar kurtulamamıştır.

III. GENEL DEĞERLENDİRME

Son yirmi yıl boyunca temelini yüksek enflasyonun oluşturduğu ekonomik krizlerin, kalıcı önlemler alınmamasına ya da alınan önlemlerin doğru uygulanmamasına bağlı olarak ekonomik sorunların tamamen giderilemediği bilinmektedir. Kronikleşen aşırı kamu harcamaları, vergi gelirlerinin yetersiz kalması ve buna bağlı olarak artan borçlanma ve oluşan kamu açıkları döngüsü içinde eriyen ekonomik yapı ülkelerin gelişmesine ve büyümesine engel olmuştur.

Yaşanan krizler, ulusal mali sistemlerin şeffaflığı sorununu da yeniden gündeme getirmiş ve özellikle IMF ve Dünya Bankası ile G-20 grubu bünyesinde girişimler hızlandırılmıştır. Krizin nedenleri arasında, bankaların kredi disiplininin bozulması da önemli rol oynamıştır. Doğu ve Güney Asya ülkelerinin yerel özel

yatırım bankaları, uluslararası sermaye piyasalarından uygun şartlarda elde ettikleri fonları, kontrolsüz olarak emlak sektörlerine ödünç vermek suretiyle, mali disiplinsizliği artırmışlardır. Bu çerçevede, bankaların denetiminin etkinleştirilmesi ve kamu bankalarının özelleştirilmesi veya özerkleştirilmesi ve bu ülkelerde bankaların kredi disiplininin bozulmasına neden olan banka- işadamı-siyasetçi ittifakının, bankacılık sisteminin yapısını tahrip etmesinin önlenmesine yönelik çabalar yoğunlaşmıştır. 1997’de başlayan ve dünya ekonomi tarihine damgasını vuran Doğu ve Güney Asya krizi, mali kriz olarak ciddi ekonomik, siyasi ve sosyal sonuçlarının yanında, uluslararası mali sistemin ve başta IMF olmak üzere uluslararası mali kuruluşların zayıf yanlarını da ortaya koyması bakımından önem kazanmış, mali sistemlerin güçlendirilmesi ve şeffaf bir yapıya kavuşturulması yönündeki çabaların hız kazanmasını sağlaması yönünden de etkili olmuştur¹³⁹.

Ülkelerin ekonomik gelişme ve büyüme sağlaması için mali kaynaklı sorunların çözülmesi, yatırım alanları oluşturulması gibi birçok ekonomik alanda destek sunan iki önemli uluslararası mali kuruluş olan Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası, kuruluşlarından günümüze değin, pek çok ülkeye bu kapsamda yön vermeye yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Özellikle Uluslararası Para Fonu, üye ülkelere ve diğer ülkelere ekonomik ve finansal alanda çeşitli politikalarla destek sunmuş ve maddi yardımlarda bulunmuştur. Stand-by düzenlemelerinin ağırlıkta olduğu tüm çalışmaların temelinde ülkelerin ekonomik gelişme ve büyüme sağlaması hedeflenmiştir. Çalışmalar kapsamında Dünya Bankası açısından da amaç farklı değildir. Ülkelerin mali disiplini sağlaması ve bu çerçevede bölgeler arası ekonomik dengenin oluşturulması hedeflenmektedir. Söz konusu iki kuruluşun bu ortak amaç bünyesinde çalışmaları da ortak olmaktadır. Her iki kuruluş da aynı amaç etrafında farklı yardım çalışmaları ile ülkeleri desteklemektedir.

Asya krizi adıyla bilinen krizin büyük ölçüde mali nedenlerden kaynaklandığı bilinmektedir. Bu da, uluslararası mali sistemin güçlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, mali sistemlerini yeniden yapılandırmak ve şeffaf bir yapıya kavuşturmak zorunda kalacaklardır. Bu bağlamda,

¹³⁹ Şevki ÖZBİLEN; “Küresel Mali Kriz Ve IMF Politikalarının Ulusal Mali Sisteme Etkileri”, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/sevki1.pdf>, s. 4-5, Erişim: 22.01.2007.

başta IMF olmak üzere, uluslararası mali kuruluşların çabaları ve programlarını güncelleştirmek gereği gündeme gelmiştir¹⁴⁰.

IMF, belli bir döneme kadar, *parasal ve mali sıkılık, özelleştirme ve finansal liberalizasyon* (serbestleşme) gibi politikaları tek çözüm yolu gibi görmüş ve bu yönüyle de yaşanan başarısızlıklarda eleştirilerin dozu artmıştır. Kriz süresince yoğun bir şekilde eleştirilen hatta bazı kesimler tarafından yaşanan krizlerde temel etken olduğu düşünülen IMF, daha sonraki dönemlerde kriz tecrübesinin etkisiyle politikalarında değişikliğe gitmiştir. Tek düzen politikalarında sıyrılarak ilgili ülkenin ekonomik yapısına uygun çözüm önerileri sunulması hususunda yardım sisteminde değişiklikler yapmıştır. Ne var ki olumsuz ülke örneklerinin etkisinin hâla sürüyor olması özellikle IMF'ye yönelik olumsuz fikirlerin değişmesini zorlaştırmaktadır.

Ele alınan ülkelerin büyük bir kısmında mali disipline yönelik çok esaslı ve uzun vadeli girişimler olmadığı, var olan çalışmalarında etkin sonuçlar vermediği görülmektedir. Ardı ardına yaşanan krizlerin etkisiyle borca bağımlı hâle gelen ülkelerin, içinden çıkılması güç kısır döngüler içinde kaldıkları gözlenmiştir. Uluslararası Mali Kuruluşların yönlendirmeleri ve maddi destekleri ile atlatılmaya çalışılan bu buhranlı dönemlerde her iki kuruluştaki ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle adı bir dönem çok sık anılan ve en ağır zararı gören Arjantin, yaşanan kritik ve sorunlu dönemlerde IMF'nin yanlış yönlendirmelerin de etkisiyle ülkede yaşanan krizin boyutunun arttığı görülmektedir. Ancak her ne kadar IMF hatalı olduğunu kabul etse de, sorumluluğun tamamını tek bir noktada toplamak hatalı olacaktır. Arjantin hükümetinin de eksik ve hatalı uygulamaları, yaşanan krizin boyutunu ve etkisini artırtıcı etki oluşturduğu göz ardı edilmemelidir.

İncelediğimiz ülke uygulamalarına yönelik yapılan değerlendirmelerde genel kanı IMF'nin başarısızlıklarının yanında ülke hükümetinin başarısızlığının da ön planda tutulmasıdır. Söz konusu kuruluşların sunduğu programların değerlendirilmesi ve doğru uygulanması dikkat edilmesi gereken bir konudur. Önemli olan mali disiplinin sağlanması gerektiğidir. Bunun için de mali şeffaflığa ve

¹⁴⁰ÖZBİLEN; a.g.m., s. 1.

mali sorumluluğa yer verilmesi gerekmektedir. Aslında, ülkelerin yaşadıkları krizlerin temelinde sağlam bir ekonomik yapılanmanın sağlanamamış olması yatmaktadır. Bu da mali disiplinin mevcut olmamasının bir sonucudur. Ülke hükümetleri, ülkenin ekonomik ve sosyal gelişimini gerçekleştirmek için yatırımlarını destekleyici çalışmalarda bulunmalı ve mali disiplini bozan gelir yetersizliği sorununa çözüm oluşturmalarıdır. Ülkeler, harcamalarında ve borçlanmada belli sınırlar içinde hareket etmedikçe, yaşanan krizlerin tekrar edeceği kesindir.

Çalışmamızın son bölümünde ise, bu bölümde inceleme konusu yaptığımız ülkeler gibi ekonomik istikrarı sağlamak için uzun bir süredir uluslararası mali kuruluşlarla işbirliği yapan Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankası ile olan ilişkileri, mali disiplin açısından analiz edilerek değerlendirilmeye çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BÜTÇEDE MALİ DİSİPLİNİ GERÇEKLEŞTİRMEK İÇİN ULUSLARARASI PARA FONU VE DÜNYA BANKASI İLE BİRLİKTE YAPILAN ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Büyük bir etki alanına sahip olan ekonomik ve mali krizlerden Türkiye de yoğun olarak etkilenmiştir. IMF ve Dünya Bankası’nın desteğini alan ülkemiz, dönem dönem yaşanan ekonomik sorunlara çözümler bulmaya çalışmıştır. İki kuruluş da hem mali açıdan kaynak sağlamış hem de istikrar ve mali disipline yönelik çeşitli programlarla ülke sorunlarının çözümüne yönelik yönlendirmelerde bulunmuştur. Ancak zaman içinde bu iki kuruluşla olan ilişkinin bağımlılığa dönüştüğü fikri ortaya çıkmıştır. Kısmen doğruluğu olan bu fikrin yanında dönemin hükümetlerince yanlış ya da eksik uygulanan politikalar sonucu ise, artan borç stoku ve bütçe açıkları olmuştur. Son dönemlere bakıldığında borçlanma ve bütçe açıkları hususunda olumlu ilerleme sağlandığı, uluslararası mali kuruluşlarla ilişkilerin değiştiği görülmektedir.

Türkiye açısından ekonomini süreci, ekonomik ve politik değişiklikler gösteren dönemlerden oluşmaktadır. 1920’li yıllardan günümüze kadar üç iktisat kongresinin ekonomik hayata yön veren bir işlevi olduğunu söylemek mümkündür. İlk olarak, Birinci İktisat Kongresi’nin düzenlendiği 17 Şubat 1923 tarihinde alınan kararlar ekonomiye yön vermek adına büyük katkıları olmuştur. İkincisi 1981 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi ve üçüncüsü 1992 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi, Türkiye için iktisadi açıdan gelecek yüzyıla hazırlanmada, hedefleri belirlemede, kamu ve özel kesimin fikirlerini ortaya koymada önemli bir yere önemli sahip olmuştur.

Türkiye, 1970’li yıllara kadar olan sürede, uyguladığı iktisadi politikalar ile ekonomik kalkınmada önemli bir rolü olduğunu kabul ettiği devletin üstünlüğünü ön planda tutmuştur. Genel olarak Klasik yaklaşım yerine Keynezyen yaklaşıma ağırlık verilmesi ile devletin gerekliliği ortaya konmuştur. Ancak 1980’li yıllara doğru devletin ekonomideki müdahalesinin her alana yayılmış olması nedeniyle ekonomik sorunlar baş göstermeye başlamıştır. 1980’li yıllarda iktisadi politikalarda değişikliğe gidilmesi, özelleştirme politikaları, bütçenin küçültülmeye çalışılması gibi çeşitli

alanlardaki reformlarla devlet müdahalesinin azaltılmasına çalışılsa da istenilen sonuçlar elde edilememiştir. 1990'lı yıllardan sonra ekonomik sorunların daha da artması neticesinde ülke farklı çözüm arayışları içine girmiştir.

Türkiye, gelişme yolunda önemli mesafe almış bir ülkedir Ekonominin en büyük sorunu uzun yıllar borçlanma ve borçlanmaya bağlı olarak büyüyen bütçe açıkları olmuştur. Özellikle 1980'den sonra bozulma gösteren ekonomide iç ve dış borçların artması, merkez bankası kaynaklarından finansman sağlanmaya çalışılması ile mali disiplin bozulma göstermeye başlamıştır. Bozulan mali disipline bağlı olarak artan ekonomik ve mali sorunlar ülkeyi dönem dönem mali krizlere sokmuştur. Yaşanan bunalımlı dönemlerde gerek devletin üstlendiği rol ve uyguladığı politikalar gerekse uluslararası mali kuruluşların öngörülleri ile ülkenin bunalımlı dönemlerinden çıkmasına yönelik çalışmalarda bulunulmuştur.

Bu bölümde, Türkiye'deki mali disiplin anlayışı ve mali disiplini bozan bütçe açıkları ile bütçe açıklarının nedenleri üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Ülkenin tüm dünyada etkisini gösteren krizlerden nasıl etkilendiği incelenerek, bu süreçte mali disipline yönelik olarak Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile yürütülen çalışmalar analiz edilecektir.

I. TÜRKİYE’DE BÜTÇEDE MALİ DİSİPLİNSİZLİK SORUNU

1960’lı yıllarda mali disiplin kavramı dünya ülkelerinin birçoğunda gündeme gelmeye başlamış ancak ülkemizde 12 Eylül 1980 askeri yönetiminin olduğu dönemde belirgin bir hal almıştır. O dönemde, bütçe açıklarının aşırı artışına bağlı olarak, askeri baskılarla düzen sağlanmaya çalışılmış ve 1984 yılında bütçe fazlası oluşturulmuştur. Mali disiplinin sağlanmasına rağmen bu süreç fazla uzun olmamıştır. Artan harcamalara ve yetersiz gelire bağlı olarak bir süre sonra mali disiplinsizlik kendini göstermiştir.

Türkiye’de kamu maliyesinde disiplinin bozulması esas itibariyle 1980 sonrası uygulanan mali politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1980 sonrası dönemde gerek vergi yükü gerekse vergi gelirleri esnekliklerinin düşük kalması karşısında kamu harcamalarının önlenemeyen yükselişinin frenlenememesi sorunların büyümesinin en önemli nedenleri olarak görülmektedir¹⁴¹. 1980 sonrası alınan istikrar programları çerçevesinde uygulamaya konulan arz yönlü yaklaşımın, ekonomik kalkınmanın hızlandırılması ve vergi gelirinin arttırılması gibi olumlu etkilerinin yanında, vergi gelirlerinin fiyat artışına ayak uyduramamasına bağlı olarak bütçe açıklarının büyümesi gibi olumsuz etkileri olmuştur¹⁴². Sonuçta aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi, bütçe harcamaları karşısında vergi gelirleri yetersiz kalmış bu durum da bütçe açıklarını yükseltmiştir.

Tablo 25’de, vergi gelirlerinin ve harcamalarının 1999-2005 yılları arasında GSMH’ ya oranları verilmiştir. 1999-2005 yılları arasında gelirlerin harcamaları karşılama oranı oldukça düşük kalmıştır.

Tablo-43: Konsolide Bütçede Vergi Gelirleri ve Harcamalar

	GSMH' ye Oranı (%)							
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Gelirler	24.2	26.6	29.2	27.5	28.1	25.8	27.7	35.2
Vergi Gelirleri	18.9	21.1	22.5	21.7	23.6	21.0	22.0	28.3
Diğer Gelirler	5.3	5.5	6.7	5.8	4.5	4.8	5.7	7.0
Harcamalar	35.9	37.2	45.7	42.1	39.4	32.9	29.7	36.0
Faiz Hariç Harcama	22.2	20.9	22.4	23.2	22.9	19.7	20.3	26.6

¹⁴¹Mustafa SAKAL; “Türkiye’de Mali Disiplinsizliğin...”, a.g.e., s. 176.

¹⁴²Oğuz OYAN- Ali Rıza AYDIN; **Türkiye’de Maliye ve Fon Politikaları: Alternatif Yönelişler**, Adım Yayıncılık, Ankara, 1991, s. 8.

Faiz Harcamaları	13,7	16,3	23,3	18,9	16,4	13,2	9,4	9,4
Bütçe Dengesi	-11,7	-10,6	-16,5	-14,6	-11,3	-7,1	-2,0	-0,8
Faiz Dışı Denge	2,0	5,7	6,8	4,3	5,2	6,1	7,4	8,6

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/VI-KamuMaliyesi/VI_1_1.xls, Erişim: 10.04.2007.

Tablo 25’de, vergi gelirlerinin ve harcamalarının 1999-2005 yılları arasında GSMH’ ya oranları verilmiştir. 1999-2005 yılları arasında gelirlerin harcamaları karşılama oranı oldukça düşük kalmıştır.

Türkiye’de mali disiplinsizliğe yol açan vergi gelirleri ve kamu harcamaları ilişkisinin dışında bu ilişkiyle paralel başka nedenler de bulunmaktadır. Kamu harcamalarının finansmanı açısından gelirlerin yetersiz kalmasına bağlı oluşan bütçe açıkları, zamanla mali krizlere yol açmakta, bunun devamında borçlanma sürecine girilmektedir. Bu kısır döngü içinde ülke ekonomisi bunalımlı dönemlere girmektedir.

A. Türkiye’de Kamu Harcamaların Gelişimi

Kamu harcaması dar anlamda, devletin yaptığı harcamalar toplamının parasal olarak değerlendirilmesini ifade etmektedir¹⁴³. Geniş anlamda kamu harcaması, devlet ve mahalli idarelerce yapılan bütçe ödemelerinin yanı sıra iktisadi devlet teşebbüslerinin harcamalarını, sosyal güvenlik kurumlarının ödemelerini, vergi muaflik ve istisnalarını da kapsamaktadır.

Türkiye’de kamu harcamalarının seyri 1920’li yıllardan bu yana genel anlamda artış göstermiş ve bu artışa bağlı çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. 1920-1950 yılları arasında, Türkiye İktisat Kongresi’nde alınan kararlar çerçevesinde, artan kamu harcamalarına yönelik olarak, ekonomik yapı yeniden şekillendirilmiş ve bu doğrultuda devlet harcamalarında sürekli bir artış yaşanmasına rağmen hükümetler bu harcamaları normal gelirlerle karşılayarak bütçenin denkliliğini sağlamaya büyük özen göstermişlerdir.

1950-1980 yılları arasındaki dönemde, Türkiye’de çok partili hayata geçiş ile birlikte siyasal iktidarın değişmesi ve o dönemde çok yaygın olan Keynesyen

¹⁴³ Emrah FERHATOĞLU; Bir Kamu Harcaması Türü Olarak Vergi Harcaması ve Türk Kurumlar Vergisi Açısından Değerlendirilmesi, **Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, s. 78.

politikaların benimsenmesi sonucu ekonomik büyüme stratejisi temel hedef olarak kabul edilmiştir. 1973 yılı sonunda yaşanan petrol fiyatlarındaki aşırı artışın ekonomi üzerinde yarattığı etkiler döviz rezervlerinin kullanılması ve kısa vadeli borçlanmaya gidilmesi suretiyle giderilmeye çalışılmıştır.

1980 sonrası dönemden sonra; yüksek enflasyon, yüksek faiz oranları, personel rejimi ve personel sayısındaki artışlar, KİT'lerin finansmanı ve açıkları, tarımsal destekleme alımları, sosyal güvenlik kurumlarının açıkları konsolide bütçeden yerel yönetimlere ayrılan paylar, savunma ve güvenlik harcamalarındaki artışlar, özelleştirme faaliyetleri, tahkim kanunlarının getirdiği yük, bütçe dışı fon, döner sermaye, vakıf ve dernek uygulamalarındaki yanlışlıklar, hazine tarafından verilen garantilerin negatif sonuçları, özel tertip devlet tahvillerinin yansıyan faizleri ve seçim ekonomisinin olumsuz etkileri gibi etkenler nedeniyle, kamu harcamaları artma eğilimi göstermiştir.

Harcamalardaki bu yoğun artış, bir süre sonra bütçe açıklarına dönüşmüştür. Söz konusu açıklar ise, ağır borç yükünün oluşumu, dış borçlar ve kamunun dış borç stokundaki kontrolsüz artış, aşırı iç borçlanma ihtiyacı, özel sektör dış borçlanmasındaki artış, yatırımların kısılması gibi sonuçları beraberinde getirmiştir.

Aşağıda verilen iki tabloda, 1975-2004 yılları arasını kapsayan konsolide bütçe gelir ve harcamalarının GSMH' ya olan değerleri verilmiştir. Bu yıllar arasında, gelirlerin harcamaları karşılamadığı açık bir şekilde görülmektedir. Yaklaşık 30 yıllık süreçte devamlı surette nakit açığı yaşanmış ve her geçen yıl bu açık artmıştır.

Tablo-44: Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSMH' ya Oranı (1975-1981) (%)

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
HARCAMALAR	16.33	17.72	21.19	20.35	20.75	20.33	18.89
Cari	8.44	8.34	9.36	9.25	9.15	9.33	7.95
-Personel	6.20	6.56	7.37	7.18	7.41	6.44	4.96
-Diğer Cari	2.24	1.78	1.99	2.07	1.74	2.89	2.99
Yatırım	3.24	3.91	4.84	4.15	3.41	3.50	3.82
Transfer	4.65	5.47	6.99	6.96	8.19	7.50	7.12
-Faiz Ödemeleri	0.49	0.45	0.48	0.46	0.62	0.59	0.94
İç Faiz Ödemeleri	0.35	0.31	0.32	0.30	0.45	0.42	0.51
Dış Faiz Ödemeleri	0.14	0.14	0.15	0.15	0.17	0.17	0.43
-KİT'lere Transfer	1.62	1.60	1.92	1.59	3.72	3.82	2.39
-Vergi İadeleri	0.25	0.36	0.28	0.21	0.11	0.10	0.40

-Sosyal Güvenlik	0.13	0.44	0.64	0.98	0.71	0.84	0.70
-Diğer Transferler	2.16	2.63	3.66	3.71	3.02	2.15	2.70
GELİRLER	15.55	16.53	16.90	18.82	17.60	17.20	17.35
Genel Bütçe	15.25	16.21	16.56	18.51	17.39	17.00	17.20
-Vergi Gelirleri	13.75	14.64	15.18	14.97	14.10	14.14	14.84
Gelir Üzerinden Al.V.	6.30	6.83	7.91	8.47	8.10	8.75	9.30
Servet Üzerinden Al.V.	0.13	0.12	0.16	0.13	0.10	0.13	0.27
Mal ve Hiz.Üz.Al.V.	4.44	4.64	4.28	3.77	3.56	3.88	3.85
Dış Ticaret Vergileri	2.88	3.05	2.82	2.59	2.34	1.38	1.42
-Vergi Dışı Normal Gel.	1.49	1.33	1.38	3.54	3.21	2.66	1.78
-Özel Gelir ve Fonlar	0.00	0.25	0.00	0.00	0.08	0.20	0.59
Katma Bütçe	0.31	0.32	0.34	0.31	0.21	0.20	0.15
GELİR GİDER FARKI	-0.78	-1.19	-4.29	-1.53	-3.15	-3.13	-1.54
Emanet ve Avans.Net Değişme	-0.77	-0.51	0.97	-0.52	1.46	0.29	1.08
NAKİT AÇIĞI	-1.55	-1.70	-3.33	-2.05	-1.68	-2.84	-0.46

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-01/5.zip>, 5. Bölüm, Erişim: 22.01.2007.

Tablo 45’de ve Tablo 46’da, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, 1973’de yaşanan petrol şokları sonrasında artan kamu harcamaları gözlenebilmektedir. Gelirlerin yapılan harcamalar karşısında yetersiz kalması sonucunda bütçe açık vermeye başlamıştır.

Tablo-45: Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSMH' ya Oranı (1982-1989)

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
HARCAMALAR	15.09	18.75	1.07	15.03	15.95	16.92	16.26	16.52
Cari	6.79	7.67	6.72	5.93	5.96	6.47	6.09	7.73
-Personel	4.17	4.81	4.04	3.61	3.60	4.41	4.24	5.96
-Diğer Cari	2.62	2.86	2.68	2.32	2.37	2.06	1.85	1.77
Yatırım	3.14	3.39	3.12	2.91	3.17	2.64	2.10	1.68
Transfer	5.17	7.69	7.23	6.19	6.82	7.82	8.07	7.11
-Faiz Ödemeleri	0.82	1.52	1.99	1.91	2.60	3.02	3.85	3.59
İç Faiz Ödemeleri	0.32	0.57	0.80	0.70	1.27	1.68	2.45	2.22
Dış Faiz Ödemeleri	0.50	0.94	1.19	1.21	1.33	1.34	1.41	1.36
-KİT'lere Transfer	2.12	2.19	1.27	0.51	0.27	0.64	0.78	0.53
-Vergi İadeleri	0.00	1.34	1.72	2.05	2.18	2.20	1.63	1.25
-Sosyal Güvenlik	0.64	0.82	0.56	0.59	0.56	0.56	0.58	0.61
-Diğer Transferler	1.59	1.82	1.69	1.12	1.21	1.39	1.22	1.14
GELİRLER	13.61	16.51	12.66	12.77	13.20	13.45	13.17	13.19
Genel Bütçe	13.44	16.29	12.37	12.48	12.95	13.19	12.95	13.00
-Vergi Gelirleri	12.30	13.88	10.70	10.83	11.67	12.06	11.02	11.09

Gelir Üz. Al.Ver.	7.58	7.97	6.05	5.01	5.96	5.90	5.36	5.85
Servet Üz. Al. Ver.	0.20	0.28	0.19	0.15	0.10	0.09	0.11	0.08
Malve Hiz.Üz.Al.V.	3.14	3.81	2.76	3.56	3.66	3.71	3.48	3.32
Dış Ticaret Vergisi	1.37	1.83	1.70	2.11	1.94	2.37	2.07	1.84
-Vergi Dışı Normal Gel.	1.14	2.27	1.33	1.29	1.12	1.09	0.95	1.06
-Özel Gelir ve Fonlar	0.00	0.13	0.35	0.35	0.16	0.03	0.99	0.85
Katma Bütçe	0.18	0.22	0.28	0.29	0.24	0.26	0.22	0.19
GELİR GİDER FARKI	-1.48	-2.24	-4.42	-2.26	-2.76	-3.48	-3.09	-3.33
Emanet ve Avans.Net Değişme	-0.08	0.94	-0.21	-0.33	-0.38	0.04	-0.06	-0.28
NAKİT AÇIĞI	-1.56	-1.30	-4.63	-2.59	-3.14	-3.43	-3.15	-3.61

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-01/5.zip>, Bölüm 5, Erişim: 22.01.2007.

Aynı durumu 1990-2003 arası yılları kapsayan tabloda da görmek mümkündür. Özellikle 1980 sonrası daha fazla artış gösteren kamu harcamalarına ve diğer unsurlara bağlı olarak, bütçe açığı hızlı bir yükseliş göstermiştir.

Tablo-46: Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSMH' ya Oranı (1990-1996)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
HARCAMALAR	16.92	20.53	20.08	24.29	23.08	21.78	26.31
Cari	8.93	10.38	11.28	11.09	9.49	8.20	8.56
-Personel	7.19	8.63	9.45	9.32	7.60	6.40	6.50
-Diğer Cari	1.74	1.75	1.83	1.77	1.89	1.80	2.06
Yatırım (*)	1.72	1.85	1.72	1.83	1.30	1.17	1.59
Transfer	6.27	8.31	7.09	11.38	12.30	12.41	16.15
-Faiz Ödemeleri	3.52	3.79	3.65	5.83	7.67	7.33	10.00
İç Faiz Ödemeleri	2.42	2.67	2.77	4.63	6.00	6.05	8.87
Dış Faiz Ödemeleri	1.10	1.12	0.88	1.20	1.67	1.28	1.12
-KİT'lere Transfer	0.32	1.92	0.74	1.29	0.54	0.58	0.34
-Vergi İadeleri	0.90	1.02	0.98	1.06	0.80	0.81	0.70
-Sosyal Güvenlik	0.31	0.25	0.36	0.69	1.01	1.38	2.24
-Diğer Transferler	1.23	1.32	1.36	2.50	2.27	2.31	2.88
GELİRLER	13.91	15.25	15.79	17.59	19.16	17.75	18.04
Genel Bütçe	13.74	15.10	15.66	17.43	19.03	17.59	17.87
-Vergi Gelirleri	11.43	12.40	12.83	13.23	15.12	13.80	14.98
Gelir Üzerinden Al.V.	5.85	6.37	6.35	6.30	7.15	5.75	5.77
Servet Üzerinden Al.V.	0.10	0.11	0.11	0.13	0.15	0.11	0.12
Mal ve Hiz.Üz.Al.V.	3.45	3.89	4.29	4.49	5.51	5.46	6.50
Dış Ticaret Vergileri	2.03	2.03	2.07	2.31	2.31	2.48	2.58
-Vergi Dışı Normal Gel.	1.07	0.62	0.69	0.88	1.24	1.10	1.07
-Özel Gelir ve Fonlar	1.24	2.09	2.14	3.31	2.67	2.69	1.82
Katma Bütçe	0.17	0.15	0.13	0.17	0.13	0.16	0.17

GELİR GİDER FARKI	-3.01	-5.28	-4.30	-6.70	-3.91	-4.03	-8.27
Emanet ve Avans.Net Değişme	-0.10	0.01	-1.09	0.39	0.01	0.28	-0.20
NAKİT AÇIĞI	-3.11	-5.27	-5.39	-6.31	-3.91	-3.75	-8.46

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-01/5.zip>, Bölüm 5, Erişim: 22.01.2007.

Aynı durumu 1990-2003 arası yılları kapsayan tabloda da görmek mümkündür. Özellikle 1980 sonrası daha fazla artış gösteren kamu harcamalarına ve diğer unsurlara bağlı olarak, bütçe açığı hızlı bir yükseliş göstermiştir.

Tablo-47: Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSMH' ya Oranı (1997-2003)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
HARCAMALAR	27.19	29.15	35.89	37.40	46.00	42.87	39.50
Cari	9.46	9.67	11.70	10.82	11.56	11.18	10.80
-Personel	7.05	7.23	8.83	7.95	8.62	8.44	8.43
-Diğer Cari	2.40	2.43	2.87	2.88	2.94	2.74	2.37
Yatırım (*)	2.01	1.87	2.00	2.20	2.72	3.08	1.82
Transfer	15.72	17.61	22.18	24.37	31.72	28.60	26.88
-Faiz Ödemeleri	7.75	11.54	13.69	16.27	23.27	18.97	16.55
İç Faiz Ödemeleri	6.73	10.52	12.55	14.96	21.25	17.12	14.84
Dış Faiz Ödemeleri	1.02	1.02	1.14	1.31	2.02	1.85	1.71
-KİT'lere Transfer	0.42	0.30	0.53	0.71	0.63	0.79	0.53
-Vergi İadeleri	0.85	1.01	1.48	1.30	1.65	2.07	2.41
-Sosyal Güvenlik	2.59	2.62	3.51	2.64	2.90	4.10	4.52
-Diğer Transferler	4.12	2.15	2.96	3.45	3.27	2.67	2.87
GELİRLER	19.56	21.87	24.03	30.45	29.09	27.62	28.09
Genel Bütçe	19.38	21.65	23.78	30.21	28.74	27.26	27.88
-Vergi Gelirleri	16.14	17.24	18.91	25.08	22.52	21.81	24.31
Gelir Üzerinden Al.V.	6.45	7.90	8.35	12.34	8.87	7.07	7.30
Servet Üzerinden Al.V.	0.12	0.14	0.23	0.28	0.25	0.27	0.53
Mal ve Hiz.Üz.Al.V.	6.76	6.74	7.80	9.05	10.26	10.99	12.90
Dış Ticaret Vergileri	2.81	2.46	2.53	3.42	3.15	3.47	3.59
-Vergi Dışı Normal Gel.	1.38	2.28	2.41	2.78	4.20	3.98	2.82
-Özel Gelir ve Fonlar	1.86	2.13	2.46	2.35	2.02	1.48	0.75
Katma Bütçe	0.18	0.22	0.25	0.24	0.35	0.36	0.20
GELİR GİDER FARKI	-7.63	-7.28	-11.86	-10.93	-16.91	-15.25	-11.42
Emanet ve Avans.Net Değişme	0.07	-0.21	-0.07	0.08	-2.01	1.72	0.00
NAKİT AÇIĞI	-7.56	-7.49	-11.90	-10.85	-18.92	-13.53	-11.42

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-01/5.zip>, Bölüm 5, Erişim: 22.01.2007.

Genel olarak bakıldığında; ülkemizde, Cumhuriyetin kuruluşundan 1950'li yıllara kadar geçen sürede “denk bütçe” ilkesi uygulanmış ve büyük ölçüde başarılı

olmuştur. Ancak 1950’li dönemlerden günümüze kadar geçen süre içinde, gerek yanlış programların seçilmesi, gerek seçilen programın gereği gibi uygulama alanı bulamaması, gerek politik ve siyasi etkiler nedenleriyle, harcama ve borçlanma arasında yakın bir ilişki kurulmaya başlanmıştır. Kamu harcamalarının aşırı artması sonucunda finansman ihtiyacı doğmaya bağlamıştır. Çeşitli politik çıkarlara bağlı olarak vergi geliri ile kaynak sağlanmasının yetersiz kalması nedeniyle emisyon ya da borçlanma, kaynak sağlanması açısından çözüm yolu olarak görülmüştür.

B. Türkiye’de Mali Krizler ve Bütçe Açıkları

Cumhuriyet tarihimize ekonomik açıdan genel bir biçimde bakılacak olursa, geçmişte Türkiye Ekonomisinin az sermaye birikimli, devletin ekonomik kararlarda ve kaynakların tahsisinde egemen olduğu bir yapıdan sermaye birikiminin arttığı ve özel sektörün, ekonominin itici gücü olduğu bir yapıya doğru, özellikle son 20 yıllık dönemde, hızlı bir değişim geçirdiği görülmektedir. Bu değişiklik 1980 yılında uygulamaya konulan liberal ekonomik politikalar ile başlamıştır¹⁴⁴. Enflasyonu makul düzeylere çekme ve ekonomiyi sürdürülebilir bir yapıya kavuşturma girişimlerinde ilk adım olan 24 Ocak 1980 kararları ile aslında ekonominin liberalleştirilmesi ve ihracata dönük büyüme politikası hedef olarak benimsenmiştir. Yüksek GSMH, düşük enflasyon ve nispi olarak serbestleştirilmiş dış ticaret ve mali sistem açısından bakıldığında, kısa bir süre için 24 Ocak programının amaçlarına ulaştığı düşünülmüşse de kalıcı olmamıştır.

1980’lerin sonlarında kamu sektörü borçlanma ihtiyacını azaltmak amacıyla çeşitli yöntemlerle hızla sonuca varmak istenmiştir. Enflasyonu azaltmayı hedefleyen bu politika, düşük döviz kurları (aşırı değerli TL) ve yüksek faiz oranları yoluyla kısa vadeli sermaye girişini teşvik etmiştir. Özellikle, sermaye hesabının liberalize edildiği 1989’dan sonra daraltıcı para politikası ve ulusal paranın aşırı değerlendirilmesi yönünde bir politika sıkı bir şekilde uygulanmıştır. Bununla birlikte, mali politika ve enflasyona ilişkin önlemler gerektiği şekilde alınmamıştır. Bunun sonucu olarak mali politika ve dış açığın sürdürülemez mahiyeti dolayısıyla 1994 krizi yaşanmıştır.

¹⁴⁴T.C Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı; “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nda Temel Yapısal Reform Konuları”, (20.12.2005), http://www.hazine.gov.tr/genel_degerlendirme.htm. Erişim: 28.09.2006.

İzleyen iki yıl boyunca enflasyonu azaltma ve ekonomiyi istikrara kavuşturma konusunda hiçbir ciddi girişim yapılmamıştır¹⁴⁵.

1997'deki Asya krizi, 1998'deki Rusya krizi ve ardından 1999'daki genel seçimler nedeniyle, kamu sektörü mali dengesi bozulmuştur. Mali dengenin bozulmasına yol açan olayların ardından 1998 programı yeniden ele alınmış ve hedefler belirlenmiştir. Buna göre, enflasyonu % 60-70'lik rakamlardan 2002 yılı itibariyle tek haneli rakamlara çekmek hedeflenmiştir. 1999 yılının sonlarına doğru IMF desteğiyle bu program hız kazanmıştır. Türkiye 2000 krizini IMF'den önemli bir miktarda fon sağlayarak atlattır. Kısa süreli yaşanan bu ekonomik kriz mali sistemin çok zayıf olduğunu göstermeye yetmiştir. Ne var ki, finansal piyasadaki riskler ve ekonominin krize karşı duyarlılığındaki artışa engel olunamaması 2001 yılının Şubat ayında yeni bir krize yol açmıştır.

Türkiye Ekonomisinin 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında yaşadığı şiddetli finansal krize yol açan nedenlerin başında şu dört etkinin yer aldığı ileri sürülmektedir¹⁴⁶:

- İzlenilen döviz kuru politikasının inandırıcı bir atmosferde uygulamaya konulamaması,
- Etkin denetimi yapılmayan bankacılık kesiminin ekonomik olmayan davranışları,
- 2000 yılında uygulamaya konulan dezenflasyon programının sağlam bir zemine oturmuyışı,
- 1990'lı yıllarda dış ödemeler dengesinde giderek artan öneme sahip olan kısa vadeli sermaye hareketlerinin istikrarsız bir zemin oluşturması.

2000 ve 2001 krizlerinin ardından makro ekonomik hedeflere ulaşmak ve ekonomiyi istikrara kavuşturmak için çeşitli harcama tedbirleri alınmıştır. Bu doğrultuda, kamu harcamalarını disipline etmek, faiz dışı harcamalardaki nominal artışın, GSMH'nin nominal artışının altında tutulmasını sağlamak, KİT'lerle ilgili

¹⁴⁵ AZGÜN; a.g.m., <http://www.e-akademi.org>, Erişim: 12.09.2006.

¹⁴⁶ Aslan EREN- Bora SÜSLÜ; "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiyede Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi", <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/krz.rtf>, Erişim: 27.09.2006.

düzenlemelere yer vermek, yatırım programına yeni proje alımını kısıtlamak gibi çeşitli önlemlere yer verilmiştir.

2000 yılı boyunca uygulanan “döviz kuru çapasına dayalı enflasyonu düşürme” programının arka arkaya yaşanan iki krizle çökmesinin ardından, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” adını taşıyan yeni bir programla, kamu kesimi iç borç yapısının kontrol altına alınması, ekonomiye dış destek ihtiyacı duyulmaksızın sağlıklı bir yapının oluşturulması hedeflerine yönelik olarak, piyasaların yeniden yapılandırılmasına odaklı çalışmalara yer verilmiştir.

Yeni programın temel amacı kur rejiminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve eşanlı olarak bu duruma bir daha geri dönülmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmaktır¹⁴⁷.

2004 yılında, konsolide bütçe kapsamındaki kuruluşların tamamında yeni bütçe sınıflandırılmasına geçilmiştir. Analitik Bütçe Sınıflandırma Tekniği (ABS) olarak adlandırılan yeni sistem, kamu harcamalarında verimliliği, etkinliği, artan denetimi, mali saydamlığı amaçlamıştır. 2005 yılı için hedeflenen programın devamlılığı ve enflasyonun daha aşağı çekilmesine yönelik çalışmaların sürdürülmesi şeklinde kendini göstermiştir. Türkiye, dünya ekonomisinde 2005'te İsveç ve İsviçre'yi geçerek 362.5 milyar dolarlık GSYİH' sı ile dünyanın en büyük 19'uncu ekonomisi olmuştur¹⁴⁸.

2005 yılındaki gelişmenin devamını öngören 2006 yılı bütçesinden beklentiler şu yönde olmuştur¹⁴⁹:

- Toplam kamu harcamalarının % 8, gelirin ise % 10 civarında artması beklenmektedir. Bu da uzun vadede dengenin hedeflendiğini göstermektedir.

¹⁴⁷T.C. Merkez Bankası, “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf, s. 12, Erişim: 27.09.2006.

¹⁴⁸ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=198719&tarih=15/09/2006>, Erişim: 27.09. 2006.

¹⁴⁹Hurşit GÜNEŞ, “2006 Bütçesi Ne Getiriyor?”, 08.Kasım.2005, <http://www.milliyet.com.tr/2005/11/08/yazar/gunes.html>. Erişim: 23.09.2006.

- 2005 yılında gelirlerin % 18, giderlerin de % 3 kadar artması beklenmektedir. Bu durum daha çok faizlerdeki düşüş ve borçlanma vadesinin uzamasıyla elde edilen bir avantaj olmaktadır. Oysa gerçek mali disiplin, faiz dışı giderlerin kısılması ve bir biçimde (mümkünse doğrudan) vergi gelirlerinin azaltılmasıyla söz konusudur. Bu yıl bütçe gelirleri özellikle ithalattan alınan vergilerle gelişmiştir. Ancak 2006 yılında böylesi bir gelişme beklenmemektedir..
- Faiz dışı harcamalar 2005 yılında % 17 artmışken, 2006 yılında % 12 artması hedeflenmektedir. Buradan da ciddi bir mali disiplin öngörüldüğü anlaşılmaktadır.

2006 yılının son aylarında bütçeden beklentilerin ne kadarının gerçekleştiği ve 2006 yılı Türkiye Ekonomisi'nin son durumu konusunda genel kanı, gelişme ve iyileşme olduğudur. Dönemin Merkez Bankası Başkanı Süreyya Serdengeçti yaptığı konuşmada Türkiye'de son 4.5 yıldır pozitif büyüme yaşandığına işaret ederek, 1953 yılından bu yana, bu kadar kesintisiz ve pozitif büyüme dönemi olmadığını, Türkiye'de son 5 yılda büyük mesafe alındığını, ama yeterli görülmediğini, başarının ölçütünün, sürdürülebilir büyüme ortamına geçilmesi ile anlaşılabileceğini belirtmiştir¹⁵⁰.

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda bütçe, belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belge olarak tanımlanmıştır. Bütçe açığı ise kısaca kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olması durumudur. Çeşitli kuruluşlara ait bütçelerdeki denge, kamu kesimi dengesini vermektedir. Oluşan kamu kesimi dengesinin açık vermesi halinde bütçe açığı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye 1963 yılından itibaren planlı kalkınma dönemine girilmesiyle 1970'li yıllar kalkınma planlarının uygulandığı yıllar olmuştur. 1973 yılından itibaren bütçe uygulamalarında önemli bir değişiklik yapılarak program bütçe uygulamasına geçilmiştir. Yıllar itibariyle en fazla değişim 1971, 1977 ve 1979 yıllarında yaşanmıştır. Bütçe açıklarının GSMH' ye oranı dönemin en yüksek seviyesine (%)

¹⁵⁰ <http://www.netbul.com/ekofinans/ekofinansdisp.asp?id=276888>, Erişim: 27.09.2006.

4.62) 1977 yılında ulaşmıştır. 1984 yılında Bütçe açığının GSMH' ye oranı % 4.42'ye yükselmiştir. Bu dönemde iç ve dış borçlardaki aşırı büyüme faiz ödemelerinin bütçeye yük olmasına neden olmuştur. Bütçe açıklarının GSMH' ye oranı, kamu harcamalarındaki artışa bağlı olarak yükselme göstermiştir. 24 Ocak Kararları doğrultusunda, 1983- 1990 yılları arasında bütçe açıklarının finansmanında Merkez Bankası'nın rolü azaltılarak, önemli ölçüde kamu ve özel bankalara borçlanılarak bankalara yüksek faiz ödemeleri gerçekleşmiştir¹⁵¹. Aşağıdaki tablolarda 1980- 1999 yılları arasındaki bütçe dengesi verileri verilmiştir.

Tablo-48: Konsolide Bütçe Dengesi (milyar TL)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
Toplam Gelirler	912	1.393	1.445	2.300	2.805	4.613	7.154	10.445
Toplam Harcamalar	1.079	1.516	1.602	2.612	3.784	5.399	8.561	13.043
Bütçe Dengesi	(167)	(123)	(157)	(312)	(979)	(786)	(1.407)	(2.598)
Nakit Dengesi	(152)	(36)	(166)	(182)	(1.026)	(903)	(1.604)	(2.566)
Finansman	152	36	166	182	1.026	903	1.604	2.566
Dış Borçlanma, Net	18	25	(12)	(89)	333	(227)	(6)	(266)
İç Borçlanma, Net	27	34	85	71	421	730	1.145	1.809
Faiz Dışı Denge	(136)	(48)	(70)	(101)	(538)	(112)	(76)	(333)

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/2-1A.xls>, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tabloda, 1980- 1987 yılları arası verilerde harcamalar ile gelirler arasındaki açık göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra, faiz dışı dengede 1984 yılında belirgin bir artış görülmektedir.

Tablo-49: Konsolide Bütçe Dengesi (milyar TL)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Toplam Gelirler	17.587	31.369	55.239	96.747	174.224	351.392
Toplam Harcamalar	21.447	38.871	68.527	130.263	221.658	485.249
Bütçe Dengesi	(3.860)	(7.502)	(13.288)	(33.516)	(47.434)	(133.857)
Nakit Dengesi	(3.941)	(8.141)	(13.688)	(33.426)	(59.439)	(126.103)
Finansman	3.941	8.141	13.688	33.426	59.439	126.103
Dış Borçlanma, Net	176	(404)	41	1.921	4.038	21.062

¹⁵¹Ferit YÜZER; "Türkiye'de Bütçe Açıkları (1970-2005)", http://www.akademiktisat.net/makaleler/tr_butce_aciklari_fyuzer.htm, Erişim: 22.01.2007.

İç Borçlanma, Net	2.822	6.977	9.874	15.068	39.386	52.376
Faiz Dışı Denge	1.118	757	678	(9.443)	(7.136)	(17.387)

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/2-1A.xls>, Erişim: 10.04.2007.

1988- 1993 yılları arasındaki bütçe dengesini veren tabloya bakıldığında, 1990 yılında net dış borçlanmanın bir önceki yıla oranla ciddi bir azalma gösterdiği görülmektedir. Yanı sıra, gelirler ile giderler arasındaki fark her geçen yıl artmaktadır.

Tablo-50: Konsolide Bütçe Dengesi (milyar TL)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Toplam Gelirler	745.116	1.394.023	2.702.034	5.750.096	11.887.552	18.933.065
Toplam Harcamalar	897.296	1.710.645	3.940.162	7.990.748	15.585.376	28.084.685
Bütçe Dengesi	(152.180)	(316.622)	(1.238.128)	(2.240.652)	(3.697.824)	(9.151.620)
Nakit Dengesi	(151.925)	(294.495)	(1.267.734)	(2.220.430)	(3.809.490)	(9.124.393)
Finansman	151.925	294.495	1.267.734	2.220.430	3.809.490	9.124.393
Dış Borçlanma, Net	(67.174)	(79.560)	(134.410)	(447.085)	(1.035.567)	459.693
İç Borçlanma, Net	173.878	282.875	1.066.229	2.505.517	4.590.178	9.740.450
Faiz Dışı Denge	146.105	259.493	259.273	37.265	2.478.771	1.569.220

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/2-1A.xls>, Erişim: 10.04.2007.

Yukarıdaki tablodan da görüldü gibi, 1993 yılına göre gelir ve harcama kalemlerinde artışlar görülmektedir. Ancak hâlen bütçe açığı yaşanmaktadır. Özellikle 1994- 1999 yılları arasında iç borçlanmada, açıkların finansmanı için iç borçlanmaya ağırlık verilmiş olmasından kaynaklanan ciddi artışlar görülmektedir. Aşağıdaki tabloda 2000- 2003 yılları arasını kapsayan veriler yer almaktadır. Ekonomik krizin yaşandığı bu yıllarda, dış borçlanma, 2002 yılında ciddi bir artış gösterirken, 2003 yılında bir önceki yıla oranla düşük kalmıştır. İç borçlanmada ise, 2003 yılında bir önceki yılın yaklaşık 2,5 katı oranında artış görülmektedir. Bunun nedeni yine tablodan görüldüğü gibi, harcamalar ile gelirler arasındaki farkın büyük olmasıdır.

Tablo-51: Konsolide Bütçe Dengesi (milyar TL)

	2000	2001	2002	2003
Gelirler	33.756.437	51.812.542	76.400.450	100.238.122
Harcamalar	46.602.626	80.379.004	115.485.633	140.053.981
Bütçe Dengesi	(12.846.189)	(28.566.462)	(39.085.183)	(39.815.859)
Nakit Dengesi	(12.751.571)	(32.116.854)	(34.387.603)	(41.902.250)
Finansman	12.751.571	32.116.854	34.387.602	41.902.250
Dış Borçlanma	2.676.734	(4.448.179)	16.570.479	2.684.308
İç Borçlanma	9.350.855	23.542.321	17.474.459	42.884.258
Faiz Dışı Denge	7.593.673	12.498.147	12.785.475	18.793.304

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/2-1A.xls>, Erişim: 10.04.2007.

1980 yılından günümüze kadar geçen sürede ve özellikle 1997- 2003 yılları arasında bütçe dengesizliği görülmektedir. Kriz dönemlerine denk gelen bu zaman diliminde, ekonominin büyük zarar gördüğü görülmektedir. Harcama kalemlerindeki artışlara rağmen gelir kalemlerinin yetersiz kalışı neticesinde oluşan bütçe açığı, borçlanma ile giderilmeye çalışılmıştır. Aşağıdaki tabloda, 2004- 2006 yılları arasındaki ekonomik değişimler verilmiştir.

Tablo-52: Konsolide Bütçe Dengesi ve Finansmanı (Milyon YTL)

	2004	2005	2006
Gelirler	110.721	134.819	171.309
Harcamalar	141.021	144.562	175.304
Bütçe Dengesi	-30.300	-9.743	-3.995
Nakit Dengesi	-31.624	-10.345	-5.541
Finansman	31.624	10.345	5.541
Dış Borçlanma	3.505	-1.228	-1.668
İç Borçlanma	30.712	21.318	4.461
Faiz Dışı Denge	26.188	35.936	41.951

Kaynak: Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı verilerinden hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tabloda, 2004- 2006 yılları arası gelir ve harcama arasındaki farkın geçmiş yıllara oranla azaldığı görülmektedir. Borçlanmaya olan eğilimin azaldığını gösteren rakamlarda, özellikle dış borçlanmadaki rakamsal azalış göze çarpmaktadır.

Son 6 yılın bütçe açıklarındaki değişim sürecini tablo 28 yardımıyla ele almak konuya açıklık getirecektir. Tabloda 2000- 2006 yılları arası konsolide bütçe açıkları verilmiştir.

Tablo-53: Konsolide Bütçe Açıkları (Trilyon TL)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005	2006
						HEDEF	GERÇ.	HEDEF
Bütçe Gideri	46.705	80.579	115.682	140.455	141.021	155.628	144.562	157.280
Bütçe Geliri	33.440	51.543	75.592	100.250	110.721	126.490	134.819	144.058
Bütçe Açığı	-13.265	-29.036	-40.090	-40.205	-30.300	-29.138	-9.743	-13.222
Faiz Dışı Denge	7.175	12.026	11.781	18.405	26.188	27.303	35.936	33.047
Bütçe Açığı / GSMH (%)	-10,6	-16,5	-14,6	-11,3	-7,1	-6,1	-2,0	-2,4
Faiz Dışı Denge / GSMH (%)	5,7	6,8	4,3	5,2	6,1	5,7	7,4	6,1

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr>, Erişim: 15.04.2007.

2002-2005 döneminde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın (GEGP) uygulanmasıyla bütçe açıkları azalış yönünde bir seyir izlemiştir. 2005 yılı itibarıyla bütçe açığı % 67.8 oranında azalması ve Faiz oranlarının hızla düşmesi sunucunda bütçe açığı % 2 oranında gerçekleşmiştir. 2006 bütçesinde bu oranın % 2.5 olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca çok 5018 sayılı Yasa ile getirilen çok yıllık bütçe uygulamaları sonucunda hedefler 2007'de % -2.0, 2008'de % - 0.8'dir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye Ekonomisi'nde geçmiş yıllara göre rakamsal veriler açısından gelişme gösterdiği görülmektedir. Mali disiplin anlayışını ön plana çıkaran kararlar ve yeni politikalarla değişmeyi ve sürdürülebilir bir büyüme sağlamayı hedefleyen ülkede, düşen enflasyona rağmen, halen artmakta olan borç stokuna ve artan kamu harcamalarına dayalı bu sistemde, söz konusu gelişmelerin ne kadar kalıcı olacağını ilerleyen zamanlarda görmek mümkün olacaktır. Ancak tüm bu olumsuz gelişmelerin yanında Türkiye'nin son 3 yıl içinde ekonomik anlamda ilerleme göstermiş olduğu göz ardı edilmemelidir. Aşağıdaki tabloda 2007 yılının ilk üç ayına ait verilerden söz konusu ilerlemeyi görmek mümkündür.

Tablo-54: 2007 Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri

	Ocak	Şubat	Mart
Harcamalar	18.487.861	15.313.502	15.640.534
1-Faiz Hariç Harcama	11.467.005	10.346.573	11.661.529
2-Faiz Harcamaları	7.020.856	4.966.929	3.979.005
Gelirler	12.391.874	13.236.301	20.481.266
Bütçe Dengesi	-6.095.987	-2.077.201	4.840.732
Faiz Dışı Denge	924.869	2.889.728	8.819.737

Kaynak: <http://www.maliye.gov.tr>, Erişim: 14.10.2007.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Türkiye mart ayı içinde, gelir kalemlerinde meydana gelen artışlar, bütçe fazlası oluşturmuştur. Geçmiş yıllarda pek mümkün olmayan bu durum dikkate alındığında, ülkenin ciddi anlamda ilerleme gösterdiğini ancak henüz tam anlamıyla istikrar sağlanamadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

C. Türkiye’de İç ve Dış Borçlanma

Kamu harcamaları, esas itibarıyla devletin normal gelirleriyle karşılanmalıdır. Bu kamusal bir yükün toplumu oluşturan bireyler arasında dağılımı anlamına gelmektedir. Fakat çağdaş devletler değişen fonksiyonlarıyla kamu hizmetlerini normal gelirleriyle yerine getirememektedir. Bu nedenle günümüzde devletler, devamlı artan kamu harcamalarını karşılayabilecek gelirleri sağlamak için borçlanma yoluna gitmektedir¹⁵². Devletler enflasyon dönemlerinde para stokundaki şişkinliği gidermek, depresyon dönemlerinde ise ekonomide yükselmiş olan likidite tercihini düşürmek için borçlanmakta ya da borç ödemektedir¹⁵³.

Borçlar kaynakları bakımından iç ve dış borçlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrım yapılırken dikkat edilen iki ölçüt bulunmaktadır¹⁵⁴;

▲ Alacaklının Milliyeti: Devlet borcu kendi vatandaşlarından aldığı zaman iç borç, başka ülke vatandaşlarından aldığı zaman dış borç oluşmaktadır.

▲ Borcun Sağlandığı Piyasanın Milliyeti: Borç milli piyasadan sağlanmışsa iç borç, yabancı piyasalardan sağlanmış ise dış borç niteliğinde kabul edilmektedir.

¹⁵² Aytaç EKER- Kâmil TÜĞEN; **Kamu Maliyesine Giriş**, Aklı Selim Ofset, İzmir, 1989, s. 139.

¹⁵³ Aytaç EKER- Metin MERİÇ; **Devlet Borçları (Kamu Kredis)**, 3.Baskı, İzmir, 2000, s. 27.

¹⁵⁴ Memduh YAŞA; **Devlet Borçları**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1965, s. 73.

Gelişmiş ülkeler için borçlanma nedenleri¹⁵⁵;

- ▲ Geçici bütçe açıklarının kapatılması,
- ▲ Olağanüstü giderlerin karşılanması,
- ▲ Büyük projelerin finansman ihtiyacının karşılanması şeklinde sıralanabilir.

Gelişmekte olan ülkeler, dış ticaret veya ödemeler dengesi açığı şeklinde ortaya çıkan sorunlara çözüm olarak dış borçlanmayı görmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerin dış kaynağa başvurma nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz¹⁵⁶:

▲ Sosyal sabit sermaye alanında ihtiyaç duyulan yatırımlar gerçekleştirilememiştir.

▲ Gelişmekte olan ülkelerde hedeflenen kalkınma hızına ulaşmak için gerekli olan yatırımlar, imalat sanayinin de hammadde talebini dolayısıyla ithalatı arttırmaktadır.

▲ İhracatın arttırılmasına yönelik yatırımlar teşvik edilmekte ancak bunlar sermaye ihtiyacını arttırmakla birlikte yeni teknoloji ithalini zorunlu hale getirmektedir.

Genel anlamda, dış borçlanmaya başvurulma nedenleri; olağanüstü giderlerin finansmanı, büyük reform ve yatırımların finansmanı, bütçe açıklarının finansmanı, süresi gelmiş borçların finansmanı ve özellik arz eden ihtiyaçların finansmanı şeklinde sıralanabilir¹⁵⁷.

Borçlanmaya, yeni gelişen bir ülke olan Türkiye açısından bakıldığında ülkenin yukarıda sözünü ettiğimiz benzer sebepler nedeniyle borçlanmaya başvurduğu görülmektedir. Tarihi süreç içinde özellikle bütçe açığına bağlı sorunlar yaşayan ekonominin tüm sektörlerle yaydığı olumsuz etkiden kurtulması için borçlanmaya başvurulduğu görülmüştür.

¹⁵⁵Osman PEHLİVAN, **Kamu Maliyesi**, Derya Kitabevi, Trabzon, 2001, s. 225.

¹⁵⁶Abdullah PİRİMOĞLU; **Türkiye'nin Dış Borçları İle İlgili Bir Tahlil Denemesi 1963 -1980**, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 600, İşletme Fakültesi Yayınları No: 77, Araştırma Serisi No: 54, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1982, s. 42.

¹⁵⁷İlhami SÖYLER; "Türkiye'nin Dış Borçlarının Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi" (Rasyo Analizleri), **Maliye Dergisi**, Mayıs-Ağustos 2001, Sayı: 137, s. 16.

Girilen her ekonomik kriz sonrasında, İMF yönlendirmeleri ile adına “istikrar tedbirleri” denilen pek çok ekonomik paket programlar yürürlüğe konulmuştur. Ancak, arzulanen siyasi istikrarsızlığın bir türlü sağlanamaması, ülke iç dinamizmine ve kaynaklarına yeterince yer verilememesine; dolayısı geçici düzelmeye dayalı bir politika izlenmesine yol açmış; kalıcı bir ekonomik düzelmeye sağlanamamıştır. Geline bu noktada sürekli iki haneli, bazen de üç haneli yüksek enflasyonla yaşayan bir ülke durumuna düşülmüştür. Tüm bu gelişmelere rağmen, hala geçmiş kamu mali yönetimi uygulamaları yeterince eleştirisel açıdan değerlendirilememiş, ileriye yönelik de varsayımlar yapılamamıştır¹⁵⁸. Bunun neticesinde de borçlanma kaçınılmaz bir çözüm haline gelmiştir. Ancak sorun borçlanma politikalarında

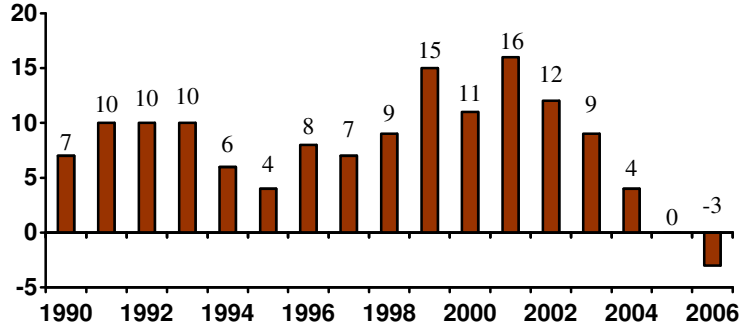
Türkiye’nin geçmişten günümüze dek uyguladığı borçlanma politikaları, ülkenin borçlanmaya olan yaklaşımını ortaya koymaktadır. Süreci, 1986 yılı öncesi ve sonrası olarak iki döneme ayırmak mümkündür. “1986 yılı öncesinde Türkiye’nin borçlanma politikaları, Hazine ve Milletlerarası İktisadi İşbirliği Genel Müdürlüğü tarafından 1050 sayılı Kanun ve her yıl çıkarılan yıllık Bütçe Kanunlarına konulan, oldukça uzun ve kapsamlı düzenlemelerle sürdürülmüştür. 1986 yılı öncesinde, kamu gelirleri, kamu harcamaları ile arada oluşacak açığın yönetimiyle ilgili “kamu nakit yönetimi” tek elden yürütülmüştür. Genel olarak bakıldığında, 1986 yılı öncesinde uygulanmış borçlanma politikaları büyük ölçüde başarılı uygulamalar olmuştur. 1986 yılından sonra borçlanma politikasına yönelik etkin bir düzenleme gerçekleşmemiş olmasına bağlı olarak, borçlanma kontrol altında tutulamamış ve ülke zamanla ağır borç yükü altında kalmıştır.¹⁵⁹” Ancak, son 5 yıl içinde yapılan düzenlemelerle, ülkenin borç yükü oldukça düşük seviyelerde seyretmeye başlamıştır. 1998-2002 yılları arasında ülkenin kamu kesimi borçlanma gereği oranlarında artışlar gerçekleşmiştir. Özellikle 1999 ve 2001 yıllarında, yaşanan krizlerin de etkisiyle ülkenin borç stokunda artış gözlenmektedir. Bunun nedeni bu dönemde ekonominin içinde bulunduğu buhrandan kurtulmak için ülkenin dış ve iç kaynaklara ağırlıklı olarak başvurması gösterilebilir.

¹⁵⁸Türkmen DERDİYOK; “1980 Sonrası Borçlanma Politikaları”, 16. Maliye Sempozyumu 28- 31 Mayıs 2001, <http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md138/INT1980SONRASI.pdf>, Erişim: 14.04.2007, s. 1.

¹⁵⁹DERDİYOK; a.g.m., s. 2.

Aşağıdaki grafikte, Türkiye'nin kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya olan oranı verilmiştir. Grafikten, borçlanmanın yıllara göre seyrini görmek mümkündür.

Grafik- 1: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSMH' ya oranı, %)

(-) İşareti fazlayı göstermektedir.

Kaynak: <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cgi-bin/famecgi>, Erişim: 14.04.2007.

Grafik 1'de, 1995- 2006 yılları arasını kapsayan kamu borçlanma gereği verilmiştir. Her geçen yıl azalma gösteren borçlanma sürecinde, 2003 yılı sonrasında azalışa geçildiği gözlenmektedir. Önceki yıllarda gerek yaşanan ekonomik krizler, gerekse kamu harcamalarındaki artış nedeniyle borçlanmaya eğilimin yüksek olduğu görülmüştür. Özellikle 2000- 2002 yılları arasında yaşanan krizin etkisiyle bu oran 2001 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Kamu kesimi borçlanma gereği verilerini rakamsal olarak aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo-55: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (bin YTL)

1990	29140	1998	5016736
1991	64110	1999	12189173
1992	116147	2000	14848809
1993	203810	2001	29030475
1994	239573	2002	35007643
1995	390029	2003	33355060
1996	1294178	2004	20367166
1997	2258005	2005	-2007294
		2006	-17293799

(-) İşareti fazlayı göstermektedir. 2006 yılından sonra Merkezi Yönetim Bütçesi tanımına geçilmiştir. Daha önceki yıllarda Konsolide Bütçe bazında sunulmaktadır.

Kaynak: <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cgi-bin/famecgi>, Erişim: 14.04.2007.

Görülüyor ki, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler için dış borçlanma kaçınılmaz bir zorunluluk halini almıştır. Türkiye'nin gelişmekte olan ülke statüsünde bulunmasına bağlı olarak borçlanmaya gitmesindeki temel neden borçlanma dışında kaynak sağlayamaması ve siyasi nedenlere bağlı olarak vergilemenin tercih edilmemesidir. Gelişmekte olan ülkelerin genel sorunlarına haiz olan Türkiye için borçlanma kaçınılmaz bir hal almıştır ve bu nedenle de tarih boyunca sayısız olarak bu yola başvurmuştur.

1. Türkiye’de İç Borçlanma Süreci ve Gelişimi

Cumhuriyetin ilân edilmesinden önceki dönemlerde, Osmanlı Devleti sadece bir defa iç borçlanma yoluna gitmiştir. İç borçlanmadaki ilk örnek, 1788’de Cezayirli Hasan Paşa’dan istenen 600.000 kuruşluk borçtur. Bunu takiben sarraflardan da çok kısa süreli borçlar alınmıştır. Daha sonra zenginlerin devlete borç vermesi, fetva ile duyurulmuş ve yaygınlaşmasına çalışılmıştır. Bu şekilde sarraflara, zenginlere yönelik zorunlu iç borçlanma örnekleri görülmüştür¹⁶⁰. 1830 yılında bütçe açıkları kapatılamayınca, 1839 yılında “kaime” çıkarılmasına karar verilmiştir. Kaimeye ayrıca Yunan isyanı ve Rus Savaşının giderleri ve ödemek zorunda kalınan ağır savaş tazminatı nedeniyle de başvurulmuştur¹⁶¹.

17. ve 18. yüzyıllardaki mali bunalımın aşılammaması, ekonomik durumun giderek daha da ağırlaşmasına yol açmıştır. Paranın değerinin düşürülmesi, iç borçlanma gibi önlemlere rağmen açık vermeye devam eden bütçeler, ülkenin vergi sisteminde ve mali idaresinde gerekli reformların yapılmamasının bir sonucudur. 1854 yılına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu’nda 15 milyon sterlinlik iç borç, para arzındaki şişkinlik ve fiyat artışı, açık veren bir dış ticaret dengesi ve büyük bir bütçe açığı gözlemleniyordu. Buraya kadar bahsedilen olumsuz ekonomik gidişat ve tüm gelir yetersizliklerine rağmen Osmanlı İmparatorluğu dış borç almada, Kırım Savaşı’nın dengeleri altüst ettiği 1854 yılına kadar beklemiştir¹⁶². Osmanlı dönemindeki iç borçlanmaya son örnek olarak 1918 yılında, Birinci Dünya

¹⁶⁰Binhan Elif YILMAZ; “Osmanlı İmparatorluğunu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç”, *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:4, 2002, s. 190-191.

¹⁶¹Kaya BAYRAKTAR; “Osmanlı Bankasının Kuruluşu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 3, Sayı :2, 2002, s. 72.

¹⁶²YILMAZ; a.g.m., s. 190-191.

Savaşından sonra başvurulmuştur. Fakat bu borçlanmadan istenilen sonuç alınamamıştır.

1920- 1930 yılları arasında, Türkiye çeşitli kaynaklardan temin ettiği borcu, yatırım alanlarında kullanmıştır. Sonrasında ise, dış borçlanmanın getirdiği yükün ağırlığı nedeniyle iç borçlanma yolunu bir süre için durdurmuştur.

1930- 1960 yılları arasında, 1933 yılında 65 milyon dolar borçlanan Türkiye, bu borcu demiryolu inşasının finansmanında kullanmıştır. 1950 ile 1960 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde ülkeyi borçlanmaya iten ana sebep bütçe açıkları olarak karşımıza çıkmaktadır.

1960- 1980 yılları arasında, planlı dönemle birlikte iç borçlanma konusunda ekonominin genel dengesi için kamu kesimi finansman açığının uzun vadeli iç borçlanma ile karşılanacağı, KİT'lerin (Toprak Mahsulleri Ofisi hariç) hazine kefaletine haiz bonolar çıkartamayacağı ve bu kuruluşların finansman ihtiyaçlarının kurulmuş bulunan Devlet Yatırım Bankası tarafından karşılanması ilkeleri kabul edilmiştir. Devlet bütçelerinin sürekli açık vermesi ve fiyat istikrarsızlıkları dolayısıyla Merkez Bankası ve sosyal güvenlik kuruluşlarından borçlanma yoluna gidilmiştir. 1960- 1970 döneminde borç ödemek için borçlanılması süreci hızlanmıştır. 1974 yılına kadar yapılan her iç borçlanma için ayrı bir kanun gerekiyorken 1974 yılından itibaren, iç borçlanmalar bütçe kanunlarına konulan maddelerde belirtilen esas ve sınırlar çerçevesinde yapılmaya başlanmış, borçlanma kolaylaştırılmıştır.¹⁶³

Bu dönemde yapılan borçlanmalar vadeleri geldiğinde genelde emisyonla başvurularak kapatılmıştır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi, 1980 sonrası dönemde, kamu açıklarının Merkez Bankası kaynaklarıyla finanse edilmesinin enflasyon üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle, genelde iç borçlanma yolu tercih edilmiştir. Özellikle 1984 yılından sonra iç borçların giderek artış gösterdiği söylenebilir.

¹⁶³Ferhat Başkan ÖZGEN; **Türkiye’de İç Borç Sorunu ve Borçların Sınırlandırılması**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2002, s. 82.

Tablo-56: Türkiye’de İç Borç Durumu (1980-1987) (bin YTL)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
Toplam Ödeme	216	655	761	1.819	1.132	2.578	5.755	10.280
Faiz	21	41	34	116	156	257	717	1.676
Toplam Borçlanma	595	884	1.098	3.534	2.437	4.741	8.650	15.307
Net Borçlanma	400	270	371	1.831	1.461	2.420	3.557	6.107
Borç Stoku	721	991	1.341	3.173	4.634	6.972	10.514	17.218

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/stat/YILLIK_VERILER.xls#yillik_borc!A1, Erişim: 14.04.2007.

1980 yılından günümüze değin, iç borçlanmayı değerlendirdiğimizde, 1985 yılından itibaren borçlanmada artış olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde, Türkiye haftalık ihalelerle iç borçlanmasını arttırmaya başlamıştır¹⁶⁴. 1980’li yılların sonrasında Türkiye ağır sayılabilecek bir borç yükü altına girmiştir.

Tablo-57: Türkiye’de İç Borç Durumu (1988-1995) (Bin YTL)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Toplam Ödeme	14.634	26.073	42.454	91.822	221.423	523.878	1.092.620	1.744.208
Faiz	2.488	4.803	10.036	16.914	34.087	85.418	231.035	472.805
Toplam Borçlanma	23.387	34.746	47.008	114.593	282.333	599.873	1.303.548	1.833.102
Net Borçlanma	11.201	12.476	14.590	39.685	94.997	161.413	441.962	561.699
Borç Stoku	28.458	41.934	57.180	97.647	194.236	357.347	799.309	1.361.007

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/stat/YILLIK_VERILER.xls#yillik_borc!A1, Erişim: 14.04.2007.

1984 yılından itibaren artış gösteren faiz ödemeleri mevcut bütçe açığını daha da büyötmüştür. 1991 Körfez Krizi dolayısıyla faizler artış eğilimini devam ettirmiştir. Buna bağlı olarak faiz dışı bütçe 1991-1995 yılları arasında sürekli açık vermiştir. Borçların ortalama vadesinin kısılması, yükselen faiz oranlarının bütçe gelirlerinin önemli kısmının iç borç faiz ödemelerine gitmesine sebep olmuştur¹⁶⁵. Bu dönemden sonra ise, borç-faiz kısır döngüsüne girilmiştir.

Aşağıdaki tabloda, 1996-2001 yılları arasındaki iç borç gelişimini görmek mümkündür.

¹⁶⁴Hamdi BAĞCI; **Kamu Borçları Yönetimi ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme**, Sermaye Kurulu Yayınları, Yayın No: 135, Ankara, 2001, s. 65.

¹⁶⁵Fisun ÜNAL; **Türkiye’nin Borç Yükünde İç Borçlanmanın Rolü**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2003, s. 88.

Tablo-58: Türkiye’de İç Borç Durumu (1996-2001) (Bin YTL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Toplam Ödeme	4.911.403	5.264.585	14.471.510	25.477.768	37.577.493	164.360.842
Faiz	1.325.417	1.977.163	5.626.676	9.898.623	18.609.423	40.484.246
Toplam Borçlanma	5.345.792	6.370.002	14.254.324	26.886.405	32.468.545	209.613.234
Net Borçlanma	1.759.807	3.082.580	5.409.490	11.307.260	13.500.475	85.736.639
Borç Stoku	3.148.985	6.283.425	11.612.885	22.920.145	36.420.620	122.157.260

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/stat/YILLIK_VERILER.xls#yillik_borc!A1, Erişim: 14.04.2007.

1994-1999 yılları arası ortalama 20 kat artış gösteren borçlanma, özellikle 2002 yılına kadar katlanarak artmıştır. 2001 yılına gelindiğinde, yaşanan ekonomik krizin etkisiyle iç borç stokunda 16 kata yakın bir artış gerçekleşmiştir. 2002 yılında ekonomi biraz toparlanmaya çalışmışsa da, 2003 yılında 2001 yılına yakın bir borçlanma düzeyine gelinmiştir. Aşağıdaki tabloda, 2002- 2006 yılları arasındaki iç borç gelişimini görmek mümkündür.

Tablo-59: Türkiye’de İç Borç Durumu (2002-2006) (Bin YTL)

	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam Ödeme	141.059.233	166.357.352	183.553.146	174.491.083	157.551.600
Faiz	43.468.540	52.635.979	50.052.872	39.269.562	38.658.718
Toplam Borçlanma	125.303.125	158.238.383	163.596.496	155.520.456	125.581.080
Net Borçlanma	27.712.432	44.517.010	30.096.222	20.298.934	6.688.197
Borç Stoku	149.869.691	194.386.700	224.482.922	244.781.857	251.470.054

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/stat/YILLIK_VERILER.xls#yillik_borc!A1, Erişim: 14.04.2007.

Tablodan da görüldüğü gibi, 2003 yılından sonra net borçlanma tutarında azalma gerçekleşmiştir. 2002 yılında 27.712 bin YTL olan net borçlanma, 2006 yılında 6.688 olarak gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak Türkiye çok sık olmamakla beraber 1930’lu yıllardan 1970’li yıllara kadar iç borçlanmaya başvurmuştur. Ancak 1980’li yıllardan sonra önemli bir finansman kaynağı haline gelmiştir. İç borçlanma önemli bir gelir kaynağı oluşturmuşsa da, görünmeyen bazı maliyetleri bulunmaktadır. İç borçlanma, devletin borçlanma ihtiyaçlarını karşılayan bankaların sahiplik yapısı ve piyasa zihniyeti ile hükümetlerin uygulamak istediği ekonomi politikaları geliştiğinde, devletin

borçlanma ihtiyacının büyüklüğü ve bu alandaki bankaların büyük rolü tercihin bankaların talepleri yönüne kaymasına sebep olmaktadır¹⁶⁶.

2. Türkiye’de Dış Borçlanma Süreci ve Gelişimi

Dış borçlar, dış kaynaklardan sağlanan alındıkları ya da geri ödemeleri sırasında milli gelir üzerinde arttırıcı ya da azaltıcı etkide bulunan ve uluslararası ilişkiler sonucu doğan transfer akımlarıdır¹⁶⁷. Diğer bir deyişle; bir devletin ya da devlet kuruluşunun dış kaynaklardan mali ya da reel gelir sağlamasına dış borçlanma adı verilmektedir.

Klasik iktisadi düşünceye göre, devletin görev ve fonksiyonları kısıtlanmalıdır. Klasikler, devletin borçlanmadan kaçınması gerektiğini, küçük ve denk bütçe, tarafsız harcama gibi ilkeleriyle öne sürmektedir. Onlara göre, borçlanma devlet için bir kısır döngüdür ve her koşulda devlete negatif yönde getirileri olacaktır. Modern iktisatçılar ve Keynesyen yaklaşıma göre ise, borçlanma gelir ve harcama kadar doğaldır ve gereklidir. Onlara göre, sosyal ve ekonomik refah için başvurulabilir bir kaynaktır.

İlk dış borçlanmanın 1840 yılında, Galata bankerlerinden J. Alleon ve Teodor Baltacı’nın kurdukları İstanbul (dersaadet) Bankası’ndan yapıldığına dair bilgiler bulunmaktadır. Fakat bu borçlanma yabancı kaynaklardan olmaması nedeniyle iç borç niteliği taşımaktadır. İlk dış borçlanma ile ilgili bir başka kayıt ise Kırım Savaşı’nın başlangıcında Fransa’dan borç alındığına ilişkindir. Alınan para avans niteliğinde sayılarak 1854’de alınan *ilk dış borçla* ödendiği için dış borç kaleminde gösterilmemiştir¹⁶⁸.

Osmanlı Devleti ilk borçlanmasını 1854 yılında Kırım savaşının finansmanı için yapmıştır. 4 Ağustos 1854 yılında Padişah Abdülmecit’in çıkardığı fermanla Londra bankerleri ile yapılan bir anlaşma ile 3.3 milyon sterlin borçlanılmış, ancak komisyonlar çıktıktan sonra hükümetin eline 2.5 milyon sterlin geçmiştir. Ancak,

¹⁶⁶ Muhammet AKDİŞ; “Türkiye’nin Borç Gelişimi Sorunlar-Öneriler”, <http://makdis.pamukkale.edu.tr/debt.htm>, Erişim:21.03.2005.

¹⁶⁷ Haluk TANDIRCIOĞLU; “Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması”, **DEU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2000.

¹⁶⁸ YILMAZ; a.g.e., s. 195.

1854 dış borçlanması Kırım Savaşı'nın masraflarını gidermeye yetmediği için 27 Haziran 1855'de İngiliz ve Fransız hükümetleri ile ikinci dış borç anlaşması yapılmış ve 5 milyon sterlin borçlanılmıştır¹⁶⁹.

1856 yılında, Islahat Fermanının ilanının ardından merkezi Londra'da bulunan Osmanlı Bankası kurulmuştur. 1858 yılında, üçüncü dış borç alınmış ve bu sayede mali durum biraz olsun düzelmiştir.

1860 yılına kadar üç dış borçlanma sözleşmesi yapmış olan Osmanlı Devleti, elde ettiği finansmanı Kırım Savaşı'nın yaralarını sarmada ve çıkan ayaklanmaları bastırmada kullanmıştır. Bu durum, mali dengeyi yeniden sarmaya başlamış ve yeni bir anlaşma yapılmasına neden olmuştur. 1861 ve 1862 yılları, mali bunalımın etkisinde geçmiştir.

1874 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti, bir çok dış borçlanma yapmış ancak gereken etkiyi yaratamamıştır. 1881 yılına gelindiğinde mevcut borçların altından kalkamayan devlet, borçların yarıya indirilmesi hususunda bir anlaşmaya varmıştır.

1886-1903 yılları arasında bir çok dış borç anlaşması yapmış ve bu dönemde alınan borçlar cari harcamalara kaydırılmıştır. 1904-1914 yılları arası dış borç kullanımının yoğun olduğu dönemlerden birisi olmuş ve bu dönemdeki kaynak demiryolu inşasında kullanıma ayrılmıştır. Son dış borçlanmadan 1930'lu yıllara kadar geçen süre içinde yeni bir dış borçlanma yapılmamıştır.

Cumhuriyetin kurulmasının ardından, Osmanlı döneminden miras kalan dış borçlara yenilerinin eklenmemesi adına belli bir süre, mali dengeyi sarsıcı borçlanma yoluna gitmekten kaçınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında hem dünyada hem de ülkemizde yaşanan ekonomik çalkantılar, ülkelerin ekonomi politikalarında değişikliğe gitmesini gerektirmiştir. 1948-1952 yılları arasında uygulanmış olan Marshall Yardımı'ndan payını almıştır.

Mevcut hükümet 1947 yılında İktisadi Kalkınma Planı (Vaner Planı) adıyla bilinen yeni bir plan hazırlanmıştır. Bu plan uygulanmamış olsa da ekonomi

¹⁶⁹Sait AÇBA; "Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854-1914)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, İİBF Yayınları**, No: 1, Afyon, 1995, s. 41-42.

politikasında ki esaslı değişiklikleri göstermesi bakımından önemlidir. Özellikle devletin altyapı projelerine yönelmesi, üretken sektörlerdeki yatırımların özel kesime bırakılması, tarıma, karayoluna ulaştırılmasına ağırlık verilmesi gibi tercihler planda yer almaktaydı. Ayrıca, Türkiye Uluslararası Para Fonu (IMF)'ye ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (İBRD)'ye 19 Şubat 1947 yılında üye olma sürecini tamamlamış ve IMF'den ilk krediyi 1947 Nisan ayında almıştır¹⁷⁰.

1946 yılında başlayan hızlı ekonomik büyüme 1954 yılında durgunluğa girilmesi ile birlikte dış ödemeler dengesinde çok büyük açıklara yol açmıştır. 1958 yılına gelindiğinde ülkenin içinde bulunduğu kötü ekonomik şartlar nedeniyle borç yükü artmış ve Türkiye moratoryum ilan etmek zorunda kalmıştır. 1958 yılında, IMF başta olmak üzere yardım çevrelerinin önerileri doğrultusunda devalüasyona gidilmiş, iç ve dış ticaret üzerindeki sınırlamalar kaldırılmıştır¹⁷¹. Savaş sonrası döneme borç yükü sıfıra yakın olarak giren Türkiye'nin bu durumu savaş sonrasında değişmiştir.

1960 askeri müdahalesiyle birlikte Türkiye yeni bir döneme girmiştir. Yüksek seviyelerde seyreden dış borç servisi yanında kalkınma hızını düşürmemek, Sanayileşme Planlarının finansmanı amacıyla borçlanma yoluna gidilmeye devam edilmiştir. Borç sağlanan kaynaklar açısından ABD yerini korumakla birlikte konsorsiyumlardan sağlanan krediler kalkınmanın finansmanını büyük ölçüde sağlamış ve ABD'den sağlanan kredilerin önemi bir derece azalmıştır¹⁷². Planlı döneme geçiş ile birlikte ithal ikameci politikalar resmi bir kalkınma stratejisi haline gelmiştir. İhracatı gerileten bu politikalar döviz darlığı çekilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla dış ödemeler açıkları ve dış borç problemi bu dönemde başlamak üzere ülkenin en başta gelen problemleri arasında yer almıştır.

Bu dönemde, 1962, 1963, 1967 ve istikrar politikasının uygulandığı 1970 yılı dışında diğer yılların tamamında bütçeler açık vermiştir. Bu dönemin en önemli

¹⁷⁰Hüseyin ŞAHİN; **Türkiye Ekonomisi**, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1997, s. 87-90.

¹⁷¹Korkut BORATAV; **Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)**, İstanbul, 1989, s. 77.

¹⁷²Ahmet ULUSOY; "Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borçlanma nedenleri ve Türkiye'nin Dış Borçlarının Analizi", **Akademik Yorum**, No: 2, Kış 1992, s. 115.

özelliği bütçe dengesinin sağlanmasına önem verilmemesi ve açık bütçe politikası izlenmesidir¹⁷³.

1978 başında iktidara gelen hükümet, bir istikrar önlemleri paketini uygulamaya koyduktan hemen sonra borç erteleme görüşmelerine girişmiştir. 1978 Mayıs'ında OECD ülkeleri, vadesi 1978 Mayıs'ı ile 1979 Haziranı arasında gelen 1.142 milyon dolar tutarında anapara ve faizlerin yüzde 80'ini ertelemişlerdir. Ayrıca Irak'a olan petrol alım borçlarına ait borçların ertelenmesi de gerçekleşmiştir. Böylece, 1980 başında Türkiye'nin borç durumu, 1978 başına kıyasla, büyük ölçüde düzelmişti¹⁷⁴.

1980 sonrası dönem "24 Ocak Kararları" ile somutlaşmaktadır. 1980 sonrası temel değişiklikler içinde ithalat liberasyonu, ihracat teşviki ve kambiyo kurunda nispeten gerçekçi düzenlemeler yapılmıştır. İthalat bileşimi içinde ara ve hammadde ithalatı arttığı için ihracata yönelik üretimin dışa bağımlılığının bir göstergesi olmuştur. Fakat uygulanan ekonomi politikaları dış borçlardaki önemli artışı da beraberinde getirmiştir. Yatırım projeleri, ihracatta uygulanan teşvikler, işçi dövizlerinin ve turizm gelirlerinin azalması ve cari işlemler açıklarının kapatılması çalışmaları ile vadesi gelen borçların ödenmesi için dış borçlar artmıştır¹⁷⁵.

1990'lı yıllara gelindiğinde, finansal piyasalarda ucuz fon bulma imkânının olması dış borç ödemelerini kolaylaştırmıştır. Böylece dış borçlarımız artmaya devam etmiş ve borcun borçla ödendiği bir süreç başlamıştır.

1994 yılında yaşanan kriz, ülkeyi hem içten hem dıştan olumsuz etkilemiştir. Yaşanan ekonomik sorunun yanı sıra, dış borçlanma imkânı sınırlandırılmıştır. Ancak, alınan istikrar tedbirleri sayesinde bir nebze de olsa, rahatlama sağlanmıştır. Takiben 2000 ve 2001 yılında meydana gelen ekonomik krizler, ülkeyi alt üst etmiştir. Peş peşe yaşanan krizlerin ardından, IMF ile 1999 yılında stand-by anlaşması imzalanmıştır. 2000-2002 yılları için faiz dışı fazla hedefinin, borç stoku

¹⁷³Kemal ÇELEBİ; **Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığının Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları**, Emek Matbaacılık, Manisa, 1998, s. 82.

¹⁷⁴Kenan BULUTOĞLU; "Türkiye'de Özel Kesimin Dış Borçlanması II", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Y: 21, Kasım, 1984, s. 11.

¹⁷⁵Turgay BERKSOY; "Türkiye'nin Son On Yıllık Dış Borç Gelişimi Bazı Gözlemleri", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl: 27, Sayı: 1, Ocak, 1990, s. 33.

yüksek olan ülkelere verilmesindeki amaç, borçlanma üzerindeki baskının azaltılması olmuştur. 2000 yılında uygulamaya alınan İstikrar Programı ile kamu kesimi borçlanma gereğinin azaltılması hedeflenmiştir. Yaşanılan mali sorunlara bağlı olarak 1999 stand-by anlaşması 2002 yılında iptal edilerek yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Yeni stand-by anlaşması ile dış borçlanma maliyetlerinde iyileşme sağlanmıştır.

Aşağıdaki tabloda 1990- 2004 yılları arasındaki toplam dış borç tutarları ve dış borç stokunun GSMH'ya oranını verilmiştir.

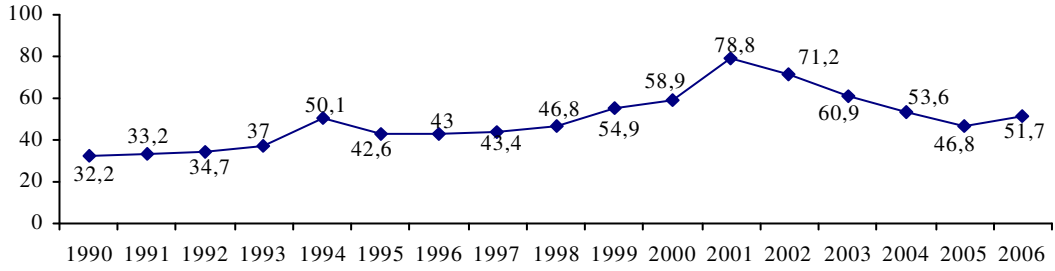
Tablo-60: Türkiye'nin Dış Borç Stoku (1990-2006)

1990	40.035	1999	102.987
1991	50.489	2000	118.568
1992	55.592	2001	113.651
1993	67.356	2002	130.218
1994	65.601	2003	145.350
1995	73.278	2004	161.748
1996	79.336	2005	168.808
1997	84.194	2006	206.471
1998	96.386		

Kaynak:<http://www.bumko.gov.tr/upload/ButceBulteni%5C2005%5CNisan%5CBolum4%5CTIV26.pdf>, <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.htm>, <http://www.hazine.gov.tr/stat/ti87.htm>, Erişim: 22.01.2007.

Tablo 37'den de görüldüğü gibi dış borç stoku özellikle 1992 yılından itibaren artmış, ve 2000 yılı sonu itibariyle 118 milyar dolar olmuştur. 2001 yılında 2000'e göre ciddi bir artış görülmektedir. 2002 yılı itibariyle dış borç stoku 130 milyar dolara ulaşmıştır. 2004 yılında dış borç 161 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında 206.471 milyar dolara yükselmiştir.

Grafik-2: Dış Borç Stoku/ GSMH (1990- 2006)

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/upload/ButceBulteni%5C2005%5CNisan%5CBolum4%5CTIV 26.pdf>, Erişim: 22.01.2007.

Türkiye’ye ait veriler, Türkiye’nin yüksek bir borç yapısı içinde olduğunu göstermektedir. Borçların bu kadar yüksek olması, her defasında kamu gelirlerinin daha büyük bir kısmının borç servisine ayrılmasını gerektirmektedir. Yıllar itibariyle kamu yatırımlarının giderek azaldığı göz önüne alınırsa, alınan borçlar diğer harcama kalemlerine dağıtılmıştır. Öte yandan borçların bu denli yüksek oluşu, her defasında hem yeniden borçlanmayı gerekli kılmakta, hem de borçlanmanın koşullarını zorlaştırmaktadır. Bu olgu doğrudan faiz oranlarını, özel yatırımların iç getiri hadlerinin üzerine çıkartmakta, özel kesim yatırım yapmak yerine, kamuya kısa vadeli borç vermek veya elindeki para-sermayeyi finans piyasasında değerlendirmek yolunu tercih etmektedir. Bu durum özel kesim yatırımlarının da azalmasına neden olmaktadır. Kamunun bu derece borç yükü altına girmesi, sağlık-eğitim gibi görevlerini istenilen ölçüde yerine getirmesine engel oluşturmakta, ücretle çalışanların ve transfer gelirlerine muhtaç kesimlerin yoksulluk sınırının altında yaşamasına neden olmaktadır. Türkiye’nin bu borç yükünden kurtulması öncelikli ve acil bir zorunluluktur¹⁷⁶.

Türkiye’de dış borç sorununu incelediğimiz zaman, kamu kesiminin ekonomide uzun süre ağırlıklı payının olmasının sonucunda borçlanmaya duyulan ihtiyacın artması ve bu gelişimin hem iç hem de dış borçlanma yönüyle geliştiği şeklinde olduğu tespitine gidebiliriz. Çünkü ülkemizde devlet gerçek gelirlerini

¹⁷⁶Eşref BAKIR; “Osmanlı ve Türkiye’de Borçlanma”, <http://genet.sitemynet.com>. Erişim: 02.10.2006.

arttıramamakta, bunun yanında faaliyet alanları da giderek genişlemektedir. Türkiye'de dış borç sorunun doğmasının sebeplerini daha da arttırmamız mümkündür. Fakat üzerinde durulması gereken nokta, sorunun ne olduğu bilindiği halde bu sorunun çözümünde ihmalkâr davranılmasıdır¹⁷⁷.

Kamu açıklarının oluşmasında önemli yeri olan kuruluşların temel problemlerin devamlılığını korumasına net bir çözüm sunulamamıştır. Kaynak yetersizliği, yurt içi borçlanma imkânlarının sınırlılığı, yerli banka kredilerinin çok yüksek olması ve İller Bankası'nın belediyelerin genel bütçe gelirlerinden verdikleri pay oranında kefalet vermesi gibi nedenlerle belediyelerin dış borçlanmaya gitmesi, mevcut olan dış borçlanmaya ihtiyacı devam ettirmektedir. Bu ve buna benzer kuruluşların devam eden sorunları çözümlenmeden, ilerleme beklenilmesi hata olacaktır.

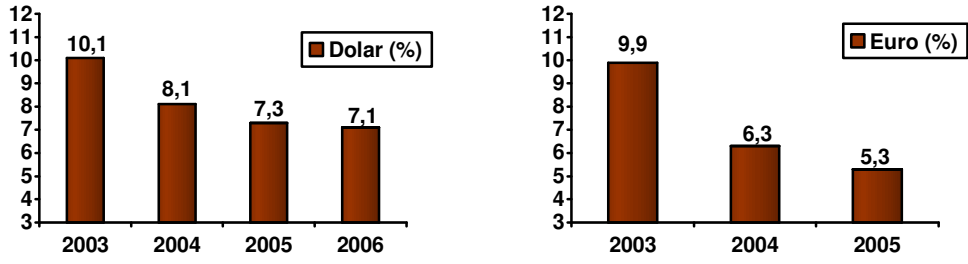
Türkiye'de borçlanmanın bir sorun olup olmadığı, ülkemizin de üye olmak için mücadele gösterdiği Avrupa Birliği'nin mali kriz göstergelerini belirten Maastricht Anlaşması'nın 104/C maddesinde belirtildiği gibi “mali kriz” göstergesi olarak iki temel kriterle ortaya çıkmaktadır. Bu kriterlerden birincisi kamu kesimi açıklarının GSYİH' ya oranının % 3 oranını aşmamasına ilişkin, İkinci kriter ise kamu borç stokunun GSYİH' nin % 60'ını geçmemesi ilkesi üzerine oturtulmuştur. Bu kriterler, Türkiye'nin mali kriz içerisinde olduğunu göstermektedir. Kamu kesimi borç stoku açısından da Türkiye Maastricht kriterlerinin gösterdiği sınırları aşmış durumdadır.

Merkezi yönetimin ağustos sonunda 66 milyar dolar olan dış borçlarının ise 20.2 milyar doları uluslararası kuruluşlara olan borçlardan kaynaklandığı ortaya konmuştur. Bu kapsamdaki IMF'ye olan borçlar ise 11.6 milyar dolar düzeyinde bulunmaktadır. Merkezi yönetimin diğer ülkelerin hükümet kuruluşlarına 5 milyar dolarlık, ticari bankalara 6.1 milyar dolarlık borcu bulunmaktadır. Hazinesin uluslararası piyasalara olan tahvil borçları ise 34.7 milyar dolar düzeyinde bulunmaktadır¹⁷⁸. Grafik 2'de, 2003-2005,2006 dış borçlanma maliyetlerinin dolar ve euro cinsinden değerleri verilmiştir. Rakamlara bakıldığında, 2003 yılından sonra borçlanma maliyetlerinin azalma gösterdiği görülmektedir.

¹⁷⁷TANDIRCIOĞLU; a.g.m., s. 4.

¹⁷⁸İbrahim KİRAS, “Dış Borç Stoku 348,8 Milyar YTL'ye Yükseldi”, <http://www.8sutun.com/node/20268>, Erişim: 02.10.2006.

Grafik-3 : Dış Borçlanma Maliyetleri

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/GuncelDuyuru/plan%20butce%20sunumu_2006.pdf, s. 37.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, şu sonuçlara varmak mümkündür¹⁷⁹:

- Türkiye'nin dış borç sorunu büyük ölçüde kamu kesiminin tasarruf açığından kaynaklanmaktadır. Bunun çözümü, kamu gelirlerini arttırmak ve/veya kamu tüketimini kısmak suretiyle, kamu yatırımlarına ayrılacak fonları arttırarak tasarruf ihtiyacını ve dolayısıyla dış borç ihtiyacını düşürmektir.
- Kamu yatırımlarının çoğunun altyapı, hizmet ve konut üretimi gibi düşük katma değerli, sermaye/hasıla katsayısını yükselten yatırımlardan oluşması, dış borçlanmayı olumsuz etkilediğinden, daha verimli yatırımlara yönlendirilmesi gerekmektedir.
- Mevcut dış borç stoku, ülkemizi çok borçlu ülkeler kategorisine sokmuştur.
- Borç yönetiminde bir takım idari tedbirlerin alınması gerektiği de aşikardır.

Sonuç olarak dış borçlanma, devletin sunduğu hizmetlerin finansmanına yönelik olarak başvurulmuş bir kaynak olmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir gelir kaynağı olan dış borç, son zamanlarda farklı amaçlara hizmet eder bir hal almıştır. Artan borçlanma zaman içinde kronikleşerek bütçe açıklarına yol açmış ve ekonomik sorunları ortaya çıkarmıştır.

¹⁷⁹ SÖYLER; a.g.e., s. 23.

D. Mali Disipline Yönelik Olarak Gerçekleştirilen Düzenlemeler

Türkiye’de 1970’li yılların başından itibaren ekonomik yapı hızla erozyona uğramaya başlamıştır. Gerek siyasi müdahaleler gerekse istikrar sağlamak amacıyla yapılan yanlış girişimler nedeniyle ekonomik yapı istenilen boyutta iyileştirilememiştir. Türkiye’nin mali disiplinden uzaklaşması ve gerekli yapısal değişimin oluşturulamamasına bağlı olarak büyüme ve istikrar sağlanamamıştır. Ülkemizde reform çalışmaları daha çok yaşanan büyük ekonomik ve de mali krizler ardından gündeme gelmiştir. Zaman içerisinde kamu sektörü açısından değişikliklere gidilmesi gerektiği anlaşılmaya başlanmış ve çalışmalar bu yönde şekillenmiştir¹⁸⁰.

1994 yılının başlarında yaşanan ekonomik krizi takiben, kamu mali yönetimi sisteminde değişikliklere gidilmiş ve reformun ikinci aşamasında 2000 yılında yeni bir ekonomik paket uygulamaya konulmuştur. 2001 yılında yaşanan kriz sonrası bu çalışmaların önemi daha da artmıştır. Avrupa Birliği normlarına uygun bir düzenleme olarak sunulan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, bu kapsamda mali disiplinin sağlanmasına yönelik kuralları ortaya koymuştur.

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun birinci maddesinde de belirtildiği üzere, kanunun amacı, kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve mali saydamlığı sağlamak üzere, kamu mali yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm mali işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve mali kontrolü düzenlemek olmaktadır. Bu doğrultuda, 5018 Sayılı Kanun çerçevesinde, bütçe kapsamında çeşitli düzenlemelere yer vererek, mali disiplinin ve düzenin sağlanması hedeflenmektedir.

5018 sayılı Kanun, üç yıllık bir dönemi kapsayan çok yıllık bütçeleme sistemine geçilmesini öngörmekte ve konsolide bütçe sistemine son vermek suretiyle merkezi yönetim bütçe uygulamasını getirmektedir. Merkezi yönetim bütçe uygulamasına geçilmesiyle, bütçe sistem uluslararası standartlara uygun bir kapsama kavuşurken,

¹⁸⁰KESİK, a.g.e., s. 35.

çok yıllık bütçeleme sisteminin bütçe sistemine entegre edilmesiyle de daha saydam ve öngörülebilir bir bütçe politikası uygulamaya girmiş olacaktır.

5018 Sayılı kanunda mali disiplinin sağlanmasına yönelik atılan atımların bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Bütçe içi ve dışı fonların hemen hemen tamamı kapatılmış, fon kaynakları ve daha önce fonlar eliyle yürütülen kamusal faaliyet ve projeler, bütçe kapsamına alınmıştır. Daha önce fonlar eliyle yürütülen hizmetlerden bir kısmı özel ödenek-özel gelir uygulamasına dönüştürülmüş, gelirler belli giderlere tahsis edilmiştir. Ancak daha sonra yapılan düzenlemeyle gelirler ile giderler arasındaki bağ koparılmıştır.
- Yardım ve kesintilere yönelik “Gizli fon” olarak ifade edilen uygulamalara son verilmek üzere kamu kaynakları ile giderleri bütçe kapsamına alınmıştır.
- Kamu idarelerinin aralarındaki gelir transferleri hem gelir hem gider bütçelerine dahil edilmiştir.
- Bütçeden mahsup edilecek ödemeler hesabı yoluyla özellikle sosyal güvenlik kurumlarına ödenek aranmaksızın kaynak aktarılması uygulamasına son verilmiştir.
- Kamuda personel alımına sınır getirilmiştir.
- TBMM onayını almadan bütçeye ödenek ekleme yetkisi kaldırılmış, ödeneği olmadan harcama yapma imkanı ortadan kaldırılmıştır.

Türkiye’de yaşanan ve belli bir dönem kronikleşen ekonomik ve mali yapıli krizler, ülkede mali disiplinin gerekliliğini ortaya koymuş ve bu alanda çalışmalar yapmaya itmiştir. Politik yaklaşımlara, siyasi müdahalelere, yanlış kararların yada politikalara yer verilmiş olması nedeniyle yaşanmış krizler, ülke ekonomisi için çok önemli olduğu kabul gören mali disiplin kavramının gerekliliğini vurgulamıştır. Bu amaca yönelik atılan adımların, zamanın erozyonuna uğramaması için değişen ve gelişen ekonomik ve mali koşullara göre yenilenmesi gerektiği de unutulmamalıdır.

2006- 2008 bütçe dönemine yönelik beklentiler 5018 sayılı kanunla getirilen değişikliklerle bağlantılı olarak mali yapılanmanın ekonomiye ve mali sürece ne

ölçüde etkili olacağı yönündedir. Beklentileri genel olarak ele aldığımızda, ekonomik programın kararlı bir şekilde uygulanmaya devam edilmesi ve mali disiplinin güçlendirilmesi, nominal ve reel faizlerdeki düşüş eğilimini hızlandıracığı ve kamu borçlanma maliyetlerini düşüreceği, faiz ödemelerinin bütçe üzerindeki baskısını hafifleteceği ve ekonomideki yatırım ortamı iyileşeceği kanısına varılmaktadır.

Kamu borçlanma gereğindeki düşüş eğiliminin sürdürülmesi ve kamu borç stokunun gayri safi yurtiçi hasılaya oranının makul düzeylere indirilmesi amacıyla, 2003-2005 döneminde olduğu gibi 2006-2008 yıllarında da yüksek oranlı faiz dışı fazla sağlanması hedeflenmiştir.

Kamu harcamalarının sağlam gelir kaynaklarıyla finanse edilmesi ve bu kapsamda vergi gelirleri performansının artırılması amacıyla, kayıt dışı ekonomiye karşı daha yoğun bir mücadele sürdürülmesi planlanmıştır. Gelir idaresinin teknolojik altyapısı güçlendirilmesi ve gelir idaresindeki yeniden yapılanma süreci tamamlanması beklentiler arasında yer almıştır.

2006 yılında uygulamaya giren çok yıllık bütçe döneminde, kamu idarelerinin karar verme süreçlerini güçlendirmek, mali saydamlık ve hesap verilebilirliği artırmak amacıyla devam etmekte olan stratejik planlama ve performans esaslı bütçeleme çalışmaları yaygınlaştırılacağı ve bütçe yönetim enformasyon sistemi (BYES) ile say2000i sistemi, performans esaslı bütçeleme sistemine uyumlu hale getirileceği planlanmıştır. Ayrıca, analitik bütçe sınıflandırması, merkezi yönetim kapsamı dışındaki kamu idarelerinde de uygulamaya konularak genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin bütçe büyüklüklerinin konsolide edilmesi mümkün hale geleceği ve diğer ülkelerle daha sağlıklı karşılaştırmalar yapılabileceği belirtilmiştir.

2006-2008 döneminde, merkezi yönetim bütçe giderleri ile gelirlerinin GSYİH'ya oranının azaltılması öngörülmüştür. Merkezi yönetim bütçe giderleri içinde, faiz giderlerinin payında azalma eğilimi süreceği ve 2008 yılı sonunda faiz giderlerinin bütçe üzerindeki baskısı büyük ölçüde ortadan kalkacağı öngörülmüştür. Aynı şekilde, bütçe açığındaki düşüş eğiliminin devam edeceği ve 2008 yılı sonunda merkezi yönetim bütçe açığının GSYİH'ya oranı % 0.67'ye düşeceği düşünülmüştür.

2006-2008 bütçe dönemi ardından, 2007-2009 çok yıllık bütçe dönemi gerçekleşmiştir. Yeni bütçe döneminde, mali disiplinden hiçbir şekilde taviz verilmeyeceği, maliye politikası uygulamalarında makroekonomik istikrarın ve dengenin güçlendirilmesine odaklanılacağı ve ekonomik programın kararlı bir şekilde uygulanmasına devam edileceği açıklanmıştır. Bu uygulamaların, ekonomiye olan güveni artıracak ve yatırım ortamını iyileştireceği düşünülmektedir. Kamu borçlanma gereğindeki düşüş eğiliminin sürdürülmesi ve kamu borç stokunun gayri safi yurtiçi hasılaya oranının makul düzeylere indirilmesi amacıyla, 2003-2006 döneminde olduğu gibi 2007-2009 döneminde de program hedefleriyle uyumlu faiz dışı fazla sağlanmasının en önemli önceliklerden biri olacağı hedefler arasındadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde ülkemizde kamu maliyesinde yaşanan temel sorunlar; kısaca kamu kesimi borçlanma gereğinin yüksekliği, kamu harcamaları ve kamu gelirleri cephesinde yaşanan disiplinsizlik, 1970’li yıllardan beri yaşanan kronik enflasyon ve bütçe açıkları, sosyal güvenlik kuruluşları ve KİT’lerin bütçe üzerindeki ağır yükü, özellikle 1990 yılından sonra iç borç stokunda yaşanan artışlar olarak özetlenebilir. Görülüyor ki, kamu maliyesinde yaşanan sorunların temelinde mali disiplinsizlik bulunmaktadır¹⁸¹.

Mali disiplinin gereği olan kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki dengenin sağlanması için Türkiye’nin önündeki aşırı borç stoku ve bütçe açıkları gibi iki temel sorunun çözüme kavuşması gerekmektedir. Bu iki sorunun çıkış noktası olan kamu harcamalarındaki artış, ekonominin karşılaştığı diğer sorunlara öncülük etmektedir.

Borçlanmanın olağan bir finansman aracı olarak görülmesinin yanı sıra, bu kaynağın doğru şekillerde kullanılması ile ülkeye getiri sağlayacağı kesindir. Türkiye gibi borç stoku yüksek ülkelerin, öncelikli olarak harcanabilir gelirin arttırılmasını sağlaması gerekmektedir. Bu noktada da vergileme ile ilgili olarak reform çalışmalarına yer verilmesi gerekmektedir. Öyle ki, artan kamu harcamalarına bağlı oluşan yüksek borç stoku ve beraberinde gelen bütçe açıkları üçlü bir paradoks oluşturmaktadır. Bu durum da mali disiplini bozan bir etki yaratmaktadır.

¹⁸¹ DİLEYİCİ- ÖZKIVRAK; a.g.m., <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi05/ozkivrak.htm>, Erişim: 09.09.2006.

Türkiye'nin öncelikli olarak mali disiplinin gerekliliğini kavraması ve bu yönde yenilikler yapması gerekmektedir. Mali disiplinin sağlanması çerçevesinde iki büyük mali kuruluş olan Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile birlikte çalışmalar yürüten birçok ülke gibi Türkiye'de bu kapsamda iki kuruluşla da çeşitli ortak çalışmalarda bulunarak bu soruna çözüm aramıştır.

Daha öncede sözünü ettiğimiz gibi; Avrupa Birliği uluslararası bir mali kuruluş olmasa da, Maastricht Kriterleri çerçevesinde mali disiplinin sağlanmasına yönelik çalışmaları bulunmaktadır. Özellikle mali disiplinin sağlanmasına yönelik belirlenen kriterler çerçevesinde ülkelerin ekonomik ve mali yapılarının sağlamlaştırılması ve devamlılığı hedefini taşımaktadır. AB kriterleri çerçevesinde Türkiye, bu kriterleri gerçekleştirmek ve AB'ye üye olmak adına mali disiplini sağlamaya yönelik hedefler doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. Özellikle son 3- 4 yıl içinde, Avrupa Birliği'nde üye ülke olmak için yapılan çalışmalar ve geline nokta oldukça önemlidir. Özellikle mali disipline yönelik belirlenmiş kriterlere yaklaşılmaktadır. Bu açıdan çalışmamızda öncelikle uluslararası mali bir kuruluş olmamasına karşın mali disiplinin sağlanmasına yönelik çalışmaları bulunan Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilere değinmek yararlı olacaktır. Daha sonra sırasıyla söz konusu iki önemli uluslararası mali kuruluş olan Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile Türkiye'nin birlikte yürüttükleri çalışmalar değerlendirilecektir.

II. Türkiye'nin Mali Disiplin Açısından Avrupa Birliği İle Olan İlişkisi

Avrupa Birliği uluslararası bir mali kuruluş olmamakla birlikte Birliğin Maastricht Kriterleri çerçevesinde mali disiplinin sağlanmasına yönelik çalışmaları vardır. Özellikle mali disiplinin sağlanmasına yönelik belirlenen kriterler çerçevesinde ülkelerin ekonomik ve mali yapılarının sağlamlaştırılması ve devamlılığı hedefini taşımaktadır. Özellikle Avrupa Merkez Bankası bünyesinde bu kapsamdaki çalışmalar öncelikli olmaktadır. Bu açıdan, çalışmanın temel konusunun dışında olmasına rağmen, mali disiplinle olan ilişkisi göze alınarak çalışmada bu kuruluşa yer vermek uygun olacaktır.

1. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği'nin tarihi sürecine bakıldığında; ekonomik, sosyal ve siyasi sorunların kronik bir hal almasına bağlı olarak, ülkeler arasında ekonomik

bütünleşme sağlanması gereğinin ortaya çıkması neticesinde Avrupa Birliği'ne yönelik ilk adımların atıldığı görülmektedir.

Avrupa Birliği çeşitli kuruluşların birleşmesi sonucu oluşmuş bir yapılanmaya sahiptir. İlk olarak İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, 1951 yılında Kömür ve çelik sektörünün gelişmesine yönelik olarak *Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)** adıyla bir ülkeler arası bütünleşme sağlanmıştır. Fransa Dış İşleri Bakanı Schuman tarafından açıklanan *Schuman Planı* ile Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Lüksemburg ve Belçika ilk ortak pazarı oluşturmuşlardır.

AKÇT'nun kurulmasından sonra, ülkeler arası işbirliğinin boyutu iki ayrı topluluğun oluşmasıyla genişlemiştir. Bunlardan ilki Avrupa Ekonomik Topluluğu, diğeri Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu olmaktadır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1957 yılında altı Batı Avrupa Devleti (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya) arasında imzalanan "Roma Antlaşması" ile kurulmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na hukuken ve fiilen uluslararası bir kuruluş olma niteliğini kazandıran Antlaşma, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹⁸².

Roma Anlaşmasının orijinal metni öncelikle AET'yi kuran ülkelerin entegrasyon modeli olarak benimsedikleri Ortak Pazar'ın oluşturulmasına yönelik hükümleri içermektedir. Bu kapsamda ilk olarak malların serbest dolaşımının sağlanması için, başta miktar kısıtlamaları ve gümrük tarifeleri olmak üzere üye ülkeler arasında ticareti kısıtlayıcı tüm engellerin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesinin belirlenmesi yoluyla bir Gümrük Birliği'nin oluşturulması öngörülmüştür. Anlaşma Ortak Pazar kurulmasının yanında, topluluğun temel politikalarından biri olan Ortak Tarım Politikası (OTP) olmak üzere topluluk düzeyinde ele alınacak ortak politikaları da belirtmiştir¹⁸³.

* 50 yıl süreli kurulan AKÇT'nin hukuki varlığı 23 Temmuz 2002 tarihinde sona ermiştir. AKÇT'nin sona ermesiyle, anlaşma kapsamında yer alan kömür ve çelik sektörü, daha sonradan oluşan AET'ne dahil edilmiştir.

¹⁸²T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı; "Avrupa Topluluklarının Tarihsel Gelişimi", <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/tarhsel.htm>. Erişim: 05.10.2006.

¹⁸³İktisadi Kalkınma Vakfı; "Roma Anlaşması", <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1260>. Erişim: 05.10.2006.

AET ile aynı dönemde Roma Anlaşmasıyla yürürlüğe giren Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET), daha çok EURATOM anlaşması adıyla anılmaktadır. Kuruluşun bugüne kadar olan faaliyetleri çerçevesinde, nükleer enerji alanındaki faaliyetlerin gelişmesine çalışmış, sivil amaçlar için nükleer enerji kullanan kurumlara kredi vermiş, Topluluk içinde tüketilen nükleer maden ve akaryakıtın tedarikini kolaylaştırmış, nükleer enerjinin denetimi ve merkezlerde çalışanların güvenliği için önlemlerin alınmasını sağlamıştır¹⁸⁴.

Topluluğa, yeni üye ülkelerin katılmasıyla birlikte (1973 tarihinde, Danimarka, İngiltere ve İrlanda; 1981'de Yunanistan; 1986'da İspanya, Portekiz; 1995'te Avusturya, Finlandiya, İsveç) kurumsal yapılarda temel değişikliklere neden olan önemli reformlar gerçekleşmiştir. Böylece, Avrupa kurumlarına yeni sorumluluk alanları verilmiştir.

Üç ayrı ortaklığın hukuki varlıklarını korumasının yanında belli konularda birleştirilmesi söz konusu olmuştur ve 1 Temmuz 1967 tarihinde yürürlüğe giren *Füzyon Anlaşması* ile üç ortaklık birleştirilerek “Avrupa Toplulukları” adını almıştır¹⁸⁵. Buna göre, tek bir Avrupa Komisyonu ve Konseyi oluşturulmuştur.

Gümrük ve miktar kısıtlamaları ile ilgili getirilen kurallar çerçevesinde hedeflenen *Tek Pazar* uygulaması gündeme gelmiştir. Yapılan düzenlemeler gereği; Tek Pazar uygulamasına geçilmesi, ekonomik ve parasal birliğin sağlanması, Avrupa parlamentosu’nun yetkilerinin genişletilmesi ve son olarak çevrenin korunmasına yönelik çalışmalar söz konusudur.

9-10 Aralık 1991 tarihinde, Hollanda’nın Maastricht şehrinde yapılan Maastricht Zirvesi’nin ardından 7 Şubat 1992 tarihinde *Avrupa Birliği Anlaşması* imzalanmış ve Avrupa Topluluğu’nu da içine alan çeşitli değişiklikler yapılmıştır.

Avrupa Birliği, kuruluşundan bu yana, üyesi olan ülkelere sağladığı mali yardımların yanında, üyesi olmayan ülkelere de mali destek sunmaktadır. Bu yardımlar kredi veya hibe şeklinde gerçekleşmektedir. Avrupa Birliği bünyesinde

¹⁸⁴İktisadi Kalkınma Vakfı; “Euratom”, <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1076>. Erişim: 05.10.2006.

¹⁸⁵Nurettin BİLİCİ; **Türkiye–Avrupa Birliği İlişkileri**, (Genel Bilgiler, İktisadi-Mali Konular, Vergilendirme), Seçkin Yayıncılık, Birinci Baskı, Ocak, 2004, s. 33.

Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Merkez Bankası olmak üzere iki önemli kuruluş bulunmaktadır.

1 Ocak 1958 tarihinde kurulan Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Anlaşması'nda belirtilen amaçlara ulaşabilmek ve Topluluğun ekonomik gelişimini desteklemek için AET anlaşması ile oluşturulmuş bağımsız bir kamu kuruluşudur. Avrupa Birliği'nin entegre bir parçası olmakla birlikte, ayrı bir tüzel kişiliğe ve mali özerkliğe sahiptir¹⁸⁶.

Avrupa Merkez Bankası, 1998 yılında, Maastricht Anlaşması çerçevesinde, Topluluğun para politikasını yönetmek ve fiyat istikrarını korumak amacıyla kurulmuştur. Banka, fiyat istikrarının korunması için uygulayacağı para politikası stratejisinde kullanacağı araçları seçme ve yürürlüğe koyma konusunda bağımsız bir yapıdadır. Banka'nın yapısal bir diğer niteliği şeffaf olmasıdır. Uyguladığı politikalar konusunda kamuya ve piyasalara hesap vermekte ve uygulamalarında şeffaflığı sağlamaktadır. Belirsizlikleri azaltmak amacıyla politikaları ileriye dönük olarak belirmesi Banka'nın diğer bir önemli yapısal özelliği olarak gösterilebilir.

Avrupa Birliği, daha önce de belirttiğimiz gibi üyesi olan ülkelere sağladığı desteklerin yanı sıra üyesi olmayan ülkelere de belli koşullarda destek sağlamaktadır. Üye olamayan ülkelere yapılan yardımlar, daha çok ilgili ülkelerin ekonomik yapılarının iyileştirilmesi ve disipline edilmesi amacıyla ek olarak, ülkelerin adaylık sürecine hazırlanması amacıyla yönelik olmaktadır.

2. Türkiye ile Avrupa Birliği İlişkisi ve Mali Disiplin

Mali disiplinin, dolayısıyla kamu borçları ya da kamu açıklarının belirli bir limitin altında kalmasını sağlayabilmenin bir yolu, bütçe açığı ve kamu borçlanmasına yasal ya da anayasal sınırlar koymaktır. Bütçelere getirilen yasal sınırlamalara en önemli örnek Avrupa Birliği'nde Maastricht Anlaşması içinde global mali hedefler olarak yer alan Avrupa Para Birliği için Yakınlaştırma (Convergence) Kıstasları'dır. Bu kıstaslar hem çok taraflı amaçlar ortaya koymuş hem de bu hedefleri gerçekleştirmek üzere uluslararası yükümlülükler getirmiştir. AB üyesi

¹⁸⁶ Nevzat GÜRAN; *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği*, İzmir, 2002, s. 115.

birçok ülke için bu kıstasları gerçekleştirmek temel mali amaç olarak belirlenmiştir. Üyeliğe aday ülkeler açısından da bu kıstasların sağlanması gerekmektedir¹⁸⁷.

Maastricht Antlaşması'nda sayılan bu kriterlere göre, mali disiplinin sağlanmasında temel olarak iki kriter; Parasal Disiplinin ve Fiyat İstikrarının sağlanmasında da üç ayrı kriter belirlenmiştir. Mali disiplini sağlamaya yönelik söz konusu bu iki kriterlere göre, Bütçe Açığı/GSYİH Oranının % 3 olması ve Toplam Devlet Borçları/GSYİH oranının % 60 olması gerektiği belirtilmiştir. Parasal Disiplinin ve Fiyat İstikrarının sağlanmasına yönelik olarak da belirlenen enflasyon oranı, faiz oranı ve döviz kurları kriterleri belirlenmiştir. Buna göre; Toplulukta en düşük enflasyona sahip (en iyi performans gösteren) üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile, ilgili üye ülke enflasyon oranı arasındaki fark 1,5 puanı geçmemelidir, herhangi bir üye ülkede uygulanan uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibariyle, fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmayacaktır ve son 2 yıl itibariyle üye ülke parası diğer bir üye ülke parası karşısında devalüe edilmiş olmamalıdır. Parasal disiplin ile mali disiplin arasındaki yakın ilişkiye bağlı olarak ortaya konan bu kriterler ile, ülkelerin ekonomik ve mali açıdan belli standartlara kavuşturulması hedeflenmiştir.

Bilindiği gibi, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkileri düzenleyen temel hukuki metinler arasında Ankara Anlaşması, Katma Protokol ve 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı yer almaktadır. Bunların yanında, ilişkilerin başından bu yana kabul edilerek yürürlüğe giren çok sayıda Ek Protokol ve Ortaklık Konseyi Kararları hukuki çerçeveyi tamamlamaktadır¹⁸⁸.

İlk olarak 1959 yılının Temmuz ayında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) yapılan başvuru ile başlayan adaylık öncesi süreci, 1996 yılında Avrupa Birliği ile entegrasyonunda son döneme girmesi ile son bulmuş ve katılım öncesi sürece gelişmiştir. Kopenhag'da Aralık 2002'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında "AB Komisyonu'nun raporu ve önerisi temelinde, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verilmesi halinde, 2004 Aralık

¹⁸⁷ GÜNAY- ÖZEN; a.g.m., s. 67.

¹⁸⁸ BİLİCİ; **Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri...**, a.g.m.,s. 81.

ayında toplanacak olan Avrupa Konseyi'nin, Türkiye ile AB arasındaki müzakereleri gecikme olmaksızın başlatacağı" ifadesine yer verilmiştir¹⁸⁹.

Türkiye ile Avrupa Birliği'nin 1950'li yıllardan günümüze kadar olan süredeki mali ilişkilerine bakıldığında, diğer üye olmayan ülkelere sağlanan olanakların tam anlamıyla Türkiye'ye sağlanmadığı görülmektedir. Türkiye'ye ekonomik ve mali koşulları iyileştirilmesi için 1963- 2005 yılları arasında 1.702 milyon dolar hibe yardımı sağlanmıştır. Türkiye ile neredeyse aynı konumda olan Yunanistan ve İspanya sırasıyla 84.000 milyon dolar ve 110.000 milyon dolar hibe sağlamıştır¹⁹⁰. Yine taahhüt edilen ve kullandırılan tutarlara bakıldığında desteklerin yarım kaldığı görülmektedir. 1999- 2006 yılları arasında taahhüt edilen toplam yardım 7.336 milyon dolar iken kullandırılan miktar 3896 milyon dolar düzeyinde kalmıştır¹⁹¹. Buna rağmen mali disipline verilen önemin armasıyla orantılı olarak uygulanan politikalar sayesinde, Türkiye belirlenen kriterlere son dönemler itibariyle uyum sağlama hususunda önemli adımlar atmış olmaktadır.

Türkiye'nin AB üyesi olabilmek ve en önemlisi mali disiplini sağlayabilmesi için Maastricht kriterlerine uyması gerekmektedir. Son yıllardaki gelişmeler, Türkiye açısından bunları yerine getirmenin gözde büyütülecek kadar zor olmadığını göstermektedir. Kopenhag Kriterleri konusunda kaydettiğimiz gelişmeler ortadadır ve Avrupalıların büyük çoğunluğunun takdirini kazanmıştır. 2001 yılından bu yana uyguladığımız ekonomik istikrar programı çerçevesinde, istikrar ve Euro'ya katılımı ilgili Maastricht Kriterleri'ni de yerine getirebileceğimiz artık iyice anlaşılmaktadır. Söz gelişi, 2005 yılında bütçe açığı/GSYİH oranının Maastricht hedefi olan %3'ün de altına inerek, %2,0 şeklinde gerçekleşmesi, bunun bir çarpıcı örneğidir¹⁹².

Maliye Bakanlığı'nın yine 2005 yılı verilerine göre, Maastricht hedefleri çerçevesinde Türkiye'nin GSYİH içindeki enflasyon oranı sırasıyla % 8 olarak; dış

¹⁸⁹Sema BAYGÜN; "Türkiye- AB İlişkilerine Ait Bazı Önemli Tarihler", <http://www.dtm.gov.tr/ab/Krono.htm>. Erişim: 09.10.2006.

¹⁹⁰BİLİCİ; **Avrupa Mali Yardımlarının Dayanılmaz...**, a.g.m., s. 55.

¹⁹¹T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı; <http://www.dtm.gov.tr/ab/MALI/IPA.htm>, Erişim: 09.10.2006.

¹⁹²Tuğrul KUDATGOBİLİK; "Başbakan'dan Lizbon Stratejisi ve Türkiye", Temmuz 2006, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1456&id=, Erişim: 24.11.2006.

borçlar toplamı % 46.1 olarak gerçeklemiştir¹⁹³. 2006 yılında enflasyon oranı % 9.6 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılı ve takip eden 2 yıl için ise % 4 düzeyinde enflasyon hedeflenmiştir¹⁹⁴.

Mart 2006'da 561 milyon YTL bütçe açığı verilmişken, Mart 2007'de 4 milyar 841 milyon YTL bütçe fazlası verilmiş böylece % 963 oranında bir iyileşme meydana gelmiştir. Mart 2006'da 1 milyar 697 milyon YTL olan faiz dışı fazla tutarı ise bu yılın aynı döneminde % 419.7 oranında bir artışla 8 milyar 820 milyon YTL olarak gerçekleşmiştir. Mart 2006 döneminde 9 milyar 938 milyon YTL vergi tahsil edilmişken, 2007 yılının aynı döneminde % 14 oranında bir artış ile 11 milyar 330 milyon YTL vergi tahsilatı gerçekleştirilmiştir¹⁹⁵.

Yukarıdaki veriler ışığında, Maastricht Kriterlerine uyum konusunda Türkiye'nin başarılı bir grafik çizdiği görülmektedir. Genel olarak bakıldığında; Avrupa Birliği, üye ülkelerin ve üyeliğe aday ülkelerin belli bir ekonomik seviyede olması gerekliliğine bağlı olarak hareket etmektedir. Ülkemiz açısından diğer ülkelere kıyasla farklı bir muamelede bulunuyor görünse de, temelde söz konusu kriterlere uyumun gerçekleştirilmesini sağlamak yatmaktadır. Öyle ki Türkiye geçmişte zayıf ve dirençsiz bir ekonomiye sahip, enflasyonun üç haneli rakamlarda seyrettiği, işsizlik ve kayıt dışı ekonomi gibi sorunların mevcut olduğu bir ülke portresi çizmekteydi.

Tarih boyunca, disipline edilememiş mali ve parasal düzen içinde her zaman kriz tehdidi altında bulunan bir yapının gerek çeşitli kuruluşların yanlış yönlendirmeleri gerekse hükümetlerin istikrarsızlığı gibi nedenlerle, daha bozuk bir hal almıştır. Bu koşullardaki bir ülkenin tek çıkış noktası muhakkak ki her açıdan disiplini oluşturmak olmaktadır. Bugünün koşullarına bakıldığında, halen işsizlik bir sorunsu da, ekonomik açıdan önemli olan diğer verilerde iyileşme gözlenmektedir. Bu olumlu gelişmelerde gerek AB, gerek IMF gerekse de Dünya Bankası'nın desteği olmuştur.

¹⁹³<http://www.maliye.gov.tr>, Erişim: 18.04.2007.

¹⁹⁴<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2006/2007ParaPol.php>, Erişim: 20.04.2007.

¹⁹⁵http://www.maliye.gov.tr/basin_aciklama/MART2007DonemiMerkeziYonetimButceUygulamaSonuclarinalliskinBasinAciklamasi16042007.doc, Erişim: 20.04.2007.

III. TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI PARA FONU VE DÜNYA BANKASI İLE YÜRÜTTÜĞÜ ÇALIŞMALAR

Türkiye geçmişten günümüze çeşitli ekonomik ve mali krizler atlatmış, enflasyonun üç haneli boyutlara ulaştığı dönemlere şahit olmuş, büyük sıkıntılar geçirmiş bir ülke olarak, bugün halen çeşitli sıkıntılar içinde bulunan ve özellikle dış borç stokunun fazla olması nedeniyle borç kısır döngüsünden kurtulamamış olan bir portre çizmektedir. Daha öncede sözünü ettiğimiz gibi, yaşanan sıkıntıların temelinde yanlış uygulanan ya da bazen hiç uygulanmayan iktisadi politikalar, yanlış yönetim, destek kuruluşların ülke koşullarına hitap etmeyen öngörüler ve benzeri eksiklikler yatmaktadır.

Türkiye, ülkenin en büyük sorunu olan mali disiplinsizlik ve bununla bağlantılı olan diğer mali ve ekonomik sorunların giderilmesi adına gerek Dünya Bankası ile gerekse Uluslararası Para Fonu ile 1950’li yıllardan bu yana ortak çalışmalarda bulunmuştur. Özellikle IMF, kredi ve hibe şeklindeki mali yardımların yanı sıra, istikrar programları ile ülkenin ekonomik durumunda yönlendirmelerde bulunmuştur. Çalışmamızın bu kısmında her iki kuruluşunda mali disiplinin sağlanmasına yönelik olarak ülke ile yürüttüğü çalışmalar değerlendirilecektir.

A. Türkiye’nin Mali Disiplin Kapsamında Uluslararası Para Fonu İle Yürüttüğü Çalışmalar

Türkiye, ilk istikrar programının tarihi olan 1946’dan günümüze farklı dönemlerde döviz kıtlığı ve ödemeler dengesi krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Uluslararası Para Fonu (IMF) destekli istikrar programlarının yürürlüğe konulması bu dönemlerde ortaya çıkan istikrarsızlığın çözümünde başvurulacak temel yöntem olmuştur. Türkiye ödemeler bilançosu dengesinin sağlanamadığı ve dolayısıyla döviz darboğazı ile karşılaştığı dönemlerde ya IMF’nin onayını alarak ya da doğrudan bu kuruluşla yapılan anlaşmalarla istikrar programlarını yürürlüğe koymuştur. Stand-by anlaşmalarına başvurularak uygulanan IMF destekli istikrar programlarının dışında

kalan tüm istikrar paketlerinde de IMF ile görüşmeler yapılmış ve bu kuruluşun onayı ile ekonomik tedbirler uygulamaya konulmuştur¹⁹⁶.

Türkiye'nin IMF ile yürüttüğü çalışmalar; 1946 devalüasyon dönemi, 1958 dönemi, 1970 dönemi, 24 Ocak 1980 dönemi, 1990'lı yıllar ve sonrası olarak değerlendirilebilir.

1. 1946 Devalüasyon Dönemi ve IMF ile İlk İlişkiler

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na bilfiil katılmamakla birlikte bu savaşın ekonomik etkilerinden büyük zarar görmüştür. 7 Eylül 1946'da gerçekleştirilen Cumhuriyet tarihindeki ilk devalüasyon Kararı ile bir istikrar programından çok, savaş sonrası döneme ve yeni ekonomi politikalarına uyum sağlamaya, ithalatı kısımaya, ihracatı artırmaya yönelik önlemler alınması hedeflenmiştir. Cumhuriyet tarihindeki bu ilk devalüasyon, ihracat ürünleri fiyatlarını savaş döneminde ortaya çıkan enflasyonun etkilerinden arındırmak ve elde biriken mal stoklarını ihracata yönlendirmek amacıyla yapılmıştır¹⁹⁷.

Devalüasyonun önemli nedenlerinden biri, o yıllarda IMF'ye girildiği takdirde devalüasyon yetkisinin sınırlanacak olmasıdır. IMF o yıllarda ülkelerin tek başlarına % 10'un üzerinde devalüasyon yapmalarını izne bağlıyordu. Bu nedenle IMF'ye katılmadan önce büyük oranda bir devalüasyon yapılmasına karar verilmiştir. 1946 devalüasyonu Türkiye'yi dünya ekonomisine entegre etmeye yönelik liberalizasyon önlemleriyle birlikte uygulamaya konulmuş ve dış yardım arayışına başlanmıştır. Sonunda Türkiye IMF, Dünya Bankası ve Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütleri'ne 1947 yılında üye olarak uluslararası entegrasyon ile bağlantılarını kuvvetlendirmiştir¹⁹⁸.

Türkiye'nin IMF'ye üye olduğu 1947 yılından 1980 yılına kadar, IMF ile 11 tanesi 1960 yılından sonra olmak üzere toplam 12 tane İstikrar Programı gerçekleştirilmiştir. IMF ile ilk düzenlemeye gidilen 1958 yılına kadar Cumhuriyet tarihinin bazı makroekonomik göstergelerine bakıldığında GSMH'nin yılda ortalama

¹⁹⁶Esra Siverekli DEMİRCAN- Meliha ENER; "IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri", <http://biibf.comu.edu.tr/edemircanmenerm.pdf>, s. 6, Erişim: 02.10.2006.

¹⁹⁷T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.foreigntrade.gov.tr/Ekonomi/75yilbk/1939don.htm>, Erişim: 23.11.2006.

¹⁹⁸DEMİRCAN- ENER; a.g.m, s. 7.

% 6.12, TEFE'deki yıllık değişim ortalamasının % 6.67, ihracatının ortalama yıllık büyüme oranının % 7.55, ithalatın yıllık değişim ortalamasının % 9.08 olduğu görölmektedir¹⁹⁹.

1950'li yıllarda ithalatın yüksek oranda liberalize edilmesinin ardından, ithalatta artış sağlanmasına bağlı gelişmeler, ölkede IMF destekli istikrar önlemlerinin alınmasını gündeme getirmiştir.

2. 1958 İstikrar Programı

Kore Savaşı'nın etkilerinin ardından milli gelirden ve üretimde gerileme sürecine girilmiştir. Başta bütçe açıkları olmak üzere çeşitli nedenlerle para arzının artışı yönünde izlenen politikaların, fiyatların da önemli oranda yükselmesine yol açması sonucunda 4 Ağustos 1958'de Türkiye'de ilk kez en kapsamlı istikrar kararları yürürlüğe konulmuştur.

Türkiye'nin IMF ile ilk düzenlemeye gitti 1958 istikrar programında ithalat ve ihracattaki bürokratik engellerin azaltılmasına yönelik kararların varlığı ile dış ticarete görel olarak serbestlik getirilmeye çalışıldığı görölmektedir. Bu bağlamda, IMF'nin kuruluş amaçları arasında yer alan "uluslararası ticaretin arttırılmasına engel olabilecek bir takım mekanizmaların ortaya çıkmasının önlenmesi" çerçevesinde Türkiye'de uygulanan iktisadi politikalar IMF'nin önermeleri doğrultusunda şekillenmeye başlamıştır²⁰⁰.

İstikrar Kararları ile TL devalüe edilmiş, Merkez Bankası (MB) kaynaklarına getirilen sınırlamalar ile para arzı kontrol edilmeye çalışılmış, KİT'lerin MB'den finansmanına sınırlama getirilmiş, ayrıca KİT ürünlerine zam yapılarak KİT'lerin zararları azaltılmaya çalışılmış, kamu harcamaları kısılarak bütçe açıkları daraltılmış, 1954 sonrasında getirilen fiyat kontrolleri kaldırılarak fiyat mekanizmasının işlemesi öngörölmüş, ithalatta liberasyona gidilmesi amaçlanmış, katlı kur sisteminden tekli kur uygulamasına geçilmiş ve ithalat üç aylık programlara bağlanmış²⁰¹.

¹⁹⁹Ercan ENÇ- Gökhan AYKAÇ; **Türkiye'nin IMF Deneyimine Bir Bakış**, Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 3/2003, s. 62.

²⁰⁰ ENÇ- AYKAÇ; a.g.m., s. 62.

²⁰¹T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.foreigntrade.gov.tr/Ekonomi/75yilbk/1939don.htm>, Erişim: 23.11.2006.

İstikrar programının uygulamaya konulması ile 350 milyon dolarlık kredi sağlanmış, 600 milyon dolarlık dış borç da ertelenmiştir. 1958 devalüasyonu sonrasında dünya piyasalarında fiyatlar düşerken ihracat yine arttırılamamıştır. Ancak artan dış krediler nedeniyle ithalatta artış başlamış ve dış ticaret açığı büyümüştür. Ülke içinde ekonominin giderek daralması ve geri dönmeyen krediler nedeniyle yedi banka ile pek çok küçük özel şirket iflas etmiştir. Türkiye en ciddi krizlerinden birini yaşamıştır. Kısa vadeli dış kredilere dayanarak ithalatı serbestleştirme yolundaki bu deneme daha öncekiler gibi önemli bir krizle sona ermiştir²⁰². Sonuç olarak 1958 İstikrar Programı, istenilen etkiyi yaratmamış aksine ithalatın artması, ihracatın yetersiz kalması sonucunda dış ticaret açığının oluşması ile sonuçlanmıştır.

3. 1970 İstikrar Programı

1960'lı yıllar kalkınma planları ile istikrar arayışının ortaya çıktığı yıllardı. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)'nin bünyesinde kurulan konsorsiyum ile, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın finansmanı için önemli ölçüde kredi sağlanmıştır. Alınan dış yardıma karşın ödemeler bilançosu dengesizliği devam etmiş ve Türkiye'nin döviz rezervleri önemli ölçüde azalma göstermiştir. Bu yıllarda da yine IMF ile Türkiye arasında ihtiyaç duyulan kredinin sağlanabilmesi amacıyla "Niyet Mektupları" yazılmıştır. 1965 sonrası ekonomideki bunalımın daha da artması sonucu 1966 yılında IMF yeniden devalüasyon öngörüsünde bulunmuştur²⁰³. Bu dönemde ithal ikameci sanayileşmenin giderek hız kazanmıştır. İhtiyaç duyulan pek çok temel ürün maliyetinin altında satılmış ve sonuçta Türkiye'nin dışa olan bağımlılığını arttırmıştır.

Döviz tikanıklığı 1970'lerin başına gelindiğinde yoğunluk kazanmıştır. IMF'nin devalüasyon ve dış ticaret rejiminde liberalleşme baskıları daha da artmıştır. Sonunda 10 Ağustos 1970'de IMF'nin devalüasyon isteği kabul edilmiş ve 1 dolar 9 TL'den, 1 dolar 15 TL'ye devalüe edilmiştir. Fiyat artışları ve dış ticaret

²⁰² DEMİRCAN- ENER; a.g.m., s. 8.

²⁰³ DEMİRCAN- ENER; a.g.m., s. 9.

açığının hızla artması yanında buna bütçe açıklarındaki ve para arzındaki artışın eşlik etmesi 1970 İstikrar kararlarının alınma nedenleri olarak gösterilmiştir²⁰⁴.

1970 kararları, para ve maliye politikalarını içeren geleneksel Ortodoks yapıda yarı şok kararlardır. Bu kararları 1958 ve 1946 devalüasyon kararlarından ayıran önemli fark ise kamu gelirlerini arttırmaya yönelik vergi reformları içermesidir. İstikrar kararlarının alındığı tarihte Türkiye'nin döviz rezervleri en düşük düzeyine inmişti. IMF'nin verdiği 90 milyon dolarlık stand-by ile belli ölçüde düzelme sağlanmıştır²⁰⁵.

Alınan istikrar önlemlerinin ardından 1973 yılında petrol krizinin yaşanması Türkiye'yi büyük ölçüde etkilemiştir. 1974 Kıbrıs Barış Harekati'nin bütçeye getirdiği yük, ithal ikamesinin ikinci aşamasına geçişte dövize duyulan ihtiyacın artması ve işçi dövizlerinin yurda girişinin azalmış olması da eklenince Merkez Bankası'nın rezervleri azalmıştır. Ekonomik bunalım 1978-79'da yeni bir istikrar programının yürürlüğe konulmasına neden olmuştur. IMF'nin mali desteği alınarak yeni bir istikrar programı uygulanmaya başlanmıştır. 1978 istikrar programı ile birlikte TL'nin değeri yeniden belirlenmiş, KİT fiyatlarına zam yapılmış, bütçe harcanmalarında kısıntıya gidilmiştir. Uygulanan istikrar programına karşın Türkiye beklediğinin çok altında dış krediye kavuşmuştur. Kredi girişlerinde görülen aksaklık nedeniyle de uygulanan politikalar başarıya ulaşamamıştır²⁰⁶.

4. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları

1970'lerin sonuna doğru uygulanan istikrar politikaları sonucunda TL'nin büyük oranda değer kaybına uğradığı gözlenmektedir. Buna karşın ödemeler bilançosunda beklenen iyileşme sağlanamamıştır. Devalüasyonlar ithalatın gerilemesine ihracatın ise artmasına yardımcı olamamıştır. Ekonomik büyümenin gerilemesinin yanında, enflasyon yükselmiştir. Sonuçta içinde bulunulan durumdan kurtulmak için yine IMF önerilerine bağlı kalınarak 1980 İstikrar Programı adında yeni bir program hazırlanmıştır²⁰⁷.

²⁰⁴ DEMİRCAN- ENER; a.g.m., s. 9.

²⁰⁵ İlker PARASIZ; **İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998, s. 144.

²⁰⁶ DEMİRCAN- ENER; a.g.m., s. 10.

²⁰⁷ Cevdet ERDOST; **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye**, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s. 168.

24 Ocak 1980 Kararları, yapısı gereği Ortodoks özellikler taşımaktadır. İç dengesizliğin sebebi olarak aşırı talep görülmektedir. Bu sebepten dolayı alınan kararlar, ağırlıklı iç talebin ve kamu harcamalarının kısılmasına yönelik olmuştur. 1980 kararlarının yapısal amaçları; kamu kesiminin daraltılması, sermaye ve iş gücü fiyatlarının belirlenme sürecinin piyasa mekanizmasına bırakılması, iç ve dış piyasaların serbestleştirilmesi, İhraca dayalı büyüme modeli benimseyerek, yabancı sermaye girişine olanak tanıyarak yatırım ve döviz miktarlarının arttırılması, ithalatın serbestleştirilmesi şeklinde sıralamak mümkündür²⁰⁸.

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları ve daha sonra alınan önlemler yapısal değişiklikler içermesi bakımından önceki istikrar programlarından farklıdır. Kısa dönemde alınan sonuçlara değinmek gerekirse, 24 Ocak Kararları ile, dış rekabete açık ekonomi modeli kurulmuş, karşılaştırmalı üstünlükler gözden geçirilmiş, ihracat artmış, ihracatta sanayi mallarının payı yükselmiş, yabancı sermaye, işçi dövizleri ve turizm gelirleri artmış, artan ithalat talebine bağlı olarak ticaret açığı büyümüş, kapasite kullanım oranlarında dikkat çekici artışlar sağlanmış, reel faiz politikası çerçevesinde mevduatlar yükselmiş, tekstil, inşaat ve hafif sanayi ihracatın lokomotif sektörleri olmuştur. Altın ve döviz üzerindeki kontrollerin kaldırılmasıyla, para piyasasının bütün araçları ekonomi içindeki yerini almış, borsa gelişmiş, enflasyon gerileme sürecine girmiştir²⁰⁹.

1980 kararları ile asıl amaç, döviz gelirlerinin arttırılması olduğundan, Türk Lirası % 49 oranında devalüe edilerek dolar kuru 47 TL'den 70 TL'ye çıkarılmıştır. 1 Temmuz 1981 yılından sonra günlük kur ayarlamasına geçilmiştir. Bu uygulamalar sonucunda ihracat gerek döviz getirisi gerekse miktar açısından üç yılda iki katına çıkmış, 1979'daki GSMH içindeki payı % 4.1 iken 1982'de % 10.5'e yükselmiştir. Bunun akabinde 1980 sonunda 5 milyar dolar olan cari açık, 1981'de 4.2 milyar dolar düzeyine inmiştir. Ancak artan talep, cari açığın aleyhine gelişme göstermiş, 1980'de 7.9 milyar dolar olan ithalat, 1987'de 14.2 milyar dolar olmuştur²¹⁰.

²⁰⁸ ENÇ- AYKAÇ; a.g.e., s. 66.

²⁰⁹ T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "VI. 1980 Sonrası Ekonomik Politikalar Ve Dış Ticaret Politikası", <http://www.foreigntrade.gov.tr/Ekonomi/75yilbk/1980so.htm>. Erişim: 02.10.2006.

²¹⁰ Melek ÖGEÇ- Buket KÖŞKEROĞLU; Nariman SHAHSUVAROV; "24 Ocak 1980 Kararları", s. 12, mimoza.marmara.edu.tr/~mtekce/eco272/24ocak.pdf. Erişim: 02.10.2006.

1980 yılından sonra uygulanan istikrar politikası küreselleşmenin de etkisiyle kamu kesiminin ekonomi içindeki payını küçültmeye eğilimli bir anlayış benimsemiştir. Ancak, bu anlayışın ülkede kurumsal, hukuksal ve ekonomik temeli olmadığından 24 Ocak Programı ülkede önemli toplumsal ve ekonomik sorunlara yol açmıştır. Yeniden yapılanma amacının öngörüldüğü program Dünya Bankası kredileriyle desteklenmesine rağmen, uygulamadaki sonuçlar, bütün siyaset yaşamına bulaşan yozlaşma, zenginlik için her türlü kural dışılığın olağan sayıldığı yeni bir aşamayı başlatmıştır²¹¹.

5. 1990 Yılı Sonrası Yaşanan Krizler

Türkiye, arka arkaya; 1991, 1994, 1998-1999, 2000-2001 yıllarında, GSMH’de düşüşlere neden olan, çok sayıda firmayı iflasa götüren, daha önceki yıllarda yaşananlardan çok daha ağır krizlerle karşı karşıya kalmıştır.

1991 krizini Körfez krizi tetiklemiştir. 1990 yılında toplam sermaye girişi 4 milyar dolar olmuş; bunun 3 milyar doları kısa vadeli olarak gerçekleşmiştir. Dış borç stoku 8 milyara dolara yakın artış gösterirken kısa vadeli borçlardaki artış 4 milyar dolara yaklaşmıştır. Cari işlemler bilançosu, tarihi bir sıçramayla açığını 2.6 milyar dolara çıkarmıştır. Büyük çaptaki sermaye girişi TL’yi aşırı değerlendirirken ihracatı caydırdı, ithalatı teşvik edici olmuştur. 1991’de Körfez krizi çıktığında Türkiye riskli bir ülke konumuna gelmiş ve sermaye kaçışa geçmiştir. 2.6 milyar doları aşan sermaye kaçıışı ekonomiyi durgunluğa sokmuş, TÜFE % 52.4 artarken TEFE artışı % 64’e ulaşmıştır. Büyüme hızı % 0.3’e düşmüştür. Kriz etkisini bir yıl göstermiş ve derin yaralarla aynı yıl bitmiştir²¹².

1991 Krizi ardından, kamu kesimiyle ilgili reformların yeterince yapılmamış olması, yapısal sorunları artırmış, finans piyasalarının serbestleştirilmiştir. Bunun sonucunda iç borçlanma krizi şeklinde patlak veren 5 Nisan 1994 krizi yaşanmıştır. Bu nedenle, 1994 krizinin içsel dengesizlikler sonucu yaşandığını söylemek mümkündür. Krizin temelini 1993 yılında iç borçlanma politikasında yapılan değişikliğe ve bunun mali piyasalar tarafından kabul edilmemesinin oluşturduğunu

²¹¹DEMİRCAN- ENER; a.g.m., s. 11.

²¹² <http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=316>, Erişim: 02.10.2006.

söyleyebiliriz. Ayrıca Merkez Bankası ile Hazine arasındaki sorunlar krizi hızlandırdığı söylenebilir.

IMF'nin parasal desteğini alan 5 Nisan 1994 İstikrar Programı; piyasada yaşanan krizi bir süre için durdurabilmiştir. Ancak bunun sonucunda GSMH'de % 6'ya varan oranda düşme gerçekleşmiştir. Uygulanan programın yapısal hedefleri gerçekleştirmede de başarılı olduğu düşünülmemektedir. Kamu gelir-gider dengesizliği de vergi yasalarındaki düzenlemelere karşın daha da derinleşmiştir. Enflasyon oranı ise devam eden dönemde yılda % 70-80 düzeyinde kronikleşmiş ve konsolide bütçenin % 40'dan fazlası kamunun borç faizi ödemelerine tahsis edilmiştir²¹³.

Tablo 61'de Türkiye'nin 1961- 1999 yılları arasında IMF ile gerçekleştirdiği stand-by anlaşmaları verilmiştir.

Tablo-61: IMF İle Yapılan Stand-By Anlaşmaları

Stand by Kabul Tarihi	Süre	Mali yardım miktarı (milyon ABD Doları)	Sonuç
01.01.1961	12	37.5	Başarısız
30.03.1962	9	31.0	Başarısız
15.02.1963	11	21.5	Başarılı
15.02.1964	11	21.5	Kısmen başarılı
01.02.1965	12	21.5	Başarısız
01.02.1966	12	21.5	Başarılı
15.02.1967	11	27.0	Başarılı
01.04.1968	9	27.0	Başarılı
01.07.1969	12	27.0	Başarılı
17.08.1970	12	90.0	Başarısız(İptal-1979)
24.04.1978	24	300.0	Başarısız(İptal-1980)
19.07.1979	12	250.0	Başarısız
19.06.1980	36	1.250.0	Başarılı
24.06.1983	12	225.0	Başarısız
04.04.1984	12	225.0	Başarısız(İptal-1984)
08.07.1994	14	610.0	Başarısız(İptal-1996)
22.12.1999	36	2.892.0	Başarısız

Kaynak: Muhammet AKDİŞ, **Türkiye'de Ekonomik İstikrar Programlarının Dünü ve Bugünü**, Tavas, 2001, s. 15, Nurhan YÖNEZER. **Ekonomist**, 18 Mart 2001, Sayfa 34-36,

²¹³ Hasan ŞAHİN, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2000, s. 226.

Bu yıllar arasında toplam 16 anlaşma gerçekleştirilmiş ve bunlardan 9 tanesi başarısız olmuştur. Tabloda önerilen mali yardımların ve bunların kullanım miktarlarına yer verilmiştir. Burada dikkati çeken husus genel olarak kullanım miktarlarının önerilen miktarlardan yaklaşık % 50 düşük olarak gerçekleşmiş olmasıdır.

1994 istikrar programının çözüm olmaması, krizin olumsuz etkilerini gidermeye yetmemesine bağlı olarak, arka arkaya yaşanan ekonomik krizlere yönelik önerilen istikrar paketlerinin etkisiz kalması IMF ile olan bağları her defasında daha da kuvvetlendirmiş ve belli bir süre sonra bağımlılığa dönüştürmüştür. Hem içe hem dışa yönelik borçlarla mücadelede zorlanan Hazine Aralık 1999'da hükümet IMF ile yeni bir stand-by anlaşması imzalamıştır.

Uzun süre görüşülen stand-by anlaşmasının temel amaçları²¹⁴:

- Tüketici enflasyonunu 2000 yılı sonunda % 25'e, 2001 yılı sonunda % 12'ye ve 2002 yılında % 7'ye çekilmesi,
- Reel faiz oranlarını makul seviyelere indirilmesi,
- Ekonominin büyüme potansiyelini artırılması: kaynakların daha etkin kullanımının ve adil dağılımının sağlanması,
- Sıkı bir maliye politikası uygulamasıyla faiz dışı bütçe fazlasının artırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirilmenin hızlandırılması,
- Enflasyon hedefi ile gelirler politikası ve
- Enflasyon ve reel faizlerin düşürülmesine yapacağı katkıyı desteklemek ve ekonomik birimlere uzun vadeli bir bakış için enflasyonun geriletilmesine kilitlenmiş döviz ve para kuru politikası oluşturulması şeklinde belirtilmiştir.

Bu anlaşma ile hem Türkiye'nin kredi notu yükselme göstermiş hem de özelleştirme kapsamında büyük atılımların gerçekleşmesi sağlanmıştır. Ancak zaman geçtikçe, sonuçlar beklenildiği ya da hedeflendiği gibi gelişmemiştir.

²¹⁴http://www.ekodialog.com/Konular/imf_3.html, Erişim: 3.10.2006.

2000 yılının sonlarına doğru; uygulamaya konulan istikrar programı ile vergi gelirlerinde sağlanacak artış ve dış borçlanmanın, iç borçlanma yerine ikame edilmesi sonucunda Hazine'nin iç borçlanma talebi nispi olarak azaldığı için faizlerde hızlı bir düşme ortaya çıkmış ve bu durum reel kesime kaynak sağlayan finans kesimi açısından ciddi sorunlara yol açmıştır. Bu gelişmelerin paralelinde; hazine bonolarının faizlerinin düşüklüğü karşısında bankacılık kesimi fonlarını tüketici kredilerine yönlendirmişler ve bu durum da talep artışı nedeniyle enflasyonla mücadele amacının başarısız olmasına yol açmıştır. Ayrıca, döviz kurunda çapa sisteminin benimsenmesi nedeniyle ithal mallarının fiyatları daha ucuz hale geldiği için, ithalattaki artış da endişe verici boyutlara ulaşmıştır²¹⁵.

Stand-by anlaşmasının ardından 2000 yılında devreye giren istikrar programı büyük çöküşün baş sorumlusu olarak görülmektedir. Türkiye döviz kurunun çapaya bağlanmasıyla çıkmaz sokağa girmiştir. Cari işlemler açığı giderek büyümüş ve yıl sonunda 9.8 milyar dolara çıkarak tarihi bir rekor kırmıştır. Dolar çapası nedeniyle toplam kısa vadeli borçlar 28.9 milyar dolara, toplam dış borç stoku 114.3 milyar dolara çıkmıştır. Yabancı bankalar vadesi gelmemiş kredilerini geri çekmeye başlayınca gecelik faizler çok yükselmiş ve Türkiye, 22 Kasım 2000'de para krizi patlamıştır. 13 banka ve çok sayıda aracı kurumun batmasına neden olan Kasım kriziyle artan faizler ve ödeme güçlüğü düşen bankaların vadesi dolmayan kredileri geri çağırması, iç pazarın daha da daralması bunda büyük rol oynamıştır. 3.5 milyar dolarlık net sermaye çıkışıyla döviz fiyatları ve faizler tırmanışa geçerken, kriz öncesi 670 bin TL olan dolar Nisan'da 1 milyon 161 bine tırmanmıştır. Özetlemek gerekirse IMF programı başarısız olmuştur²¹⁶.

Tablo 40'da Türkiye'de 1946-1999 yılları arasında uygulanan istikrar programlarına yer verilmiştir.

Tablo-62: Türkiye'de İstikrar Programları

Tarih	Hükümet	Amaç	Sonuç
Eylül-1946	Recep Peker	Ekonomiyi dışa açmak ve yeniden yapılandırmak.	İthalat patlamıştır, dış ticaret açığı artmıştır

²¹⁵ DEMİRCAN- ENER; a.g.m., s. 12.

²¹⁶ <http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=316>, Erişim: 02.10.2006.

Ağustos-1958	Adnan Menderes	Enflasyonu dizginleyip, büyümeye hız kazandırmak.	Enflasyon dizginlenmiş, büyüme ise hızlanamamıştır.
1970 (Stand-by)	Süleyman Demirel	Ekonomik durgunluğa son vermek.	Büyüme artmış, ancak enflasyon da artmıştır.
Ağustos-Eylül 1977	Süleyman Demirel	Enflasyonu indirmek, döviz açığını gidermek.	Enflasyon artmış, cari açık yükseldi, büyüme yavaşlamıştır.
Mart-1978 (Stand-by)	Bülent Ecevit	İhracatı arttırmak, büyümeyi hızlandırmak.	Ekonomik sorunlar artmış, durgunluk krize dönüşmüştür.
Mart-1979 (Stand-by)	Bülent Ecevit	Ekonomik krizi sonlandırmak.	Ekonomi küçülmüş, enflasyon önlenememiştir.
Ocak-1980	Süleyman Demirel	Ekonomiyi dışa açmak ve ekonomik durgunluktan çıkmak.	Ekonominin dışa açılmasında başarılı olunmuş, ancak enflasyon üç haneli rakamlara ulaşmıştır.
Nisan-1994 (Stand-by)	Tansu Çiller	İç ve dış açıklardaki artışı durdurmak.	Enflasyon patlamıştır, 94 krizi doğmuştur.
Ocak-1997	Mesut Yılmaz	Enflasyonu önlemek.	Erken seçim kararı sebebiyle tamamlanamamıştır.
Aralık-1999 (Stand-by)	Bülent Ecevit	Enflasyonu frenlemek.	2000 ve 2001 yılı krizleri ile sarsılmıştır.

Kaynak: Muhammet AKDİŞ, **Türkiye’de Ekonomik İstikrar Programlarının Dünü ve Bugünü**, Tavas, 2001, s. 13.

Planlanan programların başında belirlenen amaçlar ile sonuçlarının verildiği tabloda, uygulanan istikrar programlarının istenilen sonucu vermediği görülmektedir. Yaşanan başarısızlıkların ardından büyük bir sorun daha kendini göstermeye başlamıştır. 2000 krizinin hemen ertesi yılı kendini gösteren 2001 krizi zaten sorunlu olan ekonomiyi daha da buhranlı bir sürece götürmüştür.

Şubat 2001 krizlerinin para piyasalarındaki yansımaları faiz oranları ve döviz kurlarının artışı ile kendisini gösterdi. Şubat 2001 de yaşanan kriz ile Merkez Bankasının döviz rezervleri gerilemişti. 21 Şubat da döviz kuru dalgalanmaya bırakılmış, böylece Kasım ayında kesintiye uğrayan enflasyonu düşürme programının da sonuna gelinmiştir. IMF’nin bu krizlerdeki ciddi hatası, bankacılık reformu ile ilgili önlemlerin yavaş ve yumuşak bir geçişi gerektirdiğinin dikkate

alınamaması olarak değerlendirilebilir. Radikal önlemler sistemde çöküntüyü ve paniği hızlandırmıştır²¹⁷.

Yaşanan ekonomik krizlerin ardından özellikle döviz kuru ve para politikaları konusundaki belirsizliğin sürmesi ile birlikte; dövize olan talep belli bir noktada durmuş ve piyasalarda satışlar aşırı düşüş göstermiştir. Bu durum karşısında hükümet tarafından IMF ve Dünya Bankası desteği ile birlikte 15 Nisan 2001 tarihinde “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)” açıklanmıştır.

Bu program; dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı bir biçimde sürdürmeyi, bankacılık sektöründe kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırmayı, böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmayı, kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak bir biçimde güçlendirmeyi, toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedâkarlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikası sürdürmeyi ve bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısını oluşturmayı hedeflemektedir²¹⁸.

Çalışma, GEGP'nin sürdürülemez iç borç dinamiğinde dış etkenleri, yani kısa vadeli spekülative sermaye hareketlerinin olumsuz etkilerini görmezden geldiği ortaya koymaktadır. GEGP'nin Türkiye'nin makroekonomik denge sorunlarına sunduğu çözümler kısa vadeli ve günü kurtarma şeklinde olmuştur. İhracatı artırma yöntemi kurun yükselmesini sağlamak ve iç talebi bastırmaktan ibaret kalmıştır. GEGP'de ülkemizin uluslararası işbölümündeki konumunu değiştirmeye, vasıfsız işgücüne ve tabii kaynaklara dayanan mallar ihracatçısı konumunu değiştirmeye yönelik bir strateji bulunmamaktadır. GEGP Türkiye'de vergi tabanının yetersizliğine ve vergi adaletsizliğine değinmekte ama bunlara çare olacak ciddi ve kapsamlı bir vergi reformu önermemektedir²¹⁹.

²¹⁷ DEMİRCAN- ENER; a.g.m., s 12.

²¹⁸ SAKAL, **Türkiye’de Mali Disiplin...**, a.g.e., s. 230.

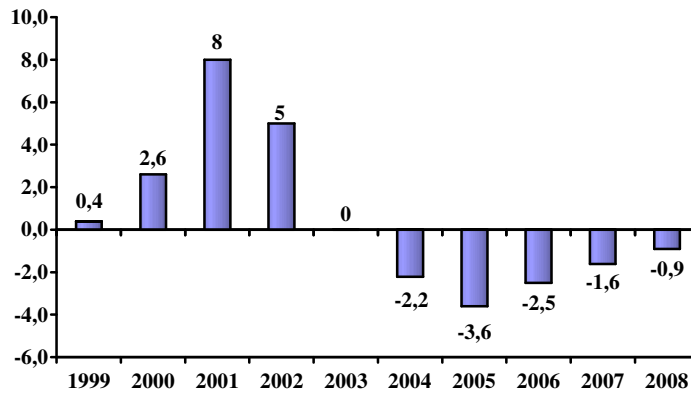
²¹⁹ Bağımsız Sosyal Bilimciler- İktisat Grubu, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldanbs/Yazilar_BSB/BSBgegp.doc, s.40. Erişim: 03.10.2006.

2002- 2004 dönemini kapsayan stand-by düzenlemesinde, bir çok alanda çeşitli hedefler belirlenmiştir. Mali disipline yönelik düzenlemelere de yer veren anlaşmada bu konuya yönelik çeşitli hedefler öngörülmüştür²²⁰.

- Konsolide bütçenin mali yapısı iddialı kamu sektörü reform programının uygulanmasıyla önemli ölçüde güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Buna göre, harcamaların etkinliğinin artırılması, vergi sisteminin ve kamu hizmetlerinin reforma tabi tutulması hususunda çalışmalara yer verilmesi planlanmıştır.
- Başta etkin işlemeyen KİT’lerde olmak üzere, aşırı istihdam düzeyinin aşağı çekilmesi yoluyla kamu kaynaklarının kullanımında ve mali durumunda büyük bir iyileşmenin gerçekleşmesi hedeflenmiştir.
- Tüm mali kontrol mekanizması, maliye politikasının yasal çerçevesinin güçlendirilmesi, kamu mali hesapların birleştirilmesi ve mali şeffaflık reformlarının derinleştirilmesi yoluyla geliştirilmesi hedefler arasında belirtilmiştir.

Aşağıda verilen grafiklerde, Uluslararası Para Fonu’ndan net para kullanımı ve IMF’ ye olan borç miktarı verilmiştir.

Grafik-4 : Uluslararası Para Fonu’ndan Net Para Kullanımı (milyar SDR)

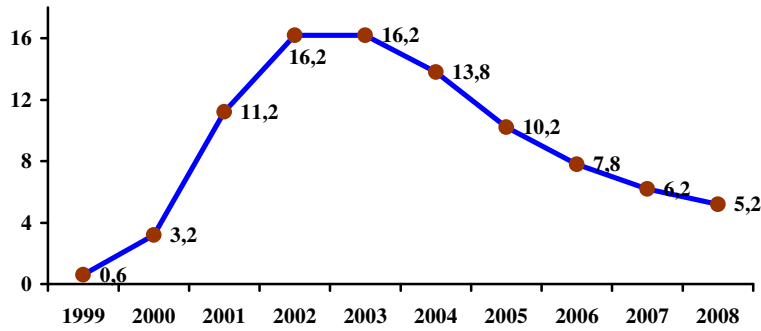

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/GuncelDuyuru/plan%20butce%20sunumu_2006.pdf, s. 65.

²²⁰T.C Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ankara, 18 Ocak 2002, http://www.hazine.gov.tr/standby/mektup/mektup11/nmektub_tr.htm, Erişim: 23.11.2006.

2003 yılından itibaren, IMF’den net para kullanımı değerleri eksiye düşmüştür. Aynı şekilde IMF’ ye olan borç miktarında yine 2003 yılı itibariyle düşüş gerçekleşmiştir. 2008 yılına kadar borç miktarının 5,2 milyar ADR düzeyine geleceği düşünülmektedir. Grafiklerde görülen bir diğer dikkate değer nokta, 2001-2002 yıllarında gerek borç miktarı, gerekse net para kullanımı, 1999-2008 yılları arasında en üst seviyelerde seyretmesidir.

Grafik-5: Türkiye’nin Uluslararası Para Fonu’na Olan Borç Stoku (milyar ADR)

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/GuncelDuyuru/plan%20butce%20sunumu_2006.pdf, s. 66.

Yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi, IMF’den alınan borç miktarı 2001 yılından itibaren artmaya başlamış ve 2004 yılında düşüşe geçmiştir. Özellikle yaşanan krizin etkisiyle 2000 yılında 3.2 milyar ADR olan borç stoku, 2001 yılında 11.2 milyar ADR’ ye yükselmiştir.

Genel olarak bakıldığında IMF, aslında mali yönetim uzmanlığına ve evrensel üyeliğine dayanarak mali saydamlığın teşvik edilmesine önderlik edebilecek durumdadır. Bu nedenle Ara Komitesi, IMF üyesi ülkelerin aşağıda sunulan Mali Saydamlıkla İlgili İyi Uygulamalar Tüzüğü’nün uygulanmasını teşvik etmektedir. Tüzük aşağıdaki temel hedefler üzerine kuruludur: Hükümette görev ve sorumluluklar net ve açık olmalıdır; hükümet faaliyetleri ile ilgili bilgiler kamuya sunulmalıdır; bütçe hazırlığı, uygulaması ve raporlaması şeffaf bir şekilde ele alınmalıdır ve mali bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği bağımsız mercilerin denetimi altında olmalıdır. Tüzük prensipte ve pratikte bu hedeflere ulaşmak için hükümetlerin ne yapması gerektiğini sunmaktadır. Bu prensip ve pratikler, IMF’nin üye ülkelerdeki

mali yönetim birikimlerinden meydana getirilmiştir. Tüzük, ekonomik politikaların ülke yetkilileri, mali piyasalar ve uluslararası kurumlar tarafından denetim altında tutulmasında yardımcı olacaktır. IMF'nin mali saydamlık ile ilgili uygulamalar tüzüğü prensipler duyurusunda; görev ve sorumluluklarda açıklık ve netlik, bilginin kamuya açık olması, saydam bütçe hazırlığı, uygulaması ve raporlanması, dürüstlük için güven vermek şeklinde olmak üzere dört başlık altında değerlendirilmiştir²²¹.

Ülkemiz açısından, mali disipline yönelik düzenlemelerden en kapsamlı olanı 5018 sayılı Kanun olmaktadır. IMF'nin bu çerçevedeki yönlendirmelerinin de etkisiyle düzenlenen yeni kurallar bütünü, ülkedeki ekonomik sorunların çözümüne yönelik oluşturulmuştur. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda da *mali şeffaflığa* ilişkin hükümler bulunmaktadır. Buna göre her türlü kaynağın elde edilmesi ve kullanılmasında denetim sağlamak amacıyla kamuoyunun zamanında bilgilendirileceği hükme bağlanmıştır (m.7). Bu hüküm, 9 Ekim 2003 tarihinde kabul edilip 24 Nisan 2004 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkında Kanun ile hayata geçirilmek istenen *kamudan bilgi alma hakkı* ile doğru orantılıdır²²².

Kamu Mali Yönetimi ve Mali Kontrol Kanunu'nun 72'nci maddesinin birinci fıkrasında harcama yetkilileri ve gerçekleştirme görevlilerinin, ikinci fıkrasında ise mali kontrol yetkilileri ile muhasebe yetkililerinin Kanun kapsamında yapacakları görevlerden dolayı sorumlu olacakları hüküm altına alınmaktadır. Her ne kadar madde içinde belirtilmese de ifade edilen sorumluluk esas olarak mali sorumluluktur.

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Mali Kontrol Kanunu hükümlerine göre, mali işlemleri Maliye Bakanlığı tarafından yürütülen idarelerin mali yönetim ve kontrolü ile mali alandaki iç denetim görev, yetki ve sorumlulukları, her idarenin kendi sorumluluğunu gerçekleştirmek amacıyla 01.01.2006 tarihinden başlayarak ilgili idarelere devredilmiştir. Bu görev, yetki ve sorumluluk devrinin sağlanabilmesi için kamu idarelerinin mali yönetim ve kontrol sistemlerini 5018 sayılı Kanuna uygun olarak oluşturmaları ve bu süreçte Maliye Bakanlığınca belirlenen kriterleri

²²¹Mali Saydamlık İle İlgili İyi Uygulamalar Tüzüğü: Prensipler Duyurusu (IMF Belgesi) http://www.tesev.org.tr/projeler/kamu_maliye_gelisme1.php. Erişim: 24.09.2006.

²²²Ersan ÖZ- Ersin KAPLAN; "Türk Mali Sisteminin Yeniden Yapılandırılması", www.icisleri.gov.tr/tid/dergi/446_243_262.doc. Erişim: 22.09.2006.

yerine getirmeleri gerekmektedir. Kanunun çıkarılma gerekçesi olarak, kamu mali yönetimindeki etkinsizlik, verimsizlik, ihtiyaçlara cevap verememe gibi sebepler ön plana çıkmaktadır. Bu kanun ile getirilen düzenlemeler, kamu mali yönetiminde “disiplini ve etkinliği” sağlamaya yöneliktir.

Bu açıdan bakıldığında, IMF ile yürütülen çalışmalarda mali şeffaflık ve mali sorumluluk, mali disiplinin sağlanması açısından ön planda tutulmaya çalışılmış gibi görünmektedir. Sözü geçen tüzükte mali disipline yönelik çalışmalara yer verilmiştir. Ancak, geçmişte önerilen programlar ülkenin gerekliliklerine öncelik vermeksizin ülkenin içinde bulunduğu durum göz ardı edilerek öngörölmüş programlar olmuştur. Kısa vadeli çözümlerin yanı sıra uzun vadede kalıcı getirileri olan çözüm önerilerinin mevcut olmaması ülkenin yeni krizler yaşamasına engel olamamıştır. Çoğumuza göre IMF bir ihtiyaçken, kimimize göre de ağır bir yük olarak görölmektedir. Veriler dikkate alındığında sonuç aslında çok da parlak görünmemektedir. Birçok alanda derin yaralar açan kriz ve etkisiz çözüm yolu nedeniyle, ülke ciddi sorunlara doğru gitmiştir. İşsizlik mevcut bir sorunken daha da artmış, çoğu iş yeri iflasa sürüklenmiştir. Kısacası IMF ile yürütölen çalışmaların yani IMF tarafından öngörölen programların çoğunun istenilen sonucu vermediğini söylemek mümkündür. Ancak yakın tarihe bakıldığında, 5018 Sayılı Kanun, bütçe kodlama sistemi gibi yenilikler ile IMF’nin Türkiye üzerindeki etkisi olumlu yönde gelişmeye başlamıştır.

B. Türkiye’nin Mali Disiplin Kapsamında Dünya Bankası ile Yürüttüğü Çalışmalar

Bretton Woods konferansı sonucu kurulan ve bu nedenle “Bretton Woods İkizleri” olarak da anılan IMF ve Dünya Bankası, farklı alanlarda uzmanlaşmış olmakla birlikte, bu alanlar arasındaki yakın ilişki nedeniyle giderek artan bir işbirliği içinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Dünya bankasının temel amacını oluşturan iktisadi kalkınmanın hızlandırılması, IMF’nin ilgi alanına giren ödemeler dengesi sorunları ve bunların çözümüne yönelik izlenebilecek olan mali ve parasal politikalarla yakından ilgilidir²²³.

²²³ GÜRAN- AKTÜRK; a.g.e., s. 126.

Dünya Bankası ile IMF arasındaki işbirliğinin temeli, Dünya Bankası üyesi olabilmenin IMF üyesi olmaya bağlanmış olmasına ve bunun yanında iki kuruluşun da uzmanlarının bilgi alışverişinde bulunup, ortaklaşa çalışmalar yürüttüklerine dayanmaktadır. Buradan IMF ve Dünya Bankası çalışmalarının birbiri ile paralellik gösterdiği sonucunu çıkarmak yanlış olmayacaktır.

Türkiye Dünya Bankası'na 1947 yılında üye olmuştur. Takip eden yıllarda Dünya Bankası Grubu'nun diğer kuruluşlarından da üyeliğini almıştır. Sırasıyla; Uluslararası Finans Kurumu (IFC)'ye 1956 yılında, Uluslararası Yardım Kurumu (IDA)'ya 1960 yılında katılmış ve Uluslararası Yatırımlar Garanti Kurumu (MIGA) ile ilişkileri kurucu üye olarak katılmasıyla başlamıştır.

Türkiye'nin, Dünya Bankası ile ilk ilişkisi 1994 yılında aldığı krediye dayanmaktadır. 1980 yılına kadar Banka, kilit ekonomik sektörlerin çoğuna yatırım kredisi sağlamıştır. Aynı yıllarda Türkiye'de Banka'nın ilk *Yapısal Uyarlama Kredileri*'nden (SAL) birini almış ve sonraki yıllarda bunu dört SAL daha izlemiştir. Toplam taahhütlerin 1986- 1988 yılları arasında 1 milyar Doları aşmasına bağlı olarak ülkenin gösterdiği büyüme ile 1988 yılında Türkiye, Banka'nın 5. büyük portföy sahibi haline gelmiştir²²⁴.

1988 yılından sonra Türkiye'nin ekonomideki yapısal sorunlara yönelik çözüm arayışlarında başarısız olması Dünya Bankası açısından bir risk olarak görülmüş, sonlarına doğru Banka'nın düşük portföy sahipleri arasına gerilemeye başlamış ve bu konuda önlem alınması gerektiği hususunda ülkeyi uyarmıştır. 1994 yılında yaşanan krizle birlikte büyüyen sorunlar farklı uygulamalarla kısmen çözümlenmiş ve ekonomi yeniden canlanma göstermiştir. Ancak ülkenin portföy performansı açısından yaşadığı sıkıntıların devam etmesi, Banka ile ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu konuda çeşitli çalışmalara başlayan Türkiye, 1998 yılında eğitim üzerine yaptığı reformun ve takiben 1999 yılında yaşanan Marmara depreminin etkisiyle Banka ile ilişkileri yeniden canlandırmıştır.

²²⁴Bağımsız Değerlendirme Grubu; "Türkiye'de Dünya Bankası, 1993-2004 Ülke Yardım Değerlendirmesi", 20 Aralık 2005, [http://lnweb18.worldbank.org/oed/oeddoclib.nsf/DocUNIDViewForJavaSearch/01E60B8ED2AA74DD8525712C007D8D86/\\$file/turkey_cae_turkish.pdf](http://lnweb18.worldbank.org/oed/oeddoclib.nsf/DocUNIDViewForJavaSearch/01E60B8ED2AA74DD8525712C007D8D86/$file/turkey_cae_turkish.pdf), Erişim: 23.11.2006.

Yaşanan krizin etkilerini azaltmada tam destek verdiğini belirten Banka, bu çerçevede ülkeye 760 milyon Dolar tutarında “Ekonomik Reform Kredisi” adı altında yardımda bulunmuştur. Sağlanan mali destekle ekonomik büyüme gerçekleşmiş ve enflasyon düşme göstermiştir. Bu gelişmenin ardından Türkiye, üç yıllık süreyi kapsayan “2000 Ülke Yardım Stratejisi (CAS)” ile 5 milyar dolar tutarındaki krediye dahil edilmiştir. Desteklenen programın istenileni vermemesi nedeniyle 2001 yılında uygulanan ek reform önlemlerinin ardından 2002 yılında Türkiye’nin programı 3.5 milyar dolar tutarı ile desteklenmiştir²²⁵.

Türkiye açısından üyeliğinden 2002 yılına kadar geçen süreyi toparlayacak olursak (Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyarlanma Kredi Anlaşması hariç) Dünya Bankası kayıtlarına göre 159 kredi anlaşması imzaladığı görülmektedir. 1999 yılı sonu itibarıyla, IFC’ye 1.358 milyon dolar, IDA’ya 103 milyon dolar ve IBRD’ye 2.883 milyon dolar olmak üzere toplam 4.344 milyon dolar olan toplam Dünya Bankası borcunun, Türkiye’nin aynı dönemde 111.215 milyon dolar olan toplam dış borcuna oranı sadece % 3.90 civarındadır. Türkiye, 1989 yılından başlayarak aldığı kredilerden daha fazla anapara ve faiz ödemesi gerçekleştiren, bir başka deyişle Dünya Bankası kar ısında net kaynak kullanan değil, net kaynak aktaran durumundadır. Bununla birlikte, ülkemizin içinde bulunduğu yeniden yapılandırılma sürecine olan etkisi, bu pay ile ölçülemeyecek kadar yüksektir²²⁶.

Aşağıdaki tabloda, Dünya Bankası’na en çok borcu olan bazı ülkeler ele alınmıştır.

Tablo-63: Dünya Bankası ’na En Çok Borcu Olan Bazı Ülkeler (Haziran 2005)
(Milyon ABD Doları)

Borçlu Ülke	Borç miktarı
Çin	11,030
Meksika	9,070
Endonezya	8,386
Brezilya	8,056
Arjantin	7,195
Türkiye	6,022

²²⁵Bağımsız Değerlendirme Grubu; a.g.m., [http://lnweb18.worldbank.org/oed/oeddoclib.nsf/DocUNIDViewForJavaSearch/01E60B8ED2AA74DD8525712C007D8D86/\\$file/turkey_cae_turkish.pdf](http://lnweb18.worldbank.org/oed/oeddoclib.nsf/DocUNIDViewForJavaSearch/01E60B8ED2AA74DD8525712C007D8D86/$file/turkey_cae_turkish.pdf), Erişim: 23.11.2006.

²²⁶Safiye KAYA; **Dünya Bankası ve Türkiye**, Sayıştay Dergisi, Temmuz- Aralık 2002, Sayı: 46-47, s. 39.

Rusya	5,330
Hindistan	4,993

Kaynak: İlhan ÖZTÜRK; “Dünya Bankası Politikaları”, **Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3 (1), Haziran, 2006, s. 46.

Yukarıdaki tabloda, Dünya Bankası’na borcu en yüksek olan ülkeler sıralanmıştır. Ülkemizin 6. sırada yer aldığı tabloda, 2005 yılına göre borç miktarı 6.022 milyon ABD doları olmuştur. Tabloda verilen sıralamada en alt sıra Hindistan’a ait iken, birinci sıra Çin’in olmuştur.

2002 yılından sonra, 6 Kasım 2003’te Dünya Bankası 2004-2006 dönemi için Türkiye için yeni *Ülke Destek Stratejisi*’ni (CAS) başlatmıştır. Yeni CAS, bu dönemde 4.5 milyar dolara kadar kredi programı öngörmektedir. Strateji, ülkede krizlerin tekrar ortaya çıkma riskini azaltmayı ve bunun yanı sıra AB üyeliğine hazırlanmada karşılaştığı birçok ekonomik zorlu görevi aşmasına yardım etmeyi amaçlamaktadır²²⁷.

Dünya Bankası hemen tüm sektörlerde kredi kullanmaktadır. Son yirmi yıldan bu yana açılan krediler içinde yerel altyapı kredileri giderek hızlanan biçimde önem kazanmıştır. Kentsel su ve atık su sektörüne dünya genelinde 175 proje kredisi açılmış, bunların içinde Türkiye dört proje ile yer almıştır²²⁸:

- 1998, Çeşme - Alaçatı Su ve Atıksu Projesi, 13,1 milyon dolar. (2003)
- 1995, Antalya Su ve Çevre Sağlığı Projesi, 100 milyon dolar. (2003)
- 1993, Bursa Su ve Çevre Sağlığı Projesi, 129,5 milyon dolar. (2002)
- 1989, Ankara Kanalizasyon Projesi, 173 milyon dolar. Proje 1999 yılında kapanmıştır.

Kentsel Gelişme başlığı altında dünya genelinde 163 proje kredisi verilmiş, bu kapsamda Türkiye 4 proje kredisi ile gündeme gelmiştir²²⁹:

²²⁷The World Bank; “Ülke Destek stratejisi”, www.worldbank.org/tr. Erişim: 10.10.2006.

²²⁸TODAİE; “Dünya Bankası : Yerel Yönetim Kredileri” http://www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/dunya_bankasi.php. Erişim: 03.10.2006.

²²⁹ TODAİE; a.g.m., http://www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/dunya_bankasi.php. Erişim: 03.10.2006.

- 1999, Acil Deprem Onarım Kredisi, 252 milyon dolar. Maliye Bakanlığı tarafından kullanılmış ve belli bir sektöre ayrılmadan verilmiş kredidir. Proje 31.3.2001 tarihinde kapanmaktadır.
- 1999, Marmara Depremi Acil Yeniden Yapılanma Projesi, 505 milyon dolar. (2005)
- 1998, Acil Sel ve Deprem Onarımı Projesi, 369 milyon dolar. (2002)
- 1992, Deprem Rehabilitasyon ve Yeniden Yapılanma Projesi, 285 milyon dolar. Toplu Konut İdaresi'nce kullanılan kredi, projenin 2000 yılında tamamlanması ile kapanmıştır.
- Onay tarihi ve kapanma tarihi belirsiz, Güneydoğu Bölgesi Kent Sağlığı Projesi, 20 milyon dolar. GAP İdaresi için gündeme gelen kredinin açılmasından vazgeçilmiştir.

Sözü edilen kentsel su ve atık su projelerin ile kentsel gelişme dayalı projelerin desteklenmesi ile ülkenin mali sıkıntılar nedeniyle uygulamaya koyamadığı projeler faaliyete geçmiştir. Buna bağlı olarak da özellikle kentsel gelişim adı altında sağlanan krediler yardımıyla ilgili dönemde ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulması sağlanmıştır. 1980 yılı öncesinde yaşanan sorunların temelinde yatan mali disiplinsizlikle ilişkili olarak, bu kapsamda ekonomik büyümenin sağlanmasına, yatırımların artırılmasına, olağanüstü durumlarda ekonomik ve mali yapının en az düzeyde zarar görmesinin sağlanmasına yardımcı olunması hedeflenmiştir.

Aşağıdaki tabloda, Dünya Bankası'nda en yüksek sermaye payına sahip ülkelerin oy güçleri ve Türkiye'nin durumu düzenlenmiştir.

Tablo-64: Dünya Bankası'nda En Yüksek Sermaye Payına Sahip Ülkelerin Oy Güçleri ve Türkiye'nin Durumu

Ülkeler	Sermaye Payı (milyon dolar)	Toplam Sermaye İçindeki Payı (%)	Oy Sayısı	Toplam İçindeki Payı (%)
ABD	31,964	16,85	265,219	16,39
Japonya	15,320	8,08	127,250	7,86
Almanya	8,733	4,60	72,649	4,49
Fransa	8,371	4,41	69,647	4,30
İngiltere	8,371	4,41	69,647	4,30

Çin	5,404	2,85	45,049	2,78
İtalya	5,403	2,85	45,045	2,78
Hindistan	5,403	2,85	45,045	2,78
Kanada	5,403	2,85	45,045	2,78
Suudi Arabistan	5,403	2,85	45,045	2,78
Rusya	5,403	2,85	45,045	2,78
Hollanda	4,282	2,26	35,753	2,21
Belçika	3,496	1,84	29,233	1,81
Türkiye	1,004	0,53	8,578	0,53

Kaynak: İlhan ÖZTÜRK; “Dünya Bankası Politikaları”, Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), Haziran, 2006, s. 45.

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi, Türkiye, en düşük sermaye payına sahip olan ülkedir. Toplam sermaye içindeki payı % 0.53 olan ülkemiz, oy sayısı itibarıyla da en düşük değere sahiptir. ABD bu verilerde en yüksek paya sahiptir.

Dünya Bankası da IMF gibi, ülkelere ihtiyaçları doğrultusunda belli programlar dahilinde yardımda bulunan ve IMF ile ortak çalışan bir kuruluştur. Dünya Bankası’nın ülkelere sağladığı krediler, olanaklar ciddi boyutlardadır. Ancak IMF programlarındaki genel kanı, çözümlerin sonuç vermemesi olmuştur ve Dünya Bankası için de görüş buna yakın bir düzeyde seyretmektedir. Dünya Bankası’nın etkinliğini savunanlar yanında aksi görüşte olanlarda mevcuttur.

Uluslararası Kamu Çalışanları Federasyonu (PSI), IMF ve Dünya Bankası uygulamaları ile ilgili olarak yaptığı saptamada; Dünya Bankası yönetimince hazırlanan yapısal değişim programlarının uygulandığı ülkelerde yoksulluk arttığını, işçilere kemer sıkma politikaları uygulandığını, sosyal harcamaların kısılması sonucu temel hizmetlerin durduğunu, pek çok kamu çalışanı işini kaybettiğini ortaya koymuştur²³⁰. Eleştirilerin yanı sıra, günümüze kadar geçen süredeki faaliyetleri açısından Dünya Bankası’nın desteğinin yadsınamayacağı görüşü de ağır basmaktadır.

Dünya Bankası’nın stratejisinde desteklenen dört dayanak bulunmaktadır. Bunlar; makroekonomik istikrar; büyüme, rekabet gücü ve verimlilik; yoksulluğun

²³⁰Metin AYDOĞAN; “Bitmeyen Oyun, IMF ile Siyaset”, http://195.155.145.1/turkce/yayinlar/tanitim/BITMEYEN_OYUN.htm, Erişim: 03.10.2006.

azaltılması ve sosyal kalkınma; çevre ve doğal kaynak yönetimidir. Bu dört dayanağa göre ülkenin durumu “ılımlı ölçüde tatmin edici” olarak görülmektedir²³¹.

Özellikle finans sektöründe önemli gelişmeler sağlanmıştır. Banka, dönemin başlarında yani ilk kuruluş yıllarında yeni bir yapı olduğu için yetersiz ve etkisiz kalmışsa da sonraki yıllarda bu durumunu değiştirerek ülkelere yönlendirmelerde bulunmuş ve bu yönde destekler vermiştir. Özellikle 1999 ve 2001 krizlerinin ardından yapısal reformlara ağırlıkla destek verdiği görülmektedir. Özetlenirse, Banka’nın Türkiye’ye katkısı oldukça önemli boyutlarda olmuştur. Aksayan yanlara rağmen genel kanı Banka’nın etkinlik yanının ağır bastığı yönündedir.

Genel olarak bakıldığında, Dünya Bankası ile Türkiye ilişkilerinde mali disipline yönelik birlikte yürütülmüş çalışmaların olduğu görülmektedir. Yapısal uyum kredileriyle, ülkenin kamu ve mali sektörlerde reformların yapılmasına yönelik çalışmalar desteklenmektedir. Reformların temel amacı, mali disiplinin sağlanması ve sürdürülebilirliği olmuştur. Bu kapsamda yapılan çalışmalar, bütçe anlayışında da reformları da gerekli kılmış ve buna bağlı olarak mali disiplin ile ilgili hedefler öncelik kazanmıştır. Yatırım harcamalarının arttırılmasına da olanak veren uzun vadeli ve düşük faizli krediler, Dünya Bankası’nın ülkemiz açısından mali disiplinin sağlanmasına yönelik çabalarına olumlu katkılar sağladığını göstermektedir. Yanı sıra, ekonominin verimliliğini arttırmaya yönelik olarak Banka’dan alınan kredilerle, altyapı projeleri tamamlanmaktadır.

Banka sağladığı kredilerle, ülkede yaşam standartlarının yükselmesine ve istihdam oluşumuna destek olmaktadır. Dünya Bankası destekli projeler aynı zamanda bankacılık sisteminin istikrarını güçlendirmeye, kamu sektörü yönetimine iyileşmeler getirmeye ve tarım politikalarını modernize etmeye yardım etmiştir. Ülkenin doğal kaynaklarını daha etkin kullanmasına ve en yoksullar için sosyal refahın hedeflenmesini iyileştirmeye yardım etmiştir. Dünya Bankası’nın Türkiye’deki kalkınma çabalarına katkısının temel bir parçası da analiz ve danışmanlıktır. Dünya Bankası’nın kalkınma bilgisi, araştırma ve teknik yardımı

²³¹Bağımsız Değerlendirme Grubu; “Türkiye’de Dünya Bankası...”, a.g.m., [http://lnweb18.worldbank.org/oed/oeddoclib.nsf/DocUNIDViewForJavaSearch/01E60B8ED2AA74DD8525712C007D8D86/\\$file/turkey_cae_turkish.pdf](http://lnweb18.worldbank.org/oed/oeddoclib.nsf/DocUNIDViewForJavaSearch/01E60B8ED2AA74DD8525712C007D8D86/$file/turkey_cae_turkish.pdf), Erişim: 23.11.2006.

öncelikli alanların belirlemeye ve kalkınma zorluklarını aşmaya yardım etmektedir²³².

IV. ULUSLARARASI PARA FONU VE DÜNYA BANKASI İLE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALARIN ANALİZİ

Türkiye, geçmişten günümüze kadar çeşitli krizler ve ekonomik bunalımlarla karşı karşıya kalmış bir ülke olarak, diğer ülkeler gibi yaşadığı bunalımlı dönemlerden kurtulmak için IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşlardan destek almıştır. Çalışmamızda söz konusu kuruluşlar hakkında bilgi verilmiş ve ülkemizle olan ilişkileri değerlendirilmiştir. Ülkemiz özellikle AB sürecinin başlamasından bu yana çeşitli olumsuzluklara rağmen gelişme göstermiş ve belli kriterleri tutturmaya çalışmıştır. Ne var ki bugünkü koşullara bakıldığında sözünü ettiğimiz kuruluşlardan destek alan ve AB üyeliğinde olan diğer ülkeler kadar hızlı ve kalıcı bir düzelme gösterdiğini söylemek mümkün görünmemektedir.

Örnek ülkeler olarak çalışmamızda bahsettiğimiz ülkelerden en ağır şekilde krizi yaşayan Arjantin, çoğunluk için IMF'nin sorumluluğunda kabul edilmektedir. Adı geçen kuruluş da bu gerçeği bir açıklamasında kabullenmiştir. Ancak, Arjantin dışındaki uygulamalarda da yeni Arjantin vakaları görünmeye devam etmiştir. Malezya kendi kurduğu politikayı hayata geçirerek biraz da şansın varlığı ile IMF'siz bir düzen sağlamayı başaran ülke örneklerinden olmaktadır.

Ülkelerin krizden kısa dönemde çıkmak için uyguladıkları iki temel politikadan ilki, IMF tarafından hazırlanan ve izlenen makroekonomik stabilizasyon ile yapısal reform programlarının hayata geçirilmesi, diğeri, sermaye kaçışını önlemeyi amaçlayan sermaye kontrolleridir²³³. Her iki politika da çeşitli eleştirilere maruz kalsa da, özellikle sermaye kontrolüne yönelik uygulamaların Malezya'da olumlu sonuçlar vermesi, IMF'siz başarı sağlamanın mümkün olabileceğini düşündürmüştür.

²³²The World Bank; <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYINTURKISHEXTN/0,,menuPK:455749~pagePK:141132~piPK:141121~theSitePK:455688,00.html>, Erişim: 16.04.2007.

²³³Gözde IŞIK; "Finansal Krize Karşı Politika Tepkileri: IMF Programlarına Alternatif Olarak Sermaye Kontrolleri", **İktisat, İşletme ve Finans Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Ekonomik Aylık Dergi**, Yıl: 18, Sayı: 209, Ağustos, 2003, s. 10.

Dünya Bankası eski Başkan Yardımcısı Joseph E. Stiglitz açıklamalarında, IMF'nin dünyaya kendi çıkarları ve bir ideoloji doğrultusunda belli bir perspektiften baktığını, amaçlarının işsizliği önlemek, yoksulluğu aza indirmek olmadığını söylemiştir. Bu açıklamaların devamında, Arjantin ve Bolivya'da yaşananlara, IMF'nin özelleştirmenin zor olması ve bütçe kısıtlamalarını gerektirmesini göz ardı ederek, ülkelere bu konuda baskı yapmasının sonucu olarak bakmaktadır²³⁴.

IMF'nin Tayland'da olduğu gibi anti-AIDS programından kesinti yapması sonucu AIDS'in artış göstermesine sebep olması, Rusya, Latin Amerika, Doğu Asya ve Afrika'da uyguladığı programların sonucunda daha ağır bunalımların yaşanmasına sebep vermesi gibi durumlar IMF'nin aleyhine tutumlar sergilenmesine yol açmıştır.

IMF çok eleştirilen ve uygulamaları hatalı bulunan bir kurum olmaktadır. Söz konusu eleştiriler ve hatalı bulunduğu noktaları şu şekilde özetleyebiliriz. İlk eleştiri, IMF'nin sorunlu olan ülkeler için genel itibarıyla aynı tavsiyelerde bulunması diğer bir deyişle hastalıklar karşısında aynı ilacı kullanmasıdır. Verdiği kredi karşılığı olarak IMF'nin koyduğu koşulların aşağı yukarı aynı olmaktadır. Enflasyonun kontrol altına alınması, kamu finansmanının disipline edilmesi, pazarların serbestleştirilmesi için kurumsal ve kanunsal değişiklikler yapılması şeklinde sıralanabilen sabit reçeteler, bu eleştirinin haklı bir yanı olduğunu düşündürmektedir²³⁵.

IMF'ye yönelik eleştirel yaklaşımlardan bir tanesi de, uygulamaların kısa vadeli çözümler sağlaması, uzun vadede çözümsüz kalması konusundadır. Ayrıca önerilen programların derhal gerçekleştirilmesinin istenmesi, gelişmekte olan ülkelerin içinde bulundukları pozisyon için oldukça sakıncalı sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerin köklü bir yapılanma gerçekleştirmesine sebep vermemektedir. Programların, ülkenin ekonomik, sosyo-

²³⁴Joseph STİGLİTZ; "Hasta Eden Hastane: IMF'nin Başarısızlığı" (Söyleşi), Çev: Gözde Işık, **İktisat –İşletme ve Finans Mali ve ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Dergi**, Yıl:19, Sayı: 219, Haziran, 2004, s. 19-20.

²³⁵Vefa TARHAN; "Dünyada IMF Eleştirileri ve Seçim Sonrası Türkiye-IMF İlişkileri", **İktisat, İşletme ve Finans Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Ekonomik Aylık Dergi**, Yıl:18, Sayı: 202, Ocak, 2003, s. 68.

politik yapısına uyup uymadığının tahlili yapılmaksızın önerilmesi, IMF'ye yöneltilen eleştirilerden bir diğeri olmaktadır.

ABD Kongresi'nin isteği üzerine hazırlanan ve 2000 yılında yayımlanan Meltzer Raporunda da IMF'ye yönelik eleştiriler bulunmaktadır. Raporda, IMF'nin geliştirmekte olan ülkelerin ekonomi politikalarına aşırı müdahalede bulunduğu, birçok ülkeyi etkisiz kaldığı bilinen sabit kur politikalarını oluşturan teşvik ettiği, IMF politikalarını oluşturan IMF uzmanlarının ekonomik yaklaşımlarının taraflı, eksik veya yanlış olduğu gibi iddialara yer verilmiştir²³⁶.

IMF Avrupa birinci direktörü Michael Deppler, 1999-2000 krizinde, öngörülen dövizde çıpa rejimi ve Merkez Bankası kredilerinde kısıtlamayı kapsayan IMF reçetesinin, geriye bakıldığında Türkiye koşullarına göre biraz kırılğan olduğu hatasını kabul etmiştir. Bu yanlışlığı kabul etmesine rağmen, hükümette de bir suç payı olduğunu iddia etmiştir. Deppler'e göre IMF'nin yaptığı analiz ve önerdiği politikalar ne kadar doğru olursa olsun, siyasilerin pazarları, ekonomik uygulamalara olan bağımlılıkları konusunda ikna etmeleri sorumluluklarının olduğunu ve yetkililerin bu konudaki görevlerini tam olarak yerine getirmemiş olduklarını ima etmiştir²³⁷. Bir bakıma bu kuruluşların hatalarının olmasını kabul etmekle beraber, hükümetinde bazı ihmalkarlıklarda bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

IMF konusundaki eleştirel yaklaşımların yanında, IMF'nin hiçbir ülkeyi tehdidi altında tutmadığını, hiçbir ülkeye zorla yardımda bulunmadığını yada çeşitli politikaları zorla empoze etmediğini söyleyen bir kesim de bulunmaktadır. Aslında bu bir noktadan sonra doğru bir yaklaşımdır²³⁸. Sonuçta, IMF'nin hatalarının ve eksikliklerinin olduğu kabul edilmekle birlikte, IMF ile işbirliği içinde bulunan ülkelerin hükümetlerinde de bu kapsamda hata bulunmaktadır.

Bir ülkenin sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer açılardan sağlıklı bir düzene sahip olmasında mali desteklerin yanı sıra asıl olan iyi bir yönetim, kontrollü harcama ve gelişim fikrinin benimsenmesi önemli olmaktadır. Her ne kadar ülkemiz

²³⁶ Abdullah AKYÜZ; "Tek Günah Keçisi IMF Mi", **İktisat, İşletme ve Finans Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Ekonomik Aylık Dergi**, Yıl: 17, Sayı: 195, Haziran, 2002, s. 6.

²³⁷ TARHAN; a.g.m., s. 67.

²³⁸ AKYÜZ; a.g.m., s. 7.

açısından sağlanan yardımların diğer ülkelere kıyasla düşük kalması söz konusu olsa da, işin aslı temele dayanmaktadır. Eleştiriler genellikle IMF, Dünya Bankası yada AB konusunda sert olsa da ki bu tutumun haklı yanı da bulunsa, içinde bulunulan durumun tek sorumlusunu bu kuruluşlar olarak göstermek hata olacaktır. Günümüze kadar ülkeye yapılan mali desteklerin dönemi hükümetlerinde yerinde ve doğru kullanılamamış olması, zarar eden kuruluşların zamanında özelleştirilmemesi ya da iyileştirilmeye çalışılmaması, kontrollü ve istikrarlı davranılmamış olması, yaşanan krizlerin tek sorumlusunun bu kuruluşlar olmadığını göstermektedir.

Teknolojik düzeyi düşük ve yapısal değişim programları yürüterek dünya piyasası koşullarına uymaya zorlanan ülkelerin karşılaştıkları ve aşamadıkları güçlükler, giderek ağırlaşan ve kısa aralıklarla yaşanan krizlerin temel nedenleri arasında görülmektedir²³⁹. Ancak, ülkelerin bu aşamalara gelmelerinde etkin olan koşulları da dikkate almak gerekmektedir.

Ülkelerin içinde bulundukları ekonomik ve sosyo-politik durumlardaki dengesizlikler bu krizlere etken olmaktadır. Hükümetlerin kontrolsüz davranması bu noktada kendini göstermektedir. Daha önce sözünü ettiğimiz baskı gruplarının etkisi yaşanan krizlere ve sonuçlarına ortam hazırlamaktadır. Bunun yanı sıra mali destek sağlayan ve çeşitli programlar öngören kuruluşların ülkelerin içinde bulundukları yapıyı, konumu ve kriterlerini irdelemeden ortaya koydukları programlar da yaşananların sonucu olmaktadır. Dikkati çeken bir diğer nokta, öngörülen programlar konusunda hükümetlerin aynen kabul etmesi, çeşitli yorumlamalarda bulunmadan uygulamaya almaları olmaktadır. Aslında, mali kuruluşlar sadece öngörmektedir, bunun uygulanması yada ne şartlarda uygulanabilirliği ülkelerin bu konuda bilgili ve deneyimli kişilerine düşmektedir. Bu da düşündürülen bir diğer yan olmaktadır.

Yukarıdaki eleştirel yaklaşımlardan, IMF ve Dünya Bankası açısından eleştirilerin yoğun olduğunu görmek mümkündür. Uzun yıllardır başta IMF olmak üzere, her iki kuruluşun da etkiliği tartışma konusu olmuştur. Türkiye açısından

²³⁹Gülten DEMİR; "IMF Modeli ve Krizler", **İktisat, İşletme ve Finans Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Ekonomik Aylık Dergisi**, Yıl:18, Sayı 213, Aralık, 2003, s. 76.

bakıldığında da, söz konusu iki kuruluşun etkinliğine yönelik farklı fikir grupları oluştuğu bilinmektedir.

Türkiye’de genel kamuoyu ve sosyo-politik davranışlar, siyasetçileri ekonomide kalıcı bir istikrarı sağlamaya yönlendirmemekte ve zorlamamaktadır. Çıkar gruplarının baskıları ve büyük bir bölümü vergi mükellefi olmayan veya vergiden kaçınan seçmen kitlesinin beklentileri, devleti borçla veya parasal genişleme ile finanse edilen ekonomik büyümeye itmektedir²⁴⁰. Bu açıdan bakıldığında, hükümetin de IMF’nin de tek başına sorumlu olmadıkları, bir kısım sorumluluğun sözünü ettiğimiz kitleye de düştüğünü görmekteyiz. Ne var ki, IMF politikalarının doğrudan sonuçlarına bakıldığında sorumluyu IMF olarak görmek kaçınılmaz olmaktadır.

Ülkemiz açısından bakıldığında, IMF politikalarında belirtilen, KİT’lerin özelleştirilmesi, reel kamu harcamalarının baskılanması şeklindeki öngörülerini istenildiği gibi bir sonuç vermemiş, aksine alınan kredilerle ülkenin borç stoku daha da artmıştır. Uygulanan IMF politikaları ekonomiyi güçlendirmekten çok reel sermaye stokunu eritip, ekonomiyi daha da güçsüz kılarken, ekonominin dış ve iç yükümlülüğünü arttırmıştır²⁴¹.

2001 Şubat Krizinde, IMF’nin öngördüğü Enflasyonun düşürülmesine yönelik program, bu amacını gerçekleştirmeyi başarmıştır. Ancak, bunun sonucunda işsizlik artmış, borç stoku yükselmiş ve Türkiye’nin siyasal bağımsızlığı iyice zayıflamıştır²⁴².

IMF, Türkiye’nin cari açık konusunda sorun yaşadığını ve bunu dış borçlanma yoluyla finanse etmesinin sorunu büyüteceğini belirtmiştir ve borçlanma yerine alternatif çözüm önerileri sunmuştur. IMF temsilcisine göre cari işlemler açığındaki

²⁴⁰Merih CELASUN; “Ekonomide Uzun Dönemli Büyüme, Enflasyon Süreci ve IMF Destekli Program”, **İktisat, İşletme ve Finans Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Ekonomik Aylık Dergisi**, Yıl: 20, Sayı: 226, Ocak, 2005, s. 63.

²⁴¹İzzettin ÖNDER; “IMF ve Sürdürülebilir Borç Yönetimi”, **Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi**, Sayı: 9, Eylül, 2004, s. 9.

²⁴²İzzettin ÖNDER; “IMF’yle mi, IMF’siz Mi”, **Lebib Yayınları Mevzuat Dergisi**, Sayı: 7, Temmuz, 2004, s. 92.

risklerin azaltılması için birinci yol mali disiplinin sağlanması ve yapısal reformların sürdürülmesi, ikinci yol ise Merkez Bankası döviz rezervlerinin yükseltilmesidir²⁴³.

Türkiye, bilindiği gibi IMF'nin en büyük borçlularından birisi konumundaydı. Türkiye'nin borçlarını ödeyememe gibi bir durumla karşı karşıya kalması durumunda, IMF büyük bir kredibilite kaybına uğramış olacaktır. Bu nedenle IMF için ülkenin konumu aslında oldukça önemli olmaktadır²⁴⁴. Bu açıdan bakıldığında, IMF'nin Türkiye üzerinde kontrollü davranması gereği ortaya çıkmaktadır. Ancak eleştirel yaklaşımların çoğunda temel görüş, IMF ülkenin çıkarları doğrultusundan ziyade kendi çıkarlarına yönelik çalışmalarda bulunduğu olmaktadır. Ülkenin gerek ekonomik gerek mali gerekse sosyal koşulları göz önüne alındığında IMF tarafından verilen direktiflerin etkisiz kaldığı bir gerçektir. Mali disiplin sorunu yaşandığı ve sorunların temelinde bu sorunun yattığı düşünüldüğünde, yapılan öngörülerin ve verilen direktiflerin mali disiplini sağlamaya yönelik olmaktan uzak olduğu görülmektedir.

IMF'ye bağımlı hale gelindiği düşüncesi fikri son yıllarda değişmeye başlamıştır. Son yıllardaki gelişmelere bakıldığında, IMF'ye olan borç miktarı 23.6 milyar dolar iken, son yıl itibarıyla bu miktar 8.5 milyar dolara düşürülmüştür. 2007 sonuna kadar bu tutarın 6.5 milyar dolara düşürüleceği hedeflenmiştir. Başbakan açıklamalarında 2009 yılına kadar IMF'ye olan borçları sıfırlamayı planladıkları belirtmiştir. Yaklaşık 400 milyar dolarlık milli gelir içindeki borç payı % 47-48 düzeylerinde seyretmektedir. 19. stand-by anlaşmasının kusursuz uygulandığı, 6. gözden geçirmenin de mart ayında gerçekleştirilerek, anlaşmanın gereklerinin yerine getirileceği açıklanmıştır.

Genel olarak IMF- Türkiye ilişkilerinde şu sonuçlara varmak mümkündür. Türkiye son 4-5 yıl içinde, mali disiplin sağlamak adına çok çeşitli çalışmalara yer vermiş, bu doğrultuda büyük bir gider olarak ortaya çıkan borçların azaltılmasına hız vermiş görünmektedir. Bu açıdan ülkenin, milli gelirini arttıracak faaliyetlere yön vermesi ve borçlarını minimize etmesi, ekonomik ve mali boyutta rahatlama

²⁴³Erinç YELDAN; "Cari Açığa IMF", 21 Aralık 2005, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=4075. Erişim: 20.09.2006.

²⁴⁴ AKYÜZ; a.g.m., s. 6.

dönemine girdiğini göstermektedir. Bu gelişmelerin yanı sıra hâlen işsizlik, yoksulluk gibi sosyal sorunların devam etmektedir.

Uluslararası mali kuruluşlardan bir diğeri olan Dünya Bankası'nın temel prensibi Banka'nın borçlanma maliyetlerinin Borçlulara aynen yansıtılması olarak belirtilmiştir. Banka, üye ülkelere sağladığı kredilerde fon maliyetini aynen yansıtırken riskin borçlular üzerinde dengeli dağılımını sağlamak için de tedbirler almaktadır. Özellikle bu kapsamda, Banka'nın faaliyetlerine yönelik eleştiriler bulunmaktadır. Eleştiriler çoğunlukla, tarafsızlık, sosyal gayeden uzaklaşma ve dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin kredilerinden yeterince faydalanamamaları, özel sektör sermayesini teşvikte başarı göstereme gibi konularda toplanmıştır²⁴⁵.

Dünya Bankası'nın sağladığı krediler çerçevesinde de yoğun bir eleştiri bulunmaktadır. Proje seçiminde Banka uzmanlarının göre alması nedeniyle bazı durumlarda ülke gerçekleriyle ve ihtiyaçlarıyla bağdaşmayan yatırımların finanse edilmesi sonucunda gelişmekte olan ülkelerdeki kıt kaynaklar heba edilmektedir. Ayrıca, kredi verilmek suretiyle desteklenecek sektörlerin Banka politikaları çerçevesinde Banka tarafından belirlenmesine bağlı olarak ulusal ekonomiler Banka tarafından yönlendirilmektedir²⁴⁶.

Banka'nın asıl faaliyetleri, finans ve diğer sektörlerde serbestinin sağlanması, , kamunun ekonomi içindeki payının azaltılması, yoksulluğun azaltılması, özelleştirilmenin hızlandırılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi v.b şeklinde sıralanabilmektedir. Dünya Bankası, söz konusu bu faaliyetler ile ülkelerin gelişimi konusunda etkili olmaktadır. Ancak bazen de bu olumlu etki tersine dönmekte, Banka uygulamaları ile ülkeleri zor koşullar altında bırakabilmektedir.

Ülkeler açısından önemli olan, ülkelerin çok kredi alması değil, önceliklerine uygun, iç kaynağı ayrılmış projelerini Dünya Bankası'na götürüp kredi talep etmesi olmalıdır. Türkiye'nin de bu önceliklere göre hareket etmesi gerekmektedir. Yakın geçmişe kadar olan süre içinde, Banka'dan alınan kredilerin sonuçlarına bakıldığında

²⁴⁵Ekrem CANDAN; "Dünya Bankası Kredilerine İlişkin Genel Esaslar, Proje Kredilerinin Özellikleri, Avantaj ve Dezavantajları", **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 58, s. 44.

²⁴⁶CANDAN; a.g.m., s. 56.

uygulamada, tahsis ve taahhütlerde aksaklıklar olduğu ortaya çıkmaktadır. Söz konusu sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz²⁴⁷;

- Kredilerin dış kaynak yanında gerekli iç kaynaklarının, önceliklerin iyi belirlenememesi nedeniyle, zamanında ve yeteri kadar tahsis edilememesi,
- Yatırım ve Uyum Kredi anlaşmalarında öngörülen taahhütlerin yerine getirilmesindeki gecikme veya aksaklıklar,
- Daha önce alınmış Dünya Bankası kredileriyle yapılmış düzenlemelerin zaman içinde tekrar bozulması,
- Çeşitli birimler arasında işbirliği gerektiren proje uygulamalarında bu işbirliğinin sağlanamaması,
- Sürekli yaşanan hükümet ve üst yönetim değişiklikleri nedeniyle Banka kredileriyle yürütülen projelerden bazılarının önceliklerini yitirmeleri ve uygulanmasının yavaşlatılması veya durdurulması
- Proje veya programın yürütülmesi için öngörülen mevzuat düzenlemelerinin yapılamamasıdır.

Türkiye açısından Banka'nın etkinliğine bakıldığında, Banka ile ilgili olumsuz bir yakım eleştirilerin geçerliliğinin yanı sıra, ülkenin gelişiminde büyük bir etkisi olduğu da göz ardı edilemeyecektir. Banka tarafından sağlanan kredilere onay verilmeden önce, ülkenin çeşitli değerlendirmeler yapması gerekmektedir. Sağlanacak kredilerin avantajlarının ve dezavantajlarının, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik yapı da dikkate alınarak, uzmanlar tarafından değerlendirmesi gerekmektedir. Belli değerlendirmeler yapılmaksızın kredinin kabul edilmesi neticesinde karşılaşılabilecek sorunlardan Banka'yı doğrudan sorumlu tutmak bu noktada yanlış olacaktır.

2006 yılında bütçe açığının daraltılması mali disiplinin bir sonucu olarak görülmektedir. 2007 yılında bu başarının sürdürülebilirliği şüphe göstermektedir. Bunun nedenlerinden biri olarak, seçimler nedeniyle, faizlerin artış göstermesi olarak gösterilebilir. Bu süreçte mali disiplinden uzaklaşılması, beklentilerden ve gelinen

²⁴⁷ KÜÇÜKKOCAOĞLU; a.g.m., s. 70.

noktadan uzaklaşılmasına neden olabileceği için, 2007 yılı için bir risk olarak görülmektedir.

IMF'nin bilinen öngörülerinden biri faiz dışı fazla oluşturulmasıdır. Bütçenin özellikle son 3-4 yıldır faiz dışı fazla hedeflerini tutturuyor olması, mali disiplin açısından olumlu bir gelişim kabul edilebilir. Faiz dışı fazla sağlanması, bütçe açığının azaltılması açısından olumlu bir durumdur ve bu açıdan da mali disiplinin devamlılığı açısından önemlidir.

Faiz dışı fazla ile ilgili olarak, 2007- 2009 yılları arası beklentiler açıklanmıştır. Buna göre, , bütçe açığındaki düşüş eğiliminin devam etmesi, 2007 yılında bütçe açığının GSYİH'ya oranının % -1.4 olarak gerçekleşmesi ve 2008 yılı sonunda bütçe açığının GSYİH'ya oranının % 0,4'e düşmesi beklenmektedir. 2009 yılında ise merkezi yönetim bütçesinin GSYİH'ya oranının % 0,6 olması hedeflenmiştir²⁴⁸. Son yıllarda oluşturulan mali disiplinin kararlılıkla sürdürülmesi sonucunda, bütçe açığı sorun olmaktan çıkacak ve uzun yıllardan sonra sağlıklı bir bütçe yapısına kavuşulacağı düşünülmektedir. Ancak IMF'nin faiz dışı fazla sağlanması ile ilgili yaklaşımının her ülke için olumlu sonuçlar vereceğini düşünmek yanlıştır.

Ülke politikalarında hedefler arasında enflasyon oranını düşürmek yer almaktadır. Düşen enflasyona karşın, faiz oranları artma eğilimi göstermektedir. Bu durum borçlanma yapısını olumsuz etkilemektedir. Buna bağlı olarak faiz dışı fazla oluşturulmasının olumlu sonuçlar doğurabilmesi, ancak sağlam ve istikrarlı bir bütçe yapısı ile mümkündür. Ülkemiz bütçesinde böyle bir yapının mevcut olmamasının yanında, tahminlere dayalı olarak hareket edilmesi, gelecek yıllara ilişkin olarak mali disipline yönelik riskleri doğurabilecektir. Oysa oturmuş ve sağlıklı bir bütçe yapısına sahip ülkelerde, faiz dışı fazla verilmesi özellikle bütçe açığı üzerinde olumlu sonuçlar doğuracaktır. Mali disiplin ve faiz dışı dengesinde ortaya çıkan yüksek fazlalar her ne kadar Türkiye açısından iyi gibi görünse de, bizim gibi ülkeler için bu konuda belirsizlikler olması nedeniyle, mali disiplin ile olan ilişkisi kapsamında faiz dışı fazla iyi bir gelişme olarak kabul edilmeyebilir.

²⁴⁸ 26229 Sayılı ve 15/07/2006 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan, 14/06/2006 Tarihli, 2006/36 Sayılı Karar Numaralı Yüksek Planlama Kurulu Kararı'ndan alınmıştır.

Genel anlamda, her iki kuruluş da, kredi ve proje destekleri yanında, ülkenin mali disiplini sağlaması ve sürdürülebilir hâle getirebilmesi için gerek 5018 sayılı kanunda getirilen yenilikler, gerek Analitik bütçe, performans esaslı bütçeleme veya çok yıllık bütçeleme sistemleri ile desteklemiş, borçlanma konusunda mevzuat kapsamlı değişimler öngörerek yön vermeyi hedeflemiştir. Öngörülen programlarla birlikte mali disipline olan yaklaşımda daha bilinçli olunması neticesinde son yıllarda ülkenin ekonomik verilerinde olumlu gelişmeler gözlenmekle birlikte gelecek yıllar için de beklentiler olumlu yönde olmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Küreselleşmeye bağlı olarak her geçen gün değişen, gelişen ve yenilenen dünya içinde ülkelerin de ihtiyaçları değişme göstermektedir. İhtiyaçların artması, bunların teminini gerektirmekte, ihtiyacın karşılanmasına yönelik olarak finansman ihtiyacı doğmaktadır. Harcama yapılabilmesi için belli bir gelirin mevcut olması gerektiği düşünüldüğünde, gelir-gider arasında bir dengenin mevcut olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu noktada mali disiplinin gerekliliği söz konusu olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunları arasında sayılan yüksek borç stoku, işsizlik, yoksulluk, enflasyon gibi sosyal ve ekonomik sorunlara yönelik çözüm arayışları çerçevesinde ortaya çıkan mali disiplin kavramı ile kronikleşen ve her geçen gün artan bütçe açıklarının kontrol altına alınması için kamu gelirleri ile giderleri arasında bir denge kurulması hedeflenmektedir. Mali disiplin olarak adlandırılan bu denge, ülkelerin ekonomik ve mali yapılanmalarında büyük önem arz etmektedir.

Anayasal iktisat literatüründe de mali disipline, mali anayasa adı altında yer verilmiş ve mali disiplinin vergileme ve borçlanma üzerine sınırlayıcı etkiler getirerek sağlanabileceği vurgulanmıştır. Aslında uzun bir tarihi geçmişi olan bu kavram üzerinde gerçek anlamda son on yıldır durulmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği'ne üye olabilmenin koşulları arasında olması, ülkelerin bu kavrama olan dikkatini daha çok çekmiştir.

Gelişmiş ülkeler açısından, 1929 yılında yaşanan ekonomik krize kadar olan dönemde, birçok ülke klasik bütçe anlayışına göre hareket etmiştir. Krizin ardından yaşanan ekonomik sorunlar ülkelerin çoğunu değişikliğe yöneltmiştir. Ülkeler artan bütçe açıklarını ve enflasyonu kontrol altına almaya çalışmışlardır. Ciddi anlamda mali disipline yönelik ilk adım ABD'de 1974 yılında yapılan yasal düzenleme olmuştur. Takip eden yıllarda bütçe ve mali disiplin ilişkisine dayalı farklı yollar izlenmiş ve mali disiplin öncelikli hedefler arasına alınmıştır. Gelişmekte olan ülkeler açısından daha ağır sonuçları olan mali disiplinsizlik sorununun ortadan kaldırılması yönünde en başarılı adımlardan birini atan Şili, 1970'li yıllarda yaptığı çalışmalarla bu alanda ciddi ilerleme kaydetmiştir. Asya krizi gibi etkisi büyük ve

yayılan krizler atlatan gelişmekte olan ülkeler için de öncelikli olan hedefler arasına mali disiplini getirilmiştir.

Uluslararası mali kuruluşlar olan Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası, ülkelerin dönem dönem yaşadıkları ekonomik krizlerde ve yanı sıra ülkelerin ekonomik standartlarını yükseltmesine yardımcı olmak adına çeşitli yardımlarda bulunan kuruluşlar olarak hizmet vermektedirler. Öyle ki, kredi ya da hibe şeklinde sağladığı mali desteklerin yanında çeşitli istikrar programları ile yönlendirmelerde bulunmaktadır. Çalışmamızda her iki kuruluşun, çeşitli ülke örnekleri çerçevesinde yürüttüğü çalışmalara yer verilmiş, bu konuda iki kuruluşa yönelik olumlu ve olumsuz eleştiriler ortaya konmuştur.

Genel anlamda, gerek Arjantin, Brezilya gibi Güney Amerika lkeleri, gerek Rusya, Japonya, Tayland gibi Asya lkeleri, gerekse diğer ülkeler, bu iki kuruluşla iş birliği içinde olup mali disiplini sağlamak için çalışmalarda bulunmuşlar ve çok başarılı sonuçlar elde edememişlerdir. Bunun gerekçeleri arasında, ülke hükümetinin öngörülen programları gereği gibi uygulamaması ya da uygulamadan sapması; öngörülen programların ilgili ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve mali koşullara uymaması, diğer bir deyişle programın yetersiz olması vb. sebepler gösterilebilir. Seçilen ülkelerin çoğunda 1990'lı yılların sonrası, yüksek borç yükü neticesinde kronik bir hâl alan krizler yaşanmıştır. 1995 yılı sonrası yaşanan sorunların temelini, yanlış yönetim, IMF'nin zelleştirme direktmeleri karşısında yapılan yanlış özelleştirmeler oluşturmuştur. Son yıllar itibariyle, söz konusu ülkeler, bt açığı ve borç yükü sorununu kısmen aştıkları görülmektedir.

Uluslararası mali kuruluşlardan IMF, yaptığı mali yardımlar ve öngördüğü politika ve programlar açısından en çok eleştiri alan kuruluş olmuştur. Bunun nedeni, IMF'nin özellikle Arjantin'in ekonomik anlamda yaşadığı çöküşe sebep olarak gösterilmesidir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi IMF, geçmiş dönemlerde ülkelere tek bir reçete sunmuş, ülkelerin bu doğrultuda hareket etmesini istemiştir. Oysa her ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, mali ve hatta sosyal yapı farklılık göstermektedir ve bu nedenle de çözüm yolu tek olmamalıdır. Tek sorumlu olarak sadece IMF'yi görmek de doğru olmayacaktır. şöyle ki, bir ülkenin mevcut bir hükümeti, yetkilileri, hesap ve analiz uzmanları bulunduğu hesaba katıldığında,

IMF'nin öngördüğü programların doğrudan uygulanmasının doğruluk derecesi tartışılmalıdır. Dikkat edilmesi gereken husus, ülkelerin öngörülen programları uygulamaya almadan önce ekonomik yapılarına uygunluğunu ortaya koyacak bir takım analizlerle ele alması ve programların etkinlik sağlayacak nitelikte değerlendirilmesi gerekliliğinin göz ardı edilmemesidir. Kısacası, her iki kuruluştaki uygulamalarından dolayı hatalı uygulamalarda bulunmuşlardır ancak tek sorumluluk bu kuruluşlara ait olmamalıdır. Bunun yanı sıra son yıllarda her iki kuruluştaki politikalarında değişiklik yaparak, Arjantin örneğinin tekrarlanmamasına özen gösterir çalışmalarda bulunmaktadır.

Mali bir kuruluş olmamasına rağmen Avrupa Birliği'nin mali disipline yönelik olarak ortaya koyduğu Maastricht Kriterleri, üye ülkelerin ya da üyeliğe aday ülkelerin belli kurallar çerçevesinde rakamsal bütünlük sağlanmasını öngörmektedir. Aday ülke konumunda olan Türkiye bu kriterleri sağlamak adına yaptığı ve yapmakta olduğu girişimler ve uygulamalar ile mali disiplinin sağlanması için çalışmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, günümüzde tüm dünyada piyasa ekonomisinin etkinlik kazanması ile birlikte daha çok tartışılır hale gelen devletin ekonomideki payı, birçok ülkeyi bu alanda yeni adımlar atmaya itmiştir. Bugün devletin görev ve sorumluluklarının yeniden tanımlanması ve daraltılması yönünde güçlü bir eğilim mevcuttur. Bu yeni tanımlama ile birlikte devletin söz konusu görevlerini etkin bir şekilde gerçekleştirmesi için mali ve parasal alanda disiplinin sağlanması gerekmektedir. Bu açıdan ülkemizde de mali ve parasal disiplinsizliğin yol açtığı sorunların çözülmesi, kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında dengenin sağlanması ve enflasyonla mücadele edilmesi gibi pek çok alanı disipline etmesi açısından yeniden yapılanma gerektirmektedir.

Mali disiplinin sağlanması, kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin disiplin altına alınmasını zorunlu kılmaktadır. Ülkelerin, sosyal güvenlik kuruluşlarının, KİT'lerin, yerel yönetimlerin vb. kuruluşların açıklarını azaltıcı tedbirler alması, dönemin ihtiyaçlarına hizmet eder nitelikte olması, buna bağlı olarak yeniden yapılandırılması ve mali disiplinsizlik sorununa çözüm olabilecek düzenlemelere yer verilmesi gerekmektedir. Öte yandan ülkelerin en önemli ekonomik sorunlarından

biri olan yüksek enflasyonu önlemeye yönelik olarak, Merkez Bankası özerkliği gibi parasal alandaki önlemlerin yasal ve anayasal düzeyde alınmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Mali disiplinsizliğin parasal disiplinsizlikle ilişkili olmasından ötürü, parasal disiplinin de sağlanması gerektiği ortadadır. Buna bağlı olarak, parasal istikrarın yani fiyat istikrarının sağlanabilmesi için para arzı ile para talebi denkliliğine ihtiyaç bulunmaktadır. Mali disiplinin sağlanabilmesi şeffaflık ve mali sorumluluk ilkelerinin mevcut olmasına da bağlıdır.

Bir ülkenin istikrarlı büyüme ve gelişme sağlayabilmesi sahip olduğu yapılanmaya bağlıdır. Bu yapılanma, hukuki düzenlemeleri, siyasi ve ekonomik yapıyı içermektedir. Mali disiplin, mali kuralları içeren bir kavramdır ve bu açıdan da öncelikli olarak belli kurallar ile mali yapı düzenlenmelidir. Bir ülke için tehdit oluşturabilecek en önemli sorun borç yükü ve gelir yetersizliği olduğu düşünülürse, gelirin arttırılmasına yönelik düzenlemelere yer verilmesi ve borçlanmaya yönelimin azaltılması gerekmektedir. Uluslararası kuruluşların sağladığı maddi olanakların ve öngördüğü programların ülke çıkarlarına hizmet etmesi yönünde kullanılması, sözünü ettiğimiz sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınma sağlayacaktır.

Ülkemiz açısından bakıldığında, mali disiplinsizliğe yol açan nedenler arasında, uygulanan mali politikalar gösterilmektedir. Denk bütçe anlayışından uzaklaşarak, harcamaların aşırı arttırılması karşısında gelir sağlanamaması mali disiplinsizliğe yol açan en önemli nedenlerdendir. Vergi sistemindeki yetersizlikler ve zayıflıklar, kayıt dışılık sorunu, aşırı harcama ve borçlanma, mali disiplinsizliğin nedenleri arasında gösterilmiştir.

Gelişen ve sanayileşen Türkiye, mali ve ekonomik yapısındaki bozukluklar nedeniyle son 4- 5 yıla kadar yukarıda sözünü ettiğimiz sorunları yaşayan ve buna bağlı olarak borçlanma eğilimi yüksek bir ülke konumundaydı. Çeşitli uluslararası mali kuruluşlarla yaptığı borç anlaşmaları yardımıyla her defasında bükülen belini yeniden doğrultmaya çaba sarf etmiş ancak, borçlanmanın borçlanmayı gerektirdiği kısır döngü içinde kalıcı bir düzelme gerçekleştirememiştir. Ülkemizde yıllardır “vergi reformu” adı altında yapılan birçok düzenlemenin vergi sistemimizin iyileştirilmesi yönünde yeterli olmamasına bağlı olarak vergi sistemimizin ideal bir

vergi sisteminde olması gereken açıklık, basitlik, adalet, etkinlik ve tarafsızlık ilkeleri çerçevesinde yeniden yapılandırılması gereği ortaya çıkmıştır.

Tüm olumsuz gelişmelerin yanında, ülkenin son 5 yıllık mevcut durumu geçmiş yıllarla kıyaslandığında ciddi bir ilerleme ve sistemli büyümeye girdiği görülmektedir. İşsizlik, yetersiz istihdam, gelir kaynaklarının yetersiz kalması gibi tam anlamıyla çözüme kavuşturulamamış sorunlar olsa da, ülkenin içinde bulunduğu durum geçmişte yaşanan ekonomik ve mali krizlerden ders alındığını göstermektedir. Bu kapsamda yapılan birçok düzenleme olmuştur. Sözü ettiğimiz alt yapı düzenlemelerine Türkiye 2000 yılından itibaren başlamıştır. Özellikle Merkez Bankası'na ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. Ayrıca 2003 tarih ve 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile bütçe sisteminde köklü bir değişim sağlanmış, uluslararası standartlarda bir yapıya kavuşturulmuştur. 5018 Sayılı kanun ile mali disiplinin sağlanmasına yönelik atılımlarda bulunulmuştur. Türkiye'nin en büyük sorunları olan aşırı borç stoku ve bütçe açığı sorunlarına çözüm olacak çeşitli uygulamalara yer verilmiştir. Son dönem ekonomik göstergelere bakıldığında, ülkenin gözle görülür bir ilerleme kaydettiği aşikârdır. Halen işsizlik, bütçe açığı ya da borç stoku gibi sorunlar mevcut olsa da geçmiş yıllara nazaran ekonomik anlamda bir gelişim sağlandığı söylenebilir.

IMF ve Dünya Bankası kuruluşları, Türkiye'ye çeşitli mali yardımlarda bulunmuşlar ve öngörülen istikrar programları ile ülkenin içinde bulunduğu bunalımlı dönemlere çözüm önerileri sunmuşlardır. Her iki kuruluş da çözüm önerileri konusunda çeşitli yönlerden eleştirilmiş, uygulamaların etkisiz olduğu ortaya konmuştur. Diğer yandan iki kuruluşun sonuçlarda tek taraf olarak görülmesinin hatalı olacağı, başarısızlıklarda ülkenin gerek hükümet açısından gerekse programların uygulanmasındaki aksaklıklar açısından hatalı olduğu düşüncesi de ayrı bir bakış açısı olmuştur. Her iki bakış açısının da geçerlilik payının olduğu açıktır. Ancak başarısızlığı tek bir nedene bağlamak doğru bir bakış açısı olmayacağı için Türkiye'nin uyguladığı istikrar programlarının başarısızlığının hem öngörülen programların ülke çıkarlarına ve gereksinimlerine yönelik olmamasından hem de uygulamalarda aksaklıklar ve yetersizlikler bulunmasından kaynaklandığını söylemek daha doğru olacaktır.

Sonuç olarak, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmesi için mali disiplinin sağlanması gerekmektedir. Bu noktada ülkelerin yaşadıkları ekonomik krizlerin tekrarlanmamasına ve mali disiplinin sağlanmasına yönelik sunulabilecek bazı çözüm önerilerini şu şekilde sıralayabiliriz;

- Doğru mali politikaların seçilmesi: Ülkeler mali ve ekonomik yapılarına uygun ve istikrar getirecek politikalar belirlemeliler ve uygulamalıdır. Uygulanacak politika ülkenin mali gereksinimlerine hizmet eder nitelikte olmalı ve ülke çıkarlarını göz etmelidir.
- Etkin bütçe sisteminin oluşturulması diğer bir deyişle denk bütçe yaklaşımının benimsenmesi: Mali disiplinin sağlanması için uygulanacak bütçe sisteminin gelir gider dengesini bozmayan bir yapıda olmasını gerektirmektedir. Bunun nedeni gelirler ile giderler arasında negatif yönlü fark oluşmasının ülke ekonomisine ciddi sorunlar açmasından ileri gelmektedir.
- Vergi sisteminin düzenlenmesi ve kayıt dışılık sorununun minimize edilmesi hatta yok edilmesi: Vergi sistemindeki mevcut zayıflıkların ve yetersizliklerin giderilmesi, mali disiplin açısından önemlidir. Vergi, bir ekonomi için en önemli mali gelirdir. Sistemin doğru ve hatasız işlemesi, vergi gelirleriyle birlikte toplam gelirlerin harcamalar karşısında yetersiz kalmaması gerekmektedir. Bu noktada vergi sisteminin etkinliğinin artırılması gerekmektedir. Kayıt dışılık sorunu vergi sisteminin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu durum kayıt dışılık sorununu da içine alan bir vergi sistemi gereğini doğurmaktadır.
- Harcamaların kontrol altına alınması: Ülke ihtiyaçlarına yönelik olarak yapılan harcamaların kontrollü ve etkin olması gerekmektedir. Bu kontrollü gerekliliğin temelinde ise yapılan harcamaların temel gereksinimlere hizmet eder nitelikte olması, gelir olarak geri dönüşümü olabilecek yönlerle aktarılması ya da mevcut geliri aşmamasına yönelik davranılması şartlarına haiz olmalıdır.

- Borçlanmanın kontrol altına alınması: Ülkelerin gelirlerinin harcamalar karşısında yetersiz kaldığı durumlarda başvurduğu bir yöntem olan borçlanma sadece doğru yönlendirmelerle yapılması ile ülkeye fayda sağlayacağı göz ardı edilmemelidir. Sağlanan mali kaynaklar, ülke çıkarlarına hizmet etmesi ve istikrarlı yönde kullanılması ile etkinlik kazanacaktır.
- Yatırımların arttırılması: Yatırımlar ülkeye gelir getirici etmenlerden biridir. Yatırım alanlarının arttırılması ve kuvvetlendirilmesi gerekmektedir. Gelir kaynağı olarak sadece borçlanma ya da emisyon araç olarak görülmemeli, çeşitli yatırım ve istihdam alanları oluşturarak ülke ekonomisi desteklenmelidir.
- Kaynakların etkin kullanılması: Kaynakların etkin ve doğru kullanılması ülke ekonomisi açısından oldukça önemlidir. Kısıtlı kaynakla doğru yönlendirmeler yapılarak, ekonomiye destek verilmiş olunacaktır.
- Parasal istikrarın sağlanması: Parasal istikrarın sağlanması ile para arzı ile para talebi arasından denge kurmak suretiyle mali disiplinin oluşturulmasına katkıda bulunulmuş olacaktır.
- Mali ve ekonomik sistemde görevli olanların yeterliliği ve etkinliği: Mali ve ekonomik sistem içinde yer alan çalışanların uzmanlaşmış, analiz gücü kuvvetli ve öngörülerini açık bireylerden oluşturulmaları gerekmektedir. Gerek harcamada gerekse gelir sağlanmasında uzmanlaşmış çalışanların çeşitli analiz ve yöntemlerle alınan kararların doğruluğunu, etkinliğini ortaya koymaları, ekonomide mali disiplinin sağlanmasında yararlı olacaktır.
- Mali şeffaflık ve mali sorumluluk ilkelerinin özümsemi ve bu ilkelere uygulamalarda yer verilmesi: Her iki ilkede mali disiplin için gerekli olmaktadır. Her ikisinin de sağlam temellere oturtularak düzenlenmesi gerekmektedir.
- Kamu mali yönetiminin modernizasyonu: Mali yönetimin zamanın gereklerine hizmet eder nitelikte olması için modernize edilmesi önemlidir.

- Çeşitli kuruluşlara yönelik düzenlemeler: Sosyal güvenlik kuruluşları ve KİT'ler başta olmak üzere kuruluşların açıklarını azaltıcı önlemler alarak, ekonomiye verebilecekleri zararların önüne geçilmesini sağlamak gerekmektedir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz bazı çözüm önerilerinin hayata geçirilmesi ve her alanda uygulanabilirliğinin sağlanması ile ülkelerin refah düzeyi artmış olacak, gelişim ve büyüme istikrara kavuşarak geçmişte yaşanan sorunların tekrarlanması önlenmiş olunacaktır. Mali disiplinin sağlanmasına yönelik sunduğumuz çözüm önerilerinin yanı sıra IMF ve Dünya Bankası'na yönelik sonuç yerine şunları söyleyebiliriz. Ülkelerin söz konusu disiplinsizliğe bağlı olarak yaşadıkları mali krizlerde destek aldıkları iki önemli uluslararası mali kuruluş olan IMF ve Dünya Bankası'nın istenilen etkiyi oluşturmadığı, sağladıkları krediler ve hibeler yanında yaptıkları yönlendirmelerde istenilen sonuçlara varılamadığı gerek sayısal verilerde gerekse ülkelerin mevcut ekonomik durumlarında görülmektedir. Başarısızlık olarak adlandırılabilir bu durumun tek nedeni olarak ise bu iki kuruluşu göstermenin tarafsız bir bakış açısı olmayacağı da açıktır. Her iki kuruluşun etkin olmayışının yanında ilgili ülkelerin de kendi içinde yetersizliklerini ve istikrarsızlıklarını göz ardı etmemek gerekmektedir.

Ülkeler, istikrarlı bir büyüme ve gelişim için, ekonomik ve mali yapılanmalarını temelden kuvvetlendirmeli, belirli zaman dilimlerinde ihtiyaçlar doğrultusunda her açıdan yapısal düzenlemelere ve değişikliklere gitmeli ve bu değişimleri yaşarken bir ülkenin ekonomik ve mali yapısını ortaya koyan bütçenin disiplinden uzaklaşmamasına dikkat etmelidirler. Çünkü önemli olan kalıcı ve sürdürülebilir başarı elde etmektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- BARATAV, Korkut; **Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)**, İstanbul, 1989.
- BİLİCİ, Nurettin; **Türkiye–Avrupa Birliği İlişkileri**, (Genel Bilgiler, İktisadi-Mali Konular, Vergilendirme), Seçkin Yayıncılık, Birinci Baskı, Ocak, 2004.
- ÇELEBİ, Kemal; **Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığının Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları**, Emek Matbaacılık, Manisa, 1998.
- EKER, Aytaç; Kamil TÜĞEN; **Kamu Maliyesine Giriş**, Akli Selim Ofset, İzmir, 1989.
- EKER, Aytaç; Metin MERİÇ; **Devlet Borçları** (Kamu Kredisi), 3.Baskı, İzmir, 2000.
- ERDOST, Cevdet; **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye**, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.
- GÜRAN, Nevzat; **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, İzmir, 2002.
- GÜRAN, Nevzat; AKTÜRK, İsmail; **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Beşinci Baskı, Tuğra Ofset, Isparta, 2001.
- PEHLİVAN, Osman; **Kamu Maliyesi**, Derya Kitabevi, Trabzon, 2001.
- PARASIZ, İlker; **İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.
- SAKAL, Mustafa; **Anayasal Bütçe Reformunun Esasları**, Gazi Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara, 2003.
- SAKAL, Mustafa; **Türkiye’de Mali Disiplin Sorunu: Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği, (1988-2000 Dönem Analizi)** Birinci Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2003.
- ŞAHİN, Hüseyin; **Türkiye Ekonomisi**, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1997.
- ŞAHİN, Hasan; **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2000.
- ŞEN, Hüseyin; SAĞBAŞ, İsa; **Bütçe Açıkları Teori ve Türkiye Uygulamaları**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004.
- TÜĞEN, Kamil; **Devlet Bütçesi**, Bassaray Matbaası, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Beşinci Baskı, Eylül, 2006, İzmir.

YAŞA, Memduh; **Devlet Borçları**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1965.

Makaleler

AÇBA, Sait; “Osmanlı Devleti’nin Dış Borçlanması (1854- 1914)”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları**, No: 1, İİBF Yayınları, Afyon, 1995.

AKYÜZ, Abdullah; “Tek Günah Keçisi IMF Mi”, **İktisat, İşletme ve Finans Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Ekonomik Aylık Dergi**, Yıl: 17, Sayı: 195, Haziran, 2002.

ALBERTO, Alesina; PEROTTI, Robert; “Fiscal Discipline and The Budget Process”, Çev. Hakkı Odabaşı, “Mali Disiplin ve Bütçe Süreci”, **Maliye Dergisi**, Sayı:131, Mayıs-Ağustos 1999.

BAĞCI, Hamdi; “Kamu Borçları Yönetimi ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, **Sermaye Kurulu Yayınları**, Yayın No: 135, Ankara, 2001.

BAYRAKTAR, Kaya; “Osmanlı Bankasının Kuruluşu”, **Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 3, Sayı :2, 2002.

BERKSOY, Turgay; “Türkiye’nin Son On Yıllık Dış Borç Gelişimi Bazı Gözlemleri”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl: 27, Sayı: 1, Ocak, 1990.

BULUTOĞLU, Kenan; “Türkiye’de Özel Kesimin Dış Borçlanması II”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Y: 21, Kasım, 1984.

CANDAN, Ekrem; “Dünya Bankası Kredilerine İlişkin Genel Esaslar, Proje Kredilerinin Özellikleri, Avantaj ve Dezavantajları”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 58.

CELASUN, Merih; “Ekonomide Uzun Dönemli Büyüme, Enflasyon Süreci ve IMF Destekli Program”, **İktisat, İşletme ve Finans Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Ekonomik Aylık Dergisi**, Yıl: 20, Sayı: 226, Ocak, 2005.

DEMİR, Gülten; “IMF Modeli ve Krizler”, **İktisat, İşletme ve Finans Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Ekonomik Aylık Dergisi**, Yıl:18, Sayı 213, Aralık, 2003.

- EGELİ, Haluk; “Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler Ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2002.
- EGELİ, Haluk; “Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, 2000, s. 62.
- FERHATOĞLU, Emrah; “Bir Kamu Harcaması Türü Olarak Vergi Harcaması Ve Türk Kurumlar Vergisi Açısından Değerlendirilmesi”, **Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2.
- GÜNAY, Ayşe; ÖZEN, Ahmet; “Avrupa Birliği’nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maastricht Kriterlerinin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 4, Sayı: 2, 2002.
- İŞİK, Gözde; “Finansal Krize Karşı Politika Tepkileri: IMF Programlarına Alternatif Olarak Sermaye Kontrolleri”, **İktisat, İşletme ve Finans Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Ekonomik Aylık Dergi**, Yıl: 18, Sayı: 209, Ağustos, 2003.
- İNAN, E. Alpan, “Arjantin Krizinin Sebepleri ve Gelişimi”, **Bankacılar dergisi**, sayı 42, 2002.
- KALAYCI, İrfan; “IMF Kısıcında Arjantin Ekonomisi: Bir Çöküşün Arka Planı ve Türkiye İçin Bazı Dersler”, **İktisat- İşletme ve Finans Dergisi (Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Yayın)**, Yıl:18, Sayı:203, Şubat, 2003.
- KAYA, Safiye; “Dünya Bankası ve Türkiye”, **Sayıştay Dergisi**, Temmuz- Aralık 2002, Sayı: 46-47.
- KESİK, Ahmet; “Bütçe Sistemi ve Mali Disiplin”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 159, Mart 2006.
- KIZILTAŞ, Emine; **Bütçe Hakkının Kullanımında Geline Aşama: Doğrudan Demokrasi**, Pamukkale Üniversitesi, 20. Türkiye Maliye Sempozyumu 23-27 Mayıs 2005, s. 18-19.
- OYAN, Oğuz- AYDIN, Ali Rıza; Türkiye’de Maliye ve Fon Politikaları: Alternatif Yönelişler, Adım Yayıncılık, Ankara, 1991.

- ÖNDER, İzzettin; “IMF ve Sürdürülebilir Borç Yönetimi”, **Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi**, Sayı: 9, Eylül,2004.
- ÖNDER, İzzettin; “IMF’yle mi, IMF’siz Mi”, **Lebib Yayınları**, Sayı: 7, Temmuz, 2004.
- ÖZGEN, Ferhat Başkan; **Türkiye’de İç Borç Sorunu ve Borçların Sınırlandırılması**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2002.
- ÖZTÜRK, İlhan; “Dünya Bankası Politikaları”, **Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3(1), Haziran, 2006.
- PİRİMOĞLU, Abdullah; “Türkiye’nin Dış Borçları İle İlgili Bir Tahlil Denemesi 1963 -1980”, **Atatürk Üniversitesi Yayınları** No: 600, İşletme Fakültesi Yayınları No: 77, Araştırma Serisi No: 54, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1982.
- SAKAL, Mustafa; “Türkiye’de Mali Disiplinsizliğin Yapısal Temelleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Y. 2002, C. 7, S. 1.
- SARI, Müslim; **Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, T.C. Merkez Bankası, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Ekim, 2004.
- STİGLİTZ, Joseph; “Hasta Eden Hastane: IMF’nin Başarısızlığı” (Söyleşi), Çev: Gözde Işık, **İktisat –İşletme ve Finans Mali ve ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Dergi**, Yıl:19, Sayı: 219, Haziran, 2004.
- SÖYLER, İlhami; “Türkiye’nin Dış Borçlarının Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi (Rasyo Analizleri)”, **Maliye Dergisi**, Mayıs-Ağustos 2001, Sayı: 137.
- ŞEN, Hüseyin; “Mali Açık Nasıl Ölçülür”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 131, Ağustos, 1999.
- TARHAN, Vefa; “Dünyada IMF Eleştirileri ve Seçim Sonrası Türkiye-IMF İlişkileri”, **İktisat, İşletme ve Finans Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Ekonomik Aylık Dergi**, Yıl:18, Sayı: 202, Ocak, 2003.

- TÜĞEN, Kamil; **Bütçe Açıkları, Finansmanı ve Sonuçları**, Maliye Yazıları, Sayı: 32, Eylül-Ekim, 1991.
- ULUSOY, Ahmet; “Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borçlanma nedenleri ve Türkiye’nin Dış Borçlarının Analizi”, **Akademik Yorum**, No: 2, Kış 1992.
- ÜNAL, Fisun; **Türkiye’nin Borç Yükünde İç Borçlanmanın Rolü**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2003.
- VERGİL, Hasan; “Sermaye Hareketlerinin Kontrolü ve Özel Yatırım Üzerine Etkileri”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (3) 2002/1.
- YILMAZ, Binhan Elif; “Osmanlı İmparatorluğunu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç”, **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:4, 2002.
- YÖNEZER, Nurhan; **Ekonomist**, 18 Mart 2001.

Online Makaleler

- AKDİŞ, Muhammet; “Türkiye’nin Borç Gelişimi Sorunlar-Öneriler”, <http://makdis.pamukkale.edu.tr/debt.htm>.
- AKLAN, ADANUR Nejla; “Dış Borçlanma, Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Etkin Bir Finansman Yöntemi Midir?”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz 2002/disborclanma.htm>.
- AKTAN, Coşkun Can; “Devlette Mali Disiplinsizlik Sorunu ve Ekonomik Anayasa”, www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/anayasal-iktisat/aktan-malidisiplinsizlik.pdf.
- ALPARSLAN, Melike; “Şeffaflığın Önemi Üzerine Bir Değerlendirme”, Türkiye Bankalar Birliği, <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/Transparency.doc>.
- ALTAY, Asuman; “Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Kamu Maliyesi Sorunları ve Çözüm Önerileri”, <http://www.manas.kg/pdf/sbd-2-03.pdf>, Bölüm 5.
- APAK, Talha; “Mali Disiplin-Vergi İlişkisi ve Bağlı Sorunlar”, 2005, http://www.alomaliye.com/aralik_05/talha_apak_mali_disiplin.htm.
- AYDOĞAN, Metin; “Bitmeyen Oyun, IMF ile Siyaset”, http://195.155.145.1/turkce/yayinlar/tanitim/BITMEYEN_OYUN.htm.

- AYKIN, Hasan, “Türkiye’de İç Borçlanma ve Ekonomik Etkileri”, <http://www.mtk.gov.tr/eserler/tibee.doc>.
- AZGÜN, Sabri, “Kamu Açıkları Ve Dış Açıkların Gelişimi”, <http://www.e-akademi.org>.
- BAYGÜN, Sema, “Türkiye- AB İlişkilerine Ait Bazı Önemli Tarihler”, <http://www.dtm.gov.tr/ab/Krono.htm>.
- ÇANAKÇI, İbrahim H.; “Sürdürülebilir Yüksek Büyüme ve Makroekonomik İstikrar”, Türkiye İktisat Kongresi, 08.05.2004, http://www.hazine.gov.tr/duyuru/Sunumlar/Mustesar_izmir_Kongre_20040508.pdf.
- ÇİLOĞLU, Barış; “Arjantin Ekonomik Krizi: ‘Bir Arjantinli Kadar Zengin’ Deyiminden Ekonomisi Çöken Arjantin’e”, **Stratejik Analiz**, Cilt: 2, Sayı: 22, Şubat, 2002, <http://www.haberbilgi.com/haber/ekonomi/sta-0202/arjantin.html>.
- DEMİRCAN, Esra Siverekli; Meliha ENER; “IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”, http://biibf.comu.edu.tr/edemircan_menerm.pdf.
- DERDİYOK, Türkmen; “1980 Sonrası Borçlanma Politikaları”, 16. Maliye Sempozyumu 28- 31 Mayıs 2001, <http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md138/INT1980SONRASI.pdf>.
- DİLEYİCİ, Dilek; KIVRAK, Özlem; “Yeni Yüzyılda Mali Ve Parasal Politikalarda Yeniden Yapılanma”, <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi05/ozkivrak.htm>.
- EĞİLMEZ, Mahfi; “IMF ve Türkiye (2002)”, http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_8.htm.
- ELMADAĞ, M. Emre; “Türkiye’de İç Borç Durumu”, http://www.hazine.gov.tr/stat/yillik_borc.htm, 23.01.2006.
- ERDÖNMEZ, Pelin Ataman; “Japonya Mali Krizi”, Nisan, 2002, <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/Japonya%20.doc>.
- EREN, Aslan; SÜSLÜ, Bora; “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/krz.rtf>.

- GÖKTAŞ, Abdülkadir; “Arjantin ve Fransa’da Özelleştirme”, www.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md138/INTARJANTIN%20VE%20FRANSA'DA%20OZELLESTIRME.pdf.
- GÖKTÜRK, Serhan; “Enflasyonu Yenmek” Şans, Zamanlama ve Siyasi Kurumların Önemi , <http://www.kadirtuna.com/enflasyonu%20yenmek.pdf>.
- GÜNEŞ, Hurşit; “2006 Bütçesi Ne Getiriyor?”, 08.Kasım.2005, <http://www.milliyet.com.tr/2005/11/08/yazar/gunes.html>.
- GÜNEŞ, İsmail; “Bütçe Nedir ve Temel İlkeleri Nelerdir”, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/butce/02butce.ppt>.
- GÜNEŞ, İsmail; “Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Finansman Yöntemleri”, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/butce/yontem.doc>.
- GÜNGÖR, Tevfik; Dünya Online, http://www.dunyagazetesi.com.tr/newsdisplay.asp?upsale_id=292402&referrer=rss.
- HÜRCAN, Yasemin Gürsoy; “Mali disiplinin Sağlanmasında Yasal Düzenlemelerin Yeri, Önemi, Dünya Uygulamaları ve Türkiye Örneğinin İncelenmesi”, Bölüm IV, s29, Ağustos 1999, http://www.hazine.gov.tr/arastirma_inceleme/arinc_23_01.pdf.
- HÜRCAN, Yasemin; KIZILTAŞ, Emine; H. Hakan YILMAZ, “Türk Kamu Mali Yönetimi Mali Saydamlık Standartlarının Neresinde? IMF İyi Uygulamalar Tüzüğü Temelinde Bir Değerlendirme”, http://www.tesev.org.tr/projeler/kamu_maliye_metin_tebliğ3.php.
- İŞIKLI, Alpaslan; “Arjantin’de Kirchner“, (Neoliberalizmin Latin Amerika Serüveni-3), www.politics.ankara.edu.tr/sbflocal/index.php?uye_adi=isikli&baslik=ARJANT%DDN%92DE+K%DDRCHNER.
- İNAN, E. Alpan; “Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme”, <http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/ergi41kur-buyume.doc>.
- KARACA, Ayhan; “Azerbaycan’da Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Reformların 10 Yılı”, www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi/ocakozel2002/ayhan.htm.
- KARIŞ, Çiğdem; “Devlet, Etkinlik ve Kalkınma”, Yüksek Lisans Tezi, Aralık, 2004, <http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/devlet.ppt>.
- KİRAS, İbrahim; “Dış Borç Stoku 348,8 Milyar YTL’ye Yükseldi” <http://www.8sutun.com/node/20268>.

- KOYUNCU, Murat; ŞENSES, Fikret; “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, Ocak, 2004, [http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series 04/0413.pdf](http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series%2004/0413.pdf).
- KUDATGOBİLİK, Tuğrul; “Başbakanın Lizbon Stratejisi ve Türkiye”, Temmuz 2006, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1456&id=.
- KÜÇÜKKOCAOĞLU, Güray; “Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Eximbank, OECD, OPEC”, s. 10, <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcarsamba19.doc>.
- MUSTAFAOĞLU, Zafer; Rusya Krizi ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri, <http://ekutup.dpt.gov.tr/dunya/rusya.pdf>.
- ORAL, Necdet; “Az Gelişmiş Ülkelerde Tarım Nasıl Çökertiliyor”, 10 Kasım 2004, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1166.
- ÖGEÇ, Melek; KÖŞKEROĞLU, Buket; Nariman SHAHSUVAROV; “24 Ocak 1980 Kararları”, s. 12, mimoza.marmara.edu.tr/~mtekce/eco272/24ocak.pdf.
- ÖZ, Ersan; KAPLAN, Ersin; “Türk Mali Sisteminin Yeniden Yapılandırılması”, www.icisleri.gov.tr/tid/dergi/446_243_262.doc.
- ÖZBİLEN, Şevki; “Küresel Mali Kriz ve IMF Politikalarının Ulusal Mali Sisteme Etkileri”, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/sevki1.pdf>.
- ÖZEN, Ahmet; “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi”, <http://www.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md141/gelismis.pdf>.
- SAYIN, Şerif; “Mali Sorumluluk Şart”, http://www.turkishtime.org/15/34_2_tr.asp.
- SOYAK, Alkan; Zenfira NESİROVA; “Küreselleşme Sürecinde IMF Politikalarının Sonuçları: Azerbaycan Deneyimi”, <http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/soyak-nesirova.pdf>.
- TANDIRCIOĞLU, Haluk; “Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği Ve Dış Borçların Sınırlandırılması”, <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi05/tandircioglu.htm>.
- TATARİ, Begüm; “Brezilya’nın Ticari ve Ekonomik Yapısı ve Türkiye- Brezilya Ticari ve Ekonomik İlişkileri”, İzmir Ticaret Odası, Aralık, 2006, http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/ECA53D7D-129C-4566-9CF10F0860EA02B5/7706/BR_Aralik2006.pdf.

- YELDAN, Erinç; “Cari Açık ve Uluslar arası Yatırım Pozisyonumuz”, Ekonomi Politik, 21.09.2005, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan39_21Ey105.
- YELDAN, Erinç; “1990’lar Arjantin’ini Hatırlarken”, 13.07.2005, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan32_13Tem05.pdf.
- YELDAN, Erinç; “Cari Açığa IMF”, 21 Aralık 2005, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=4075.
- YILDIZ, Habib; “Geçiş Ekonomilerinde Dönüşüm Süreci ve Mali Reformlar”, Mali Disiplinin Sağlanması ve Bütçe Politikaları, <http://www.manas.kg/pdf/economickonferans/articles/44.pdf>.
- YÜZER, Ferit; “Türkiye’de Bütçe Açıkları (1970-2005)”, http://www.akademiktisat.net/makaleler/tr_butce_aciklari_fyuzer.htm.

Resmi ve Özel Kurumların Yayınları

The World Bank

- “Korea Country Brief”, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/EASTASIAPACIFICEXT/KOREAEXTN/0,,contentMDK:20203086~menuPK:324653~pagePK:1497618~piPK:217854~theSitePK:324645,00.html>.
- “World Bank Assistance to Indonesia”, http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/EASTASIAPACIFICEXT/INDONESIAEXTN/0,,menuPK:287081~pagePK:141132~piPK:141107~theSitePK:226309,00.html#World_Bank_Assistance_to_Indonesia.
- “Arjantin Ülke Özeti: Arjantin’in Dünya Bankası Yardımı, Arjantin”, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/LACEXT/ARGENTINAEXTN/0,,menuPK:316034~pagePK:141132~piPK:141107~theSitePK:316024,00.html>.
- “World Bank Assistance to Brazil”, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/LACEXT/BRAZILEXTN/0,,contentMDK:20189430~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:322341,00.html>.
- “Ülke Destek stratejisi”, www.worldbank.org/tr.
- “Dünya Bankası Grubu”, <http://www.dtm.gov.tr/dunya/ulus/57dnya.htm>.
- http://devdata.worldbank.org/AAG/tha_aag.pdf.
- http://devdata.worldbank.org/AAG/mys_aag.pdf.
- http://devdata.worldbank.org/AAG/kor_aag.pdf.
- http://devdata.worldbank.org/AAG/idn_aag.pdf.
- http://devdata.worldbank.org/AAG/rus_aag.pdf.

http://devdata.worldbank.org/AAG/aze_aag.pdf.

http://devdata.worldbank.org/AAG/arg_aag.pdf.

http://devdata.worldbank.org/AAG/bra_aag.pdf.

<http://www.worldbank.org.tr/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYEXTN/0,,contentMDK:20576367~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:361712,00.html>.

<http://www.worldbank.org.tr/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYEXTN/0,,contentMDK:20576367~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:361712,00.html>.

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/EASTASIA/PACIFICEXT/MALAYSIAEXTN/0,,contentMDK:20199041~menuPK:324496~pagePK:1497618~piPK:217854~theSitePK:324488,00.html>.

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYINTURKISHEXTN/0,,menuPK:455749~pagePK:141132~piPK:141121~theSitePK:455688,00.html>.

IMF

<http://www.imf.org/Pubs/FT/weo/2006/02/index.htm>.

<http://www.imf.org/external/work.htm>.

<http://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=819&date1key=2007-02-28>.

<http://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=30&date1key=2003-12-31>.

<http://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=940&date1key=2007-02-28>.

IMF Survey, 12 Şubat 2007, Cilt: 36, No: 3.

Maliye Bakanlığı

Yıllık Ekonomik Rapor, 2006, <http://www.sgb.gov.tr>.

http://www.maliye.gov.tr/basin_aciklama/MART2007DonemiMerkeziYonetimButceUygulamaSonuclarinalliskinBasinAciklamasi16042007.doc.

Merkez Bankası

“Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf.

<http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cgi-bin/famecgi>.

Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı

“Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nda Temel Yapısal Reform Konuları”,
20.12.2005, http://www.hazine.gov.tr/genel_degerlendirme.htm.

<http://www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/2-1A.xls>.

http://www.hazine.gov.tr/stat/YILLIK_VERILER.xls#yillik_borc!A1

http://www.hazine.gov.tr/standby/mektup/mektup11/nmektub_tr.htm.

http://www.hazine.gov.tr/imf_sss.htm.

http://www.hazine.gov.tr/GuncelDuyuru/kamunetborcstokugelismeleri%20_1.pdf.

http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/VIKamuMaliyesi/VI_1_1.xls.

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı

“Yıllık Ekonomik Rapor (2002)”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/pazaragiris/ulkeler/aze/aze-rap-dig-yi3.doc>.

“Avrupa Topluluklarının Tarihsel Gelişimi”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/tarhsel.htm>.

“VI. 1980 Sonrası Ekonomik Politikalar Ve Dış Ticaret Politikası”,
<http://www.foreigntrade.gov.tr/Ekonomi/75yilbk/1980so.htm>.

“Japonya: İkinci Bir Kayıp On Yıla Doğru mu”,
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/japonya.htm>.

“Bölüm III : Krizin Yaşandığı Bölge Ülkelerindeki Ekonomik Gelişmeler”,
<http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/kriz/blm3.htm>.

“Malezya Ekonomik Krizi Yendi mi?”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi8/Malezya.htm>.

<http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/Amerika/Arjantin.pdf>

<http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/ORTA%20ASYA-BDT/Azerbaycan.doc>

http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/ASYA_AVUST/Guney_Kore.doc

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim98/dunyaeko.htm>.

<http://www.dtm.gov.tr/ab/MALI/IPA.htm>.

<http://www.foreigntrade.gov.tr/Ekonomi/75yilbk/1939don.htm>.

http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/ASYA_AVUST/Endonezya.doc.

http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/ASYA_AVUST/Malezya.doc

Ankara Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü

- “Rusya Krizi ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri”, Ağustos, 1998, <http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup98/rusya/kriz.html>.
- Asya Krizinin Türkiye İhracatı Üzerine Muhtemel Etkileri, Şubat, 1998, <http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup98/burhanv/asyakriz.html>.
- “Makroekonomik Gelişmeler Ve Projeksiyonlar”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2005/ekogel1.html>.
- “Ekonomik Gelişmeler”, Ekim, 2000, <http://ekutup.dpt.gov.tr/eg/2000/10.pdf>.
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/ueg/1997/milgel97.zip>.
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-01/5.zip>.

Ankara Sanayi Odası

- Asomedia; Büyüteç, “Malezya Sermaye Kontrolleri”, Ağustos 2001 Sayısı, <http://www.aso.org.tr/html/TUR/asomedia/agustos2001-ft.html#buyutec>.
- Asomedia; Büyüteç, Eylül, 2001, “Rahatsız Tayland yada Tayland’ın Bahtı”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/Mart98/yapi.htm>.

TODAİE

- “Dünya Bankası : Yerel Yönetim Kredileri” http://www.yerelnet.org.tr/uluslararası/dunya_bankasi.php.

İktisadi Kalkınma Vakfı

- “Roma Anlaşması”, <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1260>.
- “Euratom”, <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1076>.

Diğer

- Bağımsız Sosyal Bilimciler- İktisat Grubu, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldanbs/Yazilar_BSB/BSBgegp.doc.
- Bağımsız Değerlendirme Grubu; “Türkiye’de Dünya Bankası, 1993-2004 Ülke Yardım Değerlendirmesi”, 20 Aralık 2005, [http://lnweb18.worldbank.org/oed/oeddoclib.nsf/DocUNIDViewForJavaSearch/01E60B8ED2AA74DD8525712C007D8D86/\\$file/turkey-cae_turkish.pdf](http://lnweb18.worldbank.org/oed/oeddoclib.nsf/DocUNIDViewForJavaSearch/01E60B8ED2AA74DD8525712C007D8D86/$file/turkey-cae_turkish.pdf).
- Türkiye Bankalar Birliği; “Şeffaflık ve Sorumluluk Uluslararası Mali Krizler Mali Sistemlerin Güçlendirilmesi Konularında Çalışma Grupları Raporları, Derleme Çalışması”, Kasım 1999, <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/seffas.doc>.

“TC SEUL TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ GÜNEY KORE GEMİ İNŞA SANAYİİ SEKTÖR RAPORU”, Mayıs 2003, <http://www.dtm.gov.tr/pazaragiris/ulkeler/kor/kor-rap-sek-gem.doc>.

Japon External Trade Organization; <http://www.jetro.go.jp/turkey/pazari/data/07.pdf>.

Mali İzleme Raporu; Haziran 2005: “Mali Disiplin Yeterli Mi?”, <http://www.tepav.org.tr/tur/admin/maliupload/maliizlemeozet.pdf>.

Mali Saydamlık İle İlgili İyi Uygulamalar Tüzüğü: Prensipler Duyurusu (IMF Belgesi) http://www.tesev.org.tr/projeler/kamu_maliye_gelisme1.php.

Ege Üniversitesi 4. Uluslararası İlişkiler Öğrenci Kongresi, “Bölgesel Yapılanmalar ve Güç Merkezleri”, **Aylık Uluslararası İlişkiler Dosyası**, Yıl: 1, Sayı: 2, Şubat, 2005, s. 8, <http://www.ulit.org/bulten/ulit2.doc>.

“Endonezya Ülke Bülteni (2006)”, <http://www.deik.org.tr/bultenler/20061016153114Endonezya-Ekim06.pdf>.

“Uluslar Arası Para Fonu IMF’nin Ekonomik Krizlerdeki Rolü”, <http://turkish.irim.ir/imf.htm>.

“IMF Hata Yaptığını Kabul Etti”, 25.Mart.2004. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/03/040325_imfargentina.shtml.

“Uluslararası Mali Kuruluşlar: Genel Açıklamalar ve Sınıflandırma”, <http://www.aofsitesi.com/uluslararasıimaliliskiler7.htm>.

<http://www.oaib.gov.tr/pazarulke/rusya.aspx>.

<http://www.tobb.org.tr/rehber/yapikredimoscow.php>.

<http://turkish.irim.ir/imf.htm>.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/03/040325_imfargentina.shtml.

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2006/2007ParaPol.php>.

<http://www.bumko.gov.tr/upload/ButceBulteni%5C2005%5CNisan%5CBolum4%5CTIV26.pdf>

http://www.un.org.tr/unic_tur/kisa_imf.htm.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/314846.asp>.

<http://www.zaman.com.tr/?bl=sondakika&alt=&trh=20050419&hn=165206>.

<http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=316>.

http://www.ekodialog.com/Konular/imf_3.html.

<http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=316>.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=148078>.

<http://www.mutasyon.net/kultur/makaleler/taydin/default8.asp>.

<http://www.koreli.net/ekonomi.htm>.